

POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y   p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

TOM LVIII
NUMER 3/4

Wiesław Sztumski – Człowiek i miasto w perspektywie globalizacji. Wiesław Sztumski – Zrównoważony rozwój i współistnienie. Bogumiła Truchlińska – Filozoficzne aspekty lubelskich dysput o przestrzeni. Agnieszka Przychodzka – Płynna ponowoczesność – lubelskie spotkanie, z prof. Zygmuntem Baumanem. Ewa Kwiatek – Aspekty etyczne wykonywania zawodów prawniczych oraz problematyka cyberetyki. Teresa Danuta Woyciechowska – Korespondencja Stanisława i Marii Ossowskich. Teresa Danuta Woyciechowska – Archiwalia Janiny i Tadeusza Kotarbińskich. Cz. I Materiały biograficzne i korespondencja.– Odczyty i wykłady. – Recenzje i sprawozdania.– Przegląd czasopism (W. Mincer). – Zapiski bibliograficzne (W. Mincer). – Wiadomości bieżące.

wydawnictwo
adam marszałek

SPIS RZECZY

Wiesław Sztumski, Człowiek i miasto w perspektywie globalizacji	411
Wiesław Sztumski, Zrównoważony rozwój i współistnienie Bogumiła Truchlińska, Filozoficzne aspekty lubelskich dysput o przestrzeni	417
Agnieszka Przychodzka, Płynna ponowoczesność – lubelskie spotkanie z prof. Zygmuntem Baumanem	423
Ewa Kwiatek, Aspekty etyczne wykonywania zawodów prawniczych oraz problematyka cyberetyki	427
Teresa Danuta Woyciechowska, Korespondencja Stanisława i Marii Ossowskich	431
Teresa Danuta Woyciechowska, Archiwalia Janiny i Tadeusza Kotarbińskich. Cz. I Materiały biograficzne i korespondencja	435
Odczyty i wykłady	531
J. Woleński: Wyzwania Quine'a, s. 531. J. Woleński: Język, spełnianie, pra- wda, s. 535. L. Kusak: Fryderyk Nietzsche. Choroba a twórczość, s. 537. K. Dowgiało: Nowa interpretacja Platona – Szkoła z Tybingi, s. 549. S. Dąbrow- ski: W sprawie odczytu prof. Bogusława Wolniewicza „Myśli o Jedwabnem”. Spraw- dzenia i dopowiedzi, s. 557. K. Wolsza: Pojęcia przygodności we współczesnej fi- lozofii, s. 573. W. Janikowski: O relacjach pomiędzy filozofią analityczną a fi- lozofią egzystencjalną, s. 581. W. Słomski: Koncepcja trzech światów K. R. Poppera, s. 587. F. Chirpaz: Hermeneutique et interprétation Les chemins du comprendre, s. 599.	
Recenzje i sprawozdania	607
Lothar Kreiser: Gottlob Frege. Leben–Werk–Zeit (L. Gumański), s. 607. Wola sprawiedli- wości (A. Biernat), s. 610.	
Przegląd czasopism (W. Mincer).....	615
American Philosophical Quarterly, s. 615a. Deutsche Zeitschrift für Philosophie, s. 615a. Environmental Ethics, s. 616a. Ethics 110-111, s. 616b. Les Études Philo- sophiques, s. 616b. Journal of Philosophical Logic 29-30, s. 617a,b. Journal of the History of Ideas, s. 617b.	
Zapiski bibliograficzne (W. Mincer).....	619
a) Prace opublikowane w Polsce, s. 619a. b) Piśmiennictwo obce, s. 630a.	
Wiadomości bieżące.....	641
Wiadomości wydawnicze: publikacje jednostkowe, s. 641a; publikacje zbiorowe, s. 644a; wydawnictwa ciągłe, s. 644b; czasopisma, s. 648a. Bibliografie, leksykony, informatory, s. 650a. Organizacje, s. 650b. Zjazdy i konferencje, s. 651a. Nauczanie, s. 653a. Wiadomości osobiste, s. 654a. Konkursy i nagrody, s. 655b. Nekrologia, s. 655b.	

PL ISSN 0035-9599

POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y   p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

TOM LVIII
NUMER 3/4

wydawnictwo
adam marszałek

2001

Komitet Redakcyjny
ZARZĄD POLSKIEGO TOWARZYSTWA FILOZOFICZNEGO

Redaktor
LEON GUMAŃSKI

Sekretarz Redakcji
RYSZARD WIŚNIEWSKI

Korespondenci
WIOLETTA DZIARNOWSKA (Poznań), CZESŁAW GŁOMBIK (Katowice),
LECH GRUDZIŃSKI (Gdańsk), RYSZARD KLESZCZ (Łódź),
RYSZARD MIREK (Częstochowa), MAREK REMBIERZ (Cieszyn),
WAWRZYNIEC RYMKIEWICZ (Warszawa),
PIOTR TEODORCZUK (Warszawa), BOGUMIŁA TRUCHLIŃSKA (Lublin),
WITOLD TULIBACKI (Olsztyn)

Adres Redakcji
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Instytut Filozofii,
ul. Fosa Staromiejska 1a, 87-100 Toruń

Wydano z pomocą finansową Komitetu Badań Naukowych

©Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek
Toruń 2001

Printed in Poland

WYDAWNICTWO ADAM MARSZAŁEK
87-100 Toruń, ul. Przy Kaszowniku 37/23
tel./fax (0-56) 623-22-38, tel./fax (0-56) 660-81-60
e-mail: info@marszalek.com.pl
Wydanie I. Ark. druk. 16,99 Ark. wyd. 15,89
Druk: Drukarnia „MADO”
87-148 Łysomice, ul. Warszawska 52
tel. (0-56) 678-34 78

Wiesław Sztumski

Człowiek i miasto w perspektywie globalizacji

(Sprawozdanie z Światowego Kongresu w Neapolu)

W dniach od 5 do 10 września 2000 miał miejsce Światowy Kongres w Neapolu pod auspicjami prezydenta Włoch. Organizatorem był Università degli Studi di Napoli Federico II – Dipartimento di Conservazione dei Beni Architettonici ed Ambientali (Prof. Luigi Fusco Gerard). Ten kongres był jedną z kilku imprez w ramach Jubileuszu 2000 Roku i Światowego Spotkania Profesorów Uniwersyteckich pod hasłem: „Uniwersytet dla Nowego Humanizmu”, organizowanych przez Uniwersytet w Rzymie. Równoległe kongresy organizowane przez miejscowe uniwersytety miały miejsce w różnych miastach i krajach. Dotyczyły one różnych problemów współczesnego świata, jak na przykład:

- Metafizyka dla trzeciego tysiąclecia (Rzym)
- Wczesne życie ludzkie (Watykan)
- Ludzki genom (Neapol)
- Architektura umysłu. Architektura Mózgu (Rzym)
- *Fides et ratio*: Woda rozumu i wino wiary (Saida, Liban).

Kongres w Neapolu dotyczył, ogólnie mówiąc, człowieka w środowisku miejskim. Problem „humanizacja rozwoju miasta” staje się problemem światowym i coraz bardziej doniosłym, ponieważ po raz pierwszy w historii ludzkości większość populacji świata żyje w miastach. Aktualną rzeczywistość społeczną charakteryzują ogromne zmiany i wiele paradoksów, takich jak na przykład:

- a) wszystko „globalizuje się”, a równocześnie rośnie izolacja jednostek;
- b) wzrasta wytwarzane bogactwo, i wzrasta również skrajne ubóstwo;
- c) nauka i technika stwarza ludziom niewiarygodne możliwości przeżycia, a coraz bardziej rośnie ryzyko zagłady gatunku ludzkiego.

Skutki tej wielkiej potęgi techniki i globalizacji, nie ukierunkowanych na cele będące „wartościami w sobie”, można zsumować w formie jednego tylko wyrażenia: **proces dehumanizacji społeczeństwa**. Przedstawiane są coraz mniej ludzkie scenariusze. To jest prawdziwy dylemat nadchodzących lat, który musi budzić niepokój socjologów, polityków, ekonomistów, ekologów i filozofów, a nie tylko chemików, fizyków, biologów albo specjalistów od planowania przestrzennego. Pytanie, które w związku z tym się rodzi, jest takie: **czy można w jakikolwiek sposób planować bardziej ludzką przyszłość, w której zaznaczyłby się większy udział mądrości, zrozumienia i sumienia?** Kongres dostarczył okazji do zastanowienia się nad tym, jaki wkład naukowo-kulturowy w proces humanizacji miast i w rozwój

prac badawczych, mających na celu uczynienie bardziej ludzkim życia w „zglobalizowanym świecie”, mogą wnieść profesorerowie uniwersytetów.

Referaty wygłaszane na kongresie poświęcone były refleksjom i analizom sukcesów i niepowodzeń ostatnich lat ze względu na rozwój ludzi w naszych miastach. Dlatego próbowano popierać nowe badania ukierunkowane na nowoczesne podejście do „ludzkiego” rozwoju miast i terytoriów i na nowe scenariusze tego rozwoju. Z danych statystycznych Organizacji Narodów Zjednoczonych wynika, że **będziemy mieszkać w coraz bardziej zurbanizowanym świecie**. W następnym stuleciu około 75% populacji świata będzie mieszkać w miastach. Ten proces mógłby stworzyć ogromną szansę dla przeżycia, ale może też wywołać coraz ostrzejsze kryzysy w miastach i regionalną degradację. Dla naszego wieku charakterystyczna jest wciąż rosnąca **urbanizacja i konkurencja**. Wzrost **‘globalnej konkurencji’** (a jest to jeden z efektów globalizacji) będzie charakterystyczną cechą następnego stulecia. Każdy będzie współzawodniczyć i każdy powinien próbować stać się bardziej wydajnym. Tę rosnącą walkę konkurencyjną trzeba „równoważyć” albo „łagodzić”, żeby uniknąć takiego przyszłego scenariusza, w którym każdy będzie wchodził w konflikt z każdym. Globalna konkurencja, która odnosi się tak do przedsięwzięć, jak i do miast i regionów, uniemożliwia w ogóle dalszy rozwój pewnych obszarów, populacji i regionów. W konsekwencji powoduje to wzrost poziomu marginalizacji, a więc pozostawienie na uboczu tych obszarów, które wydają się nie mieć znaczenia dla gospodarki. Chodzi tu o tak zwany Czwarty Świat. Jest on reprezentowany przez wiele krajów Afryki, Ameryki Łacińskiej i Azji. Ponadto, ma to miejsce we wszystkich naszych wielkich miastach, w ich gettach, w biednych dzielnicach ludzi bezrobotnych i bezdomnych, którzy stali się więźniami w rozszerzających się kręgach ubóstwa. Wydaje się, że powiększanie się Czwartego Świata zależy od dalszego rozwoju kapitalizmu globalnego.

Faktycznie, **rozwój globalnego kapitalizmu charakteryzuje się równoczesnym rozwojem ekonomicznym i degradacją społeczną**, tak w krajach bogatych (w Europie i Ameryce Północnej), jak i w biednych. Wszędzie **wzrost bogactwa generuje przyrost ubóstwa**. W szczególności wzrasta ubóstwo skrajne, wewnątrz jednego kraju, albo w różnych krajach. Jest to nowy aspekt tego ludzkiego cierpienia, które jest związane z ogólnoswiatowym procesem restrukturyzacji kapitalizmu, a które jest szczególnie widoczne w wielkich miastach. Tutaj ma się do czynienia z ubóstwem nie tyle związanym z zarobkami czy pracą, ile z brakiem obywatelskości. Jest to ubóstwo wynikające z niemożności bycia częścią miasta i aktywnego (oraz skutecznego) uczestniczenia w wyborach, decyzjach. Jest to ubóstwo spowodowane brakiem wolności lub ograniczeniem pola wyboru dla wszystkich, albo też ograniczaniem prawa wyboru i decydowania niekórym jednostkom. Ale, z drugiej strony, **wiek globalizacji ekonomicznej jest też wiekiem waloryzacji instytucji lokalnych**; jest wiekiem racjonalności politycznej i lokalnej autonomii. Autonomie lokalne – miasta – są ‘punktami oporu’ przeciw globalizacji ekonomicznej i finansowej. Społeczne infrastruktury, jako podstawy życia wspólnotowego, mogą być odbudowane tylko w autonomiach lokalnych. Tylko w auto-

nomii lokalnej infrastruktura społeczno–obywatelska może umożliwić ‘życie–razem’. Miasta mogą stać się fizycznymi miejscami dla społecznej rekonstrukcji i dla restrukturyzacji. Miasta były zawsze miejscem dla innowacji i zmian, i są nimi nadal. Niemniej jednak, cierpią one na pewne choroby; niektóre z nich występują w wielu miastach; inne są specyficzne dla poszczególnych miast. Miasta wydają się być zawieszane pomiędzy postępowaniem a regresem, między rozwojem a kryzysami społeczno–środowiskowymi, między nadmiernym rozwojem technicznym a niedorozwojem etyczno–uczuciowym. **Miasto staje się coraz bardziej wewnątrznie rozwarstwione, coraz bardziej społecznie zatomizowane.** Wydaje się coraz bardziej być podobne do ‘sumy samotnych jednostek’. Sens wspólnotowości stale zanika. Dlatego ważne jest, aby w sposób istotny popierać jakąkolwiek perspektywę jej rozwoju. **Brak wspólnot jest najbardziej krytycznym problemem dla miast.** Miasta stały się rzeczywistością, gdzie atomizacja społeczna osiąga szczytu, gdzie coraz bardziej narastają konflikty społeczne i gdzie stosunki kooperacji rozpadają się pod presją racjonalności instrumentalnej, która kładzie większy nacisk na wymiar „Ja” niż na wymiar „My”; która większe znaczenie przypisuje temu, co „tutaj i teraz” niż temu, co odnosi się do **przyszłości**. Skutki tego dają się łatwo określić jako proces dehumanizacji miasta. Trzeba koniecznie odbudować spójność społeczną, nadawać sens wspólnotom w miastach, łącząc wolność osobistą z potrzebą więzi społecznej.

Mój referat „**Życie w szybkozmiennej i zagęszczonej czasoprzestrzeni społecznej**” nawiązywał właśnie do tego tematu. Oto jego treść w skrócie. Dla mijającego stulecia charakterystyczne są ogromne i istotne zmiany, jakie mają miejsce w środowisku społecznym. Zachodzą one w tak szybkim tempie, jak nigdy przedtem. Równocześnie obserwuje się przyspieszone **zagęszczenie socjosphery** i wzrost „**gęstości społecznej**”. Jest to wielkość, która charakteryzuje tak zwaną czasoprzestrzeń społeczną pod takimi względami, jak: gęstość zaludnienia, odległość między jednostkami i między wspólnotami, komunikacja interpersonalna (szybkość wymiany informacji). Populacja w skali świata znacznie wzrasta jak gdyby w postępie geometrycznym albo wykładniczym w wyniku postępu technicznego. Gęstość populacji rośnie nieustannie w różnym stopniu w różnych krajach, regionach i kontynentach, ale szczególnie w wielkich miastach i aglomeracjach miejskich. Rozwój środków transportu powoduje „skrócenie” odległości między ludźmi. Dlatego **przeźrzenia społeczna zmniejsza się** coraz bardziej. Odstęp czasu między wysłaniem a odbiorem informacji zmniejsza się znacznie dzięki postępowi w technice komunikacji (telekomunikacja i Internet). To powoduje **redukcję czasu społecznego**. W konsekwencji żyjemy we wciąż ciaśniejszej i gęstszej czasoprzestrzeni społecznej. Wywiera to wpływ na nasze indywidualne poczucie wolności. Można stwierdzić, że **maksymalizacja gęstości społecznej prowadzi do minimalizacji wolności indywidualnej**. Ograniczenie wolności indywidualnej w skondensowanej czasoprzestrzeni społecznej generuje takie negatywne postawy, jak: ksenofobia, szowinizm, niechęć i wrogość. Być może **deficyt wolności powinien być równoważony przez nadmiar wrogości**. Dotychczas nie ma jakiegokolwiek teorii

socjologicznej ani modelu życia w zagęszczonej wspólnocie i w warunkach ograniczonej wolności jednostek. Pilnym zadaniem dla socjologów jest stworzenie takiej teorii. Obecnie, wychowanie do życia w szybkozmiennej i zagęszczonej czasoprzestrzeni społecznej jest ważnym problem edukacji. Stare systemy edukacyjne, które były tworzone dla życia w niezmiennych parametrach socjofery i dla stałych ideałów, wartości, norm, ustrojów społecznych, systemów politycznych itd., nie mogą być po prostu ekstrapolowane na dzisiejsze środowisko społeczne.

W czasie dyskusji na podsumowującej Kongres sesji plenarnej zwróciłem uwagę na to, że procesy globalizacji spowodują, że będziemy żyć już nie w 'globalnej wiosce', lecz raczej w '**globalnym mieście**'. Ludzie 'masowi' (społeczeństwo masowe) będzie żyć w 'masowych miastach'. W 'masowym mieście' nie ma jednak miejsca dla człowieka jako jednostki albo osoby (w personalistycznym sensie). Miasto, które jest żywym organizmem społecznym (ono żyje życiem swych mieszkańców), powinno mieć coś specyficznego i niepowtarzalnego w świecie. Musi mieć jakiegoś unikatowego ' **ducha miasta**', na którego składa się duchowość poszczególnych mieszkańców. Dlatego w zrównoważonym rozwoju powinno się ratować 'duchy miast' i duchowość ich mieszkańców. Przyszli planiści miast mają do wykonania ważne zadanie: przywracać albo starać się budować na nowo sferę duchowości miast, troszczyć się o nią i przede wszystkim nie dopuszczać do jej dalszej degradacji.

Debaty kongresu koncentrowały się wokół ośmiu tematów, które były dyskutowane na pięciu równoległych sesjach plenarnych:

- 1) infrastrukturyzacja instytucjonalna i dobre rządzenie,
- 2) infrastrukturyzacja techniczna: planowanie urbanistyczne i architektura,
- 3) zatrudnienie i ekonomia społeczna,
- 4) miasto: gospodarka i finanse,
- 5) ekologiczna infrastrukturyzacja miasta,
- 6) infrastrukturyzacja kulturowa i niematerialna w celu humanizacji miasta,
- 7) znaczące przykłady w scenariuszach bardziej reprezentatywnych regionów: „Agenda lokalna 21” i „Agenda mieszkańca”,
- 8) zintegrowana ochrona i zintegrowana ocena dla zrównoważonego i ludzkiego rozwoju.

Ogółem ogłoszono 183 referaty na trzynastu warsztatach tematycznych.

W następnym dniu po zakończeniu Kongresu uczestnicy wzięli udział w spotkaniu profesorów uniwersyteckich całego świata z Papieżem Janem Pawłem II w Watykanie.

Na zakończenie kongresu uczestnicy uchwalili następującą **Deklarację**:

„My, uczestnicy Kongresu «Człowiek i Miasto», który miał miejsce w Nepolu, w dniach od 6 do 8 września 2000 r.

- uznając pierwszoplanową rolę miasta w rozwoju ekonomicznym, w tworzeniu miejsc pracy i w promocji twórczości kulturowej, technologicznej i organizatorskiej;

- w trosce o społeczne, ekonomiczne i środowiskowe skutki urbanizacji, globalizacji i przemian społecznych;
- uświadamiając sobie potencjalny wkład, jaki mogłyby wnieść miasta w popieranie bardziej zrównoważonych form rozwoju i poprawy jakości życia; deklarujemy:

1. Sprawiedliwość dla bardziej ludzkiego miasta.

Bardziej ludzkie miasto powinno być oparte na zasadach sprawiedliwości społecznej i środowiskowej. Musi respektować i popierać godność każdej osoby i zapewniać prawa rozmaitych kultur do samookreślenia się i rozwoju. Problemy miast, takie jak: ubóstwo, bezrobocie i niepełne zatrudnienie, brak odpowiedniego schronienia, zapewnionego dostępu do podstawowych usług, jak i izolacja społeczna i etniczna nie są jakimś złem koniecznym. Raczej są skandalem, często wynikającym z braku woli politycznej i dobrego rządzenia. Szczególnie w krajach rozwijających się, zadłużenie idzie w parze z degradacją środowiska. Nie da się osiągnąć «globalnego dobra wspólnego» bardziej ludzkiego miasta bez redukcji nierówności wszystkich rodzajów i na wszystkich płaszczyznach.

2. Dobre rządzenie.

Nie da się wykonać zadania polegającego na bardziej ludzkim i zrównoważonym rozwoju miast bez dobrego rządzenia. Dobre rządzenie wymaga udziału całej ludzkości – kobiet i ludzi w każdym wieku – w publicznych wyborach na wszystkich szczeblach podejmowania decyzji.

3. Ku nowej zintegrowanej wizji ekonomicznej.

Trzeba budować nowy paradygmat rozwoju ekonomicznego, który byłby oparty na inherentnych wartościach ludzkich i środowiskowych, i który uznawałby rolę «ekonomii obywatelskiej». To wyrażenie, wprowadzone przez neapolitańskiego ekonomistę Antonio Genovesi (1713–1769), oznacza ekonomię, która zawiera w sobie bogactwo, wartość dodatkową tworzoną przez rodzinę, wspólnotowość, niekomercyjność, dobrowolność, LETS (Local Exchange Trade System), mikro-finansowanie etyczne, uczciwy handel i działalność opartą na wzajemnej samopomocy, jak również krytyczne odnośnienie się do nieograniczonego wykorzystywania bogactw naturalnych. Taka ekonomia wymaga kierowania się odpowiednimi wskaźnikami, nie tylko ekonomii, ale i ekologii, nie tylko gromadzenia, ale też dystrybucji, nie tylko materialnymi, ale też duchowymi.

4. Rola planowania całościowego i uczestniczącego.

Planowanie całościowe i uczestniczące powinno być podstawą dla strategii bardziej zrównoważonego rozwoju miast. Takie planowanie powinno przyczynić się do umacniania społeczeństwa obywatelskiego. Buduj kapitał społeczny, popieraj rozwój oparty na wspólnocie, pobudzaj przedsięwzięcia lokalne (szczególnie wśród kobiet i młodzieży) oraz aktywność kulturalną.

5. Zasada wspomagania i promowania trwałych wspólnot.

«Habitat Agenda» i «Local Agenda 21» są ważnymi instrumentami uznającymi ważność zasady partnerstwa, współuczestnictwa, rozwoju budownictwa i decentralizacji, ufundowanych na synergii działań. Rządzący powinni szeroko stosować

wać tę zasadę na wszystkich szczeblach zarządzania. W tym celu trzeba też, aby włączyły się aktywnie stowarzyszenia religijne, społeczne, ekonomiczne, kulturalne i zawodowe, instytucje akademickie i badawcze oraz inne organizacje i zwykli ludzie.

6. Znaczenie pamięci zbiorowej i kultury miasta.

Miasta stają się coraz bardziej wieloetniczne i wielokulturowe. Prawo do życia w mieście musi być obszerne i powinno obejmować wszystkich. Niemniej jednak, dziedzictwo historyczne i kulturowe, reprezentowane w zbiorowej pamięci miasta, jego specyficzność i tożsamość, muszą być chronione i popierane jako istotny czynnik humanizacji naszych miast.

7. Technika.

Postęp naukowy i techniczny jest istotnym składnikiem stałego i zrównoważonego rozwoju. Niestety, w przeszłości zbyt często powodował nierówności społeczne i szkodził środowisku. Odtąd jednak powinno się wymagać bezpośrednio od nowych technologii, aby były bardziej przyjazne ludziom i środowisku naturalnemu.

8. Wymiar kulturalny i edukacyjny.

Obydwa wymiary, kulturalny i edukacyjny, mają odgrywać strategiczną rolę w zapewnieniu ludziom stałego rozwoju. Te wymiary muszą być popierane wraz z innymi: duchowym, estetycznym i rodzinnym, w ramach szerokiego i całościowego systemu edukacyjnego. Szczególna odpowiedzialność ciąży na mediach. Nowe technologie informacji i komunikacji powinny popierać edukację ukierunkowaną na sprawiedliwość społeczną i środowiskową.

9. Ku nowej etyce globalnej.

Nasze normy i etyka zachowywania się w dwudziestym pierwszym wieku powinny się opierać na uznawaniu naszej wspólnoty ludzkiej i naszych dbałości o ekosystemy, aby umożliwić rozwiązywanie konfliktów i nierówności bez przemocy w imię «wspólnego dobra globalnego». Ta etyka i te normy muszą uczynić człowieka i stosunki międzyludzkie czymś najważniejszym dla wszelkiego rodzaju decydentów; powinny wykraczać poza wąską logikę rozwoju ekonomicznego i uwzględniać sprawiedliwość społeczną i środowiskową.

10. Znaczenie czynnika duchowego.

Wymiar duchowy, w najszerszym sensie tego słowa, jest niezmiernie ważny dla trwałego rozwoju ludzkości. Przyczynia się bowiem do potęgowania postaw sprawiedliwości, solidarności, wzajemności i wartości estetycznych. Każde miasto powinno więc chronić i popierać duchowość jako istotny warunek dobrobytu swoich mieszkańców.”

Wiesław Sztumski

Zrównoważony rozwój i współistnienie

Sprawozdanie z Kongresu Światowego w Montrealu „Human Coexistence
In A Responsible And Solidary World At The Dawn Of The IIIrd Millennium”

Światowy kongres dotyczący problemu koegzystencji ludzi w warunkach zrównoważonego rozwoju w następnym tysiącleciu odbywał się w dniach od 23 do 27 lipca 2000 r. w Pałacu Kongresowym w Montrealu (Kanada). Miał on charakter multidyscyplinarny. Brało w nim udział około 220 specjalistów, reprezentujących różne dziedziny filozofii i nauki z 14 krajów z różnych kontynentów.

Z przykrością trzeba odnotować fakt, że tylko sześć osób uczestniczyło z krajów Europy Środkowo-Wschodniej: trzy z Polski (oprócz mnie, Prof. Halina Sawicka z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Pani Sylwia Dyjak, studentka), jedna z Jugosławii, jedna ze Słowacji i jedna z Litwy.

Na sesjach plenarnych wygłoszono trzynaście referatów i około sto trzydzieści na sekcjach tematycznych. Kongres był zorganizowany pod auspicjami Grupy z Montrealu i Grupy Lozańskiej oraz afiliowanych grup międzynarodowych „Przymierze dla Odpowiedzialnego i Solidarnego Świata”.

Komitet Organizacyjny składał się z Przewodniczącego – Prof. Venant Cauchy’ego, filozofa, profesora zasłużonego dla Uniwersytetu Montréal, wiceprzewodniczącego Huberta Camberlanda, architekta, przewodniczącego Eco Sommet, i sekretarza – Corinne Gendron, prawnika i socjologa. Członkowie Grup z Montrealu i Lozanny oraz kierownicy międzynarodowych grup „Przymierza” tworzyli Międzynarodowy Komitet Naukowy Kongresu. Wśród zaproszonych referentów byli: Larbi Bouguerra, Pierre Calame, Bernard Cassen, Michel Chossudovsky, Pierre Dansereau, Françoise David, Gilles Dostaler, Geraldine Gamburd, Joseph Ki Zerbo, Ioanna Kuçuradi, Alexis Klimov, Myriam Sanchez, Beverly Guy Sheftall i Jerzy Wojciechowski. Pięć sesji plenarnych miało miejsce codziennie przed południem:

1. Środowisko i zrównoważony rozwój
2. Prawa człowieka
3. Środowisko, demokracja i globalizacja
4. Ekonomia i społeczeństwo
5. Transformacja wartości.

Na szczególną uwagę zasługują referaty wygłoszone na sesjach plenarnych przez M. Chossudovskiego (Ottawa), B. Guy Shefatalla (Atlanta), J. Ki Zerbo (Ouagadougou), i J. Wojciechowskiego (Ottawa). Pierwszy zaprezentował temat „Wojna i globalizacja: nowy porządek świata u progu trzeciego tysiąclecia”. Drugi

przedstawił temat „USA global violence against women”. Trzeci autor rozważał problem „Globalizacja – dla kogo?”. J. Wojciechowski, który zapoczątkował nową dziedzinę ekofilozofii „ekologię wiedzy”, poruszył bardzo interesujący problem filozoficzny i etyczny: „Czy jesteśmy gotowi na trzecie tysiąclecie?”. Chodzi tu o gotowość w sensie moralnym i świadomościowym.

Codziennie w godzinach popołudniowych obradowano w 26 sesjach tematycznych. Oprócz tego miały też miejsce trzy sesje specjalne (wybitne osobistości: Marcel, Sartre i Kierkegaard) i cztery sesje mieszane (różne problemy, których nie można było włączyć do żadnej sesji tematycznej). Na sesjach tematycznych Prof. H. Sawicka mówiła na temat „Sztuka współczesna i sacrum: przypadek teatru”; ja natomiast relacjonowałem temat „Refleksja nad edukacją w fazie globalizacji”. W referacie poruszyłem problem trudności edukacyjnych – w sferze nauczania i wychowania – w nowej rzeczywistości społecznej, jaka kształtuje się w bardzo szybkim tempie w związku z postępującymi procesami globalizacyjnymi w sferze gospodarki i polityki, a w niedalekiej przyszłości również w sferze kultury. Aktualnie realizowany system edukacji od strony programów nauczania, celów i sposobów uczenia i uczenia się nie jest adekwatny do tego świata życia, w który wkraczają najbliższe pokolenia. Edukacyjnie nie jesteśmy przygotowani do globalizacji. A, z drugiej strony, globalizacja implikuje wiele trudności, których w ramach edukacji nie jesteśmy w stanie jeszcze pokonywać: zglobalizowana socjosfera znacznie wyprzedziła wyobrażenia edukatorów.

Kongres – zgodnie z wstępnymi założeniami organizatorów – koncentrował się na następujących ważnych problemach:

1. Ochronianie środowiska w duchu zrównoważonego rozwoju.
2. Prawa człowieka w świecie.
3. Ekonomia.
4. Edukacja i kultura.
5. Rodzina, społeczeństwo, państwo.
6. Trwałość i transformacja wartości.

Historia Kongresu zaczęła się w 1992. Seminarium Vaux de Cernay zgromadziło w 1992 prawników, politologów, artystów, przyrodznawców, ekonomistów, filozofów w celu przedyskutowania rozmaitych kwestii, jakie były rozważane przez Grupę w poprzedniej dekadzie. W wyniku tego powstał raport „Platforma Dla Odpowiedzialnego i Solidarnego Świata”, który stał się niebawem fundamentem „Przymierza Dla Odpowiedzialnego i Solidarnego Świata”. „Platforma” była tłumaczona na jakieś trzydzieści języków i rozpowszechniona we wszystkich częściach świata. Wiele ludzi zgadzało się i utożsamiało z istotnymi punktami zawartymi w „Platformie” i wyrażało chęć łączenia się z „Przymierzem”. Grupa Vézelay stała się później Grupą Lozańską w związku z odejściem Michela i Calliopa Beaud. Potem inne osobistości dołączyły do tej nowej grupy: Joseph Tarradellas, badacz w CERN (Genewa) i Manola Rauss. Ostatnio dwie inne osobistości stały się członkami: Myriam Sanchez, socjolog z Cali (Kolumbia) i Bernard Cassen, dziennikarz i redaktor „Le Monde diplomatique” w Paryżu.

„Platforma Dla Odpowiedzialnego i Solidarnego Świata” stwierdziła jasno dysfunkcję aspektów ludzkiego życia i zachowania, indywidualnych i społecznych; rozwinęła zasady, na podstawie których dałoby się je naprawić. Najpierw „Platforma” wyróżniła trzy wielkie braki równowagi: między Północą a Południem Ziemi; między bogatymi i biednymi w granicach każdego kraju; między człowiekiem a przyrodą. U podstaw tych braków równowagi leży zachodnia współczesność z jej postępowaniem naukowym i technicznym i ich ekonomicznymi, społecznymi i politycznymi konsekwencjami. Taka współczesność, zapowiadająca postęp, szczęście i pokój (realizowane co najmniej częściowo dla rodzaju ludzkiego), przyczyniła się chyba dla większości ludzi tylko do niedoli, niepewności i dehumanizacji. Wolny rynek i nauka, będące w końcu wartościami samymi w sobie, coraz częściej stały się źródłami braku równowagi, odnotowanymi w „Platformie”. „Platforma” przytacza pewną liczbę zasad, które gdyby były stosowane w praktyce, powinny uczynić nasz świat odpowiedzialny i solidarny w przeciwieństwie do tego, co obserwujemy w zachodniej współczesności, która uznaje prymat **posiadania i władzy** ze szkodą dla najgłębszych ludzkich aspiracji. Tak więc, „Platforma” proponuje siedem zasad, które byłyby zdolne do likwidacji tych poważnych braków równowagi, z którymi rodzaj ludzki ma do czynienia:

- 1) zasada **chronienia** ziemi i dóbr potrzebnych dla jej równowagi;
- 2) zasada **humanitarności**, dzięki której inni, jednostki i społeczności, są traktowane jako w pełni ludzkie;
- 3) zasada **odpowiedzialności**, stosownie do której każdy jest zobowiązany dawać innym to, co jest konieczne do ich pełnego rozwoju;
- 4) zasada **umiarkowania** we wspólnym użytkowaniu dóbr ziemi, z uwzględnieniem bardziej sprawiedliwego uczestniczenia w dostępności do zasobów;
- 5) zasada **rozwagi**, na podstawie której każdy ma unikać jakichkolwiek działań, które mogłyby bezmyślnie grozić obecnemu i przyszłemu dobrobytowi rodzaju ludzkiego;
- 6) zasada **różnorodności**, na podstawie której różnorodność form życia (roślin i zwierząt) i różnorodność kultur uznawane są za dające „najlepsze gwarancje rodzajowi ludzkiemu do znalezienia odpowiedzi w zakresie dostosowania się do bezkresnej różnorodności sytuacji, wyzwań i środowisk”;
- 7) zasada **obywatelskości**, która doprowadza nas do „poszanowania siebie samych i traktowania wszelkich istot ludzkich jako pełnoprawnych członków rozległej wspólnoty ludzkiej”.

Następnie „Platforma” rozważa środki, jakie mają być zastosowane, i czas, jaki jest wymagany do tego, by zapoczątkować głębokie zmiany w ludziach i społecznościach, do których należą, aby stać się bardziej odpowiedzialnymi i solidarnymi. Potrzeba wychowywania i powiększania świadomości zmian zaproponowanych w „Platformie” i ucieleśnionych w celach zawartych w „Przymierzu Dla Odpowiedzialnego i Solidarnego Świata” stały się impulsem do pewnej liczby spotkań międzynarodowych:

I. Międzynarodowe spotkanie grupy organizatorów „Przymierza” w Barcelonie w kwietniu 1996, zorganizowane przez Associacio Eco–Concern pod kierunkiem Marti Olivella.

II. Międzynarodowe spotkanie grupy organizatorów „Przymierza” w Sao Paulo (Bertioga) w Brazylii w grudniu 1997, zorganizowane pod kierunkiem Betty Grimberg i Hamilton Faria. (W swojej ocenie spotkania w Sao Paulo Maurice Cosandey wyraził życzenie, aby „Przymierze” stało się „zdolne do zmiany mentalności”. „To jest to, co powinno obchodzić nas teraz i w przyszłości”. Wyraził on żal, że „teraźniejsze mentalności są blokowane głównie dlatego, że ludzie nie biorą pod uwagę wspólnego dobra.” Słusznie zauważa, a kto śmiałyby mu zaprzeczyć, że „na poziomie jednostek egotyzm przeważa nad wspólnym interesem” (Zob. *Lettre de liaison de l'Alliance*, lipiec 1997, 4).

III. Międzynarodowe Seminarium (Laval, Québec, Kanada) w czerwcu 1996 zgromadziło około czterdziestu sygnatariuszy i organizatorów grup spotkań należących do sieci „Przymierza”, składającej się z różnych grupy w całym świecie. Seminarium próbowało zapoczątkowywać krytyczny przegląd tekstu „Platformy”, mając wówczas na celu zbadanie na płaszczyźnie regionalnej głównych przeszkód w realizacji ideałów zawartych w „Platformie” (Zob. *Proceedings of the Colloquium, For a responsible and solidary world*, Ed. Montmorency 1997, 484 stron).

IV. Międzynarodowe spotkanie zorganizowane przez Grupę Lozańską i Manola Rauss miało miejsce w paryskiej siedzibie *Fondation pour le progrès de l'homme* w październiku 1998 r. Przez ponad trzy dni, członkowie Grupy Lozańskiej, kilku członków Montrealskiej Sieci Przymierza i organizatorów innych międzynarodowych grup zastanawiało się nad problemem: „Wartości, wspólne, dobro i globalizacja” na podstawie dokumentów przygotowywanych wcześniej przez Betty Nguyen. W konkluzji uczestnicy zgodzili się z koniecznością dalszego określenia i wyrażenia w formie praktycznej bardziej zadowalających wskazówek.

Światowy Kongres na temat „koegzystencji ludzi w odpowiedzialnym i solidarnym świecie u progu trzeciego tysiąclecia, „w duchu” „Platformy” i celów „Przymierza”, zaczął się od podkreślenia trzech podstawowych nierównowag: Północ – Południe, bogaci – biedni, ludzie – przyroda, do których powinna być dodana jeszcze czwarta, być może bardziej istotna – między męskością a kobiecością, ponieważ drugi człon tej nierównowagi zdaje się być bardziej radykalnie ukierunkowany na przyszłość, tworzący przyszłość w jego prawdziwym ciele, bardziej wrażliwy na kruchość i wartość nowego życia, które musi być żywione, chronione i rozwijane. A więc program Kongresu zaczął się od obrad w sekcjach zmagających się z brakami równowagi i z wynikającymi stąd poważnymi dysfunkcjami. Druga część programu kładła nacisk na podstawowe prawa wszystkich istot ludzkich. Na trzecim miejscu, skupiono uwagę na nadmiernej potrzebie bogacenia się i gromadzenia dóbr materialnych, w następstwie czego rośnie nierównowaga wymieniona na początku. Po czwarte, program miał na celu analizować środki, dzięki którym powinniśmy być zdolni do zmiany naszego systemu wartości i do przeciwstawiania się nierównowagom. Po piąte, jak można by takie zmiany w sposób trwały umieścić

w strukturze głównych miejsc przebywania ludzi: rodzinie i państwie? Wreszcie, czy możemy zagwarantować, że taka transformacja wartości przewycięży atrakcyjność władzy i pieniędzy, które leżą u podstaw tak wielu nierównowag?

Uczestnicy Kongresu ogłosili końcową deklarację jako podsumowanie obrad. Oto w skrócie istota tej „**Deklaracji**” proklamowanej przez Kongres:

Koniec drugiego tysiąclecia jest okazją do zrobienia bilansu sukcesów i postępów w ciągu ostatniego wieku. Niestety, jest to też godzina bolesnych stwierdzeń. Nierówności: Północ – Południe, biedni – bogaci, mężczyźni – kobiety są tak kolosalne, jak nigdy przedtem. W związku z tym ludzkość powinna wyjść naprzeciw temu, co niewątpliwie jest jej największym wyzwaniem: **ochrona środowiska**. Degradacja środowiska – nieodwracalna, nieobliczalna i nieprzewidywalna ze względu na skutki – będzie wymagać bezprzykładnej mobilizacji, głębokiej wiedzy o zjawiskach przyrodniczych i woli politycznej do ochrony środowiska. Degradacja środowiska nie powinna dokonywać się ze szkodą dla rodzaju ludzkiego w ogóle, a w szczególności ze szkodą dla pojedynczych ludzi. Przewyciężanie degradacji środowiska nie może być usprawiedliwieniem dla jeszcze większego ujarzmiania ludzi za pomocą zwodniczych obietnic rozwoju; tych, którzy staną się wkrótce pozbawieni swojego własnego środowiska życia wskutek dyktatury eksportu, wynikającej z popadania w długi i z konieczności zdobywania obcych walut. Kongres Światowy chce temu położyć kres. Dlatego domaga się:

1. Zapewnienia ludziom koegzystencji w klimacie pokoju, zdrowego środowiska, i respektowania praw człowieka;
2. Promowania równości ludzi, płci i pokoleń;
3. Sprzyjania rozwijaniu demokracji pluralistycznej, gdzie wszyscy (i każdy z osobna) przyczyniliby się świadomie w miarę swoich własnych możliwości do rozwoju rodzaju ludzkiego.

To są, oczywiście, wielkie ambicje, ale czy ich realizacja nie jest możliwa? Postawa fatalistyczna nie jest tutaj na miejscu. Ludzie domagają się poszanowania swych praw, sensu transakcji ekonomicznych, sprawiedliwego handlu uwzględniającego zasady etyki oraz ustanowienia prymatu uczuć nad biznesem. Tych ambicji nie da się urzeczywistnić bez odpowiedniego systemu edukacji, ukierunkowanego na taką transformację wartości, żeby indywidualne i społeczne zachowania przygotowały nas na nowe tysiąclecie, które powinno być prawdziwie ludzkie.

Bogumiła Truchlińska

Filozoficzne aspekty lubelskich dysput o przestrzeni

(Sprawozdanie z dziewiętej dyskusji na temat
„Przestrzeń we współczesnej nauce”, 24 IV 2001 r.)

Spacjocentryczne zainteresowania ogarnęły Lublin. Być może ze względu na jego szczególne przestrzenne położenie, być może ze względu na klimat intelektualny, wszak to miasto dwóch uniwersytetów. Od 1996 roku odbywają się tu ogólnopolskie konferencje na temat przestrzeni w nauce. Przestrzeń – nauka – współczesność to krąg wytyczający zainteresowania uczestników, choć trzeba przyznać, że każdy z tych terminów jawi się jako wieloznaczny, a często spotykamy też odwołania do przeszłości, tej dalekiej i tej bliższej. Choć sympozja te organizowane są pod auspicjami PAN OL i LTN, to trzeba przyznać, iż niemały wpływ na ich organizację i przebieg mieli członkowie Lubelskiego Oddziału PTF. Współredaktorem (obok G. Nowaka) trzech tomów prac o przestrzeni pt. *Przestrzeń w nauce współczesnej* (Wyd. UMCS, 1998, 1999, 2000) jest Stefan Symotiuk, członek Zarządu PTF. We *Wstępie* do tomu pierwszego tak uzasadnia pojęcie interdyscyplinarnych badań nad przestrzenią: „Przestrzeń jest właśnie tym aspektem istnienia świata lub rodzajem bytu, który w ujęciach teoretycznych i artystycznych dziś przeżywa zadziwiające metamorfozy, komplikuje się i wzbogaca o nowe wymiary, a jednocześnie staje się takim pojemnikiem rzeczy indywidualnych i procesów, który coraz lepiej mieści w sobie ich wielość i różnorodność, lepiej przystaje do rzeczy, a rzeczy do niej”.

Przestrzeń jest tym typem zagadnienia przy którym spotykają się ze sobą przedstawiciele nauk przyrodniczych i humanistycznych, szczegółowych i filozoficznych. Zanim przejdę do przedstawienia przebiegu konferencji ostatniej, chcę ukazać wkład dotychczasowy środowiska filozoficznego w całokształcie dyskusji nad przestrzenią. Pierwszy tom *Przestrzeni w nauce współczesnej* przynosi dwa teksty filozoficzne: Stefana Symotiuka – *Filozoficzne aspekty problemu przestrzeni* i Zdzisława Cackowskiego *Osobliwości przestrzeni ludzkiego świata*. Uzupełnieniem jest tekst Danuty Niczyporuk z WFiS UMCS pt. *Przestrzeń w kulturowym obrazie świata*, odwołujący się do socjologiczno-kulturowych kategorii interpretacyjnych. Tom drugi przynosi artykuły Jadwigi Mizińskiej: *Przestrzenne modele Losu*, Jacka Lejmana: *Człowiek jako „zwierzę terytorialne”* oraz *Status „semiotyki przestrzeni”*, Marka Hetmańskiego: *Przestrzeń cybernetyczna jako interfejs człowieka i maszyny* oraz Janusza Jusiaka *Whiteadiańska koncepcja stref przestrzenno-czaso-*

wych. W tomie trzecim zaś myśl filozoficzną reprezentują artykuły Z. Cackowskiego *Przestrzeń rzeczy/percepcji a przestrzeń języka/symboli*, Andrzeja Kapusty *Architektura, przestrzeń i władza*, Andrzeja L. Zachariasza *Przestrzeń kulturowa a pytanie o sposób istnienia i możliwość jej geometrii*, Jadwigi Mizińskiej *Das Traumsleben – międzyświat snu* oraz Krzysztofa Kosiora *Nieskończona przestrzeń jako forma umysłu w buddyskiej medytacji wyciszenia*.

W dziewiątym spotkaniu, które otworzył prof. dr hab. Zbigniew Lorkiewicz (PAN OL), a dyskusją kierował prof. dr hab. Wiesław Kamiński, udział filozofów był znaczący. Lubelski Oddział PTF reprezentowali: prof. dr hab. Stefan Symotiuk, dr Zofia Majewska, dr Mirosław Haponiuk. S. Symotiuk wygłosił referat na temat relacji między przestrzenią a cywilizacją (*Przestrzeń a cywilizacja*). Był to ostatni referat stanowiący niejako podsumowanie sesji. Dr Majewska i dr Haponiuk wprowadzili uczestników debaty w zagadnienia antropologiczno–kulturowe i filozoficzno–kulturalne, poruszając problemy przestrzeni w malarstwie i rzeźbie kubistycznej (Z. Majewska) i przestrzeni teatralnej (M. Haponiuk).

Wystąpienia rozpoczął gość z Leeds, prof. dr hab. Zygmunt Bauman, który wcześniej, 23 IV 2001 r., wygłosił odczyt na posiedzeniu PTF na Wydziale Filozofii i Socjologii UMCS, na temat procesów globalizacji. Na konferencji o przestrzeni Z. Bauman wystąpił z referatem pt. *O wzlocie i upadku przestrzeni*. W swym wystąpieniu Z. Bauman odnotował występowanie równoczesne dwóch przeciwstawnych tendencji w pojmowaniu przestrzeni antropograficznej, związanej z bytowaniem człowieka. Są to z jednej strony obniżenie wagi przestrzeni, z drugiej zaś – wzrost znaczenia przestrzeni. Tendencje te ujawniają się w procesach globalizacji, którą Bauman pojmuje jako „upowszechnienie sieci zależności”. Wystąpienie to ilustrowało swoistą dialektykę między ogólnym a jednostkowym, pomiędzy globalnością a lokalnością. W świetle tej dialektyki przestrzeń ulega z jednej strony globalizacji, ale i zarazem fragmentaryzacji. Najważniejsze jednak spostrzeżenie prof. dr hab. Z. Baumana to to, że globalizacja to nie tylko unifikacja, ujednoczenie, ale to także różnicowanie. W odpowiedziach na pytania Z. Bauman przyznał, że globalizacja dotyczy przede wszystkim strony ekonomicznej i tej dziedzinie jest ta sieć zależności najbardziej widoczna, natomiast nie jest możliwe – o ile dobrze uchwyciłam myśl Autora – na obecnym etapie pozbycie się różnic lokalnych w zakresie instytucji społecznych, czy kulturalnych.

Związek typów przestrzeni (może lepiej: charakteru przestrzeni) i cywilizacji (europejskiej przede wszystkim) był przedmiotem namysłu prof. dr hab. S. Symotiuka. Wprawdzie jego wystąpienie było ostatnim z referatów, ze względu na wagę i swoistą korespondencję z myślą Baumana omawiam go w tej, a nie innej kolejności. Z. Bauman i S. Symotiuk ukazali nam właściwie podobne procesy i problemy – świadomość i wartościowanie przestrzeni a konstytuowanie się pewnych typów cywilizacji i miejsca w nich dla człowieka jako podmiotu kreatywnego. Według S. Symotiuka dzieje cywilizacji europejskiej (może i cywilizacji w ogóle?) dadzą się ująć w postaci dwóch konfiguracji przestrzennych, w postaci dwóch modeli. Jeden to układ liniowy („szlak”, „droga”), drugi wyznacza koło („krag”, „amfiteatr”). Są to

zarazem różnice antropologiczno-filozoficzne i aksjologiczne. W pierwszym typie najważniejsi są przewodnicy, ludzie idący na przedzie, resztę cechuje anonimowość, wzajemna niewidzialność, mechaniczność ruchu, związana z tym bierność. Drugi model ukazujący krąg stojących lub siedzących ludzi ujawnia nam przestrzeń. Ludzie są tu sobie równi, centralne miejsce jest puste – jest to „przestrzeń negocjacji”; odsłania zarazem parlamentarną strukturę społeczności. Podejmując zagadnienie „przestrzeni wirtualnej” S. Symotiuk sygnalizuje nam (tkwi to *implicite* w jego wypowiedzi) nadciągające zmiany cywilizacji. Przestrzeń wirtualna likwiduje koło, widz, obserwator przestaje istnieć. Sztuka współczesna likwidując przestrzeń trójwymiarową, likwiduje zarazem tradycyjnego odbiorcę. Zanik „kręgu”, „koła”, „amfiteatru” to zarazem zanik stałych punktów obserwacji świata.

Referat ten był niejako odpowiedzią na pytanie dr Mariusza Wojewody (UŚ): W jaki sposób układ miejsc nakłada się na odpowiednią wizję świata? Postawione ono zostało w referacie pt. *Metafora miasta w myśleniu kartezyjskim*. Miało, a więc pewien układ przestrzenny zostało ujęte jako metafora świata. O elementach magicznego myślenia o przestrzeni informował natomiast referat historyka dr Andrzeja Pleszczyńskiego pt. *Przestrzeń polityczna w średniowieczu*.

Z pozycji filozofii kultury i antropologii kulturowej zostały dokonane analizy i interpretacje przestrzeni plastycznej i przestrzeni teatralnej. Dr Z. Majewska w referacie *Przestrzeń w malarstwie kubistycznym* za istotę przewrotu kubistycznego uznała zerwanie z odtwórczością, kopiowaniem obiektów, czemu służył model–postać ludzka, na rzecz swobodnego kształtowania przedmiotu plastycznego. Teatralność zdaniem dr Mirosława Haponiuka była najczęściej kojarzona z przestrzennością sceniczną, z „upadłem iluzji”, jak określano scenę. Cały natomiast XX w. walczył ze scenicznością. Zdaniem Haponiuka scenę udało się zdekonstruować, ale też nie pojawił się alternatywny model przestrzeni teatralnej.

Dla filozofów w klasycznym rozumieniu, a więc ontologów i teoretyków poznania niezwykle ważne były wystąpienia przedstawicieli nauk szczegółowych, które tu jedynie zasygnalizuję. Mam tu na myśli referat dr Andrzeja Staszczaka (z Wydziału Matematyki i Fizyki UMCS) pt. *Efektywne teorie pola a hierarchiczny mikroświat* oraz dr Grzegorza Nowaka (Wydział Biologii i Nauk o Ziemi UMCS) pt. *Przestrzenie biologii teoretycznej*. Szczególnie pierwszy ukazywał silny związek modeli wyjaśniania świata stosowanych na gruncie nauk szczegółowych z myśleniem filozoficznym na „przestrzeni wieków” (począwszy od modelu Platona i Arystotelasa po czasy najnowsze).

Być może spotkania nauk szczegółowych i filozoficznych przyczynią się do wypracowania nowego, wspólnego dla nauk zarówno przyrodniczych, jak i humanistycznych, paradygmatu myślenia. Taka nadzieja towarzyszyła również organizatorom i stałym uczestnikom tych lubelskich spotkań w przestrzeni. Jak bowiem piszą we Wstępie do tomu drugiego *Przestrzeni w nauce współczesnej* (1999) jego Redaktorzy „intencje tych debat są dwie: egzoteryczna i ezoteryczna”. Ich zdaniem ta pierwsza to chęć odtworzenia „aktualnych i inspirujących informacji, jakie na temat «wymiaru przestrzennego» świata przynoszą rozmaite dyscypliny: matematyka,

kosmologia, fizyka, biologia, chemia, psychologia, socjologia, czy nauki o kulturze”. Natomiast intencja ezoteryczna wynika z przeświadczenia, iż „blisko”, „na progu nauk”, znajduje się z dawna oczekiwany, nowy i wielki paradygmat teoretyczny, który będzie odpowiednikiem znanych z przeszłości „rewolucji naukowych”. Nadzieję tę wyrażano również we Wstępie do tomu pierwszego. S. Symotiuk pisał bowiem: „zdaje nam się, że tuż «za progiem», dotykalnie nieomal, znajduje się od wielu dziesięcioleci oczekiwany z niecierpliwością – nowy **paradygmat** nauk przyrodniczych a zarazem humanistycznych, łączący w sobie rozmaite i odległe zjawiska świata natury i historii”. Nie kwestionując roli uczuć, przeczuć i intuicji w nauce pragnę zauważyć, że dysputy lubelskie nad przestrzenią wyrażają specyficzny niepokój uczonych w dobie kryzysu myślenia scjentyistycznego. Są racjonalistyczną próbą obrony prawa nauk do tworzenia obrazów świata, świata, który z zawrotnym tempem przeobraża się, rozprasza, decentralizuje... Są próbą pogodzenia nauk szczegółowych i humanistycznych (filozoficznych także), „poróżnionych” na naszym gruncie przez oświeceniowe reformy szkolnictwa. Wreszcie – są próbą poszukiwania „kluczy do wyobraźni”. Nie bez powodu Redaktorzy tomu trzeciego zachęcając do lektury we Wstępie nadali mu tytuł *O potrzebie wyobraźni*. Ta jest bowiem bardzo pożądana w nauce. Widać wyraźnie, że jednym z kluczy do wyobraźni jest kategoria przestrzeni, fascynująca wielu badaczy różnych dziedzin (opublikowano 49 tekstów z różnych dziedzin, a 9 następnym czeka na czwarty tom). Lubelskie dysputy nad przestrzenią dowiodły, że ich uczestnicy dysponują pojęciem nauki jako twórczości. Ta zaś opiera się na takich władzach, jak wyobraźnia i fantazja. Redaktorzy tomu trzeciego są przekonani, że są to władze niedoceniane dotychczas i przypisują im bardzo ważną funkcję. „To sama wyobraźnia z jej kryteriami estetycznymi, emocjonalnymi, etycznymi ma tu siłę decyzyjną wyboru. Nie podlega ani samym zmysłom, ani rozumowi. Zmienna fantazja wybiera ze świata to, co dynamiczne, aby mogła z obiektu pozornie prostego wysnuwać kompozycje hipotez”. Są jednakże świadomi pewnych niebezpieczeństw i oporów wobec tak pojmowanej nauki–twórczości, zapewniają bowiem: „Bez najmniejszych obaw możemy tej fantazji zaufać, gdy poznanie nasze pozostaje w stadium i w «kontekście» tworzenia nauki. Co więcej – bez takiego uwolnienia fantazji, gdy nauki doświadczalne podsuwają nam różne «fakty» i «konkrety» z pola własnych dociekań, nie wkroczymy nigdy do **całościowej** [podkr. B. T.] wizji świata”. Wymaga ona, moim zdaniem, nie lada wysiłku twórczego, by scalić to, co rozproszone. Jest zarazem wizja przeciwstawiająca się postmodernistycznym koncepcjom świata jako „chaosmosu”, kwestionującym również możliwości ludzkiego poznania. Odślania nam się tu cała „chytryść” rozumu filozoficznego. Koncepcja nauki jako twórczości, odwołania do sfery uczuć i wyobraźni – to wszystko wydaje się być zbliżone do postmodernizmu. Wydaje się, ale nie jest. Próba poszukiwań wizji całościowych, wspólnego paradygmatu teoretycznego stanowią przeciwstawienie tendencjom destrukcyjnym i nihilizmowi poznawczemu naszych czasów. W dysputach tych odślania się afirmacja wielości, ale zaznaczają również tęsknoty za jednością, tym co łączy, a nie tylko różnicuje. Wielowymiarowość przedstawionych obiektów i wielość odmian i typów przestrzeni – poświadcza jedynie wielowymiarowość człowieka i ludzkiej kondycji.

Agnieszka Przychodzka

Płynna ponowoczesność – lubelskie spotkanie z prof. Zygmuntem Baumanem

Lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego zaprosił ponownie prof. Zygmunta Baumana. Po raz pierwszy Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej gościł państwa Baumanów w 1995 roku z okazji odbywającej się wówczas konferencji „Pamięć, miejsce, obecność”. Hasło ówczesnego spotkania wcieliło się w ich ponowną obecność nad Bystrzycą.

Głównymi organizatorami przyjazdu i wystąpień głośnego socjologa byli prof. Jadwiga Mizińska, prof. Stefan Symotiuł i prof. Tadeusz Szkołut.

Janina Bauman, ceniona na Zachodzie pisarka, zaproszona przez prof. Monikę Adamczyk-Garbowską z Zakładu Kultury i Historii Żydów UMCS w czasie wystąpienia poświęconego jej książkom (*Zima o poranku*, *Powroty*, *Nigdzie na ziemi*) opowiadała o swym życiu i literaturze. Najpierw tedy o dzieciństwie i wczesnej młodości, spędzonej w getcie warszawskim i konieczności wyjazdu z Polski w roku 1968, potem o odmiennych motywacjach i procesach powstawania jej autobiograficznych „powieści” oraz różnicach pomiędzy wydaniem brytyjskimi i polskimi.

23 kwietnia prof. Zygmunt Bauman wygłosił wykład dla grona pracowników naukowych i studentów. Wystąpienie poprzedził krótkim wstępem mgr Krzysztof Muzyka (doktorant UMCS), przypominając sylwetkę światowej sławy uczonego, który odbył długą drogę rozwoju – od żołnierza I Armii Wojska Polskiego, zdobywcy Wału Pomorskiego, poprzez studia i pracę w Uniwersytecie Warszawskim, z którego usunięty został w roku 1968. Od roku 1971 prof. Bauman mieszka w Anglii, przez lata wykładał w Leeds University.

Mgr Muzyka przywołał tytuły głównych prac prof. Baumana: *Wizje ludzkiego świata. Studia nad społeczną genezą i funkcją socjologii* (1964), *Kultura i społeczeństwo. Preliminaria* (1966), *czy Nowoczesność i zagłada* (1989) (wyd. polskie – 1992).

Zdaniem głównej wprowadzającej, prof. Jadwigi Mizińskiej, twórczość ta nie mieści się w żadnych obowiązujących schematach naukowych, gdyż prof. Bauman jest jednocześnie: socjologiem, humanistą, poetą i myślicielem–intelektualistą, do którego należała ubiegła dekada.

Wykładowca, któremu prof. Mizińska oddała głos, przedstawił zarys swej najnowszej książki pt. *Nowoczesność płynna*, która ukazała się już w wersji angielskiej. Według prof. Zygmunta Baumana nowoczesność to długi okres, obejmujący

okres ostatnich dwustu lat, dzielący się na dwa etapy: pierwszy, gdzie przewodzą kategorie mocne, fizyczne, materialne, „wkopane w ziemię” i drugi, obejmujący czas płynny.

Inspiracją do tych rozważań autora stała się lektura książki Orwella *1984* i seria wystąpień, artykułów i dyskusji wokół tej antyutopii. Choć zachwyty, wywołany powieścią szybko zanikł, to zdołała ona ukształtować myślenie całego pokolenia wychowanych na lekturze ludzi. Jak określił prof. Bauman, *1984* to „inwentarz potajemnych strachów”. Książka wydobyla bowiem z ukrycia lęki, charakterystyczne dla intelektualistów lat 40–tych XX w., a nierozpoznawalne już przez pokolenia późniejsze. Dziś boimy się czego innego – współczesna cywilizacja bez żenady składa bowiem w ofierze jednostkę – w imię większego bezpieczeństwa ogółu. Niebezpieczeństwo zaś czyha w **nadmiernym** porządku. Przywołując Freuda, uważa socjolog, że dzisiejsza cywilizacja to „handel między zabezpieczeniem a samostanowieniem”. Główny niepokój wynika z faktu, iż ludzie wyzbyli się wolności na rzecz dbałości o dobra. Rzecz w zakłóceniu równowagi. Zamiast normatywnych projektów, w życiu człowieka współczesnego króluje improwizacja. Cechy osobowości, które pod koniec XX wieku zaczęły warunkować sukces to: brak przywiązania do miejsca, sytuacji i ludzi oraz łatwość odrzucania wszystkiego, co wczoraj jeszcze było synonimem bogactwa. W dzisiejszym świecie nic nie jest „na stałe”, zanika pewność, żyje się od projektu do projektu. O kondycji człowieka decyduje łatwość odcięcia się od własnego wczoraj. Ceną jest nieustanna niepewność i strach przed następnym dniem. „Niepewność przeszłości wcale nie jest mniejsza niż niepewność przyszłości” – powtórzył za Leszkiem Kołakowskim prof. Bauman.

Pojawiają się w następstwie takiego zawsze płynnego *status quo* nowe spojrzenia na tradycyjne tematy. Zygmunt Bauman uważa, iż dotychczasowe kategorie socjologiczne nie nadają się do oceny współczesnego świata i trzeba tworzyć nowe. W płynnej nowoczesności panuje „tyrania zmian”. Koliduje to nade wszystko z wolnością jednostek.

Dwie podstawowe wartości ludzkie: pewność, zabezpieczenie oraz wolność samowyróżnienia się, wyboru sposobu życia stały się: pewnością bez wolności, która jest koszmarem, a także niewolą bez pewności – tragedią.

Zanikły normy moralne, pojawiło się oczekiwanie satysfakcji, połączone z brakiem obowiązku, odrzucono cały balast, towarzyszący związkom międzyludzkim – pozostało tylko oczekiwanie czystej przyjemności. Zdaniem prof. Baumana – dzisiejsze społeczeństwo charakteryzuje się zmniejszoną wagą poczucia przeszłości. Przeszłość nabiera charakteru odświętnego, niedzielnego. Wysunięta na pierwszy plan terażniejszość staje się nadmiernie istotna.

Już dziś pojawia się konieczność nastania nowej etyki, etyki globalizacji. Technika, wywierająca wielki wpływ na przestrzeń i czas, odbiegła znacznie do przodu. Moralność i zasady etyczne pozostały na poziomie Adama i Ewy. Na poziomie dyskursu nikt niby nie ma wątpliwości, co do słuszności istnienia zasad i konieczności ich stosowania. Kiedy trzeba wcielić je w czyn – wszelkie dysputy

tracą znaczenie, nic z tego nie wychodzi. Globalizacja zatarła też, jak twierdzi Zygmunt Bauman, różnicę między winą moralną i metafizyczną.

Do niedawna wiara w nieśmiertelność „uskrzydlała” życie na ziemi. Każda kultura przetwarzała ulotność w trwałe substancje rzeczy wiecznych i nieśmiertelnych. Dziś, podsumował socjolog, każdy może być przez kilka minut nieśmiertelny, a sławę i chwałę zastąpiono listami bestsellerów.

Wykład zakończyła dyskusja, podczas której głos zabrali prof. Zdzisław Cackowski oraz studenci filozofii i socjologii UMCS.

Dzień później prof. Bauman mówił o procesie globalizacji podczas dyskusji panelowej pt. „Przestrzeń we współczesnej nauce”.

Ewa Kwiatek

Aspekty etyczne wykonywania zawodów prawniczych oraz problematyka cyberetyki

Słów kilka o wykładzie Sędziego Johna M. Marshalla na Wydziale Filozofii i Socjologii UMCS w Lublinie

Na Wydziale Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w dniu 5 marca 2001 roku odbył się wykład sędziego Johna M. Marshalla zatytułowany *Law in the Ethics and the Modern Society*. Wykład ten został zorganizowany przez Polskie Towarzystwo Filozoficzne Oddział w Lublinie oraz Phi Delta Phi – Międzynarodowe Bractwo Prawnicze, skupiające studentów prawa i prawników. Zorganizowanie wykładu Sędziego Marshalla byłoby niemożliwe bez pomocy prof. dr hab. Lesława Hostyńskiego, działającego z ramienia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Za okazaną pomoc i życzliwość składamy serdeczne podziękowania. Za tłumaczenie wykładu zapewnił dr Tomasz Kitliński, któremu także dziękują organizatorzy.

Phi Delta Phi to organizacja założona ponad 150 lat temu w Stanach Zjednoczonych i działająca obecnie w wielu krajach świata, której celem jest badanie i rozpowszechnianie wzorców prawniczej etyki zawodowej. Oddział tej organizacji na UMCS został założony w listopadzie 2000 roku dzięki pomocy sędziego J. M. Marshalla związanego z lubelską uczelnią od 8 lat.

Sędzia John M. Marshall pochodzi z Dallas w Teksasie. Przez 20 lat był on sędzią XIV Sądu Okręgowego w Dallas, zaś obecnie pozostaje w stanie spoczynku oraz pełni funkcję sędziego wizytującego. Sędzia J. M. Marshall ukończył Virginia Military Institute, Vanderbilt University oraz Southern Methodist University School of Law. Praktykę w zawodzie rozpoczął pracą adwokata. Jako sędzia orzekał w ponad 23 tys. spraw, od których złożono 682 apelacje. Sędzia Marshall posiada wszechstronne wykształcenie, jest członkiem wielu organizacji prawniczych, w 1985 otrzymał honorowy tytuł doktora nauk prawnych od Międzynarodowej Akademii Derecho w Meksyku, zaś w 1991 nadano mu honorowy medal im. George'a Washingtona. Sędzia jest również doradcą mniejszości narodowej Cherokee odnośnie uprawnień konstytucyjnych, a także był gościnnym wykładowcą na wielu uniwersytetach w Stanach Zjednoczonych.

Zagadnienia etyki prawniczej zdominowały pierwszą część wykładu. Sędzia Marshall przytoczył na wstępie powszechne w Stanach przekonanie, że pojęcie

„etyka prawnicza” jest oksymoronem i nie znajduje swego odpowiednika w rzeczywistości. Amerykańska opinia publiczna nie dostrzega funkcjonowania jakichkolwiek wzorców etycznych wśród prawników, co znajduje również odzwierciedlenie w wynikach najnowszych badań w Polsce, które ukazują, że społeczeństwo krytycznie ocenia przedstawicieli społeczności prawniczej. Potwierdzone jest to przez pojedyncze doniesienia prasowe, które jednak kształtują powszechne przekonanie o niewłaściwym traktowaniu klientów przez prawników, o opłatach nieadekwatnych do usług, o powiązaniach ze środowiskami przestępczymi, o przypadkach korupcji. W takich okolicznościach szczególnie silna jest potrzeba dyskusji na temat etyki zawodowej prawników i rozpowszechnianie wśród nich świadomości co do *morale* ich profesji,

Istotne znaczenie ma wprowadzenie do programu studiów prawniczych przedmiotu „Etyka prawnicza”, który uwrażliwiałby młodych ludzi na problemy etyczne, jakie może przynieść im późniejsza praktyka zawodowa. Kształtowanie postaw etycznych wśród prawników powinno odbywać się w duchu etyki klasycznej. Znajomość poglądów Sokratesa, Platona, Arystotelesa, Seneki, czy Marka Aureliusza, wzmocniona świadomością ciągłości kultury europejskiej, powinna zaowocować większym poszanowaniem uniwersalnych zasad etycznych, które funkcjonować mają w środowisku prawniczym.

Przejawem uznania klasycznego dorobku jest docenienie roli tradycji. Stanowi ona czynnik, który ma ogromny wpływ na zachowania osób należących do zamkniętych środowisk, jak grupy zawodowe lekarzy czy prawników. Wychowywanie nowych pokoleń nie tylko poprzez ukazywanie wzorców teoretycznych, lecz także poprzez obserwację zachowań starszych członków danego środowiska, wzmacnia przywiązanie do kanonu zasad etycznych przestrzeganych od lat. Siła tradycji pozwala zachować wartości etyczne nie tylko w czasach spokojnych, ale również w momentach trudnych, kiedy przedstawiciele profesji prawniczych są wystawieni na próbę w wyniku zaistnienia różnych uwarunkowań historyczno-społecznych. Poznawanie i kultywowanie tradycyjnych zasad wykonywania profesji powinno być zasadniczym elementem procesu wchodzenia w zawód prawniczy.

Podkreślona została potrzeba przywrócenia prawu klasycznych kryteriów, jakie pozwalają na odróżnienie prawdy od fałszu. Na jej zaistnienie wskazuje fakt, że prawo często stosuje kryteria prawdy inne od kryterium adekwatności rzeczywistości z sądem wyrażanym o niej. To zjawisko znalazło swoje potwierdzenie np. w zeznaniach prezydenta Clintona w sprawie Moniki Lewinsky. Jego zeznania były prawdziwe z punktu widzenia technicznych kryteriów zawartych w treści norm prawnych, jednakże zastosowanie klasycznego pojęcia prawdy dałoby inne wyniki. Długotrwały proces precyzowania i zawężania zakresu pojęć języka prawnego zaowocował niewspółmiernością pojęć i kryteriów ocennych do tych, jakie występują w języku, którego używa etyka. Stanowi to źródło negatywnego stosunku opinii publicznej do niezrozumiałych często praw oraz skutkuje krytyką środowisk operujących takimi pojęciami i wykorzystujących subtelnie dystynkcje pojęciowe. Posta-

wiony został więc postulat przywrócenia zgodności kryteriów prawniczych z kryteriami języka etyki, co pozwoli na oddalenie zarzutu manipulowania treścią pojęć.

Przykładem natomiast godnego aprobaty kontynuowania tradycji klasycznej jest występowanie w praktyce zawodowej prawników tajemnicy zawodowej. Konieczność poszanowania poufności relacji prawników z ich klientami przez prawo i sądy zapewnia ludziom poczucie bezpieczeństwa i pozwala na absolutną szczerść w kontaktach z doradzającymi im prawnikami. Podobnie jak w wypadku tajemnicy medycznej, czy tajemnicy spowiedzi, ma być to podstawą prawa do obrony przysługującego ludziom, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji oskarżonych o popełnienie czynów karalnych. Prawo obrońcy do zachowania tajemnicy w przedmiocie informacji uzyskanych poza procesem od klientów nie jest naruszeniem postulowanego kryterium prawdy, ponieważ pozwala to jedynie na zachowanie milczenia i powstrzymanie się od wypowiadania jakichkolwiek twierdzeń, jakie mogłyby obciążać osobę, która obdarzyła ich zaufaniem.

Kolejnym elementem pogłębiania świadomości etycznej prawników jest podkreślanie znaczenia luzu decyzyjnego, jaki występuje w każdorazowej sytuacji wydania orzeczenia przez sędziego. Luz ten polega na swobodnej, lecz nie dowolnej, ocenie dowodów przedstawionych w procesie. W procesie podejmowania decyzji należy wykorzystać nie tylko wiedzę i doświadczenie życiowe, ale także kierować się swoistym wyczuciem, zmysłem etycznym w ocenie okoliczności, od której zależy wydanie wyroku. Pojawienie się w stosowaniu prawa luzu ocenego uzależnionego od systemu wartości społecznie szanowanych, zdaniem Sędziego Marshalla, pozwala na wprowadzenie do systemu prawa kary śmierci. W USA jest ona przewidziana w prawie niektórych stanów za szczególnie okrutne zbrodnie naruszające powszechnie uznawany porządek wartości społecznych i etycznych, takie jak zabójstwo dziecka, zabójstwo funkcjonariusza na służbie, czy dopuszczenie się zbrodni wielokrotnego zabójstwa. W sytuacji, kiedy statyczne treściowo i oceniające różnorodne przypadki w ten sam sposób przepisy prawne nie są jedyną wyrocznią w sprawie, unika się zagrożenia niesłusznego i pochopnego nałożenia kary zasadniczej. W modelu amerykańskiego systemu prawa na straży zgodności kwalifikacji prawnej i etycznej stoi dopuszczenie do głosu obywateli w roli przysięgłych orzekających o winie podsądnego. Dopiero potem zaś stosowane są kryteria nałożenia kary przewidziane prawem. Sędzia Marshall przedstawił również inne argumenty przemawiające za wprowadzeniem kary śmierci takie, jak: uzasadnienie sprawiedliwościowe kary śmierci polegające na traktowaniu kary jako słusznej reakcji na naganny czyn, albo uzasadnienie polegające na przywołaniu argumentów ekonomicznych.

W końcowej części wykładu zarysowany został zakres zagadnień, jakimi zajmuje się najnowszy dział etyki zwany w Stanach *cyberethics*. Wobec szybkiego rozwoju cywilizacji członkowie społeczeństw są postawieni w obliczu konieczności korzystania z szeregu rozwiązań technicznych. To, co miało być jedynie sposobem na ułatwienie czynności życia codziennego, stało się niezbędnym elementem funkcjonowania we współczesnym świecie. Powszechne jest już stosowanie kompute-

rów, telefonów komórkowych, czy choćby cyfrowych nośników informacji takich, jak nowoczesne dokumenty w postaci dowodu osobistego, prawa jazdy, czy karty kredytowej. Coraz częściej wykonuje się pracę i dokonuje zakupów bez wychodzenia z domu, a jedynie za pośrednictwem Internetu. W społeczeństwach zachodnich rzadkością staje się wizyta w banku, bowiem wypłat dokonać można w bankomat-ach, a wszelkie operacje finansowe zlecić także przez Internet. W każdej chwili można skontaktować się z posiadaczem telefonu komórkowego, niezależnie od miejsca, w jakim się on znajduje. Wszystkie te wynalazki z dodatkowych udogodnień przemieniają się powoli w urządzenia, z których korzystanie jest obligatoryjne, aby żyć i pracować. W ten sposób pojawiają się liczne zagrożenia płynące z powszechnego stosowania nowych rozwiązań, których możliwości są nie do końca zbadane. Z pewnością bowiem pozwalają one na odczytywanie danych o użytkowniku bez jego wiedzy, a często także na przetwarzanie ich i wykorzystywanie wbrew jego woli. Dane zawarte w różnorodnych nośnikach stają się najsilniejszą bronią, jaką można wykorzystać przeciwko człowiekowi, a ten, kto wejdzie w posiadanie określonych informacji o jednostce, może nawet przejąć kontrolę nad jej życiem. Dodatkowo, część z tych urządzeń jest wyposażona w tzw. sztuczną inteligencję, i teoretycznie możliwa jest sytuacja, w której samo urządzenie, bez udziału człowieka, wskutek np. awarii, samoistnie dokona istotnych zmian w treści posiadanych informacji. Z tego powodu niezbędne jest stworzenie kanonu zasad etycznych regulujących z jednej strony konstruowanie nowoczesnych wynalazków, a z drugiej – korzystanie z nich. Jeżeli nie chcemy, aby kontrolę nad naszym życiem przejęli niepowołani do tego ludzie, czy nawet same maszyny, należy wśród członków społeczeństw współczesnych zwiększać świadomość dotyczącą potencjalnych zagrożeń. Duże znaczenie ma więc tworzenie norm moralnych adekwatnych do nowej sytuacji oraz rozpowszechnianie ich i refleksja nad ich przestrzeganiem. To zostało określone przez sędziego Marshalla jako zadanie dla cyberetyki, a jej uprawianie ma zapewnić to, że cywilizacja XXI wieku rozwijać się będzie w służbie człowiekowi.

Teresa Danuta Woyciechowska

Korespondencja Stanisława i Marii Ossowskich

KATALOG RĘKOPISÓW U 590-593

U 590 *Pol., franc., 1903, 1917-1963 r., 29x22. 5 i mniej, rps, listów 27, k. 48*

Listy do rodziny oraz relacja Stanisława Ossowskiego.

1. Listy do następujących:

Ciechanowska [z Ossowskich] Jadwiga (siostra) 1922 k. 36-37. – **Ossowska** [z Pyrowiczów] Kazimiera (matka) 1918-1923, 1930 (19) k. 3-34. – **Kurowska** Maria 1940 k. 42. – **Ossowski** Władysław (ojciec) 1918-1919 (3) k. 3-8. – **Znanięcki** Florian 1924 k. 38-39, załącz odpow. k. 40 oraz list tegoż 1930 k. 41. – N. N. 1963 k. 53

K. 1-2. *Dziecinne listy Stasia* z 1903 (2).

Na k. 34v i 39r dopiski Marii Niedźwieckiej-Ossowskiej.

2. Relacja i komentarz Stanisława Ossowskiego z niepodległościowych wieców młodzieży (m. in. z PPS) na Uniwersytecie Warszawskim 4. XI. 1916 i 1. V. 1917 k. 44-47.

Załącz. scenariusz rautu studenckiego k. 48.

K. 3-4 naddarte; k. 14 (z frontu) zniszczona, mało czytelna; k. 1-2, 34, 44-46, 48 postrzępione.

Ze spuścizny Marii Ossowskiej przekazanej przez Elżbietę Neyman-Mascarou.

U 591 *Pol., 1940-1964r., 29x21 cm i mniej, rps, kserokopie, listów 4 (+12), k. 16*

Korespondencja Marii Ossowskiej

1. Listy od następujących:

[**Choynowski** Mieczysław] 1952 k. 1. – [**Małewska**] Danuta 1956 k. 2. – **Snopek** Andrzej 1940 (2) k. 3-4.

2. Kserokopie listów Marii Ossowskiej do Marii Smoły 1960-1962 (12) k. 5-16.

Ze spuścizny Marii Ossowskiej przekazanej przez Elżbietę Neyman-Mascarou.

KORESPONDENCJA WZAJEMNA (Rps U 592–593)

Marii i Stanisława Ossowskich

U 592 *Pol., ang., 1918-1963 r., 30x21 i mniej, rps, druk, listów 481, tomów 8*

Listy Marii Ossowskiej z Niedźwieckich do męża Stanisława

Tom I: 1918 – 1924 (80) k. 133

K. 1 – życzenia imienninowe 8. V. 1918 dla S. Ossowskiego – prezesa Koła Filozoficznego studentów Uniwersytetu Warszawskiego podpisali także: Karolina Beylinówna, M[arceli] Blüth, Janina Budkiewiczówna, Adam Bułakowski, Stanisław Damroz (?), Maryla Eigerówna, Leon Galle, Ignacy Gliksman, Władysława Grenlyszynska, An. Grünbaumówna, Zofja Guliwska, Zofja Hemplówna, Aleksander Hertz, Zygmunt Karski, Zygmunt Kobrzyński, Irma Kryńska (?), Stanisław Krzywoszewski, Stanisław Lorentz, A. Lipiński (?), Janina Ochocka, I. Paczkówna, Apoloniusz Piechocki, Stefan Purman, M. Sachsówna, Laura Salowejczykówna, Stanisław Sawicki, H[enryk] Suchorzewski, M[ieczysław] Wallis, Gina Waserberżanka, Wiesław Winnicki, S. Zetłówna, Róża Zylberówna, J. D. Żak (?)

Na k. 2 także podpis M. Wallisa i S. Krzywoszewskiego.

K. 103 przedarta.

Tom II: 1927 – 1932 (66) k. 73

Tom III: 9. XII. 1939 – 21. IX. 1941 (54) k. 55

K. 32, 36, 44, 47, 48 – w połowie odcięte, brak tekstu.

Tom IV: 1945 – 1949 (77) k. 83

K. 22 przedarta.

Tom V: 1951 – 1957 (65) k. 77, załącz listy matki – Kazimiery Ossowskiej k. 7, 9, 29, 41, 54 i N. N. k. 46 oraz komunikat Stowarzyszenia Historyków Sztuki – Oddział w Warszawie k. 50.

Na k. 31v dopiski Stefana i Ireny [Nowakowskich]

Tom VI: 1958 – 1959 (47) k. 55

Na k. 7 podpisy m. in. : Jana i M. Ekierów, J. Kołodziejczyka, Romany Krzeczkowskiej (?), L. i H. Michalskich, M. i J. Rosnerów, E. i P. Strzeleckich, W. i Z. Suchodolskich, Jadwigi Wassenberger.

K. 45 uszkodzona.

Tom VII: 1960 (55) k. 60, załącz. druk. zawiadomienie o odczycie M. Ossowskiej w Barnard College [Columbia University], New York k. 11-12 oraz wyc. pras. *Barnard Bulletin* 1960 – artykuł (z fotografią) pt.: *Ossowska discusses „Ethics Systematized”* k. 19-20

Podpisy: na k. 6 Tamary i Józefa [Obrębskich]; na k. 17 Andrzeja Kawczaka, Tadeusza Pawłowskiego i Adama Podgóreckiego; na k. 26 Danuty i Henryka [Hiżów].

K. 2 uszkodzona.

Tom VIII: 1961 – 1963 (30) k. 30

Załącz. kartoniki i wizytówki (męża i wspólne) z opisami ręką Marii Ossowskiej plików przechowywanej korespondencji (szt. 21) k. 31-51.

Ze spuścizny Marii Ossowskiej przekazanej przez Elżbietę Neyman-Mascarou.

U 593 *Pol.*, *gr. wł.*, 1919-1963 r., 30x21 i mniej, rps, druk, listów 840, tomów 15

Listy Stanisława Ossowskiego do żony Marii z Niedźwieckich

Tom I: 1919 – 11. X. 1922 (48) k. 99

K8-12 – list adresowany także do następujących: Janiny [Budkiewiczówny], Henryka [Suchorzewskiego], Stanisława [Krzywoszewskiego] i Mieczysława [Walisa].

K. 4 - list pisany na odwrocie rosyjskiej ulotki; k. 26-27 – tekst w całości pisany greką.

Tom II: 17. XI. 1922 – 16. III. 1923 (43) k. 92, załącz. wyc. pras. *Il Giornale d'Italia* 1923 – artykuł pt.: *Un poeta polacco e un chimico bolognese* [o Adamie Mickiewiczu] k. 63

Do k. 48-49 dołączona gałązka oliwna.

Tom III: 24. III. 1923 – 24. IV. 1924 (49) k. 89

K. 37 przedarta.

Tom IV: b. d, 1926 – 17. VII. 1939 (98) k. 116

Tom V: 22. IX. 1939 – 29. IX. 1941 (81) k. 110, załącz. fotogr. S. Ossowskiego k. 66

1. II. 1940 – 29. IX. 1941. Lwów – życie codzienne, praca w Gabiniecie Sztuki Ossolineum (od III. 1940r. - filia Kijowskiej Akademii Nauk), przyjaźnie (m. in. z Józefem [Chałasińskim] i Jerzym [Kreczmarem], wspólnie z żoną lektury.

Liczne karty pocztowe.

Przy k. 2 zasuszony kwiatek.

K. 41 uszkodzona (brak fragmentu tekstu); k. 43-44 przedarte; k. 72v-73r – zaczerwione, brak dużej części tekstu.

Tom wymagający konserwacji (papier w części zatęchły, zagrzybiony)

Tom VI: 1943 – 1946 (40) k. 47

Tom VII: 1947 (44) k. 47

Tom VIII: 1948 – 1949 (66) k. 77, załącz. wyc. pras. *Verdens Gang* 1949 – karykatury uczestników Międzynarodowego Kongresu Socjologicznego w Oslo (Ossowski, Eisenstadt [Shmuel Noah], Khosla, Leopold von Wiese, Wirth [Louis], Erik Rinde, Alf Sommerfelt, Davy [Georges], Ginsberg [Morris], Ulken) k. 64

K. 37-38 – list na papierze firmowym: Światowy Kongres Intelektualistów w Obronie Pokoju, Wrocław.

Na k. 40 przypięte 2 kwiatki.

Tom IX: 1950 – 1952 (55) k. 61

Na k. 17v dopisek K[azimiery] Ossowskiej.

Tom X: 1953 – 1955 (43) k. 50

Tom XI: 1956 – 1957 (44) k. 61, załącz. wyc. pras. *Sztandar Młodych* 1956 (3) dot. wypadków węgierskich k. 40-42

K. 22-23 – list na papierze firmowym: Trosieme Congres Mondial de Sociologie, Amsterdam.

K. 22 – część tekstu odcięta.

Tom XII: 1958 (91) k. 146

Cz. 1: 1. II – 4. VI. 1958 k. 1-90

Cz. 2: 7. VI – 26. IX. 1958, b. d. k. 91-146

Na k. 45 dopisek Alicji [Iwańskiej]

K. 31 i 32 uszkodzone, k. 97 naddarta; k. 146 – brak części tekstu.

Tom XIII: 1959 – 1960 (66) k. 73, załącz. wyc. pras. *Życie Warszawy* 1960 – list S. Ossowskiego i odpowiedź redakcji k. 25 oraz widokówka od następujących: Jadwiga [Possard], Zofia [Józefowicz], Ryszard [Wojdak], Julia [Sowa], Irena [Nowak], Wiesław [Wiśniewski?] k. 53

Tom XIV: 1961 (44) k. 52

K. 6-11,13-14,16-17, 21-22 – listy na papierze firmowym: University of Manchester.

Tom XV: 1962 – 1963 (27) k. 35

Ze spuścizny Marii Ossowskiej przekazanej przez Elżbietę Neyman-Mascarou.

INDEKS ALFABETYCZNY OSÓB i NAZW
Rps U 590 – 593

- Bernard Bulletin**, *New York* U 592 T. VII
Beylinówna Karolina U 592 T. I
Blüth M[arceli] U 592 T. I
Budkiewiczówna Janina U 592 T. I; 593 T. I
I
Bulakowski Adam. U 592 T. I
- [**Chalasiński**] Józef U 593 T. V
[**Choynowski Mieczysław**] U 591
Ciechanowska Jadwiga [z Ossowskich] U 590
Columbia University zob. Barnard College
Congres zob. Trosieme Congres Mondial de Sociologie, Amsterdam
- Damroz (?) Stanisław** U 592 T. I
Davy [Georges] U 593 T. VIII
- Eigerówna Maryla** U 592 T. I
Ekier Jan i M. U 592 T. VI
Eisentadt [Shmuel Noah] U 593 T. VIII
- Galle Leon** U 592 T. I
Ginsberg [Morris] U 593 T. VIII
Giornale d'Italia, II, Roma U 593 T. II
Gliksman Ignacy U 592 T. I
Grenlisyńska Władysława U 592 T. I
Grünbaumówna An. U 592 T. I
Guliwska Zofia U 592 T. I
- Hemplówna Zofia** U 592 T. I
Hertz Aleksander U 592 T. I
[**Hiżowie**] Henryk i Danuta U 592 T. VII
- [**Iwańska**] Alicja U 593 T. XII cz. I
[**Józefowicz**] Zofia U 593 T. XIII
- Karski Zygmunt** U 592 T. I
Kawczak (?) Andrzej U 592 T. VII
Khosla U 593 T. VIII
Kijowska Akademia Nauk, filia we Lwowie
zob. Ossolineum
Kobrzyński Zygmunt U 592 T. I
Koło Filozoficzne Studentów Uniwersytetu
Warszawskiego U 592 T. I
Kołodziejczyk J. U 592 T. VI
[**Kreczmar**] Jerzy U 593 T. V
Kryńska (?) Irma U 592 T. I
Krzczkowska (?) Romana U 592 T. VI
Krzywoszewski Stanisław U 592 T. I; 593 T. I
Kurowska Irena U 590
- Lorentz I. zob. Nowak Irena z Lorentzów
Lorentz Stanisław U 592 T. I
Lipiński (?) A. U 592 T. I
- [**Malewska**] Danuta U 591
Michalski L. U 592 T. VI
Mickiewicz Adam U 593 T. II
Międzynarodowy Kongres Sojologiczny
w Oslo U 593 T. VIII
Niedźwiecka M. zob. Ossowska Maria
z Niedźwieckich
[**Nowak z Lorentzów**] Irena U 593 T. XIII
[**Nowakowscy**] Stefan, Irena U 592 T. V
- [**Obrębscy**] Józef i Tamara U 592 T. VII
Ochocka Janina U 592 T. I
Ossolineum – Gabinet Sztuki, Lwów U 593 T. V
Ossowska J. zob. Ciechanowska Jadwiga z Ossowskich
Ossowska Kazimiera [z Pyrowiczów] U 590, 592 T. V, 593 T. IX
Ossowska Maria z Niedźwieckich U 590-593
Ossowski Stanisław U 590, 592-593
Ossowski [Władysław] U 590
- Paczkówna I.** U 592 T. I
Pawłowski Tadeusz U 592 T. VII
Piechocki Apoloniusz U 592 T. I
Podgórecki Adam U 592 T. VII
Polska Partia Socjalistyczna (P. P. S.),
Warszawa U 590
[**Possard**] Jadwiga U 593 T. XIII

Purman Stefan U 592 T. I
Pyrowicz K. zob. Ossowska Kazimiera
z Pyrowiczów

Rinde Erik U 593 T. VIII
Rosner M. i J. U 592 T. VI

Sachsówna M. U 592 T. I
Salowejczykówna Laura U 592 T. I
Sawicki Stanisław U 592 T. I
Smola Maria U 591
Snopek Andrzej U 591
Sommerfeld Alf U 593 T. VIII
[**Sowa**] Julia U 593 T. XIII
Stowarzyszeni Historyków Sztuki, Warsza-
wa U 592 T. V

Strzelecki E. i P. U 592 T. VI
Suchodolscy W. i Z. U 592 T. VI
Suchorzewski H[enryk] U 592 T. I; 593 T. I
Sztandar Młodych, Warszawa U 593 T. XI
Światowy Kongres Intelktualistów w Obro-
nie Pokoju, Wrocław U 593 T. VIII

Trosieme Congres Mondial de Sociologie,
Amsterdam U 593 T. XI

Ulken U 593 T. VIII
University of Manchester U 593 T. XIV
Uniwersytet Warszawski U 590

Verdens Gang, Oslo U 593 T. VIII
Wallis Mieczysław U 592 T. I; . 2 T. I
Waserberżanka Gina U 592 T. I
Wassenberger Jadwiga U 592 T. VI
Wiese Leopold von U 593 T. VIII
Winnicki Wiesław U 592 T. I
Wirth [Louis] U 593 T. VIII
[**Wiśniewski**] Wiesław U 593 T. XIII
[**Wojdak**] Ryszard U 593 T. XIII

Zetłówna S. U 592 T. I
Znaniński Florian U 590
Zylberówna Róża U 592 T. I

Żak (?) J. D. U 592 T. I
Życie Warszawy U 593 T. XIII

Teresa Danuta Woyciechowska

Archiwalia Janiny i Tadeusza Kotarbińskich Cz. I Materiały biograficzne i korespondencja

KATALOG RĘKOPISÓW U 594-603

Wstęp

Archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich przekazane Bibliotece Wydz. Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego przez Adama Kotarbińskiego zawiera materiały biograficzne i korespondencję oraz spuściznę naukową i publicystyczną.

Są to, poza nielicznymi wyjątkami, materiały powojenne – bowiem całe miemie i dorobek Tadeusza Kotarbińskiego (rękopisy dzieł, dziennik, korespondencja, dzieła sztuki, księgozbiór), został zniszczony przez Niemców w czasie powstania warszawskiego, co jest niewątpliwie wielką stratą dla nauki i kultury polskiej. Także nic się nie zachowało z przedwojennego dorobku Janiny Kotarbińskiej.

Brak więc materiałów źródłowych z kilkudziesięciu lat, w tym – ważnego dla biografów i badaczy – okresu międzywojennego.

W zbiorach rodziny pozostały m. in. dokumenty i część korespondencji, w tym Ich korespondencja wzajemna.

W niniejszym *Katalogu* została opisana część pierwsza archiwaliów, oddzielnie dla każdego z Małżonków, ale ze wspólnym indeksem.

Tadeusz Kotarbiński (1886–1981) – filozof, logik, prakseolog, twórca reizmu, propagator etyki niezależnej; uczeń K. Twardowskiego; w latach 1919–1961 profesor Uniwersytetu Warszawskiego, 1945–1949 pierwszy rektor Uniwersytetu Łódzkiego, od 1946 czł. PAU, od 1952 czł. PAN (1957–1962 jej prezes); prezes ŁTN (1946–1965), PTF (1948–1978), przew. RN TNOiK (1957–1968), Pol. Kom. Międz. Unii Historii i Filozofii Nauk (1957–1969), przew. Intern. Institute de Philosophie. Napisał m. in. *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk* (1929), *Traktat o dobrej robocie* (1955), *Sprawność i błąd* (1956), *Wykłady z dziejów logiki* (1957), *Medytacje o życiu godziwym* (1966) oraz kilkaset artykułów naukowych i popularno-naukowych, a także tomiki epigramów i wierszy: *Wesołe smutki* (1956), *Rytmy i rymy* (1970), *Wiązanki* (1973). Członek wielu akademii. Doktor *honoris causa* uniwersytetów Brukselskiego, Florenckiego, Łódzkiego, Ja-

giellońskiego oraz Akademii Medycznej w Łodzi. Wielokrotnie odznaczony i nagrodzony.

Nauczyciel akademicki (także w czasie wojny) – wychowawca kilku pokoleń studentów. Uczestnik i organizator życia naukowego, animator wielu przedsięwzięć publicznych. Jeden z największych autorytetów w Polsce XX wieku.

Archiwalia Tadeusza Kotarbińskiego:

– **Dzienniki 6. IX. 1944–28. VII. 1977** (rps U 594) to pamiętnik osobisty (28 tomów, na ok. 10000 stronach zeszyt.) stanowiący dokument życia uczonego i jego epoki, i niewątpliwie wymaga odrębnego, szczegółowego opracowania.

– **Kalendarze** biurowe z lat 1957–1967 (rps U 595), to kronika imponującej działalności publicznej T. Kotarbińskiego, w tym Jego działań jako prezesa PAN. Łącznie z *Dziennikami* kalendarze w pełni obrazują intensywność życia Profesora tego dziesięciolecia. Brak jedynie oddzielnie prowadzonych notesów (czyli informacji) z podróży zagranicznych.

– **Papiery i notatki osobiste** (rps U 596) to zaledwie część dokumentów, ale niektóre (np. życiorys, pamiętki z Brukseli, papiery finansowe) to ważne materiały biograficzne.

– **Papiery i korespondencja działalności przew. Komitetu Redakcyjnego BKF** (rps U 597) – dokumentacja działalności T. Kotarbińskiego w pierwszym roku przewodniczenia komitetowi tak ważnego dla życia naukowego przedsięwzięcia, jakim była edycja *Biblioteki Klasyków Filozofii*.

– **Korespondencja** (rps U 598) – ok. 4500 listów (55 tomów) z lat 1946–1981 (i jeden, ocalały list z 17 sierpnia 1939 r. z Rumunii, od D. Michaltschewa). Bogata, różnorodna korespondencja – jest ważnym materiałem źródłowym dla biografów, badaczy życia umysłowego i poszczególnych dziedzin nauki, głównie logiki i filozofii, ale także socjologów. Zawiera bowiem obok autografów wielu wybitnych ludzi nauki i kultury, głównie uczniów i przyjaciół Profesora (w tym emigracyjnych), także listy osób nieznanych. Zachowano je wszystkie razem – niezależnie od ich autora i treści – uszanowano tym samym pierwotne decyzje Adresata, który traktował jednakowo wszystkie listy (numerował, przechowywał i udzielał odpowiedzi), z pełnym szacunkiem dla ich nadawców, kimkolwiek byli.

Korespondencja dowodzi jak wielkie było oddziaływanie społeczne twórczości, poglądów filozoficznych i postawy moralnej tego wielkiego człowieka i myśliciela.

Janina Kotarbińska (1901–1997) – logik, filozof; doktoryzowała się i habilitowała na UW, do r. 1939 pracowała w Seminarium Filozoficznym pod kierunkiem T. Kotarbińskiego, którego była najbliższym współpracownikiem. 1945–1951 profesor UŁ, a od 1951–1972 UW (pełniła funkcje kier. katedry i dziekana); od 1961 przewodn. Oddz. Warszawskiego PTF. Autorka wielu rozpraw zamieszczonych w czasopiśmie filozoficznych, m. in.: *Zagadnienie indeterminizmu na terenie fizyki*

współczesnej, biologii i nauk humanistycznych (1932–33), *Definicja* (1955), *Pojęcie znaku* (1957), *Spór o granice stosowalności metod logicznych* (1964), *Kłopoty z istnieniem; rozważania z zakresu semnatyki* (1967).

W czasie wojny tajnie nauczwała. Była więźniem Pawiaka, Oświęcimia i Malhoff.

Archiwalia Janiny Kotarbińskiej:

– **Kondolencje po śmierci męża 3. X. 1981 r.** (rps U 599) – 112 listów, większość od osób prywatnych.

– **Materiały biograficzne** (rps U 600) – niewielka część dokumentów, głównie dot. okupacji i pobytu w Obozie b. więźniarek niemieckich obozów koncentracyjnych w Doverstorp (w Szwecji).

– **Korespondencja** (rps U 601) – ponad 1200 listów (21 tomów) z lat 1952–1996 – tak naukowa, jak i prywatna (duża ilość listów od emigracyjnych przyjaciół) stanowi ważki przyczynek do badań nad życiem i dorobkiem naukowym J. Kotarbińskiej i materiał dla biografów i historyków.

Korespondencja obrazująca wysiłek i udział Janiny Kotarbińskiej w popularyzacji dorobku naukowego i ideowego Tadeusza Kotarbińskiego:

– **z wydawcami dzieł męża oraz organizatorami sesji naukowych Jemu poświęconych** (rps U 602) – 70 listów z lat 1981–1996, zawiera m. in. interesujące materiały archiwalne dot. edycji *Dzieł wszystkich Tadeusza Kotarbińskiego* oraz jubileuszowych sesji PAN.

– **ze szkołami noszącymi imię Tadeusza Kotarbińskiego** (rps U 603) – ponad 300 listów z lat 1984–1996 z 8 szkołami, którym postać i dzieła Patrona J. Kotarbińska przybliżała w swoich listach i wystąpieniach.

W opracowanych rękopisach ma także swoje odzwierciedlenie wielka pracowitość i szlachetność oraz harmonia małżeńska i intelektualna Tadeusza i Janiny Kotarbińskich.

Całość Ich archiwaliów – wielkich humanistów naszych czasów i najznamienitszych reprezentantów *szkoły lwowsko-warszawskiej* – to cenny materiał źródłowy do badań nad historią nauk filozoficznych oraz najnowszą historią Polski.

Bruliony i odpisy odpowiedzi, a także nieliczne listy Adresatów znajdujące się wśród korespondencji zaznaczono w opisie pogrubioną czcionką (**odpow.**), wyróżnikiem zaś obu tych form jest numeracja kart w odniesieniu do listów nadawcy.

W korespondencji Tadeusza Kotarbińskiego na znacznej większości listach widnieją odręczne numery nadane przez Adresata (brak jednak rejestru), zaś w korespondencji Janiny Kotarbińskiej – odręczne adnotacje na listach (bądź kopertach) z datą odpowiedzi.

Daty roczne i inne ustalone dane w opisie podano w nawiasach prostokątnych [ ].

**Wykaz ważniejszych skrótów używanych
w opisach i (lub) w indeksie alfabetycznym**

AM	Akademia Medyczna
ART	Akademia Rolniczo–Techniczna
ATK	Akademia Teologii Katolickiej
BKF	Biblioteka Klasyków Filozofii
IFiS	Instytut Filozofii i Socjologii
INOiK	Instytut Naukowy Organizacji i Kierownictwa
IOK	Instytut Organizacji i Kierowania
k.	karta
KPD	Koło Przyjaciół Dzieci
KiW	Książka i Wiedza, wyd.
KUL	Katolicki Uniwersytet Lubelski
ŁTN	Łódzkie Towarzystwo Naukowe
masz.	maszynopis
NN.	niewiadomego nazwiska
NOT	Naczelna Organizacja Techniczna
PAN	Polska Akademia Nauk
PAP	Polska Agencja Prasowa
PAU	Polska Akademia Umiejętności
PBW	Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka
PRiT	Polskie Radio i Telewizja
PTE	Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
PTF	Polskie Towarzystwo Filozoficzne
PTP	Polskie Towarzystwo Psychologiczne
PTPN	Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
PWN	Państwowe Wydawnictwo Naukowe
r	recto
RN	Rada Narodowa
rec.	recenzja
rjęz.	różnojęzyczny
rps	rękopis
SD	Stronnictwo Demokratyczne
SGPiS	Szkoła Główna Planowania i Statystyki
SIMP	Stowarzyszenie Inżynierów Mechaników Polskich
TKM	Towarzystwo Kultury Moralnej
TKN	Towarzystwo Kursów Naukowych
TNOiK	Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania
TNP	Towarzystwo Naukowe Prakseologii
TPP	Towarzystwo Przyjaciół Pamiętnikarstwa
TOZ	Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami
TPD	Towarzystwo Przyjaciół Dzieci
TPŁ	Towarzystwo Przyjaciół Łodzi
TWP	Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
TWWP	Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej

UAM	Uniwersytet Adama Mickiewicza
UJ	Uniwersytet Jagielloński
UŁ	Uniwersytet Łódzki
UW	Uniwersytet Warszawski
v	verso
v.	voto
WAP	Wojskowa Akademia Polityczna
WSN	Wyższa Szkoła Nauczycielska
WSP	Wyższa Szkoła Pedagogiczna
ZBOWiD	Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
z d.	z domu
ZHP	Związek Harcerstwa Polskiego
ZN	Zakład Narodowy
ZNP	Związek Nauczycielstwa Polskiego
ZPAP	Związek Polskich Artystów Plastyków
ZSP	Zrzeszenie Studentów Polskich
ŻIH	Żydowski Instytut Historyczny

Rps U 594 Pol., 1944–1977 r., 22x16 cm, rps, wyc. pras., tomów 28, zeszytów 69

Tadeusz Kotarbiński: Dzienniki 1944–1977

Datowany pamiętnik osobisty – prowadzony od 6 września 1944 do 28 lipca 1977 r. – zawiera szczegółowe zapisy zdarzeń historycznych (w tym relacja wygnania z powstańczej Warszawy), doświadczeń rodzinnych i środowisk naukowych, spotkań, przemyśleń, a także konstatacje i komentarze T. Kotarbińskiego dot. sytuacji społecznej i politycznej.

Dziennik pisany był w Gorzkowicach (IX–X. 1944), Radomiu (XI. 1944–do końca wojny), Łodzi i w Warszawie.

Tom I. 6. IX. 1944 – 6. I. 1946 (zesz. 1–7, k. 93)

Na k. 1v, 2r, 16r, 48v – wykaz nazwisk z adresami; na k. 90–93 zapis aforyzmów (datowane 10. IX. 44–1. II. 45).

Zapiski finansowe (przychody i rozchody) na k. 63r–v, 89r–v.

Liczne wykreślenia zdań i fragmentów tekstu. Celowe wycięcia na k. 21–25, 27–28, 67, 76–77, 79; część kart wydartych.

Tom II. 22. I. 1946 – 5. II. 1948 (zesz. 8–15, k. 125)

Zapiski finansowe na k. 17v–18v, 38r–v, 52r–v, 65v–66v, 79r–80v, 93r–94v, 107r–v, 116r–121v.

Liczne wykreślenia zdań i fragmentów tekstu

Tom III. 20. VII. 1948 – 25. VIII. 1950 (zesz. 16–18, k. 205)

Zesz. 18 odrębnie datowany (2. X. 49–17. VI. 50) zawiera notatki i wyc. pras. dot. życia naukowego (k. 190–205).

Liczne wykreślenia zdań i fragmentów tekstu.

Tom IV. 26. VIII. 1950 – 6. VI. 1952 (zesz. 19–20a, k. 204)

Zesz. 20a: *I Kongres Nauki Polskiej*, 29. VI–2. VII. 1951 (k. 196–204).

Liczne wykreślenia zdań i fragmentów tekstu

K. 93–96, 202–204 czyste.

Tom V. 7. VI. 1952 – 1. XI. 1953 (zesz. 21–22, k. 197)

Załącz. zaproszenie na posiedzenie Wrocławskiego Towarzystwa Filozoficznego, k. 111.

Wykreślenia na k. 4v, 5v, 7r, 15v, 70v, 75r, 81v–82r, 91v, 93v, 100v, 109r, 131r–v, 197r.

Tom VI. 2. XI. 1953 – 31. V. 1955 (zesz. 23–24, k. 192)

Wykreślenia na k. 44v–45r, 78r, 89v, 92r, 97v, 124v, 132r, 145v, 150r, 152v.

Tom VII. 2. VI. 1955 – 18. V. 1957 (zesz. 25–26, k. 205)

Wyc. pras. (2) na k. 88r, 100v.

Wykreślenia na k. 140r, 174r, 180r, 194r, 197v, 199r–v.

Tom VIII. 20. V. 1957 – 12. V. 1958 (zesz. 27–28, k. 193)

Wyc. pras. – k. 43a.

Wykreślenia na k. 37v–38r, 69v, 175r.

K. 94v–98 czyste.

Tom IX. 13. V. 1958 – 16. VI. 1959 (zesz. 29, k. 132)

Wyc. pras. na k. 16r.

Wykreślenie na k. 119r.

K. 25v, 34v, 43v, 52v, 61, 70, 80, 97, 106, 115, 121v, 124 – czyste.

Tom X. 17. VI. 1959 – 31. XII. 1959 (zesz. 30–32, k. 83)

Wykreślenia na k. 52v–53r, 63v, 79r, 8–v.

K. 83 – czysta.

Tom XI. 1. I. – 10. IX. 1960 (zesz. 33, k. 139)

Wykreślenie na k. 41r–v.

Tom XII. 20. IX. 1960 – 19. IV. 1962 (zesz. 34–36, k. 228)

Wyc. pras. na k. 68r.

Wykreślenia na k. 51v–52r, 67r, 100v, 114r, 161v, 167r, 194v, 207v.

K. 3–33, 227–228 – czyste.

Tom XIII. 20. IV. 1962 – 3. V. 1963 (zesz. 37–38, k. 199)
Wykreślenia na k. 107r, 107v, 170r, 174r.

Tom XIV. 5. V. 1963 – 7. IX. 1964 (zesz. 39–41, k. 290)
Wykreślenia na k. 18v, 104r, 175v, 245v.
K. 124v–126r, 127r–159r – czyste.

Tom XV. 8. IX. 1964 – 6. VI. 1965 (zesz. 42–43, k. 178)
K. 53a, 99v – wyc. pras.
Wykreślenia na k. 1v, 176r.

Tom XVI. 8. VI. 1965 – 24. IV. 1966 (zesz. 44–45, k. 178)
Wykreślenie na k. 164v.
K. 99 – czysta

Tom XVII. 25. IV. – 16. X. 1966 (zesz. 46, k. 96)
Zesz. oprawny w skórę.

Tom XVIII. 17. X. 1966 – 3. IX. 1967 (zesz. 47–49, k. 275)
Brak tekstu między k. 267–268 – wyrwane kartki.
K. 177v i 178 – czyste.

Tom XIX. 4. IX. 1967 – 7. III. 1968 (zesz. 50–51, k. 173)
Wykreślenie na k. 18r. Brak tekstu między k. 74–75 – wycięte kartki.

Tom XX. 9. III. – 19. X. 1968 (zesz. 52–53, k. 190)
Wykreślenie na k. 46r.

Tom XXI. 20. X. 1968 – 21. V. 1969 (zesz. 54–55, k. 171)
K. 75v – czysta.

Tom XXII. 22. V. – 29. XI. 1969 (zesz. 56–57, k. 158)
K. 78–79, 158 – czyste.

Tom XXIII. 30. XI. 1969 – 23. VIII. 1970 (zesz. 58–59, k. 191)
K. 190–191 – czyste.

Tom XXIV. 24. VIII. 1970 – 23. IV. 1971 (zesz. 60–61, k. 195)
Wykreślenie na k. 59v.
K. 98–100 – czyste.

Tom XXV. 24. IV. – 9. X. 1971 (zesz. 62–63, k. 158)
K. 158 – czysta.

Tom XXVI. 10. X. 1971 – 28. X. 1972 (zesz. 64–65, k. 175)
K. 96–97 – czyste.

Tom XXVII. 29. X. 1972 – 21. IV. 1974 (zesz. 66–67, k. 173)
Wykreślenia na k. 132v–133r.
K. 80v–81r – czyste.

Tom XXVIII. 22. IV. 1974 – 28. VII. 1977 (zesz. 68–69, k. 124)
K. 96v – czysta.

Powyżej zaznaczone „wykreślenia” – to celowe w trakcie lektury zamazania – ingerencja i ocenzurowanie tekstu przez osobę trzecią.

Z archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich zdeponowanego przez Adama Kotarbińskiego – syna Tadeusza i Wandy z Baumów.

Rps U 595 *Pol.*, 1954–1977r., 23x23 cm, rps, tomów 15

Kalendarze biurowe Tadeusza Kotarbińskiego

Kalendarze biurowe z lat 1957–1967 (T. II–XII) to dzienniki działalności publicznej T. Kotarbińskiego, ze szczegółowym harmonogramem zajęć, spotkań, zadań, a także tekstami wystąpień związanych m. in. z pełnieniem funkcji Prezesa PAN, przewodniczącego towarzystw, komitetów i rad naukowych oraz działalnością dydaktyczną i publicystyczną.

Kalendarze: Orbisu 1956–1962 (T. I–VII); Teno 1963–1967 (T. VIII–XII).

Tom I. 1956 (k. 176)

Zapisy planowanych spotkań, wykładów, odczytów w roku 1956, a na kartach verso i marginesach harmonogram zajęć w okresie 2. I. 1957 – 12. II. 1958.

k. 1–2v – czyste; brak w kalendarzu kart z datami 18–31. XII. 56.

Zob. też T. II

Tom II. 1957 (k. V, 182)

Zapisy 12. I. 1957 – 13. II. 1958, w tym rozwinięcie not z tomu I; szczegółowe relacje ze spotkań z przedstawicielami władz państwowych, instytucji naukowych; konspekty przemówień, referatów; plany przedsięwzięć.

Kilka kart doklejonych – m. in. notatki do rozmów z H. Jabłońskim (k. 135b, 167b); [S]. Arnoldem (k. 139b, 145b, 164b).

Tom III. 1958 13. II. – 29. XII (k. 181)

Skorowidz rzeczowy k. 1–10.

Tom IV. 1959 4. I. – 31. XII. (s. 418)

Skorowidz rzeczowy – s. 366–386. Naklejone listy: St. Żółkiewskiego – s. 417; H. Jabłońskiego – s. 418.

S. 274 – część odcięta; s. 387–416 – czyste

Tom V. 1960 (s. 417)

Skorowidz rzeczowy – s. 369–388. Doklejone karty – notatki do rozmów z H. Jabłońskim s. 414, 416; St. Żółkiewskim – s. 412.

S. 366–368, 389–412 – czyste.

Tom VI. 1961 (s. 394)

Skorowidz rzeczowy – s. 377–394. Luźne karty dot. rozmów z H. Jabłońskim s. 369–373; A. Schaffem – s. 375–376.

S. 366–368 – czyste.

Tom VII. 1962 (s. 391)

Skorowidz rzeczowy – s. 370–391. Luźna notatka dot. rozmowy z H. Jabłońskim – s. 95a.

S. 1–2 luźna; 367–369 – czyste.

Zob. także Tom XIV.

Tom VIII. 1963 (s. XLII, 105)

Indeks nazwisk – s. I–XXXI. Skorowidz instytucji – s. XXXIV–XLII.

Tom IX. 1964 (s. XL, 107)

Indeks nazwisk – s. I–XXX. Skorowidz instytucji – s. XXXI–XL. Załącz. wyc. pras. s. 108–110.

Tom X. 1965 (s. XXXVII, 103)

Indeks nazwisk – s. I–XXVIII. Skorowidz instytucji – s. XXIX–XXXVII.

Tom XI. 1966 (s. 105)

Skorowidz instytucji – s. 110–115.

S. 106–109 – czyste. S. 110–111 – luźne.

Tom XII. 1967 (s. XXVIII, 104)

Indeks nazwisk – s. I–XXVIII.

W T. II–XII zachowano pierwotną numerację stron (kart) uzupełniając jedynie rzymskimi cyframi.

Tomy III–XII (1958–1967) opatrzone są skorowidzem rzeczowym lub indeksem nazwisk z odesłaniem do stron (kart) kalendarza.

W kalendarzach luki w zapisach dziennych – to daty wyjazdów i urlopy. Brak jednak odrębnie prowadzonych przez T. Kotarbińskiego notatników z podróży zagranicznych.

Nadto terminarze Agenda. Zapis terminów zajęć z wykreśleniem spraw załatwionych:

Tom XIII. 1954 (k. 60)

Na k. 55v–57v – telefony osób i instytucji; na k. 58v,60r – nry kont.
Okładka terminarza zniszczona.

Tom XIV. 1962 (k. 60)

K. 54–60 – czyste.
Załącz.

Tom XV. 1976–1977 (k. 130)

Kalendarzyki osobiste z nielicznymi wpisami: 1976 (LOK) k. 1–28; 1977 (ORPAN) k. 29–58; Notes „Adresy–telefony” k. 59–130.

Z archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich zdeponowanego przez Adama Kotarbińskiego – syna Tadeusza i Wandy z Baumów.

Rps U 596 *Pol., franc., 1944–1975 r., 29x21cm i mniej, rps, masz., wyc. pras., k. 197*

Papiery i notatki osobiste Tadeusza Kotarbińskiego

1. Papiery i dokumenty dot. działalności naukowej, życiorys:

Zaświadczenie o uzyskaniu przez T. Kotarbińskiego w r. 1912 stopnia doktora filozofii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego (podpis. Stefan Błachowski i Kazimierz Ajdukiewicz), Poznań 1949 k. 1. – Odpisy pism Min. Szkół Wyższych i Nauki dot. pensusu dydaktycznego, Warszawa 1951 k. 2–3. – Rozwiązanie umowy i podziękowanie za pracę w Uniwersytecie Warszawskim oraz przyznanie emerytury specjalnej przez Min. Szkolnictwa Wyższego (podpis. H[enryk] Golański), Warszawa 1960 (3) k. 4–6, załącz. list Zygmunta Kraczkiewicza, prorektora UW (oraz odpow.) k. 7–8. – Przyznanie renty specjalnej przez Prezesa Rady Ministrów (podpis. Janusz Wieczorek), Warszawa 1974 k. 7.

Powołanie T. Kotarbińskiego na członka Rady Naukowej Ośrodka Badań Transportu Samochodowego przez min. komunikacji–Walentego Szablewskiego, Warszawa 1963 k. 10. – Pisma dot. uroczystości przyznania T. Kotarbińskiemu tytułu doktora *honoris causa* przez Akademię Medyczną (podpis. Tadeusz Pawlikowski), Łódź 1970 k. 11–14. – Zaproszenie na uroczystość wręczenia przyznanego przez

Zgromadzenie Narodowe Bułgarii orderu Cyryla i Metodego (podpis. N. Czernew, ambasador), Warszawa 1972 k. 15.

Nominacje, nagrody przyznane przez PAN, honorowe przewodniczenia i członkostwa towarzystw naukowych – zob. korespondencja (rps U 598. 1)

Życiorys własny T. Kotarbińskiego (napisany w trzeciej osobie), 1964 k. 16–23 (brulion i kopia). – Wypełniona ankieta osobowa k. 24–30 (brulion i kopie). – *Po-dziękowanie* – brulion nie wygłoszonego wystąpienia T. Kotarbińskiego w Belwederze z okazji otrzymania Wielkiego Krzyża Orderu Odrodzenia Polski, 1962 k. 31.

Załącz.: biogram T. Kotarbińskiego oraz pisma International Years Book and Statesmen's Who's Who, London 1951–1961 k. 32–34.

Pamiętki z Brukseli: [27. II. – 7. III. 1948]:

Materiały z bytności Tadeusza Kotarbińskiego w Brukseli z okazji otrzymania tytułu doktora *honoris causa*: program uroczystej sesji oraz tekst przemówienia rektora Université Libre de Bruxelles, M. Baugnieta k. 35–39. – Lista gości na śniadaniu wydanym z tejże okazji w Poselstwie RP oraz tekst toastu [Edwarda] Bartola k. 40–43. – Programy wykładów T. Kotarbińskiego w Brukseli w dn. 28. II. – 6. III. 1948 k. 44–48. – Karta hotelowa, rozliczenia z podróży, rachunki, kwity k. 50–74. – Brulion wywiadu radiowego k. 75–78. – Odpis notki z *Kuriera Codziennego* oraz wyc. pras. gazet belgijskich dot. T. Kotarbińskiego (szt. 17) k. 79–88.

2. Papiery dot. spraw finansowych:

M. in. zaświadczenia PAN o zarobkach, zestawienia wypłaconych honorariów przez różne instytucje (redakcje pism, wydawnictwa) oraz zeznania dot. wymiaru podatku wyrównawczego za lata 1957–1959 k. 89–159. – Wezwania Wydz. Finansów Dzielnicowej Rady Narodowej w Warszawie 1961 (2), notatki osobiste, wykaz dochodów za rok 1972 k. 160–166.

Załącz. m. in. pisma American Express Company oraz Polskich Linii Lotniczych LOT dot. opłaty podróży do San Francisco, 1963 k. 167–170.

3. Pisma dot. aprowizacji i mieszkania, Łódź–Warszawa 1948–1975 k. 171–175. – Zaświadczenia Akademii Medycznej w Łodzi o stanie zdrowia T. Kotarbińskiego; brulion listu do Jerzego Sztachelskiego; pisma Ministerstwa Zdrowia, w tym przyznające aparat słuchowy, 1951–1971 k. 176–185.

Nadto:

4. Papiery dot. prof. Czesława Witoszyńskiego: pisma Politechniki Łódzkiej (podpis. Bolesława Tołłoczko) oraz S[tefana] Pieńkowskiego 1945–1946 (3); zeznania i orzeczenie Sądu Koleżeńkiego (podpis.: Tadeusz Kotarbiński, Wacław Suchowiak, Borys Łapicki), Łódź 1946 k. 186–193.

5. Legat NN. z 3 czerwca 1944 (dot. przekazania wierszy T. Kotarbińskiemu), załącz. notatka Karola Pały o okolicznościach znalezienia zapisu oraz koperta opatrzona napisem: *Tajemnicza cała sprawa* k. 194–197.

Z archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich zdeponowanego przez Adama Kotarbińskiego – syna Tadeusza i Wandy z Baumów.

Rps U 597 Pol., 1951–1952r., 29x21 cm i mniej, rps, masz powiel., listów 32, k. 161

**Papiery i korespondencja Tadeusza Kotarbińskiego –przewodniczącego
Komitetu Redakcyjnego *Biblioteki Klasyków Filozofii*
Materiały z pierwszego roku działalności Komitetu.**

Informacja o powołaniu przy PIW Komitetu Redakcyjnego *BKF* (z wyszczególnieniem składu osobowego) oraz umowa między wydawcą a przewodniczącym (podpis. Karol Kuryluk, Tadeusz Kotarbiński), Warszawa 1951 k. 1–3. – Protokoły posiedzeń Komitetu (12. V., 30. V., 24. X. 1951r.; 12. V. 1952r.) k. 4–33. – Plany wydawnicze przekładów, zamierzenia redaktorów poszczególnych działów (H. Elzenberga, I. Ingardena, T. Kotarbińskiego, I. Krońskiej T. Krońskiego, S. Ossowskiego, W. Tatariewiczza) oraz wykazy realizacji edycji k. 34–57. – *Uwagi* dot. formy wydawniczej *BKF*: Kazimierza Ajdukiewicza, Władysława Tatariewiczza, Czesława Znamierowskiego k. 58–64.

Tadeusza Kotarbińskiego: artykuł „*Biblioteka klasyków filozofii*” dla *Mysli Filozoficznej* (sierpień 1951) k. 65–69; instrukcje w sprawie redagowania i tłumaczenia dzieł, notatki, opinie, w tym dot. przekładu Condillaca k. 70–109, załącz. próbka tłumaczenia T. Pawłowskiego oraz NN. k. 110–133.

Nadto:

Listy od następujących: Henryk Elzenberg 1951 (5) k. 134–138. – Roman Ingarden 1951 (2) k. 139–140. – Irena Krońska (sekretarz) 1951–1952 (16) k. 141–157 (także k. 10, 27, 29–31), załącz. kopia listu Tadeusza Czeżowskiego do PIW k. 158–159.

Bruliony listów T. Kotarbińskiego do Centralnego Urzędu Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa oraz PWN 1952 (2) k. 160–161.

Z archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich zdeponowanego przez Adama Kotarbińskiego – syna Tadeusza i Wandy z Baumów.

Rps U 598 (1, 2) Rjcz., 1939, 1946–1981 r., 29,5x21 cm i mniej, rps, masz., druk, listów 4414, tomów 55

Korespondencja Tadeusza Kotarbińskiego

1. Listy od następujących:

Tom I. A (listów 85, k. 110)

Adamiak Natalia [1952]–1961 (2) k. 1–3. – **Agencja Autorska** (podpis. Andrzej Mierzejewski), Warszawa 1974–1979 (3) k. 4–6. – **Agencja Robotnicza**, Warszawa 1971 k. 7. – **Ajdukiewicz** Kazimierz 1948–1961 (40) k. 8–76, załącz. rec. pracy T. Kotarbińskiego *Z zagadnień klasyfikacji nazw* k. 26; wykaz zgłoszonych referatów konf. (1961 Int. Colloquy for Methodology of Science) k. 71; kopie listów tegoż do [A. Schaffa], M. Żebrowskiej, [E. Krassowskiej] k. 39,43,47; odpisy listów i recenzji A. Grzegorzcyka oraz A. Mostowskiego dot. pracy J. Słupeckiego *Rachunek nazw St. Leśniewskiego* k. 58–63; zaproszenie UAM na posiedzenie poświęcone K. Ajdukiewiczowi k. 77; **odpow.** k. 27. – **Ajdukiewiczowa** Maria [z Twardowskich] 1951–[1960] (2) k. 78–79. – **Akademia Sztabu Generalnego** (podpis. Mieczysław Bień), Warszawa 1961–1962 (2) k. 80–81. – **Akademia Sztuk Pięknych** w Warszawie [1981] k. 82. – **Akademija Nauk SSSR** (podpis. M. V. Keldysz, Ja. V. Pejve), Moskwa 1970 k. 83. – **Akoliński** Stanisław 1975 k. 84. – **Albrecht** Eugeniusz 1971 k. 85. – **Aleksiun** Jan Jaromin, rektor PWSSP we Wrocławiu 1981 k. 86. – **Alichniewicz** Andrzej 1962 k. 87. – **Aliphaz** Avner 1963–1975 (5) k. 88–92. – **Al-oustaz** Ayman 1972 k. 93; **odpow.** k. 94. – **Amir** Rehavam (Légation d'Israel, Warszawa) 1961 k. 95. – **André-Borzęcka** Maria 1949 k. 96. – **Andrzejewski A.** (Instytut Gospodarstwa Społecznego SGPiS, Warszawa) 1971 k. 97. – **Andrzejewski** Jerzy 1976–[1981] (2) k. 98–99. – **Angerowa** A. 1970 k. 100–101. – **Anglemire** Kenneth N. 1970 k. 102. – **Antoniakowie** Anna i Krzysztof, Lipska Elżbieta 1981 k. 103. – **Apostel** Leo 1971 k. 104; **odpow.** k. 105. – **Apostol** Pavel 1971 k. 106. – **Auber** Bronisław 1963–1974 (2) k. 107–108. – **Aumillerowa** J[anina] 1960 k. 109. – **Ayer** A. J. 1960 k. 110.

Tom II. B – Be (listów 78, k. 122)

Bacwicz Kiejstut 1955–1971 (2) k. 1–3. – **Baczko** Br[onisław] 1962–1972 (5) k. 4–13, załącz. brulion rec. T. Kotarbińskiego hasła: *Jan Łukasiewicz* opr. przez J. Słupeckiego k. 5. – **Baginski** Marian 1972 k. 14; **odpow.** k. 15. – **Bailey** Norman A. 1963 (3) k. 16–18; **odpow.** k. 19. – **Baka** Władysław 1975 k. 20. – **Baley** Stefan 1948–1949 (2) k. 21–22. – **Balicki** Stanisław Witold 1960 k. 23. – **Baliński** Władysław 1973–1974 (2) k. 24–28, załącz. list tegoż do *Przeglądu Organizacji* k. 25; **odpow.** k. 26. – **Bandura** Ludwik 1946 k. 28. – **Banko-Sitek** Elżbieta (Muzeum Adama Mickiewicza, Warszawa) 1972 k. 29. – **Baranowska** Ewa 1961 (2) k. 30–31. – **Baranowski** Bohdan, dziekan UŁ, 1973 k. 32, załącz. życiorys oraz wykaz publikacji I. Lazari-Pawłowskiej k. 33–35. – **Barecki** Józef (*Trybuna Ludu*, Warszawa) 1974 (2) k. 36,38; **odpow.** k. 37. – **Barnett** I. D. 1975 k. 39; **odpow.** k. 40. – **Basiukiewiczowa** Maria Helena z Mijakowskich 1970–1971 (2) k. 41–42,

kiewiczowa Maria Helena z Mijakowskich 1970–1971 (2) k. 41–42, załącz pisma Min. Zdrowia i Opieki Społecznej dot. Apolonji Kielczewskiej k. 43–46. – **Batawia** Stanisław 1960 k. 47. – **Baum** Kazimierz (Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących w Jeleniej Górze) 1960–1975 (21) k. 48–90; **odpow.** k. 68. – **Baum** St. 1954 k. 91. – **Bauteem** (?) Jean 1948 k. 92. – **Begič** Muhidin, ambasador Jugosławii [1981] k. 93. – **Beittel** William F. (American Friends Service Committee (Quakers)), Berlin 1970–1973 (2) k. 94–97. – **Bejda** (?) Ewa 1972 k. 98–99. – **Beldiceanu** N. 1960–1963 (2) k. 100–102. – **Bellert** Irena 1970 k. 103. – **Berka** K. (*Teoria a metoda*, Praha) 1972 k. 104, załącz. kopia listu E. Šady do tegoż oraz czes. tłum. art. T. Kotarbińskiego: *Praxeologie a teleologie* k105–116. – **Berman** Adolf 1949 k. 117. – **Berman** Jakub 1980 k. 118. – **Beth** E. W. (International Congress of Philosophy, Tenth, Amsterdam) 1948 (2) k. 119–120; **odpow.** k. 121. – **Beylin** Paweł 1961 k. 122.

Tom III. Bi – Bu (listów 79, k. 106)

Biblioteka Klasyków Filozofii, red. Warszawa 1954 k. 1. – **Biblioteka Narodowa** (podpis. Józef Grycz), Warszawa 1952 k. 2, załącz. wykaz książek k. 3–4. – **Biegański** b. d. k. 5. – **Bielawska** M. 1961 k. 5. – **Bielewski** Józef 1961 k. 7. – **Bieńkowski** Flora i Władysław [1981] k. 8. – **Bieńkowska** Wiera 1970 k. 9. – **Biernacki** Andrzej (Wydz. Nauk Medycznych PAN, Warszawa) 1960 k. 10. – **Biernacki** Andrzej 1971–1973 (4) k. 11–14. – **Biquard** Pierre (Association Frédéric et Irene Joliot–Curie, Paris) 1970 (2) k. 16–17; **odpow.** k. 15. – **Birjumov** B. V. 1972 k. 18. – **Biliński** Bronisław 1962 k. 19. – **Bisko** Wacław (*Świat Młodych*, Warszawa) 1973 k. 20. – **Bizoń** M. 1948–1949 (4) k. 21–30; **odpow.** k. 31. – **Błaszczyk** Franciszek 1974 k. 32. – **Bobiński** Tadeusz 1972 (2) k. 33–35. – **Bobkowska** St. 1949–1952 (3) k. 36–42. – **Bogacz** Marian 1976 k. 43. – **Bogusz** Józef 1972 (2) k. 44–46; **odpow.** k. 45. – **Bojarska** B. 1953 k. 47. – **Boleński** Andrzej 1946 k. 48–49. – **Bolgarskaja Akademia Nauk** (podpis. A. M. Balevski, R. Brankov), Sofia 1970 k. 50–51; **odpow.** k. 52. – **Borbé** Tasso 1972–1973 (3) k. 53–55. – **Borgosz** Józef (Kolo Naukowe Filozofii WAP, Warszawa) 1973–1974 (2) k. 56–58. – **Borkowski** Dominik 1974 k. 59. – **Borkowski** Tadeusz 1961–1962 (2) k. 60–61. – **Bornemann** Ernst 1975 (3) k. 62–64. **odpow.** k. 65. – **Borren** Ch[arles] van den (Institut des Hautes Études de Belgioque, Bruxelles) 1948 k. 66. – **Boye** (?) Mira 1956 k. 67. – **Bożymir** Michał 1961 k. 68. – **Bral** Grażyna (TV Gdańsk) 1972 k. 69. – **Bratkowski** Jan (Teatr Dramatyczny, Warszawa) 1971 k. 70. – **Breza** Katarzyna [1962] k. 71–72, załącz. list H. Frejlich do tejże k. 73. – **Brodzki** Władysław (ZN Ossolineum, Wrocław) 1972 (2) k. 74–75. – **Brokman** Henryk 1963–1971 (3) k. 76–78, załącz. wyc. pras. k. 79. – **Brozych** Szczepan 1973–1975 (3) k. 80–84. – **Brutjan** G[eorg] A[belovič] 1961–1976 (2) k. 85–87. – **Buddensieg** Hermann (*Mickiewicz–Blätter*, Heidelberg) 1961–1975 (3) k. 88–90. – **Bugaev** A. 1981 k. 91. – **Bujnowska** Danuta 1960–1973 (2) k. 92–97. – **Bunge** Mario 1960–1961 (2) k. 98–100; **odpow.** k.101. –

Burkath Władysław 1961 (2) k. 102–104. – **Burski** (?) 1961 k. 105. – **Busch** Günther 1970 k. 106.

Tom IV. By – Cho (listów 74, k. 110)

Bynum Torrell Ward (*Metaphilosophy*, New York) 1970–1973 (3) k. 2,4–8; **odpow.** k. 1,3. – **Byrski** Tadeusz 1974 k. 9. – **Byrski** Zbigniew 1972 k. 10–13, załącz. kopia zaświadczenia UW (podpis. K. Michałowski) k. 14–15. – **Bystrzanowska** Maria 1948 k. 16–17. – **Cackowski** Zdzisław 1971 k. 18. – **Calogero** Guido 1963 k. 19. – **Canguilhem** Georges 1960 k. 20. – **Česky Komitet pro Vědecké Řízení**, Gottwaldov 1972 k. 21. – **Chalasiński** Józef 1949–1953 (3) k. 22–24. – **Checholowa** 1972 k. 25. – **Chmielewski** Janusz 1954–1962 (4) k. 26–30. – **Chmielnicki** Wincenty E. 1955 k. 31–32, załącz. tegoż: „Uwagi na marginesie *Traktatu o dobrej robocie* Profesora Kotarbińskiego” k. 33–34. – **Chodkowski** Szczepan 1949 (2) k. 35–37. – **[Chojecki** Artur] 1946–1949 (2) k. 38–40. – **Chojnacka** Kazimiera 1972–1976 (4) k. 41–45. – **Chojnacki** Józef 1962–1974 (5) k. 46–51. – **Choroszy** Jan 1975–1976 (2) k. 52–55; **odpow.** k. 53. – **Choraży** M[ieczysław] 1971–1973 (5) k. 56–61; **odpow.** k. 59. – **Choynowski** Mieczysław 1946–1981 (29) k. 62–110 (w tym 2 fotogr.), załącz. kopie listów tegoż do: Tadeusza Orłowskiego k. 71; Jana Kaczmarka, sekr. PAN k. 76–86.

Tom V. Chr – Cz (listów 89, k. 100)

Chroboczek Emil 1970 k. 1. – **Chruśliński** Leon (MO, Łódź) 1971 k. 2. – **Chrzan** Józef (dopisek na kopii listu do Edwarda Gierka)] 1972 k. 3. – **Chudzicki** Eugeniusz 1962 k. 4. – **Ciechanow** Roman 1949 k. 5. – **Cirut** (?) Czesław 1960 k. 6. – **Clarke** Norris (*International Philosophical Quarterly*, New York) 1971 k. 7. – **Comité Exsecutif de la Manifestation Eugene Dupréel** (podpis. Jean Lameere, M. Georges Smets), Bruxelles 1950 (2) k. 8–14; **odpow.** oraz kopia pisma do Min. Handlu Zagran. k. 10,13. – **Congreso Internacional de Filosofía, XIII** (podpis. José Curiel, Francisco Larroyo, Eduardo García Máynez), Mexico 1962 (2) k. 15–18; **odpow.** k. 17,19. – **Constantinescu** Miron 1971–1972 (3) k. 21–23; **odpow.** k. 20. – **Cornu** A. [1960] k. 24. – **Cybulski** Andrzej (Wojewódzki Dom Kultury, w Gdańsku) 1973 k. 25. – **Cywik** Artur 1974 (4) k. 26–29. – **Czak** Kazimierz 1960–1972 (4) k. 30–39, załącz. kopie pism tegoż do R. Chwienduka (Min. Oświaty) oraz J. Kurnala (SGPiS) k. 33–37. – **Czapczyńska** Janina 1960 k. 40. – **Czapczyński** Tadeusz 1953–1954 (2) k. 41–42. – **Czapiewski** Jacek 1970 k. 43. – **Czaplicki** Aleksander 1971 k. 44. – **[Czeżowski]** Tadeusz 1947–1975 (50) k. 45–98. – **Czubalski** Fr[anciszek] 1948 k. 99. – **Czytelnik** Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1960 k. 100.

Tom VI. D – De (listów 73, k. 106)

Dall'Asta Eberhard R. 1970 k. 1. – **Dańcewiczowa** Jadwiga 1962 k. 2. – **Davies** Alun M. 1970 (2) k. 3,5; **odpow.** k. 4,6. – **Dąbrowska** Maria 1962 k. 7. –

Dąbrowski Stanisław 1970 k. 8. – **Dąbska** Izydora 1948–1974 (42) k. 9–75, załącz. kopia pisma tejeż do [Rybickiego] (Min. Szk. Wyższych) k. 63–64. – **Deakin** 1960 k. 76. – **Debolski** Aleksander 1961–1962 (3) k. 77–82, załącz. przemówienie tegoż na cześć T. Lewenfisz–Wojnarowskiej i M. Michałowicza k. 79–81. – **DeGrood** David H. 1970 (4) k. 83–89; **odpow.** k. 84–85,87. – **Dembowska** Maria (*Przegląd Biblioteczny*, Warszawa) 1971–1972 (2) k. 90–91. – **Depta** Eugeniusz 1961–1962 (5) k. 92–100, załącz. zawiad. o ślubie k. 101. – **Deslik** Tomasz [1972] k. 102. – **Devaux** Philippe 1963–1971 (3) k. 103–106.

Tom VII. Di – Du (listów 83, k. 114)

Djankov Bogdan 1960–1978 (11) k. 1–13. – **Dobiecka** Gabriela 1949 (2) k. 14–16 (na k. 14v oraz 16r–v dopisek Wiesławy [Wiśniowskiej] i Julii [Kotarbińskiej]). – **Dobrosielski** Marian 1960–1962 (3) k. 17–20. – **Dobrowolski** A[ntoni] B[olesław] 1949 k. 21. – **Dobrowolski** Kazimierz 1962–1981 (5) k. 22–26. – **Dolżkiewicz** Tomasz (Społeczny Klub Dobrej Roboty, Warszawa) 1962 k. 27–28. – **Dolżycki** Wincenty 1960–1971 (5) k. 29–38, załącz. wiersze oraz kopie pism tegoż do Min. Gosp. Ter. i Ochrony Środowiska k. 39–41. – **Donceel** J. (*International Philosophical Quarterly*, New York) 1970 (4) k. 42–50, załącz. kopia pisma IFiS PAN do Urzędu Celnego k. 48; **odpow.** k. 44–47. – **Dorman** Margaret 1961 k. 51, załącz. wyc. pras. k. 52. – **Doroszewski** Jan 1971 k. 53. – **Drewnowski** Jan F. 1949–1962 (3) k. 54–60. – **Drozddek** Zygmunt 1960 k. 61. – **Drozdowski** Bohdan (*Poezja*, Warszawa) 1974 (2) k. 62–63. – **Drygosz** (?) 1973–1974 (3) k. 64–67. – **Dryll** Irena [1962] k. 68. – **Duda** Harry (*Opole*) 1973 k. 69–70. – **Dudek** Edward Jan 1970–1971 (3) k. 71–77. – **Dumitriu** Anton 1970–1972 (6) k. 78–85; **odpow.** k. 81,83,86. – **Duszyńska** B. 1949 k. 87. – **Dutkiewicz–Danowicz** Bogdan 1948–1980 (18) k. 88–114.

Tom VIII. Dy – Gal (listów 80, k. 119)

Dybowski Stefan 1948 k. 1. – **Dylik** Jan 1961–1970 (5) k. 2–11, załącz. kopie listów J. P. Bakkerera do tegoż k. 4–5; zaproszenie ŁTN na akademię pośw. Z. Lorentzowi k. 8. – **Dylik** Z. 1960 k. 12. – **Dyński** Edward 1971 (3) k. 13–19, załącz. artykuł tegoż: *Zasada przyczynowości* k. 15–17. – Dyrekcja Okręgowa Kolei Państwowych, Warszawa 1955–1956 (2) k. 20–22; **odpow.** k. 21. – Dzielnicowy Zarząd Poczty, Warszawa 1955 k. 24; **odpow.** k. 23. – **Dzik** Faustyn 1961 k. 25. – **Dziwiszowie** 1962 k. 26. – **Ehrlich** Stanisław 1971 k. 27. – **Elzenberg** Henryk 1948 k. 28. – **Epsztejn** J. 1949 k. 29–30. – **Falski** M[arian] 1971 k. 31. – **Feys** Robert (*Colloque de Logique–Bruxelles* 1953, Louvain) 1953 k. 32–33. – **Filipovič** Vladimir 1962–1963 (2) k. 34–35. – **Filipkowski** Stefan (*Przegląd Organizacji*, Warszawa) 1971 k. 36. – **Filipowa** Stanisława 1976 k. 37–40. – **Floryszczak** Jakub 1977 k. 41, załącz. wypis z Księgi Pam. Pomorza k. 42. – **Frank** Marian 1970–1974 (6) k. 43–48. – **Frankowska** Bożena (*Teatr*, Warszawa) 1972 (2) k. 49–50. – **Frejlich** Helena 1955–1971 (8) k. 51–61, załącz. list Ireny Pietruskiej k. 62. – **Fritzhand** Marek

[1980] k. 63. – **Fromer** Manes 1960–1963 (3) k. 64–68, załącz. listy MSZ oraz N. Salamona k. 69–71. – **Gabinet Przew. Rady Państwa** (podpis. Franciszek Nowak), Warszawa 1956 k. 72. – **Gajda-Söder** Eliza 1961–1978 (10) k. 73–93, załącz. m. in. kopie listów teje do Tow. Opieki nad Zwierzętami k. 77; MSW k. 82; wyc. pras. k. 86–91. – **Galasińska-Landsbergerowa** Janina 1948 k. 94. – **Gallina** Maria 1949–1975 (13) k. 95–119.

Tom IX. Gał – Gos (listów 78, k. 94)

Galecki Jerzy 1953–1970 (4) k. 1–4. – **Gansiniec** Zofia 1961 k. 5. – **Garbuśńska** Helena 1961 k. 6, załącz. kopia listu teje do S. Kisielewskiego k. 7. – **Garczyński** Tadeusz 1960 k. 8. – **Gasparski** Wojciech 1976 k. 9–10. – **Gauthier-Villers**, ed. Paris 1955 k. 11; **odpow.** k. 12. – **Gawecki** Bolesław 1949–1961 (6) k. 13–23, załącz. kopia listu tegoż do [St. Kulczyńskiego], rektora UW r. k. 14–18. – **Geach** Piotr Tomasz 1963–1975 (7) k. 24–30. – **Germanowicz** G. 1949 k. 31–32. – **Gerson** Stanisław 1960–1975 (5) k. 33–39, załącz. wyc. pras. k. 35–36,40. – **Gibson** R. Oliver 1974 k. 41; **odpow.** k. 42. – **Giedymin** Jerzy 1955–1973 (3) k. 43–45. – **Gielecki** W[o]jcich 1949 k. 46–48. – **Gierek** Edward 1971–1980 (3) k. 49–51; **odpow.** k. 52–53. – **Gindev** Panajog 1961 k. 54. – **Głębocki** Stanisław 1956–1974 (9) k. 55–66, załącz. kopia listu tegoż do red. *Za Wolność i Lud* k. 64–65. – **Głowacki** Bogusław 1972 (2) k. 67–69. – **Gmurdel** (?) M. 1962–1963 (4) k. 70–74. – **Goclawska-Germanowicz** C. 1949 k. 75–76. – **Gołębiowski** Stefan 1973 k. 77–78; **odpow.** k. 79. – **Gordziejew** Włodzimierz 1946 k. 80. – **Gordzikowska** J. 1960 k. 81. – **Gorecki** Jan 1972–1975 (8) k. 82–89. – **Goriszowski** Włodzimierz 1970–1971 (3) k. 90–93. – **Gostyński** Kazimierz [1981] k. 94.

Tom X. Got – Grabi (listów 123, k. 143)

Gottesman Gustaw (*Przegląd Kulturalny; Literatura*) 1960–1973 (13) k. 1–15; **odpow.** k. 10. – **Goupil-Vardon** André 1948–1977 (28) k. 16–48; **odpow.** k. 23. – **Górski** Artur 1955 k. 49. – **Grabiańska** Stefania 1961–1963 (2) k. 50–51, załącz. kopie pism teje do MRN w Szamotułach k. 52–56; list W. i J. Mioduszewskich k. 57. – **Grabiański** Henryk 1946–1964, b. d. (70) k. 58–140, załącz. wyc. pras. k. 112 oraz listy: P. Kowalewskiego; S[stanisława] Kulczyńskiego, rektora UW r.; Franciszka Skupieńskiego 1948 (3) k. 141–143.

K. 132 przedarta.

Tom XI. Grabs – Gw (listów 96, k. 160)

Grabski Zdzisław 1960 (2) k. 1–2, załącz. wyc. pras. k. 3. – **Gratkowski** Stanisław (Ibis) 1970 k. 4. – **Grégoire** François 1953–1954 (2) k. 5–6. – **Gregorowiczowie** 1960–1981 (2) k. 7–8. – **Greniewska** A. 1972 k. 9. – **Greniewski** H[enryk] 1961 k. 10–11. – **Grochowska** Zofia [1981] k. 12. – **Grodziński** E[ugeniusz] 1971–1975 (4) k. 13–20; **odpow.** k. 21. – **[Gromska]** D[aniela] 1951–1972 (19) k. 22–43. – **Gronkowski** Henryk 1970 k. 44–46. – **Gronostajska** Jadwiga

972 (19) k. 22–43. – **Gronkowski** Henryk 1970 k. 44–46. – **Gronostajska** Jadwiga 1948–1976 (3) k. 47–51. – **Gronziewicz** Jerzy 1960 k. 52. – **Groszkowski** Janusz 1970–1971 (3) k. 53–56; **odpow.** (opinia dot. art. H. Konczyńskiego) k. 54. – **Groszowa** Hanna 1947–1974 (2) k. 57–58. – **Grudziński** Czesław 1975 k. 59–60. – **Grudziński** Zdzisław 1972 (2) k. 61–69. – **Grzegorzczak** Andrzej 1954–1975 (4) k. 70–77; **odpow.** k. 78. – **Gumański** Leon 1970 k. 79. – **Guzzo** Augusto (Biblioteca Filosofica, Torino) 1962 (2) k. 80–82; **odpow.** k. 81. – **Gwiżdż** Adam 1961–1962 (38) k. 83–160; **odpow.** k. 150.

K. 58 przedarta.

Tom XII. Ha – Hi (listów 69, k. 141)

Hadyniak Bogusław 1972 k. 1. – **Halenowa** Elżbieta 1972 k. 2. – **Han-Il-giewicz** Natalia 1961–1970 (2) k. 3–4. – **Handelsmanowa** Jadwiga 1952 (2) k. 5–6. – **Handelsmanówna** Helena 1961 k. 7. – **Harasymowicz** Roman 1949 k. 8–9. – **Henderson** James 1960 k. 10; **odpow.** k. 11. – **Herbert** Jean 1975 k. 12. – **Herlaine** Jean 1962–1974 (19) k. 13–73, załącz. m. in. list do Alicji Solskiej k. 17–18; wyc. pras. k. 25–28. – **Hermanowie** 1956 k. 74. – **Hessen** Sergiusz 1949 (2) k. 75–76, załącz. tegoż przemówienie k. 77. – **Hessenowa** Maria [z Niemyskich] 1950–1962 (9) k. 78–88. – **Heynar** Zbigniew 1972 k. 89–92, załącz. kopia listu W. Tatarkiewicza k. 93–94. – **Higersbergerowa** Hanna 1948 k. 95. – **Hiż** Henryk 1948–1975 (21) k. 96–137, załącz. życiorys nauk. oraz kopia dyplomu doktorskiego tegoż k. 119, 138; na k. 127 podpis. m. in.: S. Mrozowski, A. Tarski, A. Kawczak, J. Kott, H. Skolimowski, A. Matejko, W. Weintraub; liczne dopiski Danuty Hiż. – **Hiżowa** Emilia, 1956–1963 (3) k. 139–141 (na k. 139 także podpis Wicentowiczów).

Tom XIII. Ho – It (listów 72, k. 108)

Hochfeldowa Anna 1971 k. 1. – **Holoubek** Gustaw [1981] k. 2. – **Horodyński** Dominik (*Kultura*, Warszawa) 1973 (2) k. 3–4. – **Hostelet** Georges 1946–1960 (24) k. 5–41; **odpow.** k. 18 oraz kopie depezy do R. Ingardena i E. Wicentowicza k. 42, 43; protokoły i rozliczenia z pobytu G. Hosteleta w Polsce k. 44–57. – **Howorka** Edward 1948 k. 58–59. – **Hryciuk** Roman 1960 k. 60–61. – **Hübner** Piotr 1973–1974 (2) k. 62–64. – **Hurwic** Józef 1950–1973 (4) k. 65–69. – **Husarski** Wacław 1949 k. 70. – **Idzikowski** Jerzy 1975 (3) k. 71–75. – **Indan** Franciszek 1962 (2) k. 76–77. – **Infeld** Leopold 1949 k. 78. – **Ingarden** Roman 1948–1961 (9) k. 79–87, załącz. notatka J. Aumillerowej k. 88. – **Institut Français en Pologne**, Varsovie 1947 k. 89. – **Instytut Filozofii i Socjologii PAN** (podpis. m. in. Jan Szczepański, Maria Jarosińska) Warszawa 1973–1975 (2) k. 90–91. – **Instytut Nauk Społecznych** we Lwowie [1981] k. 92. – **Instytut Naukowy Organizacji i Kierownictwa** (podpis. m. in. Stanisław Guzicki, Wincenty Jastrzębski, J. Wierusz-Kowalski), Warszawa 1948 (4) k. 93–96. – **Instytut Organizacji i Kierowania** (podpis. Andrzej Straszak, Wojciech Gasparski, Tadeusz Wodzyński), Warszawa 1974–1976 (4) k. 97–102. – **International Directory of Philosophy** (podpis. Ramona Cormier,

International Directory of Philosophy (podpis. Ramona Cormier, Richard H. Lineback, Paul Kurtz, Gilbert Varet), Bowling Green 1973 k. 103–105; **odpow.** k. 106. – *itd.*, Ilustr. Magazyn Studencki (podpis. Jerzy Wójcik), Warszawa 1972–1974 (2) k. 107–108.

Tom XIV. Iw – Jaś (listów 83, k. 130)

Iwańska –Wagner Alicja 1948–1978 (15) k. 1–26, załącz. list tejże do St. Iwańskiej k. 12; kopia fragmentu listu Boba Borowicza do tejże k. 24. – **Iwańska** Stanisława 1951–1962 (3) k. 27–33. – **Iwicki** Cezary 1962 k. 34. – **Izdatelstwo „Ekonomika”** (podpis. A. Suchoručenko), Moskwa 1974–1975 (2) k. 35,37; **odpow.** k. 36. – **Izdatelstwo Innostrannoj Literatury** (podpis. Pavel Czuvikov), Moskwa 1962 k. 38–41. – **Izdatelstwo „Znanie”** (podpis. A. I. Iordanskij), Moskwa 1963 k. 42. – **Jabłoński** Henryk 1963–1970 (2) k. 43–44. – **Jaczynowski** Tadeusz 1948–1960 (3) k. 45–47. – **Jagodziński** Alfred 1960 k. 48. – **Jakubczak** Franciszek (*Pamiętnikarstwo Polskie*, Warszawa) 1971–1975 (3) k. 49–51. – **Jakubowscy** Zofia i Janusz Lech 1973 (2) k. 52–54. – **Jakubowska** Alina 1970–1973 (18) k. 55–85. – **Jakubowska** Anna 1946 k. 86–87, załącz. wyc. pras. k. 88. – **Jakubowski** Jerzy 1949–1960 (3) k. 89–92. – **Jakubowski** Marian (WSN w Częstochowie) 1974 k. 93. – **Janczewski** Janusz Paweł 1961 k. 94. – **Jankowski** Henryk (*Etyka*, Warszawa) 1972 (2) k. 95–96; **odpow.** k. 97 (fragm. art. o M. Kolbe). – **Janssens** Emile 1948 k. 98; **odpow.** k. 99. – **Jaroszewiczowa** Halina 1961 k. 100. – **Jaroszewska** Zofia [1981] k. 101. – **Jaroszewski** J. 1973 k. 102. – **Jarzębowski** Wiktor 1973 k. 103. – **Jasinowski** Bogumił 1960–1963 (10) k. 104–127; **odpow.** k. 128–129 oraz notka o B. J. k. 107. – **Jaśkowski** Stanisław 1955 k. 130.

Tom XV. Jaw – Kal (listów 83, k. 108)

Jaworska 1961 k. 1. – **Jaworski** Marek (*Współczesność*, Warszawa) 1971–1972 (3) k. 2–4. – **Jedryka** (?) Zygmunt 1960 k. 5. – **Jemiola** P. K. 1960 k. 6. – **Jezierski** Romuald 1980 k. 7. – **Jeżewska** Kazimiera 1949–1963 (14) k. 8–25. – **Jędrkiewicz** Andrzej 1971 (2) k. 26–27. – **Jędrkiewicz** Edwin 1960–1971 (3) k. 28–30. – **Jobert** 1953 k. 31. – **Jordan** Z[bigniew] 1960–1961 (2) k. 32–33. – **Józefowiczowa** Zofia 1974 (2) k. 34–35. – **Judycka** Irmina 1948–1961 (3) k. 36–40. – [Jurczyński] Juliusz (?) 1954–1955 (2) k. 41–42. – **Jüttner** Fritz 1981 k. 43–44. – **Kachelski** 1972–1973 (2) k. 45–46, załącz. list NN. k. 47. – **Kaczmarczyk** Jerzy 1971 k. 48–49. – **Kaczmarek** Jan (PAN, Warszawa) 1970–1973 (3) k. 50–52; **odpow.** k. 53. – **Kaczorowska** Maria 1971–1972 (3) k. 54–59. – **Kaczorowski** Stanisław 1948–1960 (12) k. 60–81. – **Kadler** A[licja] 1948–1949 (2) k. 82–85. – **Kaiser** Zofia 1961–1962 (3) k. 86–88. – **Kalicki** Jan 1950–1951 (2) k. 89–90. – **Kalinowski** Jerzy (KUL) 1948–1971 (15) k. 91–108; **odpow.** k. 93v, 101.

Tom XVI. Kam (listów 52, k. 96)

Kamińska Anna [poprz. Szejnburg] 1952–1970, b. d. (52)* k. 96.

Tom XVII. Kam – Koc (listów 70, k. 109)

Kamińska Maria 1960 (2) k. 1–3. – **Kamiński** A. 1955 k. 4–5. – **Kamiński** Józef 1946 k. 6. – **Karaś** Mieczysław, rektor UJ 1974 (2) k. 7–8, załącz. kopia listu Thora A. Baki do tegoż k. 9. – **Karwowski** Adolf 1961 k. 10–12. – **Kasprzycki** Tadeusz 1970 k. 13. – **Kawczak** Andrzej 1960 (5)* k. 14–18. – **Kawecki** Jerzy 1975 k. 19–20. – **Kaznowska** J. 1962 k. 21. – **Kielanowski** Jan 1971 k. 22, załącz. pismo tegoż do Szczepana A. Pieniążka k. 23–25; **odpow.** k. 26. – **Kielski** Bolesław 1952–1963 (17) k. 27–53, załącz. dane biogr. tegoż k. 47–49; **odpow.** k. 33. – **Kietlińska** Zofia 1961 k. 54. – **Kieżun** Witold 1972–1974 (4) k. 55–59. – **Kijewski** Krzysztof, Nowacki Wienczysław [1974] k. 60 (list otwarty), załącz. *Informacja o pewnych wydarzeniach* k. 61–62. – **Klarmerowska** Maria 1948 k. 63. – **Klepacki** Zbigniew M. 1975 k. 64. – **Klemensiewicz** Zenon 1961 k. 66; **odpow.** k. 65. – **Klibansky** Raymond 1962–1963 (2) k. 67–69; **odpow.** k. 70. – **Kliger** George 1961 k. 71–72. – **Klonecki** Witold 1970 k. 73, załącz. list Elżbiety Paker k. 74–75. – **Klub Demokratyczny** w Łodzi (podpis. W[incenty] Tomaszewicz, Zygmunt Leśniczak) 1946 k. 76. – **Klub Postępowych Nauczycieli im. Spasowskiego** (podpis. Edward Wawrzon, Jan Nowak) Kraków 1960 (3) k. 77–79. – **Klub Profesorów, Docentów i Pracowników Naukowych Wyższych Uczelni** w Łodzi 1950 k. 80. – **Kluck** M. D. 1971 k. 81. – **Kłopotcki** Eugeniusz 1972–1973 (2) k. 82–89, załącz. kopia listu tegoż do *Gazety Poznańskiej* k. 90–97. – **Kmita** Jerzy (*Nurt*, Poznań) 1972–1973 (2) k. 98–99. – **Knaster** Bronisław 1948 k. 100. – **Knjازه** Svetlana L. [1960] k. 101. – **Kociolek** Maria 1949 (4) k. 102–109.

Tom XVIII Kok – Koś (listów 94, k. 109)

Kokocińska Teresa 1972 (2) k. 1–2. – **Kokoszyńska-Lutman** Maria 1951–1963 (3) k. 3–7. – **Kolankowski** Jerzy 1973–1974 (2) k. 8–10. – **Kolakowski** Leszek 1951–1973 (4) k. 11–14. – **Kołodziejczyk** Leszek 1963 k. 15. – **Koło Chrzanowiaków** [Gimn. gen. Pawła Chrzanowskiego] (podpis. m. in.: A. Jarzęcki, St. Kościukiewicz, Br[onisław] Mańkowski, Zygmunt Szmerawiński), Warszawa 1971–1977 (5) k. 16–21. – **Koło Filozoficzne Studentów KUL** (podpis. Leopold Skórka), Lublin 1971 (2) k. 22,24; **odpow.** k. 23. – **Koło Przyjaciół Dzieci im. K. Jeżewskiego** (podpis. Wacław Welczer), Warszawa 1963–1976 (13) k. 25–38; **odpow.** (wyc. pras.) k. 26. – **Komisja Zakładowa „Solidarności” przy SGPiS**, Warszawa [1981] k. 39. – **Komorowska** Helena 1971–1973 (2) k. 40–41. – **Konečný** Robert 1948 k. 42. – **Kongres, XV, Naukowej Organizacji Pracy w Rolnictwie CIOSTA** (podpis. Florian Maniecki, Ryszard Manteuffel), Warszawa 1970 k. 43. – **Kononov** Jurij 1961–1962 (2) k. 44–45; **odpow.** k. 46. – **Konorowski** Zdzisław 1971 (2) k. 47–48. – **Konorski** Bolesław 1971–1973, b. d. (4) k. 49–54, załącz. kopia listu tegoż do A. Kurza (*Wyd. Liteerackie*, Kraków) k. 51–52. –

Kurza (Wyd. Liteerackie, Kraków) k. 51–52. – **Koprowski** Jan (*Literatura*, Warszawa) 1973 k. 55. – **Korcik** Antoni 1952–1962 (14) k. 56–71, załącz. list Wiesława Gawlika do tegoż k. 63. – **Kordaszewski** J[an] 1971–1973 (2) k. 72–73. – **Kormanowa** [Żanna] 1949 k. 74; **odpow.** k. 75. – **Korotyński** Henryk (*Życie Warszawy*) 1971 k. 76. – **Korzeniewski** Bohdan (*Pamiętnik Teatralny*, Warszawa) 1963–1964 (2) k. 77–80, załącz. wyc. pras. k. 79; **odpow.** k. 78. – **[Kossowska]** Felicja 1948–1955 (17) k. 81–104. – **Koszutski** Józef 1961–1962 (4) k. 105–108. – **Kościelny** Jerzy 1971 k. 109.

Tom XIX. Kot (listów 64, k. 77)

Kotarbińska Alina [z Chelмна] 1948 (4) k. 1–8. – **Kotarbińska** Alina [ż. Mieczysława z Kamińska] 1961–1975 (2) k. 9–10. – **[Kotarbińska]** Helena 1949–1964 (50) k. 11–64 (na k. 28v dopisek Ady Kowalakowej). – **[Kotarbińska]** Jadwiga [z Piotrkowskich] 1948–1970 (4) k. 65–68. – **Kotarbińska** Janina (wówczas J. Kamińska) 1946 k. 69–70; **odpow.** (1959!) k. 71–72. – **Kotarbińska** Julia [z Wołodźków] 1949 k. 73, na k. 73v dopisek Barbary [Kotarbińskiej–Stefanowskiej]. – **Kotarbińska** Klementyna z Tymoskich 1960–1961 (2) k. 74–77.

Tom XX. Kow (listów 81, k. 180)

Kowalak Tadeusz 1970–1976 (3) k. 1–3. – **[Kowalczyk** Edward], min. łączności 1971 k. 4. – **Kowalewska** Halina 1975 k. 5. – **Kowalewski** Konstanty 1948–1975 (27) k. 7–41. – **Kowalik** Helena 1971 k. 42–43. – **Kowalikowie** [1981] k. 44. – **Kowalski** B. 1972 k. 45. – **Kowalski** Leon 1970–1975 (18) k. 46–114, załącz. m. in. wiersze tegoż, artykuły, tłum. Maxa Lundgrena k. 56–58. – **Kowalski** Stanisław [1960]–1973, b. d. (28) k. 115–162, załącz. tegoż: *Wspomnienia z ulicy Pięknej 44* [dot. Wł. Weryho, Tow. Psycholog. i *Przepl. Filozoficznego*] k. 163–180.

Tom XXI. Koz – Krz (listów 74, k. 122)

Kozakiewicz Mikołaj 1962 k. 1. – **Kozanecki** Tadeusz (*Nowe Drogi*, Warszawa) 1963–1971 (3) k. 2–4. – **Kozłowska** Anna 1961 k. 5–8. – **Kozłowski** Wł. 1960 k. 9. – **Kozubski** Włodzimierz 1949 k. 10. – **Kożeśnik** Jaroslav 1973 k. 11. – **Krahelska** Halina (Wiedza Powszechna, wyd. Warszawa) 1960 k. 12. – **Krajewski** Janusz 1960–1981 (6) k. 13–18. – **Krasuska–Żelazowska** 1963 k. 19. – **Kraszewska** Janina 1972 k. 20. – **Kraszewski** Zdzisław 1952–1961 (4) k. 21–27. – **Krausowa** Maria J. 1962 k. 28–30. – **Kreczmar** Jerzy 1951–1970 (3) k. 31–34. – **Křižka** Josef 1971–1978 (9) k. 35–52, na k. 48 także podpis Miroslava Tomáša; **odpow.** k. 43. – **Krońscy** [Irena i Tadeusz] [1954] k. 53. – **Krońska** Irena [z Krzemickich] 1953–1973 (24) k. 54–91, załącz. kopia testamentu tejże k. 92–94; wyc. pras. *Tyg. Powszechnego* (art. I. Dąbskiej: *Irena Krońska* oraz sprostowanie do red.) k. 95–97. – **Król** Henryk (*Ekonomika i Organizacja Pracy*, Warszawa) 1975 k. 98. – **Krukowski** Kazimierz [Lopek?] 1973 k. 99. – **Krupiński** Józef 1970 (2) k. 100–102,

załącz. wiersze k. 103–111. – **Krzyczkowski** Z[ofia] i J[ózef] 1956–1970, b. d. (5) k. 112–116. – **Krzywicki** Jerzy 1960 k. 117. – **Krzyżewski** Tadeusz 1971 (3) k. 118–122.

K. 65 – uszkodzona.

Tom XXII. Ks – Lac (listów 62, k. 91)

Książka i Wiedza, wyd. (podpis. J. Burgin, Witold Wudel), Warszawa 1960–1962 (3) k. 1–3. – **Kubera** Sylwester 1962 k. 4. – **Kubiak** Stanisław (*Gazeta Pomorska*, Bydgoszcz) 1961 (2) k. 5–7, załącz. wyc. pras. k. 8–13. – **Kubiak** Wacław 1960 k. 14. – **Kubin** Jerzy 1971 k. 15. – **Kubowicz** Marianna 1971 k. 16–17, załącz. pismo red. *Wychowanie* do teje k. 18. **odpow.** 19. – **Kuczyński** Janusz (*Studia Filozoficzne. Dialectics and Humanism*, Warszawa) 1971–1981 (8) k. 20–34, załącz. kopie listów tegoż do I. P. Szarapowa k. 22,25,27; **odpow.** k21,28,30,32. – **Kulczycki** Janusz 1970–1971 (2) k. 35–37. – **Kulerski** (?) Zygmunt 1963 k. 38. – **Kuligowska** Dominika 1963 k. 39. – **Kunowicz** Emilia 1972 k. 40–41. – Kuratorium Obozu Służby Polsce w Łodzi [1947] k. 42. – **Kurowski** Stefan 1949 k. 43, załącz. list NN. oraz wyc. pras. k. 44–45. – **Kurz** Andrzej (Wydawnictwo Literackie, Kraków) 1973 k. 46. – **Kuś** Andrzej 1949 k. 47–49. – **Kuźnica**, Łódź 1947 k. 50. – **Kuźnicka** Maria 1946–1973 (19) k. 51–81. – **Kuźnicka** Zofia 1952 k. 82. – **Kwapiński** Józef 1962 k. 83. – **Kwartalnik Historyczny**, Warszawa 1972 k. 84. – **Kwiatkowski** M. 1971 k. 85. – **Lach** Józef 1960 k. 86, załącz. elaborat tegoż o etyce k. 87–91.

Tom XXIII. Lam (listów 61, k. 103)

Lamprecht [Zofia] 1946–1980 (61) k. 103

Tom XXIV Lan – Le (listów 73, k. 98)

Landau Sabina [z d. Fromer] 1960–1963 (10) k. 1–10. – **Lande** Jerzy 1949–1954 (9) k. 11–24, załącz. biogr. nauk. tegoż k. 12–24; depesza Kossowskiej k. 25. – **Lazari-Pawłowska** Ija [1960]–1975 (10) k. 26–36. – **Lech** Konstanty (?) 1948 (2) k. 37–38. – **Leduc** Victor 1972 (2) k. 39–42; **odpow.** k. 43. – **Légation de Suisse en Pologne**, Varsovie 1948–1949 (2) k. 44–45; **odpow.** k. 46. – **Legowicz** Jan 1971 k. 47. – **Lejewski** Czesław 1960–1973 (4) k. 48–52. – **Lektorski** V. A. (*Voprosy Filozofii*, Moskwa) 1970 k. 53. – **Lepówna** Jadwiga 1976 k. 54–55. – **Leszczyński** Jan 1949–1954 (3) k. 56–58. – **Leśniewska** Zofia 1953, b. d. (3) k. 59–62. – **Leśniewski** Andrzej 1963 k. 63. – [Leśniewski] Wiktor 1956–1962 (8) k. 64–76. – **Leśnodorski** Bogusław 1972–1974 (3) k. 77–79. – **Lewandowski** Henryk 1960 k. 80. – **Lewi** (Levi) Sabina 1952–1974 (6) k. 81–90. – **Lewicka** Danuta 1950 k. 91–96. – **Lewy** C. 1961 (2) k. 97–98.

Tom XXV. Li – Lu (listów 65, k. 88)

Libera Zdzisław 1948–1975 (18) k. 1–26. – **Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących** (podpis. Hieronim Gorajewski), Jelenia Góra 1970–1981 (6) k. 27–33. – **Liceum Ogólnokształcące** w Knurowie (podpis. m. in. Hildegarda Mozgalik) 1960–1963 (2) k. 34–36. – **Line** Maria 1972 k. 37–39. – **Line** Michał 1946–1975 (7) k. 40–49, załącz. list E. Sztycha k. 44. – **Lineback** Richard H. (The Philosopher's Index, Bowling Green) 1974–1975 (3) k. 50–52; **odpow.** k. 53. – **Link** David T. [1974] k. 54–55; **odpow.** k. 56. – **Linke** Anna i Bronisław [1961] k. 57–58 (w tym fotogr.). – **Linkiewicz** Szymon 1960 k. 59–60. – **Lipiec** Tadeusz 1981 k. 61. – **Lipiec** Wanda 1973 (2) k. 62–64. – **Lipińska** Hanna 1950 k. 65–66. – **Lipski** Jan Józef 1961 k. 67. – **Liput** Janina 1971 k. 68; **odpow.** k. 69–71. – **Lisowski** Jerzy (*Twórczość*, Warszawa) 1970 k. 72. – **Listowski** A. 1961 k. 73–74. – **Litwin** Józef 1956 k. 75. – **Lott** B. M. (The British Council, Warsaw) 1976 k. 76. – **Lubecka** Wanda 1960 k. 77. – **Lubińska** Liliana 1952–1973 (6) k. 78–84. – **Lukács** Georg 1970 k. 85–86. – **Luschei** Eugene C. 1960 k. 87. – **Lutzowa** Hanna 1975 k. 88.
K. 49 uszkodzona.

Tom XXVI Łac (listów 56, k. 124)

Łachaciński Winicjusz 1970–1976 (55) k. 1–124; **odpow.** k. 48.

Tom XXVII. Łap – Mań (listów 84, k. 122)

Łapicki B[orys] 1959 k. 1. – **Łaczyńska** Anna 1948–1970 (3) k. 2–4. – **Łempicka** Janina 1950–1960 (3) k. 5–7. – **Łempicki** Stanisław 1946 k. 8. – **Łoś** Stanisław 1961 k. 9. – **Łoziński** Karol 1970–1972 (18) k. 10–45,46 [zob. też T. XLIX k. 15 – list Zygmunta Twarowskiego]. – **Łódzkie Towarzystwo Naukowe** (podpis. Roman Szymański, Jan Trzynadłowski, St[anisław] Zajączkowski) 1948–1981 (7) k. 47–53, załącz. plakat odczytowy k. 54. – **Łubiński** Mieczysław 1971 k. 55. – **Łubnicki** Narcyz 1948–1974 (11) k. 56–72 (w tym art.), na k. 61r–v dopisek Stefana Harasska. – **Łukasiewiczowa** Regina [z Barwińskich] 1961 k. 73. – **Łysakowski** Adam 1951 k. 74. – **Łysek** Jan (*Sztandar Młodych*, Warszawa) 1971 k. 75. – **Machnik** Tadeusz 1971 (2) k. 76–78. – **Mack** Karlheinz, Richard Plaschka (Arbeitsgemeinschaft Ost, Wien) 1960–1970 (3) k. 79–86; **odpow.** k. 81, 83–85, 87–88. – **Madeyski** Marian 1975 k. 89. – **Maharaja of Mysore** (Maharadża Majsuru, Indie) 1963 k. 90, załącz. list Air–India International, Warsaw do Air India, London k. 92; **odpow.** k. 91. – **Makkink** G. F 1959 k. 93; **odpow.** k. 94. – **Malerna** (?) Paul 1972 k. 95. – **Malewski** Andrzej 1956 k. 96. – **Malinovskij** A. 1962 k. 97, załącz. list NN. k. 98. – **Malinowski** Antoni 1960–1962 (2) k. 99–101. – **Malinowski** Edmund 1971 k. 102. – **Małachowski** Aleksander 1973 k. 103. – **Małcużyński** W[itold] 1971 k. 104. – **Małecki** Lech (Szkoła Podstawowa w Kłobucku) 1976–1977 (3) k. 105–115, załącz. fot. drużyny harcerskiej im. T. Kotarbińskiego k. 116; **odpow.** k. 113. – **Małkowska** Janina, Faustyn Dzik 1960 (2) k. 117–118, załącz. nekrolog Stanisława Michalskiego z r. 1949 k. 119. – **Mangeron** D. 1961 k. 120. –

Michalskiego z r. 1949 k. 119. – **Mangeron** D. 1961 k. 120. – **Manka** Joseph 1949 k. 121. – **Mańkowski** P. 1950 k. 122.

Tom XXVIII. Mar – Mic (listów 88, k. 107)

Marczak J. 1953 k. 1. – **Marciszewski** Witold (PTF, Warszawa) 1972–1973 (2) k. 2–3. – **Marek** Julius 1960 (2) k. 4–6. – **Markert** W[acław] 1954–1980 (12) k. 8–26, załącz. odpis listu T. Czapczyńskiego k. 10; **odpow.** k. 7, 9, 11–13. – **Markiewicz** K. 1961 k. 27. – **Markowicz** Z[ygmunt] (*Zarzewie*, Warszawa) 1961 k. 28–29. – **Maślińska** H. 1962 k. 30. – **Matecki** Tadeusz 1970 k. 32; **odpow.** k. 31. – **Matejko** Aleksander 1955–1970 (4) k. 33–36. – **[Matlakowski]** W[ładysław Kiejstut] 1949–1963 (4) k. 37–41. – **Matuszewska** Przemysława 1960 k. 42,44; **odpow.** k. 43. – **Mayrhofer** Manfred 1970 k. 46; **odpow.** k. 45. – **Mazaraki** Anna 1970–1975 (12) k. 47–58. – **Mączewski** Bohdan 1949 k. 59. – **McAlister** Linda L. 1974 (2) k. 60,62; **odpow.** k. 61. – **McCall** S. 1961–1963 (3) k. 63–66; **odpow.** k. 67. – **McClure** Paul T. 1970 k. 68; **odpow.** k. 69–70. – **Mehlberg** Henryk 1960, b. d. (2) k. 71–72. – **Melich** A[lojzy], rektor WSE w Katowicach 1972 k. 73. – **Meloe** Jakob 1971 (4) k. 74–79; **odpow.** k. 76. – **Merković** Mihailo 1960–1961 (4) k. 80–89; **odpow.** k. 82–83,87–88. – **Merlan** Franciszka 1971 k. 90. – **Merz** Emil 1964 k. 91. – **Michalowski** Roman 1960 k. 92. – **Michaltschew** D[imitri] 1939 k. 93. – **Michałowicz** Mieczysław 1953–1962 (4) k. 94–97 (na k. 97 także podpis A. Debołskiego). – **Michałowski** Czesław 1970 k. 98–99. – **Michejda** Tadeusz 1951–1952 (2) k. 100–101, załącz. kopia listu tegoż do Komisji Konstytucyjnej Sejmu RP k. 102–107.

K. 34 przedarta; K. 57 brak części tekstu (wycięty); k. 93 uszkodzona.

Tom XXIX. Mie – My (listów 78, k. 120)

Miedziński Ziemowit 1973–[1981] (5) k. 1–8. – **Miejska Rada Narodowa** w Łowiczu 1955 k. 9. – **Miejska Rada Narodowa**, Polanica Zdrój 1951 k. 11; **odpow.** k. 10. – **Mięsowicz** Marian 1976 k. 12. – **Mikołajczykowa** Halina Barbara 1961 (3) k. 13–20. – **Mikulinski** S. R., E. Skolnikoff, Derek Price de Solla [i in.] (International Commission for Science Policy Studies, Warszawa) 1973 k. 21; **odpow.** k. 22. – **Mikulski** Stanisław (apel Międz. Kom. Org. Rady Ziemi i Rządu Ziemi w Warszawie) 1975 k. 23–26, załącz. wyc. pras. (2) k. 27–28. – **Millar** Michael H. 1960 (2) k. 29–30. – **Miller** Jan N. 1950 k. 31–32. – **Millet** Louis (*Les Études Philosophiques*, Paris) 1955 k. 33. – **Minc** Bronisław 1962 k. 34–35, załącz. wyc. pras. k. 36. – **Ministerstwo Oświaty** (podpis. Eugenia Chłapowska, K. Lausz), Warszawa 1946–1949 (2) k. 37–38. – **Ministerstwo Sprawiedliwości** (podpis. Henryk Świątkowski), Warszawa 1950 k. 39; **odpow.** k. 40–41. – **Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki** (podpis. J. Rużyło-Pawłowska), Warszawa 1951 k. 42, załącz. protokół w spr. stud. filozof k. 43–44. – **Mistouflet** Pierre 1970–1975 (7) k. 45–54, załącz. wyc. pras k. 48; **odpow.** k. 49,51. – **Młodkowski** Stefan 1956 k. 55. – **Młodożeniec** Ju-

ventyn 1974 k. 56. – **Młynarski** Feliks 1959 k. 57–58. – **Moisil** C. 1962–1973 (2) k. 60; **odpow.** k. 60v. – **Moczarski** Kazimierz (*Problemy Alkoholizmu*, Warszawa) 1970 k. 61, załącz. kopia listu tegoż do J. Szczepańskiego k. 62. – **Molińska** Zofia 1962 (2) k. 63–64. – **Momańczuk** Piotr 1963 (2) k. 65–66; **odpow.** k. 66v. – **Montuszewski** Stanisław 1953 k. 67. – **Morawski** Stefan 1949 (3) k. 68–70. – **Mor-mund** (?) Józef 1946–1955 (7) k. 71–82; **odpow.** k. 71v. – **Moskalik** Feliks 1962–1963 (2) k. 83–84. – **Mostowski** Andrzej 1946 k. 85–88. – **Mowsztowicz** Jakub 1963–1975 (2) k. 89–90. – **Możejko** Tadeusz (WDK, Szczecin) 1971 k. 91. – **Mreła** Henryk 1975 k. 92. – **Mroczkowski** Przemysław 1962–1975 (2) k. 93,95, załącz. wyc. pras. k. 94. – **Mścichowski** Maciej 1954 k. 96. – **Muszyński** Jan 1950 k. 97. – **Muzeum Zamkowe w Malborku** (podpis. Janina Grabowska, Wojciech Jakubowski) 1963 k. 98. – **Myczkowa** Barbara 1971 k. 99. – **Myer** Richard B. (Institute of International Education, Chicago) 1960 k. 100; **odpow.** k. 100v. – **Mysłakowska** Łucja 1973 k. 101–102. – **Mysłakowski** Z[ygmunt] 1955 k. 103. – **Mystkowski** Stanisław 1970 k. 104–108. – *Mysł Filozoficzna*, (podpis. Adam Schaff, Józef Chałasiński), Warszawa 1951–1953 (3) k. 109–120.

Tom XXX. N (listów 75, k. 109)

Naczelna Organizacja Techniczna, Oddział w Kielcach (podpis. Jerzy Marzecki) 1963 k. 1. – **Nadad** A. 1961 k. 2–5. – **Nagórska** Anna 1947–1963 (19) k. 6–41, załącz. list J. Chrzanowskiej k. 43; **odpow.** k. 42. – **Nalepa** Jerzy 1960 k. 44. – **Namysłowski** W. 1948 k. 45. – **Nasza Księgarnia**. red. Encyklopedii Wychowania (podpis. m. in. B. Suchodolski), Warszawa 1948–1949 (4) k. 46–51. – *Nauka Polska*, Warszawa 1961 k. 52. – **Naville** Pierre 1960 k. 53; **odpow.** k. 54. – **Nawroczyński** Bogdan 1962–1972 (3) k. 55–57. – **Nejman** V. B. 1972 k. 58; **odpow.** k. 59–60. – **Neyman** [–Mascarou] Elżbieta 1971–1972 (4) k. 61–65, załącz. wyc. pras. k. 63. – **Niecikowski** Jerzy 1972 k. 66. – **Niemierko** Stella i Włodzimierz [1981] k. 67. – **Nierychlewski** Eugeniusz 1961–1963 (4). –74. – **Niesławska** W. 1962 k. 75; **odpow.** k.76. – **Niwiński** Tadeusz 1971–1972 (2) k. 77–79. – *Nowa Kultura* (podpis. Alicja Lisiecka, Leon Przemski), Warszawa 1956–1961 (2) k. 80–81. – *Nowa Szkoła* (podpis. Bolesław Milewicz), Warszawa 1963 k. 82. – *Nowa Wieś* (podpis. Józef Grabowicz, Jan Socha), Warszawa 1971–1972 (2) k. 83–84, załącz. pytania do wywiadu k. 85–86. – **Nowacki** Tadeusz 1955–1962 (4) k. 87–91. – **Nowacki** Witold 1971 (2) k. 92–93. – **Nowak** Leszek (*Poznańskie Studia z Filozofii, Przyrodznawstwa i Humanistyki*) 1975–[1976] (3) k. 94–96. – **Nowak-Dłużewski** Juliusz 1970 (3) k. 97–98. – **Nowakowska** Maria 1970–1971 (4) k. 99–104. – **Nowakowski** Z. 1960 k. 105–106. – **Nowicki** Stanisław 1962 (2) k. 108–108. – *Nuova Italia*, La, Firenze 1963 k. 109.

K. 57 przedarta.

Tom XXXI. O – Para (listów 83, k. 106)

Oberkofler Gerhard 1973 k. 1. – **Ognisko Emerytów** w Łowiczu 1976 k. 2. – **Ogólnopolski Komitet Pokoju** (podpis. Tadeusz Strzałkowski), Warszawa 1960–1963 (2) k. 3–6, 12 załącz. listy: Henryka Jabłońskiego k. 9, S. Mitchela k. 11, 13; **odpow.** k. 7–8, 10. – **Ogólnopolskie Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomysłicieli** (podpis. Jerzy Czygrinow), Poznań 1962 k. 14. – **O'Hagan** Timothy 1970 k. 15. – **Okoń** Wincenty 1981 k. 16. – **Olewiński** Zbigniew 1962 k. 17–18. – **Olszewski** Eugeniusz 1959 k. 19. – **Olsztyńska Pantomima Głuchych** [1981] k. 20. – **Opal** Ludwik 1948 k. 21. – **Opinia**, Łódź 1948 k. 22. – **Ormesson** Jean de (*Diogene*, Paris) 1960–1962 (2) k. 23–25. – **Örtendahl** Pontus 1970 k. 26. – **Ortward** Eugeniusz 1963 k. 27. – **Ortwein** Ludwik 1970–1972 (4) k. 28–34. – **Orzeszko** Janina 1955–1972 (2) k. 35–37. – **Osetowska** Ewa 1962–1963 (3) k. 38–45, załącz. wyc. pras. k. 46. – **Osetowska** Seweryna 1956–1974 (4) k. 47–50. – **Osiecka** St. 1948 (2) k. 51–52. – **Ostrowski** Jan J. 1960–1975 (15) k. 53–69. – **Ossowska** Maria 1949–1963 (10) k. 70–79 (na k. 77v dopisek S. Ossowskiego). – **[Ossowski]** Stanisław 1948–1961 (5) k. 80–86, załącz. zapr. na sesję PTS pośw. S. Ossowskiemu k. 87. – **Oświata Dorosłych** (podpis. Sylwia Zajączkowska), Warszawa 1963 k. 88. – **Palmer** Robert B. 1970 k. 89. – **Pankiewicz** 1948 k. 90. – **Państwowe Wydawnictwo Naukowe** (podpis. Zygmunt Gebethner, B. Matuszewska, Kazimierz Nowicki, Danuta Petsch), Warszawa 1960–1974 (12) k. 91–102, załącz. noty Leona Koja dot. *Kursu logiki dla prawników* oraz rec. NN. k. 103–105. – **Paradies** F. 1963 k. 106

Tom XXXII. Parcz – Pawlic (listów 157, k. 186)

Parczewska J[anina] 1960–1963 (4) k. 1–5. – **Parczewska** W. 1960–1963 (13) k. 6–30. – **Parczewski** Lech 1946–1964 (110) k. 31–148, załącz. pisma Kancelarii Rady Państwa (podpis. H. Holder), Warszawa 1961–1963 (3) k. 149–151. – **Parczewski** Ryszard 1975 (3) k. 152–154. – **Parczewski** Tomasz b. d. k. 155. – **Partum** Andrzej 1961, b. d. (2) k. 156–157. – **Pasenkiewicz** Kazimierz 1952–1974, b. d. (14) k. 158–177. – **Paško** Mieczysław 1961 k. 178–179. – **Patočka** Jan 1962–1972 (2) k. 180–181. – **Pawlicki** Krzysztof 1970 (4) k. 182–186.

Tom XXXIII. Pawlik (listów 138, k. 251)

Pawlikowska Anna 1952–1962, b. d. (99) k. 1–201 (w tym odpisy pism do tejeże: Z. Czernego k. 15; Z. Dzwonkowskiego k. 55v–56r), załącz.: testament tejeże k. 88; wyc. pras. k. 123 oraz listy: Marii Bielawskiej, Stefanii Mańkowskiej, A[dama] Sokołowskiego, Heleny Żeleskiej, NN. (5) k. 202–209.

Zob. też T. XLVII k. 68–69 (listy Karola Tarnowskiego); T. LII k. 19–20 (list Alfreda Woycickiego)

Nadto listy Natalii Hojny 1962, b. d. (32) k. 210–250, załącz. list Karola Hojny k. 251.

Tom XXXIV. Pawlik – Pio (listów 77, k. 104)

Pawlikowski Michał 1960–1970 (10) k. 1–18, załącz. fotokopia pisma Bibl. Ossolińskich do Wanda Roehr Foundation k. 13. – **Pawłowscy** Maria i Paweł 1960 k. 19. – **Pawłowska–Popescu** Maria 1961–1981, b. d. (20) k. 20–44. – **Pawłowski** Tadeusz 1960–1974 (2) k. 45–46. – **Pelc** Jerzy 1950–1980 (13) k. 47–61. – **Pelc** Julian (ZN im. Ossolińskich, Wrocław) 1970 k. 62. – **P. E. N. Club** (podpis. Władysław Bartoszewski, Janusz Odrowąż Pieniążek, Jan Parandowski), Warszawa 1973 (3) k. 63–65; **odpow.** k. 66. – **Perelman** Ch. 1948–1975 (9) k. 67–81; **odpow.** k. 68–72,80. – **Perłowski** Kazimierz 1949–1960 (2) k. 82–84. – **Perzyna** Tadeusz 1963 (2) k. 85–87. – **Piechowska** Irena 1947 k. 88. – **Pieńkowski** Jerzy 1972–1973 (4) k. 89–92, załącz. fot. i wyc. pras. k. 93–94. – **Pieter** Józef 1948–1952 (2) k. 95–96. – **Pietruski** Oktaw 1962 (3) k. 97–103. – **Piotrowski** St. 1961 k. 104.

Tom XXXV. Pis – Pot (listów 80, k. 103)

Pisarewicz G. (*Trybuna Ludu*) [1962] k. 1, załącz. druk. art. k. 2–3. – **Pisarski–Woydakowski** Antoni 1960 k. 4. – **Plaza** Wanda 1971–1973 (2) k. 5–6. – **Plotkin** S. Ja. 1973 k. 7. – **Płomieński** Jerzy Eugeniusz 1948–1961 (13) k. 8–21. – **Podgórecki** Adam 1959–1973 (6) k. 22–34, załącz. rec. pracy K. Ostrowskiego k. 26–30. – **Podkańscy** 1960 k. 35. – **Podraza** Bolesława (Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy) 1972 k. 36. – **Polin** Raymond 1970 k. 40; **odpow.** k. 37–39. – **Polska** (podpis. Ryszard Wasika, Anna Hozakowska), Warszawa [1981] k. 41. – **Polska Agencja Prasowa** (podpis. Roman Janisławski), Łódź 1947 k. 42. – **Polska Akademia Nauk** (podpis. Ignacy Malecki, Władysław Markiewicz, Witold Nowacki, Dionizy Smoleński, Jerzy Zaremba), Warszawa 1971–1978 (9) k. 51–61; **odpow.** (1953–1976) k. 43–50,60. – **Polska Akademia Umiejętności**, Kraków 1948 (4) k. 62–65 (druk. zapr. na jubileusz PAU), załącz. klepsydra Adama Krzyżanowskiego, 1963 k. 66. – **Polska Zjednoczona Partia Robotnicza** KC (podpis. Artur Starewicz), Warszawa 1960 k. 67. – **Polski Czerwony Krzyż** (podpis. A. Podfilipski), Łódź 1948 (3) k. 68–72. – **Polski Słownik Biograficzny**, Kraków 1948 k. 73. – **Polski Związek Esperantystów** (podpis. Felicja Koprowska, Elżbieta Lewicka), Łódź 1963 k. 74. – **Polskie Radio i Telewizja** (podpis. C. Kwiecień), Katowice 1970 k. 75. – **Polskie Towarzystwo Ekonomiczne**, Bydgoszcz (podpis. H. Kopczyński, B. Winiarski); Elbląg (podpis. Kazimierz Koziej, Feliks Talaśka); Lublin (podpis. Radziszaw Kozanecki) 1963–1975 (4) k. 76–79. – **Polskie Towarzystwo Filozoficzne** (podpis. Klemens Szaniawski), Warszawa 1977–1979 (3) k. 80–85; **odpow.** k. 84. – **Polskie Towarzystwo Socjologiczne** (podpis. Helena Csorba), Warszawa b. d. k. 86. – **Połomski** Janusz 1972 k. 87. – **Pomykało** Wojciech (*Wychowanie*, Warszawa) 1971 k. 88. – **Popovici** Constantin (IV International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science, Bucharest) 1971 k. 90, załącz. odpis pisma J. F. Staala k. 89; **odpow.** k. 91. – **Poray–Tucholski** S. J. 1961 k. 92–93. – **Poremsky** V. 1970 k. 94; **odpow.** k. 95. – **Posner** Anna 1961–1963 (4) k. 96–99. – **Post** H. R. 1970 k. 100; **odpow.** k. 101. – **Potocki** Janusz 1981 k. 102–103.

Tom XXXVI. Poz (listów 52, k. 115)

Poznańska Rachela 1975 (2) k. 1–4. – **Poznański** Edward 1952–1973 (45) k. 5–115, załącz.: kopie listów tegoż do M[aurycyego] Jaroszyńskiego k. 21–23, PWN k. 77, Samuela [Schepsa] k. 70–71; list NN. k. 62; wyc. pras. k. 16; **odpow.** k. 18r, 95–96. K. 30 – zaproszenie Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie. Na k. 63v, 94v dopiski Leszka Kołakowskiego; na k. 69r – Benjamina Tene. K. 5, 73 – brak części tekstu (wycięcie znaczka).

Tom XXXVII. Pozn – Raj (listów 67, k. 79)

Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (podpis. Stefan Barbacki, Gerard Labuda) 1962 k. 1. – **Prezydium Miejskiej RN** w Pruszczu Gdańskim (podpis. Ryszard Nowak) 1972 k. 2. – **Prezydium Rady Ministrów**, Warszawa 1948 k. 3. – **Prezydium RN m. Łodzi** (podpis. Edward Kaźmierczuk) 1963 k. 5; **odpow.** k. 4. – **Prior** A[rthur] N. 1960 (4) k. 6–12; **odpow.** k. 7,10. – **Prorok** Leszek 1975 k. 13. – **Průšek** Jaroslav 1961 k. 14. – **Przanowska** Zofia [z Sobierańskich, 1v. Krzyczkowska] 1960–1980 (3) k. 15–17. – **Przelaskowski** Wacław 1971 k. 18. – **Przełęcki** Marian 1953–1972 (4) k. 19–23. – **Przeździecka** Hanna 1971 k. 24–25. – **Pszczołowski** Tadeusz 1976 k. 26. – **Putrament** Jerzy (*Literatura*, Warszawa) 1975 k. 27; **odpow.** k. 28. – **Puzyna** Konstanty (*Dialog*) 1974 k. 29. – **Pytela** Jindřich 1970 k. 30. – **Quinton** Anthony b. d. k. 31; **odpow.** k. 32. – **Quirini** Irena 1963 k. 33. – **Racínowski** Saturnin 1972–1976 (2) k. 34–36. – **Raczyńska** Irena 1960 k. 37. – **Radnitzky** Gerard 1962 k. 38; **odpow.** k. 39. – **[Radomska]–Strzemecka** Helena 1946–1978 (28) k. 40–73, załącz. wyc. pras. k. 74. – **Radziejowski** Adam 1970–1971 (2) k. 75–77 – **Rajczak** [Feliks] 1973–1974 (2) k. 78–79.

Tom XXXVIII. Ran – Rudn (listów 68, k. 90)

Rand Rose 1948–1979 (8) k. 1–15, załącz. kopie listów teje do A. Bromberga oraz M. D. Franka k. 8–13. – **Randolph** Leona 1970–1971 (4) k. 16–22; **odpow.** k. 17, 21. – **Rapp** Friedrich 1974 k. 23. – **Rappaport** Leon 1947–1981 (9) k. 24–33; **odpow.** k. 32. – **Rathman** Tadeusz (*Wiadomości Elektrotechniczne*, Warszawa) 1973 k. 34. – **Ravetz** Jerome R. 1963 k. 35, załącz. wyc. pras. k. 36. – **Rawicz** Jerzy (Comité International d'Auschwitz, Warszawa) 1963 k. 37. – **Rechowicz** Henryk 1971 k. 38. – **Reese** William 1970 k. 39; **odpow.** k. 40. – **Reinwald** Karl 1962 k. 41. – *The Review of Metaphysics* (podpis. Richard J. Getrich), Washington 1971 k. 42; **odpow.** k. 43. – **Rey** Alfred [1961] k. 44–47. – **Ritterman** Stefan 1955 (2) k. 49–52, załącz. list Kazimierza Pasenkiewicza k. 48. – **Rittermanowa** Maria 1970 (2) k. 53–55, załącz. wyc. pras. k. 54. – **Rohn** Teofil 1961 k. 56–58. – **Romahnowa** Seweryna 1952 k. 59, załącz. wypisy o Dionizym Bugajewiczu k. 60–62. – **Romano** Ruggiero 1975 k. 63. – **Rosińska** 1947 (2) k. 64–65. – **Rosnerowa** Hanna 1963–1974 (5) k. 66–72. – **Ross** Jan 1975 k. 73. – **Rossi–Landi** Ferruccio 1961 k. 74. – **Rostkowski**

Henryk Wiktor 1972 (2) k. 75–76. – **Rotenstreich** Nathan 1974 k. 77; **odpow.** k. 78. – **Rozmaryn** St. 1956 k. 79. – [**Roztropowicz**] Janina 1973–1975 (4) k. 80–84. – **Różalski** Marcelli 1978 k. 85–86. – **Rudniański** Jarosław 1970–1971 (2) k. 87–88. – **Rudnicka** Eugenia 1979 k. 89–90.

K. 6 przedarta.

Tom XXXIX. Rudz – Sche (listów 83, k. 136)

Rudzińska Maria Anna 1946–1961 (8) k. 1–17, załącz. wymiana pism tejeż z Bankiem Polska Kasa Opieki S. A. oraz Kołem Przyjaciół Dzieci w Warszawie (5) k. 18–22; **odpow.** k. 23 (notatka). – **Rudziński** Aleksander W. 1946–1981 (24) k. 24–56, załącz. wyc. pras. k. 38, 57. – **Rupp** Ireneusz 1972 k. 58–61; **odpow.** k. 62. – **Rusinek** Kazimierz 1970–1972 (3) k. 63–66, załącz. pismo Editura Stintifică, Bucarest do Wiedzy Powszechnej w Warszawie k. 64. – **Rybicki** Tadeusz 1962 k. 67–68. – **Ryziński** Czesław 1971–1974 (3) k. 69–74, załącz. wspomnienie Eleonory Borysewicz o Lucynie Kotarbińskiej k. 75–76. – **Rzymowski** Wincenty 1949 k. 77. – **Šáda** Emilián 1970–1974 (6) k. 78–86, załącz. pismo IFiS PAN do Urzędu Celnego w W-wie k. 82. – **Sadowy** Mieczysław 1961 k. 87–88. – **Safarska** (?) Jowita 1975 k. 89. – **Samotykowa** Nela 1963 k. 90, załącz. kopia pisma tejeż do *Nowej Kultury* (dot. L. Krzywickiego) k. 91–93. – **Sampaio** Adovaldo Fernandes 1971 k. 94. – **Samsonowska** Hanna (*Wiedza i Technika*, Warszawa) 1961 k. 95. – **Sarnaker** Róża 1949 (2) k. 96–98. – **Schaff** Adam 1948–1976 (4) k. 99–102. – **Scheps** Samuel 1971–1975 (12) k. 103–128, załącz.: odpisy listów Nathana Rottenstreicha do tegoż k. 114–115; kopia listu tegoż do Benjamina Tene k. 129–132; odbitki wyc. pras., w tym wspomnienia o E. Poznańskim k. 117, 119, 121–124, 133. – **Scheps** (Szepe) Zew 1974 (2) k. 134–136.

Tom XL. Schm – Ski (listów 48, k. 75)

Schmidt Aleksander 1971 k. 1. – **Schnayder** Jerzy 1949–1970 (2) k. 2–3. – **Schneider** Herbert W. 1961 k. 4; **odpow.** k. 5. – **Schoenman** Ralph 1962 k. 6. – **Scholz** Heinrich 1948 k. 7. – **Schon** August (Det Norske Stortings Nobelkomité, Oslo) 1963 k. 8. – **Schroeder** Hildegard 1970–1973 (2) k. 9–10. – **Schweizerisch-Polnische Gesellschaft** (podpis. E. Cantaluppi, A. Schmid-Respinger), Basel 1948–1949 (7) k. 11–31, załącz. **odpow.** k. 12, 23–25, oraz kopie pism do: Min. Oświaty k. 16,26; Gastona Jaccarda k. 27. – **Secomska** Henryka 1962 k. 32–35. – **Secomski** Kazmierz 1970–1971 (2) k. 37–38; **odpow.** k. 36. – **Seidel** Józef 1946 k. 39–40. – **Serednicki** Antoni (*Kalendarz Ukraiński*) 1974 k. 41. – **Seweryńska** Danuta 1949–1950 (2) k. 42–51. – **Sieczkowski** Andrzej 1981 k. 52. – **Siedlecki** Zdzisław 1961 k. 53–57. – **Sieradzki** Makary (Pedagogiczna Biblioteka Dzielnicowa, Warszawa) 1961–1963 (3) k. 58–60. – **Sierpiński** Wacław 1948–1962 (2) k. 62–63, załącz. druk PTM dot. jubileuszu tegoż k. 61. – **Sigalin** Józef 1970–1981 (3) k. 64–68. – **Sikora** Jan (WSN w Olsztynie) 1975 k. 69. – **Sinisi** Vito Frederick 1962 k. 70–72. – **Siwek**

Paweł 1972 k. 73. – **Siwkowska** N. 1976 k74. – **Skibniewscy** Halina i Zygmunt 1976 k. 75.

Tom XLI. Sko – Sławi (listów 75, k. 108)

Skolimowski Henryk 1960–1975, b. d. (15) k. 1–171. – **Skolimowski(a)** Jacqueline 1972–1974 (2) k. 18–20; **odpow.** k. 21. – **Skowron** Eryk (Społ. Klub Dobrej Roboty, Warszawa) 1962–1978 (23) k. 22–62, załącz. wyc. pras. k. 27. – **Skrzyńska** Helena 1948 (2) k. 63–65. – **Skwarczyńska** Stefania 1949–1954 (2) k. 66–67. – **Skwarczyński** Zdzisław 1970 (2) k. 68–69; **odpow.** k70. – **[Sławińska]** Krystyna 1948–1970, b. d. (17) k. 71–96, załącz. listy NN. k. 97–103; list Heleny Ostrowskiej z Wrzosków k. 104–105. – **Sławiński** Kazimierz 1974 (2) k. 106–108.

Tom XLII. Sławo (listów 183, k. 357)

Sławoszewska Ewa 1948–1976 (183) k. 357.

Na k. 152v dopisek T[adeusza] Doroszewskiego.

Wśród listów liczne wiersze.

K. 99 uszkodzona.

Tom XLIII. Sło – Sod (listów 71, k. 121)

Słoniewska [Wanda] 1971 k. 1–2. – **[Slotolowicz** Cecylia] 1946–1956 (8) k. 3–13. – **Slotolowicz** Zbigniew 1963 k. 14. – **Słowik** Zdzisław (*Argumenty*, Warszawa) 1972–1974 (3) k. 15–18. – **Słupecki** Jerzy 1949–1971 (14) k. 19–36, załącz. ocena pracy Jerzego Kalinowskiego *Logika zdań praktycznych* k. 29. – **Smoczyński** Paweł 1971–1974 (16) k. 37–66. – **Snopiński** Kazimierz 1961 (2) k. 67–70. – **Sobański** Janusz 1947 k. 71. – **Soboska** (?) Hanna 1953 k. 72. – **Sochacki** Olgierd 1970–1972, b. d. (11) k. 73–104, załącz. projekt programu inscenizacji *Medytacji o życiu godziwym* w gdańskim teatrze „Wybrzeże” – Scena Współczesna k. 97–100; wyc. pras. k. 79–82. – **Societas Scientiarum Fennica** (podpis. Pontus Palmgren, Holger Thesleff, G. H. Wright), Helsingfors 1963 (5) k. 105–110; **odpow.** k. 111–115. – **Société des Gens de Lettres de France**, Paris 1961 (3) k. 116–121

Tom XLIV. Sok – Sta (listów 79, k. 121)

Sokolowski Stanisław 1961 k. 1–3. – **Sokolowski** Stanisław (*Panorama*, Katowice) 1975 k. 4. – **Sokolowski** Stanisław Józef 1971–1976 (3) k. 5–8. – **Someville** John 1960 k. 9. – **Sonecka** Erwina 1973 k. 10. – **Sosnowscy** 1960 k. 11. – **Southam** Gordon H., ambasador Kanady 1961 k. 12–13; **odpow.** k. 14. – **Sowiński** Leszek 1960–1970 (2) k. 15–17. – **Speeckaert** G. P. 1970 k. 18; **odpow.** k. 19–20. – **Spiegel** Natan 1972 (2) k. 21–22. – **Spinks** John W. T. 1963 k. 23. – **Spire** G. 1970 k. 24; **odpow.** k. 25. – **Spirkin** A. 1972 k. 26; **odpow.** k. 27. – **Srzednicka** Izabella 1948 k. 28. – **Srzednicki** Jan 1970–1975, b. d. (14) k. 29–51, załącz. kopia listu tegoż do W[itolda] Marciszewskiego k. 42; **odpow.** k. 41. – **Stabrowska** Julia

1967–1972 (3) k. 52–56. – **Stachurski** (?) Jan 1948 k. 57. – **Stancovici** Virgil 1971 k. 58, załącz. art. k. 59–60. – **Staněk** Bohuslav 1971–1974 (6) k. 61–84, załącz. kopie listów tegoż do: *Neues Deutschland*, *Trybuny Ludu*, J. Zieleniewskiego, T. Pszczołowski k. 64–77,83. – **Staniszewska** Anna z Szaferów 1971–1973 (2) k. 85–86. – **Starzec** Feliks (*Orka*, Warszawa) 1961 k. 87–88. – **Starzyńska** 1960–1975 (2) k. 89–90. – **Staszek** Walenty 1972–1976, b. d. (4) k. 91–96. – **Stawarska** Maria 1948–1950 (4) k. 97–103. – **Stawin** Irena Halina 1948–1970 (11) k. 104–120, załącz. list W[itolda Śmiecha] k. 121.

Tom XLV. Ste – Szaj (listów 60, k. 80)

Stegman André 1970 k. 1; **odpow.** k. 2. – **Stołągiewicz** M. 1957 k. 3–4. – **Stonert** Henryk [1953]–1961 (3) k. 5–9. – **Stopa** Roman 1973 k. 10–11. – **Stowarzyszenie Autorów „Zaiks”**, Warszawa 19770–1976 (3) k. 12–14. – **Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich**, Warszawa 1970 (2) k. 15–16. – **Stowarzyszenie Inżynierów i Mechaników Polskich** (podpis. Andrzej Kuroń, Edward Źmihorski), Warszawa 1974 k. 17. – **Stowarzyszenie b. Wychowanków gimn. Jana Zamoyskiego** w Warszawie 1962–[1981] (2) k. 18–19. – **Strenger** Irineu (VIII Congresso Interamericano de Filosofia, Sao Paulo – Brasilia) 1972 k. 20. – **Stróżewski** Władysław 1973 k. 21. – **Strukowa** Stanisława 1962 k. 22–23. – **Strumillo** Tadeusz 1952 k. 24. – **Student** (podpis. Jan Pieszczachowicz, Andrzej Wacowski), Warszawa 1971–1974 (6) k. 25–31. – **Studia Filozoficzne** (podpis. Jerzy Rudzki), Warszawa 1960–[1981] (2) k. 32–33. – **Studia Logica** (podpis. Seweryna Romahnowa, T[adeusz] Bafia), Poznań 1963 k. 34; **odpow.** k. 35. – **Studnicki** Tadeusz 1950–1951 (3) k. 36–41. – **Styczeń** Tadeusz, Helmut Juros 1974 k. 42. – **Suchodolski** Bogdan 1947–1976 (3) k. 43–48, załącz. kopia listu tegoż do J. Sirodeau k. 47; **odpow.** k. 44–5. – **Sukiewicz–Usarkowa** St. b. d. k. 49. – **Sunderland** Jan 1955–1961 (3) k. 50–55, załącz. wspomnienie tegoż o Jerzym Lande k. 52. – **Suppes** Patrick 1971 k. 57; **odpow.** k. 56. – **Suszko** Roman 1951–1952 (2) k. 58–59, załącz. pismo tegoż do PAN (1968) k. 60–62. – **Svecznikov** G. 1963 k. 63. – **Synowiec** Jerzy 1961 k. 64. – **Syrkus** Helena 1972 k. 65. – **Szabelski** (?) T. 1955 k. 66. – **Szafer** Władysław 1963 k. 69; **odpow.** k. 67–68. – **Szafranek** Zenon 1971 (3) k. 70–77. – **Szajewski** Janusz 1979 (2) k. 78–79; **odpow.** k. 80.

Tom XLVI. Szan – Szp (listów 63, k. 86)

Szaniawski Ignacy 1951–1972 (7) k. 1–7. – **Szaniawski** Klemens 1971 k. 12; załącz. tegoż *Uwagi* (dot. programu logiki i studiów filozoficznych) k. 8–11. – **Szanter** Stanisław 1960–1975 (8) k. 13–21, załącz. pismo Min. Oświaty do tegoż k. 14. – **Szapiro** K 1962 k. 22; **odpow.** k. 23. – **Szapiro** Marek 1973 k. 24–. – **Szaranov** Ivan P. 1970–1978, b. d. (18) k. 25–57; **odpow.** k. 27, 35, 47–48. – **Szczepański** Jan 1955–1974, b. d. (7) k. 58–64. – **Szczypiorski** Andrzej 1970–1972 (8) k. 65–75. – **Szczówka** Tadeusz [1973] k. 76. – **Szelągowski** K[azimierz] 1948 k. 77. – **Szemiń-**

ska Alina [1981] k. 78. – **Szereda** Stanisław 1951 (2) k. 79–80. – **Szper–Kamińska** Natalia 1953–1955 (4) k. 81–86.

K. 18 przedarta.

Tom XLVII. Szt – Tat (listów 76, k. 98)

Sztaudynger Jan 1970 (4) k. 1–4. – **Sztaudynger Kaliszewicz** Anna 1971–1973 (3) k. 5–9. – **Sztenke** Józef [1962] k. 10. – **Sztobrynowie** [Emilia i Ryszard] 1956–1960 (2) k. 11–12. – **Sztumski** [poprz. Śluz] Janusz 1955–1960 (2) k. 13–15. – **Szwejczerowa** Aniela 1972–1981 (4) k. 16–20. – **Szychowski** Piotr 1963, b. d. (3) k. 21–23. – **Szyfman** Leon 1971 k. 24–25. – **Szymanowski** Z. 1954 k. 26. – **Szymczak** Jadwiga 1973 k. 27. – **Szyska** Aleksander 1961 (2) k. 28–29. – **Szyszkowska** Maria [1972] k. 30, załącz pytania do wywiadu dla pism: *Kierunki* oraz *Życie i Myśl* k. 31–33. – **Ślączakowa** Janina [1946] k. 34–38, załącz. wypisy z listu I. Dąbskiej dot. Romana Ślączaka k. 39. – **Śmielowa** Stefania 1960 (2) k. 40–41. – **Śmieszkowa** Anna 1963 k. 42–43, załącz. odpisy korespondencji teje dot. Antoniego Śmieszka (6), w tym z Zakładem Archeologii Śródziemnomorskiej PAN k. 44–45. – **Śniegocki** St. 1952 k. 46–47. – **Światowy Kongres Intelktualistów w Obronie Pokoju we Wrocławiu** (podpis. Juliusz Starzyński), Warszawa 1948 (4) k. 48–52. – **Świda** H. 1956 k. 53–54. – **Świda** Witold 1963 k. 55, załącz. wyc. pras. k. 56. – **Świdowska** Zofia 1962 k. 57. – **[Świdorski]** L[eonard] 1960–1971 (2) k. 58–60. – **Świerzowicz** Jan 1960 k. 61–62. – **Świętosławski** Wojciech 1961 k. 63. – **[Świtycz]–Widacka** B[albina] 1962 k. 64–65. – **Taczukowa** Teresa 1971–1974 (2) k. 64–67. – **Tarnowski** Karol 1962 (2) k. 68–71. – **Tarski** Alfred 1947–1963 (6) k. 72–80 – **Tatarkiewicz** Władysław 1948–1975 (16) k. 81–98.

Tom XLVIII. Tau – Tow (listów 85, k. 111)

Taubenschlag Rafał 1956 k. 1. – **Taubwurcel** Stanisław 1960 k. 2. – **Tazbir** Stanisław 1949 k. 3. – **Tene** Benjamin 1974 k. 4–6. – **Terechowa** Janina [1951] (2) k. 7–9, załącz. odpis pisma teje do Ośrodka Oświatowych Prac Programowych [w Warszawie] k. 10–11. – **Tkocz** Elisabeth 1962 (2) k. 12–14. – **Tokarczyk** Andrzej 1972 k. 15. – **Tomaszewicz** Wincenty 1962–1963, b. d. (6) k. 16–21. – **Tomaszewska** H[anna] 1946 k. 22. – **Toujas** Jean (Fédération Internationale des Résistants, Vienne) 1917 k. 23–24. – **Towarzystwo Cybernetyczne.** Sekcja Estetyki, Warszawa 1972 k. 25. – **Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej** (podpis Jerzy Sztachelski), Warszawa 1971–1972 (2) k. 26–27. – **Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Praktycznej**, Warszawa 1960 k. 28. – **Towarzystwo Kultury Moralnej** (podpis. m. in.: Marian Bogacz, Leon Brodowski, Andrzej Grzegorzczak, Ryszard Kalinowski, Stefan Matuszewski, M. Pankiewicz, Tadeusz Przeciszewski, Mieczysław Szerer), Warszawa 1973–1978 (5) k. 31–38, załącz. kopia listu do Cezarego Iwickiego k. 29; otwarty list C. J. Ketling–Szemley do Zarządu k. 34–37; **odpow.** k. 39–43; Koło **TKM** przy Hucie Szkła „Sława” w Kielcach (podpis. Eugeniusz Neu-

gebauer, Mieczysław Świątek) 1971 k. 30. – [**Towarzystwo Kursów Naukowych**] (podpis. Jan Kielanowski, Andrzej Kijowski, Władysław Kunicki–Goldfinger), Warszawa 1979 k., załącz. deklaracja i komunikat k. 44–46. – **Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa**, Bydgoszcz; Lublin (podpis. Janusz Haman, Czesław Skrzypek, Zbigniew Szeloch); Łódź (podpis. J. Tudrej) k. 52; Warszawa (podpis. M[arian] Wakalski) 1960–1971 (7) k. 47–53. – **Towarzystwo Naukowe Płockie** [1981] k. 54. – **Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami w P. R. L.**, Katowice (podpis. M[aria] Korsak) 1961 k. 55, wyc. pras. k. 56–58; Warszawa (podpis. Irena Kościalkowska, Tadeusz Matecki) 1961–1972 (4) k. 59–65, załącz. odpisy pism do Józefa Cyrankiewicza k. 60–62 oraz do Sejmu PRL k. 66–67. – **Towarzystwo Przyjaciół Dzieci** (podpis. Zofia Dembińska), Warszawa 1971 k. 68. – **Towarzystwo Przyjaciół Łodzi** (podpis. Eugeniusz Ajnenkiel) 1963 k. 69; **odpow.** k. 70–72 (art. o Łodzi). – **Towarzystwo Przyjaciół Pamiętnikarstwa** (podpis. Józef Chałasiński, Franciszek Jakubczak), Warszawa 1971 (2) k. 73–74. – **Towarzystwo Przyjaciół Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie** (podpis. Henryk Wasser), Warszawa 1948 (5) k. 75–87, załącz.: protokoły posiedzeń k. 76–78, 80–81; kopia listu Marka Stok Stokowskiego do Tow. k. 82; list M. Fekete k. 84–85; **odpow.** k. 88. – **Towarzystwo Przyjaźni Polsko–Fińskiej** (podpis. Jerzy Jodłowski), Warszawa 1963–1981 (2) k. 89–90. – **Towarzystwo Przyjaźni Polsko–Radzieckiej** (podpis. H. Świątkowski, S. Wroński), Warszawa 1948 (4) k. 91–94. – **Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich** (podpis. Jan Izydorczyk), Warszawa 1970 (2) k. 95–96. – **Towarzystwo Społeczno–Kulturalne Żydów w Polsce** (podpis. A. Kwaterko, Lewit), Warszawa 1960 k. 97. – **Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia” im. Piotra Maszyńskiego** (podpis. Halina Olszewska, Irena Piłatowicz), Warszawa 1971–1981 (6) k. 98–103. – **Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego**, Komisja Wydawnicza, Warszawa 1946 k. 104. – **Towarzystwo Wiedzy Powszechnej** (podpis. Henryk Mierzecki), Warszawa 1960–1962 (2) k. 105–106. – **Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej**, Wrocław – Warszawa (podpis. Bolesław Czak Żukowski, Adam Uziębło) 1969–[1981] (5) k. 107–111; **odpow.** k. 109r.

Tom XLIX. Tr – V (listów 70, k. 87)

Trybuna Ludu, Warszawa 1962 k. 3, załącz. odpis listu B. Fryzmana oraz Spółdzielni Pracy w Świdnicy k. 4–5; **odpow.** k. 1–2. – **Trzynadłowski** Jan 1954–1974 (3) k. 6–8. – **Türkische Akademische Arbeitsgruppe** für wissenschaftliche und technische Aufbauprobleme der Türkei (podpis. A. Bülend Karasözen, A. Yalcin Soysal), Berlin 1975 k. 9; **odpow.** k. 10. – **Turos** Lucjan 1973 k. 11. – **Turski** St[anisław] 1956 k. 12. – **Turyn** Aleksander 1954 k. 13; **odpow.** k. 14. – **Twarowska** Maria 1949 k. 15–16. – **Twarowski** Zygmunt 1973 (2) k. 17–18. – **Tysz** Władysław 1963 (2) k. 19–21. – **Tyszkiewicz** Stanisław 1952 k. 22. – **Uhlig** Otto 1972 (2) k. 23–24. – **Ulewicz** Tadeusz 1963 k. 25. – **Ułaszyn** Henryk 1951–1954 (5) k. 26–30, załącz. listy tegoż do *Mysli Współczesnej* k. 31–35, list Mariana Wojciechowskiego z odtworzoną treścią przemówienia T. Kotarbińskiego wygł. na pogrzebie H.

z odtworzoną treścią przemówienia T. Kotarbińskiego wygł. na pogrzebie H. Ułaszyna k. 36–38; wyc. pras. k. 39; **odpow.** k. 35r. – **UNESCO** (podpis. P. Bosch-Gimpera, J. J. Mayoux), Paris 1949–1951 (2) k. 40–44; **odpow.** k. 42–43. – **Uniwersytet Jagielloński**, Wydz. Teologiczny (podpis. Aleksy Klawek); Zakład Logiki, Kraków 1948–1960 (4) k. 45–49; **odpow.** k. 46. – **Uniwersytet Łódzki** (podpis. R[omuald] Skowroński, B[olesław] Wilanowski), 1946–1976 (5) k. 50–55; **odpow.** k. 54. – **Uniwersytet Warszawski** Wydz. Filozoficzny (podpis. Bronisław Baczko, Roman Suszko), Warszawa 1962 k. 56–57. – **Urbańczyk** Stanisław 1976 k. 58. – **Uziębło** Adam 1962–1964, b. d. (3) k. 59–61. – **Vaccarino** Giuseppe (*Methodos*, Milano) 1949 (2) k. 62–64. – **Vanamo** Jorma Jaakoo, ambasador Finlandii, 1961 k. 65. – **Vântu** Victor (*Scînteia*, Bucarest) 1971 k. 66. – **Varet** Gilbert 1963 k. 67. – **Vauthier** Et. (Université Libre de Bruxelles, Bibliotheque), Paris 1963 k. 69–70; **odpow.** k. 71–74 (wykaz książek wysłanych). – **Veillard-Cybulska** Henryka 1970–1977, b. d. (10) k. 75–84. – **Verma** R. R. 1975 k. 85. – **Vogt** Johan 1970 k. 86. – **Voisé** Waldemar (*Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, Warszawa) 1961 k. 87.

Tom L. Wa – Wę (listów 66, k. 92)

Wahl Jean 1962 k. 1; **odpow.** k. 2. – **Walawska** H. 1963 k. 3. – **Walczyk** Andrzej 1972 k. 4. – **Walentynowicz** Bohdan [1970] k. 5. – **Waligórski** Fabian 1976 k. 6. – **Wallis** Aleksander 1975 k. 7. – **Wallis** Mieczysław 1952–1975 (9) k. 8–21. – **Walter** Mariusz (TVP, Warszawa) b. d. k. 22. – **Walek** Waclaw 1952–1973 (14) k. 23–48, załącz. list Władysławy Drażnej k. 49. – **Walek-Czernecka** Anna 1955 k. 50–51. – **Wartofsky** Marx W. 1969 k. 52; **odpow.** k. 53. – **Wasilkowski** Jan 1949 k. 54; **odpow.** k. 54v–57. – **Wasiutyński** Zbigniew 1963–1971 (4) k. 58–61. – **Wasserman** Louis 1961 k. 62; **odpow.** k. 63. – **Waško** (?) 1963 k. 64. – **Wawrykowska** Maria [z d. Morpan] 1956–1961 (2) k. 65–67. – **Wedberg** Anders 1970 (4) k. 68–73; **odpow.** k. 70, 72. – **Wehrstedt** Wolfgang 1962–1971 (6) k. 74–86. – **Weinberger** Ota 1960 k. 87. – **Werblan** Andrzej 1971–1979 (2) k. 88–89. – **Weryńscy** T. S. 1973 k. 90. – **Wędkiewicz** Stanisław 1953 (2) k. 91–92.

Tom LI. Wi – Woj (listów 63, k. 81)

Wicentowicz Edmund 1948–1972, b. d. (9) k. 1–13. – **Widerker** D. 1971 k. 14. – **Widerska** Janina 1972 k. 15–16. – **Wieczniński** Bohdan 1970–1980 (17) k. 17–39, załącz. list tegoż do Światowej Demokratycznej Federacji Kobiet w Warszawie k. 29. – **Wieczorek** Janusz 1971 k. 40. – **Wiegner** Adam 1950 (2) k. 41–43; **odpow.** k. 44–45. – **Wierzchowski** Jerzy 1974–1980 (3) k. 46–49; **odpow.** k. 47. – **Wież** (podpis. Z. Skwarczyński), Łódź 1948 k. 50. – **Więckowski** Andrzej 1949–1976 (3) k. 51–55. – **Wilejszys** Barbara 1973–1975 (3) k. 54–58, załącz. kopia listu tejże do Jędrzeja Lewandowskiego k. 59. – **Winter** E. 1971 (2) k. 60–61. – **Wionczek** M. 1952 k. 62. – **Wiśniewski** Adam 1948–1963 (3) k. 63–67. – **[Wiśniowska]** Wiesława 1948, b. d. (3) k. 68–70. – **Witwicka** Helena [z Dubieńskich] 1949 k. 71. – **Włodarski** Bogumił 1974 k. 72. – **Włoskowska** Wanda 1971 k. 73. – **Wodzyński**

darski Bogumił 1974 k. 72. – **Włoskowska** Wanda 1971 k. 73. – **Wodzyński** Daniel 1971 k. 74. – **Wojciechowska** Irena 1961 (2) k. 75–77. – **Wojtczak** Zofia 1947–1974 (4) k. 78–81.

Tom LII. Wol – Zak (listów 77, k. 99)

[**Woliński**] Henryk 1949–[1981] (7) k. 1–9. – **Wolman** Benjamin B. 1948–1961 (2) k. 10–11. – **Wolski** Jan 1955–1973 (4) k. 12–15. – **Woloszyn** Stefan 1948 k. 16. – **Woroniecka** Maria 1972 k. 17–18. – **Woycicki** Alfred 1956 k. 19–20. – **Wójcicki** Ryszard 1973–[1981] (3) k. 21–27. – **Wójcik** Tadeusz 1955–1974 (8) k. 28–38, załącz. listy Katarzyny Bryzek k. 39–41. – **Wright** Georg Heinrich von 1961 k. 42. – **Wroczyński** Jan 1972 k. 43–44. – **Wroczyński** Ryszard, Bogusław Leśniodorski [1971] k. 45. – **Wronkowski** Czesław 1975 k. 46, załącz. wyc. pras. k. 47–48. – **Wróbel** Waclaw 1970 k. 49–50. – **Wróblewska** Zofia 1972 k. 51–52. – **Wróblewski** Bronisław 1972 (2) k. 53–54. – **Wszechnica PAN** (podpis. Franciszek Misztal), Warszawa 1970 k. 55. – **Wudel** Witold (*Życie Nauki*, Warszawa) 1949–1952 (3) k. 56–59; **odpow.** k. 60. – **Wundheiler** L. 1976 k. 61. – **Wychowanie** (podpis. Wojciech Pomykało), Warszawa 1962 k. 62; **odpow.** k. 63–64. – **Wydawnictwo Interpress** (podpis. Michał Sadowski), Warszawa 1971–1972 (2) k. 65–66. – **Wydawnictwo Literackie**, Kraków 1962 k. 67. – **Wydawnictwo Łódzkie** (podpis. A. Postołow) 1961–1962 (2) k. 68–69. – **Wydawnictwo „Polonia”**, Warszawa 1963 k. 70. – **Wyrzykowski** Marian 1962 k. 71. – **Wysokińska** Jadwiga 1975 (2) k. 72–73. – [**Yejeski** (Jeżewski)] Lech 1960 k. 74. – **Zabner** Józef J. 1949 k. 75. – [**Zadróżna**] Anna 1946–1950 (3) k. 76–78. – **Zagalowa** Janina 1952–1955 (2) k. 79–81. – **Zakład Narodowy im. Ossolińskich**. Wydawnictwo Ossolineum (podpis. Eugeniusz Adamczak, Jan Trzynadłowski, Ludwika Zawadowska), Wrocław 1962–1976 (6) k. 83–88; **odpow.** k. 82. – **Zakład Prakseologii PAN** (podpis. W. Gasparski), Warszawa 1971–1972 (3) k. 89–94, załącz. odpis listu tegoż do Andrzeja Straszaka k. 95–96. – **Zakrzewska** Jadwiga 1948 (2) k. 97–98, załącz. list H. Kappery k. 99.

Tom LIII. Zal – Ze (listów 64, k. 73)

Zalewski Andrzej 1973 k. 1. – **Zaluska–Strenburg** Apolonia 1970 k. 2–3. – **Zaluski** Zbigniew 1962–1963 (2) k. 4–6. – **Zaniewicki** Zbigniew 1977 (2) k. 7–9. – **Zaniewska** Hanna (A. Broken) 1971 k. 10. – **Zarzycki** Janusz 1971 k. 11. – **Zasiadczuk** Włodzimierz 1969–1978, b. d. (44) k. 12–57, załącz. list Przemysława Hałacińskiego k. 23. – **Zawadzki** Aleksander 1963 k. 58. – **Zawadzki** Sylwester (*Państwo i Prawo*, Warszawa) 1970–1974 (3) k. 59–61. – **Zawirski** Tadeusz 1971 k. 62. – **Zawisza** Benoît 1974 k. 63. – **Zdanowicz–Krukowski** Aleksander 1949 (2) k. 64–67. – **Zelinskaja** Karin 1948 k. 68–71. – **Zelnikowa** Halina 1976 k. 72. – **Zerby** Lewis K. 1962 k. 73.

Tom LIV. Zi – Zy (listów 65, k. 86)

Zieleniewska Irena 1974 k. 1. – **Zieleniewski** Jan 1960–1972 (3) k. 2–6. – **Zielińska** Eugenia 1961 k. 7. – **Zielińska** Sylwia [1981] k. 8. – **Zieliński** Stefan (Wytwórnia Filmowa „Czołówka”) b. d. k. 9. – **Ziemiński** Stefan 1973 k. 10–16. – **Ziemiński** Zygmunt 1955–1975 (4) k. 17–24, załącz. kopie listów tegoż do *Studiów Filozoficznych* k. 20, 25. – **Ziemski** Stefan 1948–1960 (4) k. 26–29. – **Zienkiewicz** Z. 1970–1975 (20) k. 30–54. – **Zienow** Wolfgang 1972 k. 55. – **Zjedn. Przeds. Turystycznych „Orbis”**, Warszawa 1971 k. 56. – **Zjedn. Przemysłu Stolarstwa Budowlanej**, Warszawa 1971 k. 57. – [**Znamierowski** Czesław] 1948–1952 (3) k. 58–61; **odpow.** k. 58v. – **Zonta** Bruna (*Methodos*, Milano) 1962 k. 62; **odpow.** k. 63–64. – **Zrzeszenie Studentów Polskich**, Kraków (Klub „Pod Jaszczurami, podpis. Stefan Ciepły), Poznań (podpis. Teresa Jankowska), Warszawa (podpis. Czesław Wiśniewski) 1962–1970 (4) k. 65–68. – **Zusur** Josef 1960 k. 69. – **Związek Esperantystów w Polsce** (podpis. Stefan Górka), Jelenia Góra 1948 k. 70–71; **odpow.** k. 72. – **Związek Nauczycielstwa Polskiego** (podpis. Franciszek Filipowicz, Iwo Jaworski, Witold Kruk–Olpiński, Antoni Łopata, Kazimierz Piłat, Marian Walczak) Warszawa 1953–1981 (4) k. 73–76. – **Związek Młodzieży Socjalistycznej** (podpis. Józef Wójcik), Koszalin 1963 k. 77. – **Związek Polskich Artystów Plastyków** (podpis. Janusz Eysymont, Jerzy Puciata, Wiesława Wierchowaska), Warszawa 1973–[1981] (2) k. 8–80. – **Zwierzchowski** Eugeniusz (Uniw. Śląski, Katowice) 1973 k. 81. – **Zwierzchowski** Franciszek 1948 k. 82. – **Zyglar** Tadeusz 1956 k. 83. – **Zylberg** Aleksander 1976–1981 (2) k. 84–86.

Tom LV. Ż; NN. (listów 71, k. 106)

Żabokrzyccy [1960] k. 1. – **Żarnecka–Biały** Ewa 1971 k. 2. – **Żarnecki** Tadeusz 1953 k. 3. – **Żarnowiecka** Zofia 1962–1975 (3) k. 4–9. – **Żegleń** Urszula 1970 (2) k. 10–13. – **Żeglińska** Stanisława 1961–1962 (2) k. 14–15. – **Život** (podpis. Miroslav Janek), Bratislava 1959 k. 16, załącz. pytania do wywiadu k. 17. – **Żółkiewski** Stefan 1952–1980 (5) k. 18–26; **odpow.** k. 19–20, 22, 25. – **Żurowska** K. (Komitet Org. Jubileuszu Dyr. Muzeum Tatrzańskiego prof. Juliusza Zborowskiego, Zakopane) 1962 k. 27. – **Życie Literackie** (podpis. Władysław Machejek, Włodzimierz Maciąg), Kraków 1961–1974 (6) k. 28–34; **odpow.** k. 29. – **Życie Szkoły** (podpis. Stanisław Nowaczyk), Toruń 1955–1973 (2) k. 35–36. – **Życie Szkoły Wyższej** (podpis. Jan Legowicz), Warszawa 1960–1974 (2) k. 37–38. – **Życie Warszawy** (podpis. Bohdan Roliński) 1974 k. 41; **odpow.** k. 39–40, załącz. wyc. pras. k. 42. – **Żydowski Instytut Historyczny** przy C. K. Żydów w Polsce (podpis. N. Blumental, R. Gerber), Warszawa 1948 k. 43. – NN. (w tym anonimy) 1946–1975, b. d. (37) k. 44–99.

Nadto: notatka J. Kowalskiego dot. polityki prawa L[eon]a Petrażyckiego k. 100; tekst NN.: *La peine de mort* k. 101–105; wyc. pras. k. 106.

2. Bruliony i odpisy listów T. Kotarbińskiego (73) do osób nie występujących w p. 1:

Barzin 1962 k. 1. – Bernstein 1970 k. 2. – Cardone Antonio 1960 k. 3. – Chmielnicka Eugenia 1970 k. 4. – Comité de Cooptation de l'Institut International de Philosophie, Paris 1960 (2) k. 5–6. – Dembitzer Izrael 1949 k. 7 (zwrot listu). – Docx Stanislas 1970 k. 8. – Domagała Jan 1962 k. 9. – Gąsiorowska–Grabowska Natalia 1952 k. 10. – Grzybowski Konstanty b. d. k. 11. – Jaczewski T. 1948 k. 12. – Kelly 1960 k. 13. – Kumaniecki Kazimierz 1961 k. 14. – Lange [Oskar] 1964 k. 15. – Nagel Ernest 1960 k. 16. – Ostapczuk Bronisław 1977 k. 17. – Ostrogorski George 1962 k. 18. – Pena Margarith 1963 k. 19. – Pieńkowski Józef 1975 k. 20. – *Planen[Bauen–Wohnen]*, red. Wien 1962 k. 21. – Popa Cornel b. d. k. 22. – *Poprostu*, red. Warszawa 1952 k. 23. – *Pravda*, red. Moskwa 1961 k. 24 (gratulacje dla Hermana Titova). – Pronofgevicz Ivan 1970 k. 25. – Racah Joel 1961 k. 26. – Rząd Hiszpanii, Madryt 1963 (apel dot. Juliana Grimau) k. 27–28. – Saloni Juliusz b. d. k. 29. – Stefański Witold 1961 k. 30. – Szlachcic Franciszek 1974 k. 31. – Teatr Narodowy w Warszawie 1972 (2) k. 32–33. – Ting Simon 1974 k. 34. – Tyler Ralph W. [1955] k. 35. – *Uspechy Filozofii*, red. Moskwa 1961 k. 36. – Vinogradov A. P. 1960 k. 37. – Wilczkowski Eugeniusz 1948 k. 38. – Wyka Kazimierz 1953 (2) k. 39–41. – Zarząd Budynków Mieszkalnych, Warszawa 1975 k. 42. – NN. 1948–1975, b. d. (33) k. 43–82.

Nadto:

Tadeusza Kotarbińskiego wiersz „*Niech się żal uspokoi...*”, oraz limeryk k. 83–84; zapiski różne k. 85–95.

Z archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich zdeponowanego przez Adama Kotarbińskiego – syna Tadeusza i Wandy z Baumów.

Rps U 599 *Rjęz.*, 1981–1983r., 29x21 cm i mniej, rps, masz., druk, listów 112, k. 134

Kondolencje po śmierci Tadeusza Kotarbińskiego przesłane wdowie – Janinie Kotarbińskiej

Depesze i listy od następujących:

Ajdkiewiczowa Maria [z Twardowskich] k. 1. – Alicika (?) k. 2. – Bacewiczowie Halina i i Kiejstut k. 3. – Baumowie Stanisława i Kazimierz k. 4. – Brutjan Georg A. 1983 k. 5. – Cackowski Z[dziśław], Czarnecki Z[dziśław] k. 6. – Chojnacka K[azimiera] k. 7. – Chorąży Mieczysław k. 8–9. – Choynowski Mieczysław k. 10. – Chrostowski Tadeusz (Towarzystwo Naukowe Płockie) k. 11, załącz. klepsydra k. 12. – Czak Kazimierz k. 13. – Danisz Adam k. 14–15. – Dąbska Izydora k. 16. – *Dialectics and Humanism*, red. Warszawa k. 17. – Elstein Helena k. 18–19. – Fritzhand Marek k. 20. – Gallina–Katulska Krystyna k. 21. – Gasparski Woj-

ciech k. 22–23. – **Gastman** Bolesław k. 24–25. – **Gawecy** Bolesławowstwo k. 26. – **Gierowski** Józef A., rektor UJ k. 27. – **Goyk(?)** Zbigniew k. 28. – **Gumański** Leon k. 29. – [**Hiżowie**] Danuta i Henryk k. 30. – **Hrabkowa** Zofia k. 31–32, załącz. list tejże do Heleny Burcickiej (dot. nagrobka) k. 33. – **Hurwic** Józef k. 34. – **Institute Internationale Philosophie**, Paris k. 35. – **Iwańska** [Stanisława] k. 36. – **Jędrzyńska** Maria, Floryszczak Janina (2) k. 37–40. – **Kabziński** Jacek k. 41. – **Koło Przyjaciół Dzieci** im. Kazimierza Jeżewskiego (podpis. Tadeusz Gorcz, Jan Przewłocki), Warszawa (2) k. 42–43. – **Konferencja Historii Logiki**, XXVII (podpis. Ewa Żarnańska–Biały) Kraków k. 44. – **Kormanowa** Żanna k. 45–46. – **Kowalakowie** Grażyna i Tadeusz k. 47. – **Kowalczyk** Edward (Sronnictwo Demokratyczne, Warszawa) k. 48. – **Kowalewscy** Halina i Stanisław k. 49–50. – **Kowzan** (Wolman) Halina k. 51–52. – [**Kropornicka**] Olga k. 53. – **Kubik** Waclaw k. 54. – **Küderowicz** Zbigniew k. 55. – **Leszczyński** Jan k. 56. – **Leśniewski** Wiktor k. 57. – **Łachański** Winicjusz k. 58. – **Łódzkie Towarzystwo Naukowe** k. 59. – **Łubnicki** Narcyz k. 60. – **Malecki** [Ignacy] (Komitet Naukoznawstwa PAN, Warszawa) k. 61. – **Marek** Julius 1982 k. 62. – **Maślińska** Halina k. 63. – **Mierzecka** Janina k. 64. – **Miodkowski** Stefan k. 65. – **Morsztynkiewiczowa** Irena k. 66. – **Nawrocki** Jerzy, minister NSWiT k. 67, załącz. list do UW k. 68. – **Nordsjö** Torsten [i in.] k. 69. – **Nowakowie** Izabella i Leszek k. 70. – **Nowakowscy** Irena i Stefan k. 71–72. – **Okoń** Wincenty (Komitet Nauk Pedagogicznych PAN, Warszawa) k. 73. – **Ostrowscy** L. i J. k. 74, załącz. odbitka nekrologu z *Dziennika Polskiego*, Londyn k. 74v. – **Pacakowie** Halina, Ryszard, Piotr k. 75. – **Palmowska–Frankowska** Janina k. 76. – **Pawłowska–Popescu** Maria k. 77–78. – **Pietruska** Elżbieta k. 79. – **Plaza** Wanda k. 80–81. – **Płomińska** Adolfina k. 82. – **Polskie Towarzystwo Filozoficzne**, Oddziały Kraków – Poznań k. 83–84. – **Popławska** (Lempicka) Romana k. 85–86. – **Rakowska** Helena k. 87. – **Rappaport** Eugenia i Leon k. 88. – **Roman** Stanisław k. 89–90. – **Rudniański** Jarosław k. 91. – **Rzasa** Adam k. 92, załącz. fot. k. 93. – **Sak** Edward k. 94. – **Sieczkowski** Andrzej k. 95. – **Skowronkowie** k. 96. – **Sławoszewska** Ewa, Doroszewska Bogdana k. 97–98. – **Słupecki** Jerzy k. 99. – **Starzyńska** Alina k. 100. – **Stawin** Irena k. 101. – **Stonert** Henryk k. 102. – **Studia Filozoficzne**, red. Warszawa k. 103. – **Szemińska** Alina k. 104–105. – **Szychowska** k. 106. – **Światowa Federacja Żydów z Polski** (podpis. A. Reiss), Tel Aviv 1982 (prześl. przez prezesa PAN Aleksandra Gieysztorą) k. 107–108. – **Studia Filozoficzne**, red. Warszawa k. 103. – **Swieżawscy** Maria i Stefan k. 104. – **Szemińska** Alina k. 105–106. – **Szychowska** k. 107. – **Światowa Federacja Żydów z Polski** (podpis. A. Reiss), Tel Aviv 1982 (prześl. przez prezesa PAN Aleksandra Gieysztorą) k. 108–109. – **Tatarczuch** Maria k. 110. – **Tatarczuch** Maria k. 110. – **Trejnisiowie** Maria Teresa i Zenon k. 111. – **Trzebiatowski** Włodziemierz k. 112. – **Trzymalski** Tadeusz k. 113. – **Uniwersytet Adama Mickiewicza** w Poznaniu k. 114. – **Uniwersytet Marii Curie–Sklodowskiej** w Lublinie k. 115. – **Uniwersytet Warszawski** k. 116. – **Wagrowski** Tadeusz k. 117. – **Wehrstedt** Wolfgang (Hochschule für So-

zialpädagogik und Sozialökonomie Bremen) (2) k. 118–119, załącz. odbitka nekrologu z *Frankfurter-Rundschau*, Frankfurt am Main k. 120. – **Wieczfiński** Bohdan k. 121–122. – **Winnicka** Felicja k. 123. – **Wiśniewscy** k. 124. – **Wróblewska** Zofia k. 125. – **Wydział Filozofii Chrześcijańskiej ATK**, Warszawa k. 126. – **Wydział I Nauk Społecznych PAN** (podpis. Henryk Chołaj, Leszek Kubicki, Władysław Markiewicz), Warszawa k. 127. – **Zabludowski** Tadeusz k. 128. – **Zakład Logiki UJ**, Kraków k. 129. – **Zawadzki** Stefan k. 130. – **Zelnikowa** Halina k. 131. – **Ziemiński** Zygmunt k. 132. – **Ziemski** Stefan k. 133. – **Żarnecka-Biały** Ewa, Biały Zbigniew k. 134.

W opisie zaznaczono tylko daty kondolecji „spóźnionych” tj. po 1981 roku.

Z archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich zdeponowanego przez Adama Kotarbińskiego – syna Tadeusza i Wandy z Baumów.

Rps U 600 *Pol.*, 1951–1995 r., 31x22 cm i mniej, rps, masz., kserok., fot. tomów2, k. 43 + 343

Materiały biograficzne Janiny Kotarbińskiej

Tom I. Papiery osobiste (głównie dot. okupacji) (k. 43)

Kopia zaświadczenia Muzeum Więzienia PAWIAK o aresztowaniu i osadzeniu w więzieniu gestapo w Warszawie, a następnie wywiezieniu do Oświęcimia Janiny Kamińskiej*, Warszawa 1992 k. 1, załącz.: brulion życiorysu oraz wyciągu z dowodu osobistego J. Kotarbińskiej; pisma Środowiska (Koła) b. Więźniów Obozu Koncentracyjnego Auschwitz–Birkenau, Warszawa 1992–1995 (6) k. 2–14, załącz. wizytówka Josepha Bracopsa z odręczną adnotacją J. Kotarbińskiej: *Ten z Oświęcimia* k. 15. – Przyznanie przez ZBOWiD jednorazowej pomocy finansowej J. Kotarbińskiej w związku z pobytem w hitlerowskim obozie koncentracyjnym, Warszawa 1988 k. 16. – Zaproszenie na zebranie i życzenia Związku Inwalidów Wojennych, Warszawa 1988–1996 k. 17–19.

*Janina Kamińska (Kotarbińska) – okupacyjne nazwisko Diny Szejnberg przy którym pozostała aż do ślubu z Tadeuszem Kotarbińskim (20. X. 1947). **Zob. też** U 601 T. V k. 27–28 [J. Kotarbińska o swoich przejściach w czasie wojny]

Kopia wniosku do Głównej Komisji Odznaczeniowej ZBOWiD w Warszawie w sprawie odznaczenia personelu Obozu b. więźniarek niemieckich obozów koncentracyjnych w Doverstorp: Torstena Nordsjö, Urbana G:son Berga, Sophie Michaeli, Inez Glans, Warszawa 1961 k. 20–22, załącz.: dane osobowe w/w przysłane przez Annę Broniatowską k. 23–24; fotogr. J. Kotarbińskiej z tegoż obozu [koniec czerwca 1945 r.] wraz z m. in.: Haliną Brueckman, Marią Jaszczuk, Olgą Kro-

pornicką, Torstenem Nordsjö, Janiną Palmowską i Heleną Rakowską k. 25; zaproszenie do Szwecji dla J. Kotarbińskiej oraz bruliony listów do tychże k. 26–29.

Zob. też rps **U 5981. 1 T. XXXVIII** k. 37 – list J. Rawicza (Comité International d'Auschwitz) oraz rps **U 601 T. IV** k. 27 – fotogr.

Powołanie J. Kotarbińskiej na członka Komitetu Nauk Filozoficznych i Socjologicznych PAN (podpis. Stefan Żółkiewski), Warszawa 1960 k. 30.

Papiery dot. spraw rentowych i mieszkaniowych: pisma Urzędu Skarbowego, Wydz. Geodezji i Gospodarki Gruntami Urzędu Dzielnicowego oraz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Łódź–Warszawa 1951–1992 k. 33–43.

Tom II. Kalendarzyki (z zapiskami) z lat 1983–1992 (szt. 10) k. 1–303, załącz. notatnik adresowo–telefoniczny k. 304–343.

K. 313–342 czyste.

Z archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich zdeponowanego przez Adama Kotarbińskiego – syna Tadeusza i Wandy z Baumów.

Rps **U 601 Rjęz.**, 1952–1996 r., 31x22 cm i mniej, rps., masz., druk., listów 1212, tomów 21.

Korespondencja Janiny Kotarbińskiej

Listy od następujących:

Tom I. A – B (listów 44, k. 60)

Antoniak Anna 1982–1089 (6) k. 1–7. – **Bacewicz** Kiejstut i Halina 1981–1989 (2) k. 8–10, załącz. zaprosz. Akademii Muzycznej w Łodzi na uroczystość nadania temuż tytułu doktora *h. c.* k. 11–12. – **Bartosz** Julian (*Sprawy i Ludzie*, Wrocław) 1983–1986 (4) k. 13–20; **odpow.** k. 14, 17, 19. – **Baum** Kazimierz 1987–1989 (4) k. 21–26. – **Beer** Henrik (Comite Central de la Croix–Rouge Suedoise, Stockholm) 1958 k. 27. – **Berg** Ebba, Ubbe G:son 1961–1972 (10) k. 28–41. – **Bombicki** Maciej Roman (Towarzystwo Przyjaciół Tradycji Bazaru Poznańskiego) 1987 k. 42. – **Brueckman** Halina 1960–1967 (5) k. 43–50. – **Buchholz** Arnold (Osteuropa–Naturwissenschaft, Stuttgart) 1962 k. 51. – **Budzanowska** Maria 1986–1988 (3) k. 52–56, załącz. odb. fragm. *Przemarszu przez piekło* Stanisława Podlewskiego (dot. T. Kotarbińskiego) k. 54–55. – **Bunge** Mario 1961 (2) k. 57–58, załącz. tekst dot. Carla Poppera k. 60; **odpow.** k. 59.

Tom II. C – E (listów 47, k. 68)

Cackowski Zdzisław 1982 k. 1, załącz. zaprosz Uniwersytetu Marii Curie–Skłodowskiej na uroczystość nadania doktoratu *h. c.* Narcyzowi Łubnickiemu k. 2–3. – **Chorąży** Mieczysław 1983 k. 4. – **Choynowski** Mieczysław 1976–1993 (12) k.

– **Choraży** Mieczysław 1983 k. 4. – **Choynowski** Mieczysław 1976–1993 (12) k. 5–21, załącz. wyc. pras. k. 10–11; **odpow.** k. 122–13. – **Churchman** C. West 1959 k. 22. – **Coudert** Alexis C. (Alfred Jurzykowski Foundation, Inc., New York) 1972 (2) k. 23, 25, załącz. wykaz nagrodzonych k. 28; **odpow.** k. 24, 26–27. – **Czemier** Edward 1991 k. 29, załącz. deklaracja intencyjna Nowego Ruchu Cywilizacyjnego „Faberyzm” k. 30–34. – **Czerniawski** Jan 1994 k. 35, załącz. art. tegoż k. 36–37. – **Czeżowski** Tadeusz 1961–1976 (5) k. 38–42. – **Dąmbska** Izydora 1981 k. 43. – **Dempewolf** Jürgen 1974 k. 44; **odpow.** k. 45. – **Devaux** Ph. 1960 k. 46; **odpow.** k. 47. – **Dębski** Henryk 1986 k. 48. – **Drozdowicz** Adam 1967–1968 (3) k. 49–52, załącz. fotogr. oraz 2 artykuły tegoż dot. Natana Balzama k. 51, 53–55. – **Edukacja Filozoficzna**, Warszawa 1987 k. 56. – **Elstein** Helena 1981–1993 (2) k. 57–63, załącz. ostempl. koperta *Nie cenzurowano* k. 61. – **Eschbach** Achim 1978 (4) k. 64–67; **odpow.** k. 68.

Tom III. F – Gi (listów 44, k. 82)

Federacja Kobiet na rzecz Pokoju Światowego (podpis. Barbara Stacey), Warszawa 1993 k. 1–2. – **Filipowicz** Alicja 1959–1966 (14) k. 3–37, załącz. list tejże do Zofii Warchałowskiej k. 33. – **Filipowicz** Maria 1961 k. 38. – **Fromer** Manes 1961–1962 (2) k. 39–41. – **Gallina** Maria 1986–1992 (11) k. 42–60, załącz. nekrolog Krystyny Galliny–Katulskiej k. 61, wyc. pras. k. 62–64. – **Garbień** Krystyna 1989 k. 65–66. – **Gasparski** Wojciech 1981 k. 67. – **Geach** Piotr 1988 k. 68. – **Geppert** Maksymilian 1960 (2) k. 69–72; **odpow.** k. 73 (na k. 73v lista obecności studentów z 12. V. 60). – **Gerstenkorn** Tadeusz 1991 (2) k. 74–75. – **Giedymin** Jerzy 1960–1961 (4) k. 76–80, załącz.: list Karla Poppera do tegoż k. 78; pisma Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (podpis. Czesław Łuczak, Bolesław Hornowski) k. 81–82.

Tom IV. G1 (listów 60, k. 84)

Glans Inez 1960–1986, b. d. (42) k. 1–79, załącz.: fotogr. tejże z Torstenem Nordsjö, Urbanem G:son Bergem, Sophie Michaeli oraz NN. z uroczystości nadania odznaczeń w Ambasadzie Polskiej w Sztokholmie (18. XII. 1962) k. 27; nekrolog Andersa Wedberga k. 37; brulion listu Marii Wawrykowej do tejże k. 83; **odpow.** k. 49, 52, 54, 56, 58–60, 63–65, 67–68, 72–73, 76–77, 80–82.

Nadto list Hansa W. Michaeli 1989 k. 84.

K. 4, 51, 53 uszkodzone – brak części tekstu.

Tom V. Gł – H (listów 74, k. 119)

Glombik Czesław 1995 k. 1. – **Gołąb** Teresa (Tosia) [z Goliborskich] 1959–1988 (13) k. 2–23, załącz. listy Ignaca Marka 1992–1995 (13) k. 24–50, w tym list tegoż do Macieja [Nadwornego] k. 40–41; **odpow.** k. 10, 19, 26–34. – **Grabska-Wallis** Elżbieta 1984 k. 51–52. – **Grzegorzczak** Andrzej, Jacek Juliusz Jadacki 1993

(2) k. 53–54. – **Gumański** Leon (*Ruch Filozoficzny*, Toruń) 1983–1996 (12) k. 55–69; **odpow.** k. 58, 60. – **Gumowska** Maria 1990 k. 70. – **Hermanowski** Kazimierz 1986 k. 71–72. – **Hessenowa** Maria 1971–1986 (4) k. 73–79; **odpow.** k. 75–76. – **Hiż** Henryk 1961–1993 (11) k. 80–118, załącz.: art. tegoż *Peirce's Influence on Logic in Poland* k. 96–106; c. v. Zbigniewa Lisa k. 81; kserokopia listu T. Kotrabińskiego z 5. XI. 1940r. do Stefana Mierzwy z Fundacji Kościuszkowskiej w Nowym Jorku (odpowiedź na propozycję wyjazdu do USA) k. 91–92; list Jerzego Pelca dot. jubileuszu H. Hiża k. 119; **odpow.** k. 83–84, 86–88, 94, 108–109.

K. 9, 22 uszkodzone – brak części tekstu.

Tom VI. I–J (listów 41, k. 63)

Instytut Filozofii i Socjologii PAN Zakład Prakseologii i Naukoznawstwa (podpis. Wojciech Gasparski), Warszawa 1983–1988 (3) k. 1–4. – **Instytut Filozofii** UJ, Kraków 1991 k. 5. – **Instytut Matematyczny PAN** (podpis. Karol Borsuk), Warszawa 1961 k. 6, załącz. c. v. oraz wykaz publikacji Andrzeja Grzegorzcyka k. 7–9. – **Instytut Nauk Społecznych WSP** w Krakowie (podpis. Jan Szmyd) 1986 k. 10. – **International Biographical Centre**, Cambridge 1991–1992 (4) k. 11–23 (w tym druki). – **Iwańska** Alicja 1964–1995 (4) k. 24–27, załącz. zaproszenie Wyd. Gebethner & Ska do Klubu Księgarza w Warszawie na wieczór autorsko-promocyjny książki tejsze: *Potyczki i przymierza. Pamiętnik 1918–1985* k. 28. – **Iwańska** Stanisława 1963 k. 29–30. – **Jabłoński** Henryk 1986 k. 31. – **Jackson** M. C. (The University of Hull) 1992 (2) k. 32–33. – **Jadacki** Jacek Juliusz 1986–1995 (4) k. 34–39. – **Jakubiak** Małgorzata 1984–1985 (3) k. 40–44; **odpow.** k. 45. – **Jaśtał** Jacek 1995 k. 46, załącz. formularz ankiety personalnej k. 47. – **Jędrzyńska** Maria 1986–1990 (4) k. 48–54. – **Jordan** Z[bigniew] 1959–1965 (8) k. 55–63.

Tom VII. K – Ko (listów 49, k. 90)

Kabak Mateusz 1992 k. 1. – **Keller** Wiesława (Maria Załucka) 1959–1965 (5) k. 2–11. – **Kobryner** Tola 1956–1972 (4) k. 12–25. – **Kofler** Adolf 1970 k. 26–27. – **Kofler** Janina 1981 (2) k. 28–31. – **Koło Przyjaciół Dzieci** im. Kazimierza Jeżewskiego (podpis. Tadeusz Gorcz), Warszawa 1986–1990 (2) k. 32–33, załącz. druk. sprawozd. z działalności Koła k. 34–37; **odpow.** k. 38 (dowód wpłaty). – **Komarnicki** Lech 1984–1985 (2) k. 39–40. – **Komendziński** Tomasz 1985–1986 (3) k. 41–48; **odpow.** k. 43, 46. – **Komitet Nauk Filozoficznych PAN**, Warszawa 1983–1990 (4) k. 49–59 (komunikaty); **odpow.** (do komisji wyborczej) k. 60. – **Komitet Naukoznawstwa PAN**, Warszawa 1991 k. 61–62. – **Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”**, Warszawa 1989 k. 63–65 (zaprosz. na niezależne forum kultury). – **Korotyńska** Marta 1985–1987 (2) k. 66–67. – **Korotyński** Henryk 1981–1984 (4) k. 68–73; **odpow.** k. 70. – **Kosiński** Tadeusz Piotr 1986 k. 74. – **Kostecki** Ryszard 1987–1988 (2) k. 75–76., załącz. zapr. na koncert tegoż k. 77–78. – **Kostrzewski** Jan 1986 k. 79. – **[Kotarbińska]** Helena 1968 k.

80. – **Kotarbiński** Adam 1993 (3) k. 81–83. – **Kowalewski** Konstanty 1984–1987 (3) k. 84–87. – **Kozak** Jarosław (Wydawnictwo Naukowe A. Stanic, Siedlce) 1993 (2) k. 88–90.

K. 25 uszkodzona – brak tekstu.

Tom VIII. Kr – Lau (listów 50, k. 84)

Kraczkiewicz Janina 1974 k. 1, załącz. fragmenty listów oraz nekrologi Wandy Moszczeńskiej k. 2–8. – **Krajewski** Janusz 1982–1996 (9) k. 9–20. – **Kropornicka** Olga 1962–1996 (14) k. 21–37. – **Kubik** Mariusz 1993 k. 38–39. – **Kuczyński** Janusz (*Studia Filozoficzne. Dialectics and Humanism, Dialogue and Humanism*, International Society for Universalism, Warszawa) 1985–1994 (21) k. 40–78 (na k. 54 podpis. Jana Szczepańskiego). – **Kumecka** Hanna 1983 k. 79–80. – **Kurykiel** (?) Maria 1983 k. 81. – **Kurzelewski** Z. b. d. k. 82. – **Laudańska** Irena 1991 k. 83–84.

Tom IX. Laz (listów 105, k. 135)

Lazari-Pawłowska Ija 1956–1994 (102) k. 1–133, załącz.: art. tejsze: *Janinie Kotarbińskiej na 90-lecie* k. 105–111; wyc. pras. k. 38–39; odbitka fragm. książki Alicji Iwańskiej *Potyczki i przymierza. Pamiętnik 1918–1985* (dot. T. Kotarbińskiego) k. 119–132; list Ewy Nowickiej-Włodarczyk k. 134; **odpow.** k. 62, 76, 135 (art.).

K. 27, 28 uszkodzone – brak części tekstu.

Tom X. Le – Li (listów 51, k. 82)

Legowicz Jan (*Studia Filozoficzne*, Warszawa) 1986 k. 1. – **Lewi** Sabina 1984–1993 (19) k. 2–46; **odpow.** k. 5–7, 9–10, 13, 20. – **Libera** Zdzisław i Helena 1988–1995 (9) k. 47–57. – **Libiszowska** Zofia 1986 k. 58; **odpow.** k. 59. – **Line** Maria 1983–1990, b. d. (11) k. 60–81; **odpow.** k. 64–65, 68, 74–75, 82.

K. 12 w znacznej części nieczytelna.

Tom XI. Ła (listów 92, k. 120)

Łachaciński Winicjusz 1981–1996 (92) k. 1–120, załącz. tekst tegoż dla Klubu Miłośników Julesa Verne’a przy Domu Kultury „Lutnia” w Łodzi k. 47; ulotka Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Tadeusza Kotarbińskiego w Łodzi, Filia w Pabianicach k. 109; wyc. pras. k. 93–94.

K. 25 uszkodzona – brak części tekstu.

Tom XII. Łód – N (listów 74, k. 100)

Łódzkie Towarzystwo Naukowe 1982–1990 (3) k. 1–4. – **Maagan** Michael 1959 k. 5. – **Marciszewski** Witold 1983 (3) k. 6–12, załącz. streszczenie art. tegoż dot. [Georga] Cantora k. 7. – **Markert** Ryszard 1986–1992 (6) k. 13–19. – **Markert** Waclaw 1982–1988, b. d. (10) k. 20–32. – **Marucha-Poleski** Józef 1989 k. 33–34,

załącz. list otwarty tegoż do Adama Schaffa oraz do Rzecznika Praw Obywatelskich k. 35–40. – **Maximilian-Kolbe-Werk** (podpis. Elisabeth Erb, Gisela Armbruster, Hildegard Scholtm), Freiburg 1985–1995, b. d. (9) k. 41–53, załącz. nekrolog Alfonsa Erba k. 42; **odpow.** k. 43–44. – **Mehlberg** Henryk 1960 (2) k. 54–55. – **Miller** Alice b. d. k. 56. – **Moszyńska** Maria (Instytut Matematyki UW) 1985 k. 57. – **Mosser** Shea 1987–1990 (3) k. 58–60. – **Nagel** Ernest 1959–1960 (2) k. 61–62, załącz.: program 1960 International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science, Stanford k. 63; list Królewskich Holenderskich Linii Lotniczych, Warszawa k. 69; **odpow.** k. 64–67. – **Naszarkowska** Weronika [z d. Sigalin] 1989 k. 70, załącz. druk. zaprosz. na wystawę teże k. 71–72. – **Nordsjö** Torsten 1960–1992 (17) k. 73–100; **odpow.** k. 75, 78–79, 81, 88. 94–95.

K. 76, 85 uszkodzone.

Tom XIII. O – Pi (listów 55, k. 77)

Okołowski Paweł 1987 (2) k. 1–2. – **Olbrechts-Tyteca** [Lucie] 1960 k. 3. – **Olewińska** Janina 1971–1983 (3) k. 4–8. – **Olewiński** Zbigniew 1986 k. 9. – **Osetowska** Magdalena 1982–1989 (5) k. 10–15, załącz. wyc. pras. oraz nekrolog Seweryny Osetowskiej k. 16–17. – **Osetowska** Seweryna 1960 k. 18–19. – **Österreichisches Kulturinstitut**, Warschau 1988–1992 (3) k. 20–24. – **Pacak** Bronisława [1989], b. d. (3) k. 25–30, załącz. list teże do NN. k. 31–32; listy Haliny i Piotra Pacaków k. 33–34. – **Panasiuk** Ryszard 1986 k. 35. – **Państwowe Wydawnictwo Naukowe**, (podpis. Irena Krońska, Janina Stobniak, Ewa Szlesińska-Ziach), Warszawa 1963–1995 (6) k. 36–46, załącz. biogram Percy Williama Bridgmana k. 39. – **Państwowy Instytut Wydawniczy**, Warszawa 1987 k. 47, załącz. list Fabiana Walińskiego k. 48. – **Patyjewicz** Lucyna 1984 k. 49. – **Pawłowska-Popescu** Maria [1971]–1991 (2) k. 50–51. – **Pawłowski** Tadeusz 1961 (2) k. 52–53. – **Pelc** Jerzy [1965]–1995 (6) k. 54–62, załącz. list Jacka J. Jadackiego i Witolda Strawińskiego dot. jubileuszu tegoż k. 63–65. – **Philosophy Documentation Center**, Bowling Green 1995 k. 66. – **Pietruska-Madej** Elżbieta 1971–1990 (6) k. 67–74. – **Piórkowski** Jerzy 1982–1988 (3) k. 75–77.

Tom XIV. Po – Ro (listów 83, k. 130)

Polska Akademia Nauk (podpis. Andrzej Wyczański), Warszawa 1991–1996 (3) k. 1–3, załącz. materiały Komitetu Organizacyjnego III Kongresu Nauki Polskiej 1985 k. 4–18. – **Polskie Towarzystwo Filozoficzne** (podpis. Władysław Stróżewski, Klemens Szaniawski), Warszawa 1979–1991 (2) k. 19–21, załącz.: kopia adresu PTF dla Tadeusza Czeżowskiego k. 20; komunikaty (22) k. 22–43. – **Polskie Towarzystwo Historyczne**, Warszawa 1989 k. 44–45. – **Polskie Towarzystwo Psychologiczne**, (podpis. J. Mellibruda, M. Toeplitz-Winiewska), Warszawa 1988 (2) k. 46–47. – **Polskie Towarzystwo Semiotyczne**, Warszawa 1984–1994 (8) k. 48–56 (komunikaty). – **Polski Komitet Upamiętnienia stulecia szkoły lwowsko-warszawskiej** (podpis. Andrzej Grzegorzcyk), Warszawa 1994–1995 (3) k.

arszawskiej (podpis. Andrzej Grzegorzczak), Warszawa 1994–1995 (3) k. 57–62, załącz. druk. zaprosz. na sesje nauk. k. 63–67. – **Popławska** Romana 1969 k. 68. – **Poznański** Edward 1958–1965 (10) k. 69–91. – **Przanowska** Zofia [z Sobierańskich, lv. Krzyczkowska] 1970–1988 (2) k. 92, 94 (na k. 92v dopisek Wandy Terleckiej), załącz.: list Stanisława [Terleckiego] k. 93; wyc. pras. k. 95–96. – **Przegląd Biblioteczny**, Warszawa 1988 k. 97, załącz. zaprosz. na wieczór poświęcony pamięci Ireny Morsztynkiewiczowej k. 98. – **Przełęczcy** Marian i Aleksandra [1963]–1996 (4) k. 99–104. – **Pszczołowski** Tadeusz 1984–[1992] (3) k. 106–108; **odpow.** k. 105. – **Rakowska** Helena 1989–1990 (2) k. 109–112. – **Rappaport** Leon 1962–1984 (3) k. 113–119; **odpow.** k. 120. – **Res Humana** (podpis. Zdzisław Słowik), Warszawa 1991 k. 121. – **Rosnerowa** Hanna 1981–1995 (11) k. 122–130.

Tom XV. Ruda (listów 34, k. 81)

Rudawski Michał 1987–1994 (28) k. 1–76, załącz.: upoważnienie dla J. Kotarbińskiej do odbioru honorarium od *Kultury* k. 14–15; kopie listów Jana Karskiego do tegoż k. 59–60; wyc. pras. oraz fragment tekstu nie opubl. w *Polityce* k. 28–29; kserokopie art. tegoż (w *Nowiny Kurier* [Tel Awiw]): „Miszy” [Michałowi Wróblewskiemu] – *wychowawcy Domu Sierot J. Korczaka* oraz *Jeszcze o misji Karskiego* k. 54, 67–68; fragm. książki: *Polish Jews in the Fight Against Germany* k. 70–75, 77–81; **odpow.** k. 6–12, 18–19.

Nadto list Klary Rudawskiej k. 34–35 oraz artykuł wspomnieniowy o niej Leona Herzoga k. 48–49.

Tom XVI. Rudn – Śl (listów 56, k. 85)

Rudner Richard S. (*Philosophy of Science*, Michigan) 1959 k. 1; **odpow.** k. 2. – **Sadowski** Tadeusz 1987–1988 (3) k. 3–7, załącz. wyc. pras. k. 8; **odpow.** k. 4. – **Seul** Anastazja 1989 (3) k. 9–25; **odpow.** k. 11–12, 19. – **Shiffriss** Nathan [1987] k. 26. – **Sigalin** Hanna 1969–1989 (22) k. 27–53; **odpow.** k. 40, 43, 48. – **Sigalin** Józef 1971 k. 54. – **Siwkowski** Jan 1982 k. 55. – **Skwarczyńska** Stefania 1987 k. 56, załącz. wykaz prac. Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi k. 57. – **Sławoszewska** Ewa 1981–1987 (13) k. 58–84, dopiski Bogdany Doroszewskiej na k. 59, 66v; **odpow.** k. 62, 69. – **Słoniewska** H[elena] 1971 k. 85.

Tom XVII. Sm – Ś (listów 53, k. 79)

Smal Stocki Roman 1958–1961 (2) k. 1–2. – **Smoczyński** Paweł 1986–1989 (3) k. 3–5. – **Szrednicki** Jan 1982–1992 (3) k. 6–9. – **Stanford University Press** 1962 k. 10. – **Stanglewicz** Konrad 1986 k. 11. – **Stanosz** Barbara 1991–1992 (4) k. 12–20, załącz. apel założycieli (podpisy 11 sygnatariuszy, w tym J. Kotarbińskiej), projekt statutu oraz deklaracja członkowska Stowarzyszenia na rzecz Humanizmu i Etyki Niezależnej k. 13–14, 16–18, 21–22. – **Steinberg** Louis 1952–1066, b. d. (5) k. 23–30. – **Stokowski** Antoni Feliks 1960–1963 (2) k. 31–35. – **Stonert** Henryk

1984–1991 (5) k. 36–40. – *Studia Filozoficzne* (podpis. Dionizy Tanalski), Warszawa 1988–1989 (2) k. 41–42. – **Suppes** Patrick 1959–1960 (3) k. 43–48, załącz. list American Express Company, San Francisco 1960 k. 49; **odpow.** k. 44–46. – **Swieżawski** Stefan 1991 k. 50. – **Szawarski** Zbigniew 1987 k. 51. – **Szczepański** Jan 1986 k. 52. – **Szot** Bronisław [1986] k. 53–54. – **Sztejnberg** Ilja 1987–1989 (3) k. 55–59. – **Sztejnberg** Jakub 1988–1992 (6) k. 60–69. – **Sztejnberg** W. 1971 k. 70–71. – **Szumilewicz** Irena 1993–1994 (4) k. 72–78. – **Szymański** Andrzej (*Przeгляд Tygodniowy*, Warszawa) 1984 k. 79.

Tom XVIII. T – V (listów 52, k. 84)

Thelin Hervor 1959–1989 (9) k. 1–19, załącz. nekrolog Ainy Versteegh Lind k. 20–21; **odpow.** k. 4–7, 12–13. – **Todd** Dorothy (The Word Foundation of Successful Women, Cambridge) 1991 k. 22–24. – **Towarzystwo Naukowe Prakseologii** (podpis. m. in. Wojciech Gasparski), Warszawa 1990–1996 (6) k. 25–40, załącz. m. in. projekt statutu k. 26–30. – **Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami w Polsce** (podpis. Rudolf Jaworek), Warszawa [1988] (2) k. 41–42; **odpow.** k. 43. – **Towarzystwo Polsko-Szwedzkie**, Warszawa 1984 (2) k. 44–45. – **Turowicz** Jerzy (*Tygodnik Powszechny*, Kraków) 1987 k. 46–47. – **Union des Associations Internationales** (podpis. Robert Fenaux), Bruxelles 1993 k. 48–49. – **Uniwersytet Adama Mickiewicza** w Poznaniu (podpis. J[ózef] Matuszewski) 1961 k. 50, załącz. wykaz publikacji Zygmunta Ziemińskiego k. 51–52 – **Uniwersytet Łódzki** (podpis. [Leszek Wojtczak]) 1986 k. 53; **odpow.** k. 54. – **Uniwersytet Warszawski** (podpis. Grzegorz Białkowski) 1985 (2) k. 55–58, załącz. bruliony łac. tekstu dypl. doktorskiego k. 59–62. – **Van Bark** Bella S. 1957–1966 (5) k. 63–71; **odpow.** k. 69–70, 72. – **Versteegh Lind** Aina 1960–1988 (7) k. 73–84; **odpow.** k. 75, 77–80.

Tom XIX. Wan (listów 46, k. 74)

Wantuła Halina 1985–1996, b. d. (44) k. 1–74; **odpow.** k. 3, 14–15.
K. 11 uszkodzona.

Tom XX. War – Wol (listów 47, k. 71)

Warnock G[eofrey], J[ames] J. 1967–1968 (2) k. 1–2; **odpow.** k. 3–5. – **Wasiak** Waław (Ośrodek Przetwarzania Informacji, Warszawa) 1996 k. 6–7. – **Wawrykowa** Maria [z d. Morpan] 1955–1986 (4) k. 8–13, załącz. zaprosz. UW na sesję jubileuszową teże k. 14. – **Wedberg** Anders 1969 k. 15. – **Wehrstedt** Wolfgang 1984 k. 16. – **Wierzchowscy** Jerzy, Maria 1985–1986 (5) k. 17–24; **odpow.** k. 18, 21. – **Wilk** Andrzej (Transearch Poland, Warszawa) 1994 k. 25. – **Wilkinson** John 1961 k. 26. – **Wiśniewski** [Adam] 1970 k. 27–28. – **Wiśniewski** Janusz 1986 k. 29. – **Witkowski** Lech (Polski Zjazd Filozoficzny VI Toruń 1995) 1995 k. 30, załącz. materiały zjazdowe k. 31–40. – **Woleński** Jan 1985–1989 (10) k. 41–56, załącz.: list tegoż do *Tygodnika Solidarność* k. 53–54; wypisy G. Mazura z książki Zbigniewa S.

Siemaszko *Narodowe Siły Zbrojne* dot. [Bolesława] Sobocińskiego k. 50–51; **odpow.** k. 42, 55. – **Wolińscy** Henryk i F[austyna] 1960–1985 (10) k. 57–70. – **Wolniewicz** Bogusław 1986 k. 71.

Tom XXI. Wój – Ż, NN. (listów 55, k. 91)

Wójcicki Ryszard (*Studia Logica*, Wrocław) 1982–1983 (4) k. 1–10, załącz.: list tegoż do Andrzeja Grzegorzcyka k. 4; protokół Komitetu Założycielskiego Polskiego Towarzystwa Logicznego k. 8–9. – **Wróblewska** Zofia [1980]–1995, b. d. (21) k. 11–35; **odpow.** k. 16, 20, 22. – **Zabludowski** Andrzej 1970 k. 36–39. – **Zawadzki** Stefan 1984–1988 (6) k. 40–45. – **Zawadzki** Sylwester 1983 k. 46. – **Ziemski** Stefan 1981–1984 (3) k. 47–50. – **Zyto** Rosa 1991 k. 51. – **Żarnecka-Biały** Ewa 1983 (4) k. 52–59; **odpow.** k. 53, 57. – NN. 1959–1992, b. d. (6) k. 60–67.

Załącz. nekrolog Wolfganga Stegmüllera k. 68–69.

Nadto:

Bruliony Janiny Kotarbińskiej: listy do [Narcyza Łubnickiego] oraz Weidemann 1983, b. d (2) k. 70–73;– *Opinia* [dot. Urszuli Niklas] k. 74;– *Uwagi na temat zawartości tygodnika Tu i Teraz* k. 75–77; zapiski i wykazy różne k. 78–91.

Z archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich zdeponowanego przez Adama Kotarbińskiego – syna Tadeusza i Wandy z Baumów.

Rps U 602 Pol., 1981–1996 r., 21x19 cm i mniej, rps., masz., listów 70, k. 123

Korespondencja Janiny Kotarbińskiej z wydawcami dzieł męża oraz organizatorami sesji naukowych Jemu poświęconych.

Listy od następujących:

1. Dot. edycji *Dzieł Wszystkich Tadeusza Kotarbińskiego*

Jadacki Jacek 1986 (2) k. 1,3, załącz. protokół z zebrania inicjatywnego edycji (3. II. 86) oraz list tegoż do Marka Fritzhand k. 2, 4. – **Komitet Nauk Filozoficznych PAN** (podpis. Marek Fritzhand) 1986 k. 5 (powołanie J. Kotarbińskiej do kom. red. i wykaz składu osob.). – **Komitet Redakcyjny *Dzieł Wszystkich Tadeusza Kotarbińskiego*** (podpis. Wojciech Gasparski, Danuta Miller), Warszawa 1986–1992 (8) k. 6–24, załącz.: list W. Gasparskiego do M. Fritzhand k. 11–12; protokoły posiedzeń (13. XI. 86, 27. XI. 87, 13. XII. 88) k. 8–10, 15–18; kopie listów do W. Gasparskiego od E. Rutkowskiego oraz Komitetu Badań Naukowych k. 20, 25. – **Zakład Narodowy im. Ossolińskich**. Wydawnictwo Ossolineum (podpis. Edward Rutkowski), Wrocław 1986–1994 (3) k. 26–30; **odpow.** k. 27–28.

2. Dot. zgody na publikację twórczości Tadeusza Kotarbińskiego (z wyłączeniem periodyków naukowych):

Akademia Rolniczo-Techniczna w Olsztynie, Wydawnictwo (podpis. Zbigniew Hull) 1995 k. 31. – **Nasza Księgarnia** Instytut Wydawniczy (podpis. Teresa Duralska-Macheta), Warszawa 1988 (2) k. 32–33. – **Odra** (podpis. Ignacy Rutkiewicz), Wrocław 1985 k. 34. – **Państwowe Wydawnictwo Naukowe** (podpis. m. in. Zygmunt Gebethner), Warszawa 1989–1993 (2) k. 35, 37, załącz. kopia listu J. Kotarbińskiej do ZAiKSu k. 36. – **Patora Antoni** 1990 k. 38. – **Smoczyński Paweł** 1985 k. 39. – **Stowarzyszenie Autorów ZAiKS**, Warszawa 1992 k. 40. – **Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne**, Warszawa 1996 k. 41. – **Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej** im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Wydawnictwo (podpis. Jan Pańczyk) 1994 (3) k. 42–44. – **Zakład Wydawnictw i Nagrań Polskiego Związku Niewidomych**, Warszawa 1987 k. 45.

Załącz. bruliony listów J. Kotarbińskiej do Edwarda Rutkowskiego oraz NN. k. 46–47.

3. Sesje naukowe i uroczystości jubileuszowe poświęcone Tadeuszowi Kotarbińskiemu:

Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Tadeusza Kotarbińskiego w Łodzi 1988 k. 48–49, załącz. list Zoffi Napieraj (Filia w Pabianicach) k. 50. – **Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Tadeusza Kotarbińskiego** (podpis. Marian Filipkowski), Olsztyn 1987–1993 (8) k. 51–67, załącz.: listy Sylwii Czachowskiej k. 66, 71; odpis dyplomu – nagrody im. Tadeusza Kotarbińskiego dla Janiny Szydlik k. 56; wyc. pras. *Gazety Olsztyńskiej* dot. Patrona k. 68–70. – **Polskie Towarzystwo Filozoficzne**, Warszawa 1981 k. 72. – **Polskie Towarzystwo Filozoficzne**, Oddział w Łodzi (podpis. Justyna Kurczak) 1983 k. 73; **odpow.** k. 74. – **Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego** w Piotrkowie Trybunalskim 1986 k. 75–76. – **Polska Akademia Nauk** (podpis. Aleksander Gieysztor, Edward Hałoń, Jan Kostrzewski), Warszawa 1986–1990 (7) k. 77–86, załącz. materiały sesji (1990) k. 87–96; **odpow.** (brulion wystąpienia 19. V. 1986) k. 79–80. – **Wszechnica Polskiej Akademii Nauk** (podpis. W[łodzimierz] Michajłow) 1986 k. 97. – **Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego** (podpis. Lilianna Kiejcik), Zielona Góra 1989–1993 (4) k. 98–104, załącz. wywiad dla *Gazety Lubuskiej* (pytania Małgorzaty Kordoń i bruliony odpowiedzi J. Kotarbińskiej) k. 105–113.

Zob. też Studium Nauczycielskie w Gorzowie Wlkp (sesja popularno-naukowa) – rps U 603 T. II

Nadto:

4. Dot. spuścizny, medalu, klubu im. Tadeusza Kotarbińskiego.

Archiwum Polskiej Akademii Nauk (podpis. Zygmunt Kolankowski), Warszawa 1982 k. 114–116. – **Kryśkow Stanisław** (Tow. Kultury Świeckiej w Katowicach) 1991 (2) k. 117–121, załącz. deklaracja Klubu Kultury Współzycia i Toleran-

cji im. Tadeusza Kotarbińskiego k. 118. – **Polskie Towarzystwo Ekonomiczne** (podpis. Zdzisław Sadowski), Warszawa 1987 k. 122.

Załącz. brulion listu J. Kotarbińskiej do Wiesława Prażucha 1984 k. 123.

Z archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich zdeponowanego przez Adama Kotarbińskiego – syna Tadeusza i Wandy z Baumów.

Rps U 603 Pol., 1984–1996r., 21x20 cm i mniej, rps., masz., listów 303, tomów 5

Korespondencja Janiny Kotarbińskiej ze szkołami noszącymi imię Tadeusza Kotarbińskiego

Korespondencja zawiera zaproszenia, programy uroczystości i działań szkolnych propagujących postać, twórczość i przesłania ideowe Patrona (opiekuna społecznego, zasady dobrej roboty); listy przyjacielskie oraz liczne dowody pamięci od uczniów i pedagogów, a także bruliony wystąpień J. Kotarbińskiej w tych szkołach.

Listy od następujących (wg miejscowości):

Tom I. Andrychów (listów 110 k. 180)

Cz. 1. Listy dyrekcji oraz zbiorowe młodzieży i samorządu uczniowskiego (listów 53 k. 1–96):

Zespół Szkół Technicznych im. Tadeusza Kotarbińskiego w Andrychowie, w tym Technikum Mechaniczne (podpis. Otylia Jończy, Kazimiera Rokowska, Eugeniusz Ryłko), 1987–1995 (34) k. 1–57, załącz. zapytania uczniów k. 58–61. – **Ryłko** Eugeniusz 1988–1992 (5) k. 62–66, na k. 65 wykaz spotkań w latach 1987–1992 „Rodziny Szkół noszących imię Prof. Tadeusza Kotarbińskiego”; **odpow.** k. 67–89.

Nadto listy od następujących: Klinika Hematologii Dziecięcej AM w Krakowie (podpis. Jerzy Armata) 1987 k. 91. – Państwowy Dom Małych Dzieci, Kraków 1990 k. 92, załącz. brulion listu J. Kotarbińskiej do Tadeusza Cichońskiego, rektora Akademii Medycznej w Krakowie k. 90

Bruliony przemówień J. Kotarbińskiej (27. III. 1985, 30. VI. 1988) k. 93–96

Cz. 2. Listy indywidualne od nauczycieli i uczniów (listów 57, k. 97–180):

Chrapkiewicz Krystyna 1988–1996, b. d (10) k. 97–110. – **Młynarczyk** Małgorzata Iwona 1988–1996 (9) k. 159–170; **odpow.** 163–164. – **Piernik** Grażyna 1988–1989 (7) k. 170–180; **odpow.** 174. – **Płonka** Krystyna 1987–1994 (12) k. 111–140; **odpow.** k. 139. – **Ślęzak** Janusz 1988–1996, b. d. (14) k. 141–154. – **Tomiak** Tadeusz 1992–1994 (3) k. 155–158.

Tom II. Budzyń, Gorzów Wlkp. (listów 23 k. 51)

Szkoła Podstawowa im. Tadeusza Kotarbińskiego w Budzynie (podpis. Teresa Janiszewska, Urszula Kołosowska), 1987–1992 (17) k. 1–35, załącz.: list Komitetu Rodzicielskiego; odpis listu Jana Pytla do Rady Narodowej gminy Budzyń oraz kopia pisma szkoły do Urzędu Wojewódzkiego w Pile k. 36–42; **odpow.** k. 30.

Studium Nauczycielskie im. Tadeusza Kotarbińskiego w Gorzowie Wielkopolskim (podpis. Alicja Juskiewicz), 1989 (2) k. 43–47.

Brulion przemówienia J. Kotarbińskiej (13. X. 1989) k. 48–51.

Tom III. Radomsko, Sępólno Krajeńskie (listów 54 k. 82)

Zespół Szkół Ekonomicznych im. Tadeusza Kotarbińskiego w Radomsku 1984–1990, b. d. (23), w tym listy: Ewy Cyganek, Romana Gawrona, Zbigniewa Kurzelewskiego Janiny Wojowskiej k. 1–40; **odpow.** k. 23–24, 34.

Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kotarbińskiego w Sępólnie Krajeńskim (1987–1990 (6) k. 41–50; **odpow.** k. 45. Załącz. listy Czesława Gołębińskiego oraz Bolesławy Zagrobelnej 1987–1991 (20) k. 51–73; **odpow.** k. 53, 58.

Brulion przemówienia do maturzystów (b. d.) oraz notatki J. Kotarbińskiej k. 74–82.

Tom IV. Warszawa, Załęcze Wielkie, Zielona Góra (listów 37 k. 67)

Szkoła Podstawowa Nr 326 im. Tadeusza Kotarbińskiego w Warszawie (podpis. Wiesława Duda), 1988–1996 (6) k. 1–11; **odpow.** k. 7.

Brulion przemówienia J. Kotarbińskiej (31. III. 1989) k. 3–4

Centralna Szkoła (ZHP) Instruktorów Harcerskich im. Tadeusza Kotarbińskiego w Załęczu Wielkim (podpis. Jadwiga Kaczorowska), 1988–1991 (5) k. 12–21; **odpow.** k. 15.

Załącz. brulion listu J. Kotarbińskiej do mies. *Rodzina i Szkoła*, Warszawa 1983 k. 22.

Zespół Szkół Ogólnokształcących Nr 3 im. Tadeusza Kotarbińskiego w Zielonej Górze (podpis. Krystyna Sozańska, Danuta Piotrowska, Stanisława Dziok), 1988–1992 (21) k. 23–65; **odpow.** k. 34–35, 55–56.

Brulion przemówienia J. Kotarbińskiej (19. IV. 1989) k. 66–67.

K. 27–29 – fotografie z wizyty w szkole J. Kotarbińskiej – październik 1989.

Zob. też.: Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Tadeusza Kotarbińskiego w Łodzi i Olsztynie; Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego w Zielonej Górze (rps U 601. 3)

Nadto:

Tom V. Ząbkowice Śl. (listów 79 k. 170)

Jasińska Wanda (Zespół Szkół Zawodowych w Ząbkowicach Śl. [wychowawczyni K. Maksymowicza – inicjatora nadania szkole imienia T. Kotarbińskiego]) 1986 k. 1–2; **odpow.** k. 3–4. – **Maksymowicz** Krzysztof 1986–1992 (57) k. 5–146, załącz. tegoż: list do Adama Kotarbińskiego oraz kopia listu do Jana Szczepańskiego k. 8, 27–28; **odpow.** k. 9, 12, 16–19, 32, 35–38, 41–43, 48–49, 54–57, 62–63, 68–69, 76–79, 133–134.

Na k. 23–31 bruliony listów J. Kotarbińskiej do Jana Szczepańskiego i odpowiedź tegoż.

Załącz. listy: Katarzyny Urbanik 1989–1993 (7) k. 147–155; Zofii Urbanikowej 1989–1990 (14) k. 156–170.

Z archiwum Tadeusza i Janiny Kotarbińskich zdeponowanego przez Adama Kotarbińskiego – syna Tadeusza i Wandy z Baumów.

INDEKS OSÓB, INSTYTUCJI, TYT. CZASOP., MIEJSCOWOŚCI
(Rps U 594 – 603)

- Adameczak** Eugeniusz U 598.1 T.LII (ZN im. Ossolińskich)
- Adamiak** Natalia U 598.1 T.I
- Agencja Autorska, Warszawa U 598.1 T.I
- Agencja Robotnicza, Warszawa U 598.1 T.I
- Air-India International, Warsaw – London U 598.1 T.XIV (Maharaja)
- Ajdukiewicz** Kazimierz U 596.1; 597; 598.1 T.I
- Ajdukiewiczowa** Maria [z Twardowskich] U 598.1 T.I; 599
- Ajnenkiel** Eugeniusz U 598.1 T.XLVIII (TPL)
- Akademia Medyczna w Łodzi U 596.1,3
- Akademia Muzyczna w Łodzi U 602 T.I (Bacewicz K.)
- Akademia Rolniczo-Techniczna w Olsztynie, Wydawnictwo U 602.2
- Akademia Sztabu Generalnego, Warszawa U 598.1 T.I
- Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie U 598.1 T.I
- Akademija Nauk SSSR, Moskwa U 598.1 T.I
- Akoliński** Stanisław U 598.1 T.I
- Albrecht** Eugeniusz U 598.1 T.I
- Aleksium** Jan Jaromin U 598.1 T.I
- Alfred Jurzykowski Foundation, Inc., New York U 601 T.II (Coudert C.A.)
- Alichniewicz** Andrzej U 598.1 T.I
- Alicika** (?) U 599
- Aliphaz** Avner U 598.1 T.I
- Al-oustaz** Ayman U 598.1 T.I
- Ambasada Bułgarii, Warszawa U 596.1
- Ambasada Finlandii, Warszawa U 598.1 T.XLIX (Vanamo J. J.)
- Ambasada Jugosławii, Warszawa U 598.1 T.II (Begič M.)
- Ambasada Kanady, Warszawa U 598.1 T.XLIV (Southam G. H.)
- Ambasada Polska w Sztokholmie U 601 T.IV (Glans I.)
- American Express Company, San Francisco U 596.2; 601 T.XVII (Suppes P.)
- American Friends Service Committee (Quakers), Berlin U 598.1 T.II (Beittel W.)
- Amir** Rehavam U 598.1 T.I
- Amsterdam** zob.:
– International, Tenth Congress of Philosophy
- André-Borzęcka** Maria U 598.1 T.I
- Andrychów** zob.:
– Zespół Szkół Technicznych im. Tadeusza Kotarbińskiego
- Andrzejewski** A. U 598.1 T.I
- Andrzejewski** Jerzy U 598.1 T.I
- Angerowa** A. U 598.1 T.I
- Anglemire** Kenneth N U 598.1 T.I
- Antoniak** Anna U 601 T.I
- Antoniakowie** Anna i Krzysztof U 598.1 T.I
- Apostel** Leo U 598.1 T.I
- Apostol** Pavel U 598.1 T.I
- Arbeitsgemeinschaft Ost, Wien U 598.1 T.XXVII (Mack K.)
- Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Warszawa U 602.4
- Argumenty*, Warszawa U 598.1 T.XLIII (Słowik Z.)
- Armata** Jerzy U 603. T.I cz.1
- Armbruster** Gisela U 601 T.XII (Maximilian Kolbe Werk)
- Arnold** [Stanisław] U 595 T.II
- Association Frédéric et Irene Joliot-Curie, Paris U 598.1 T.III (Biquard P.)
- Auber** Bronisław U 598.1 T.I
- Aumillerowa** J[anina] U 598.1 T.I, T.XIII (Ingarden R.)
- Ayer** A.J. U 598.1 T.I
- Bacewicz** Kiejstut U 598.1 T.II
- Bacewiczowie** Halina i Kiejstut U 599; 601 T.I
- Baczko** Br[onisław] U 598.1 T.II, T.XLIX (UW)
- Bafia** Tadeusz U 598.1 T.XLV (*Studia Logica*)
- Baginski** Marian U 598.1 T.II
- Bailey** Norman A. U 598.1 T.II

- Bak Thor A. U 598.1** T.XVII (Karaś M.)
Baka Władysław U 598.1 T.II
Bakker Jan P. U 598.1. T.VIII (Dylik J.)
Balevski A.M. U 598.1 T.III (Bolgarskaja Akad. Nauk)
Baley Stefan U 598.1 T.II
Balicki Stanisław Witold U 598.1 T.II
Baliński Władysław U 598.1 T.II
Balzam Natan U 601 T.II (Drozdowicz A.)
Bandura Ludwik U 598.1 T.II
Banko–Sitek Elżbieta U 598.1 T.II
Baranowska Ewa U 598.1 T.II
Baranowski Bohdan U 598.1 T.II
Barbacki Stefan U 598.1 T.XXXVII (PTPN)
Barecki Józef U 598.1 T.II
Bark B. zob. Van Bark Bella S.
Barnett I.D. U 598.1 T.II
Bartol [Edward] U 596.1
Bartosz Julian U 601 T.I
Bartoszewski Władysław U 598.1 T.XXXIV (P.E.N. Club)
Barzin U 598.2
Basiukiewiczowa Maria Helena z Mijakowskich U 598.1 T.II
Batawia Stanisław U 598.1 T.II
Baugniet Jean U 596.1
Baum Kazimierz U 598.1 T.II, 601 T.I
Baum St. U 598.1 T.II
Baumowie Stanisława i Kazimierz U 599
Bauteem (?) Jean U 598.1 T.II
Bazylea zob.:
– Schweizerisch–Polnische Gesellschaft
Beer Henrik U 601 T.I
Begič Muhidin U 598.1 T.II
Beittel William F. U 598.1 T.II
Bejda (?) Ewa U 598.1 T.II
Beldiceanu N. U 598.1 T.II
Bellert Irena U 598.1 T.II
Berg Ebba, Ubbe G:son U 601 T.I
Berg Urban G:son U 600 T.I, 601 T.IV (fot.)
Berka Karel U 598.1 T.II T.
Berlin zob.:
– American Friends Service Committee (Quakers)
– *Neues Deutschland*
– Türkische Akademische Arbeitsgruppe für wissenschaftliche und technische Aufbau-probleme der Türkei
Berman Adolf U 598.1 T.II
Berman Jakub U 598.1 T.II
Bernstein U 598.2
Beth E.W. U 598.1 T.II
Beylin Paweł U 598.1 T.II
Białkowski Grzegorz U 601 T.XVIII (UW)
Biały E. zob. Żarnecka–Biały Ewa
Biały Zbigniew U 599 (Żarnecka–Biały E.)
Biblioteca Filosofica, Torino U 598.1 T.XI (Guzzo A.)
Biblioteka Klasyków Filozofii, red. Warszawa U 597; 598.1 T.III
Biblioteka Narodowa, Warszawa U 598.1 T.III
Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi U 601 T.XVI (Skwarczyńska S.)
Biblioteka Z.N. im. Ossolińskich, Wrocław U 598.1 T.XXXIV (Pawlikowski M.)
Biegański U 598.1 T.III
Bielawska M U 598.1 T.III, T.XXXIII (Pawlikowska A.)
Bielewski Józef U 598.1 T.III
Bień Mieczysław U 598.1 T.I (ASG)
Bieńkowscy Flora, Władysław U 598.1 T.III
Bieńkowska Wiera U 598.1 T.III
Biernacki Andrzej U 598.1 T.III
Biliński Bronisław U 598.1 T.III
Biquard P. U 598.1 T.III
Birjumov B.V. U 598.1 T.III
Bisko Waclaw U 598.1 T.III
Bizoń M. U 598.1 T.III
Blumental N. U 598.1 T.LV (ŻIH)
Blachowski Stefan U 596.1
Błaszczyk Franciszek U 598.1 T.III
Bobiński Tadeusz U 598.1 T.III
Bobkowska St. U 598.1 T.III
Bogacz Marian U 598.1 T.III, T.XLVIII (TKM)
Bogusz Józef U 598.1 T.III
Bojarska B. U 598.1 T.III
Boleński Andrzej U 598.1 T.III
Bolgarskaja Akademija Nauk, Sofia U 598.1 T.III
Bombicki Maciej Roman U 601 T.I

Borbé Tasso U 598.1 T.III
Borgosz Józef U 598.1 T.III
Borkowski Dominik U 598.1 T.III
Borkowski Tadeusz U 598.1 T.III
Bornemann Ernst U 598.1 T.III
[**Borowicz Bob**] **U 598.1 T.XIV** (Iwańska A.)
Borren Ch[arles] van den U 598.1 T.III
Borsuk Karol U 601 T.VI (Inst. Matemat. PAN)
Borysewicz Eleonora U 598.1 T.XXXIX (Ryziński C.)
Borzęcka M. zob. André–Borzęcka Maria
Bosch–Gimpera P. U 598.1 T.XLIX (UNESCO)
Bowling Green zob.:
– International Directory of Philosophy
– Philosopher's Index, The
– Philosophy Documentation Center
Boye (?) Mira U 598.1 T.III
Bożymir Michał U 598.1 T.III
Bracops Joseph U 600 T.I
Bral Grażyna U 598.1 T.III
Brankov R. U 598.1 T.III (Bolgarskaja Akademija Nauk)
Brasilia zob.:
– Congresso, VIII Interamericano de Filosofia
Bratkowski Jan U 598.1 T.III
Bratysława zob.:
– *Život*
Bremen zob.:
– Hochschule für Sozialpädagogik und Sozialökonomie
Breza Katarzyna U 598.1 T.III
Bridgman Percy Williams U 601 T.XIII (PWN)
British Council, The, Warszawa **U 598.1 T.XXV** (Lott B.M.)
Brodowski Leon U 598.1 T.XLVIII (TKM)
Brodzki Władysław U 598.1 T.III
Broken A. zob. Zaniewska Hanna
Brokman Henryk U 598.1 T.III
Bromberg A. U 598.1 T.XXXVIII (Rand R.)
Broniatowska Anna U 600 T.I
Brozych Szczepan U 598.1 T.III
Brueckman Halina U 600 T.I (fot.), **601 T.I**
Brutjan G[eorg] A[belovič] U 598.1 T.III;

599

Bruksela zob.:
– Comité de Cooptation de l'Institut International de Philosophie
– Comité Exécutif de la Manifestation Eugene Dupréel
– Institut des Hautes Etudes de Belgique
– Poselstwo Rzeczypospolitej Polskiej
– Union des Associations Internationales
– Université Libre
Bryzek Katarzyna U 598.1 T.LII (Wójcik T.)
Buchholz Arnold U 601 T.I
Buddensieg Hermann U 598.1 T.III
Budzanowska Maria U 601 T.I
Budzyń zob.:
– Rada Narodowa gm.
– Szkoła Podstawowa im. Tadeusza Kotarbińskiego
Bugaev A. 598.1 T.III
Bugajewicz Dyonizy U 598.1 T.XXXVIII (Romahnowa S.)
Bujnowska Danuta U 598.1 T.III
Bukareszt zob.:
– Editura Stiintifică
– *Scînteia*
Bunge Mario U 598.1 T.III, 601 T.I
Burcicka Helena U 599 (Hrabcowa Z.)
Burgin J. U 598.1 T.XXII (KiW)
Burkath Władysław (Vladislavs) U 598.1 T.III
Burski (?) U 598.1 T.III
Busch Günther U 598.1 T.III
Bydgoszcz zob.:
– Gazeta *Pomorska*
– Miejska Biblioteka Publiczna
– Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
– Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania
Bynum Torrell Ward U 598.1 T.IV
Byrski Tadeusz U 598.1 T.IV
Bystrzanowska Maria U 598.1 T.IV
Cackowski Zdzisław U 598.1 T.IV; 599; 601 T.II
Calogero Guido U 598.1 T.IV
Cambridge zob.:
– International Biographical Centre

– Word Foundation of Successful Women, The

Canguilhem Georges U 598.1 T.IV

Cantaluppi E. U 598.1 T.XL (Schweizerisch–Polnische Gesellschaft)

Cantor [Georg] U 601 T.XII (Marciszewski W.)

Cardone Antonio U 598.2

Centralna Szkoła Instruktorów Harcerskich im. Tadeusza Kotarbińskiego, Załęcze Wielkie U 603 T.IV

Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa, Warszawa U 597

Česky Komitet pro Vědecké Řízení, Gotwaldov U 598.1 T.IV

Chałasiński Józef U 598.1 T.IV, T.XXIX (*Mysł Filozoficzna*), T.XLVIII (TPP)

Checholowa U 598.1 T.IV

Chicago zob.:

– Institute of International Education

Chłapowska Eugenia U 598.1 T.XXIX (Min. Oświaty)

Chmielewski Janusz U 598.1 T.IV

Chmielnicka Eugenia U 598.2

Chmielnicki Wincenty E. U 598.1 T.IV

Chodkowski Szczepan U 598.1 T.IV

Chojecki Artur] (?) U 598.1 T.IV

Chojnacka Kazimiera U 598.1 T.IV; 599

Chojnacki Józef U 598.1 T.IV

Cholał Henryk U 599 (Wydz. I Nauk Społecznych PAN)

Choraży M[ieczysław] U 598.1 T.IV; 599; 601 T.II

Choroszy Jan U 598.1 T.IV

Choynowski Mieczysław U 598.1 T.IV; 599; 601 T.II

Chrapkiewicz Krystyna U 603 T.I cz.1,2

Chroboczek Emil U 598.1 T.V

Chrostowski Tadeusz U 599

Chruśliński Leon U 598.1 T.V

Chrzan Józef U 598.1 T.V

Chrzanowska J. U 598.1 T.XXX (Nagórska A.)

Chudzicki Eugeniusz U 598.1 T.V

Churchman C. West U 601 T.II

Chwienduk Romuald U 598.1 T.V (Czak K.)

Cichoński Tadeusz U 603 T.I cz.1

Ciechanow Roman U 598.1 T.V

Cieply Stefan U 598.1 T.LIV (ZSP)

Cirut (?) Czesław U 598.1 T.V

Clarke Norris U 598.1 T.V

Colloque de Logique–Bruxelle, Louvain U 598.1 T.VIII (Feys R.)

Comité de Cooptation de l'Institut International de Philosophie, Paris U 598.2

Comité International d'Auschwitz, Warszawa U 598.1 T.XXXVIII (Rawicz J.)

Comité Exécutif de la Manifestation Eugene Dupréel, Bruxelles U 598.1 T.V

Comite Central de la Croix–Rouge Suedoise, Stockholm U 601 T.I (Beer H.)

Condillac Étienne de U 597

Congreso, XIII Internacional de Filosofia, Mexico U 598.1 T.V

Congreso, VIII Interamericano de Filosofia, Sao Paulo–Brasilia U 598.1 T.XLV (Strenger I.)

Constantinescu Miron U 598.1 T.V

Cormier Ramona U 598.1 T.XIII (International Directory of Philosophy)

Cornu A. U 598.1 T.V

Coudert Alexis C. U 601 T.II

Csorba Helena U 598.1 T.XXXV (PTS)

Curiel José U 598.1 T.V (Congreso, XIII Internacional de Filosofia, Mexico)

Cybulska H. zob. Veillard–Cybulska Henryka

Cybulski Andrzej U 598.1 T.V

Cyganek Ewa U 603 T.III

Cyrankiewicz Józef U 598.1 T.XLVIII

(Tow. Opieki nad Zwierzętami))

Cywik Artur U 598.1 T.V

Czachowska Sylwia U 602.3 (PBW, Olsztyn)

Czak Kazimierz U 598.1 T.V; 599

Czak Żukowski Bolesław U 598.1 T.XLVIII (TWWP)

Czapczyńska Janina U 598.1 T.V

Czapczyński Tadeusz U 598.1 T.V, T.XXVIII (Markert W.)

Czapiewski Jacek U 598.1 T.V

Czaplicki Aleksander U 598.1 T.V

Czarnecki Z[dzisiaj] U 599 (Cackowski Z.)

- Czemier Edward** U 601 T.II
Czernecka A. zob. Wałek–Czernecka Anna
Czernew N. U 596.1
Czerniawski Jan U 601 T.II
Czerny [Zygmunt] U 598.1 T.XXXIII
(Pawlikowska A.)
Czeżowski Tadeusz U 597; 598.1 T.V; 601
T.II, T.XIV (PTF)
Częstochowa zob.:
– Wyższa Szkoła Nauczycielska
Czubalski Fr[anciszek] U 598.1 T.V
Czuvikov Pavel U 598.1 T.XIV (Izd. Inn.
Lit.)
Czygrinow Jerzy U 598.1 T.XXXI (Ogól-
nopol. Stow. Ateistów i Wolnomyślicieli)
**Czytelnik. Spółdzielnia Wydawnicza, War-
szawa** U 598.1 T.V
- Dall’Asta Eberhard R.** U 598.1 T.VI
Danisz Adam U 599
Danowicz B. zob. Dutkiewicz–Danowicz
Bogdan
Dańcewiczowa Jadwiga U 598.1 T.VI
Davies Alun M. U 598.1 T.VI
Dąbrowska Maria U 598.1 T.VI
Dąbrowski Stanisław U 598.1 T.VI
Dąbska Izydora U 598.1 T.VI, T.XXI
(Krońska I.), T.XLVII (Ślaczak R.); 599;
601 T.II
Deakin U 598.1 T.VI
Debolski Aleksander U 598.1 T.VI,
T.XXVIII (Michałowicz M.)
DeGrood David H. U 598.1 T.VI
Dembińska Zofia U 598.1 T.XLVIII (TPD)
Dembitzer Izrael U 598.2
Dembowska Maria U 598.1 T.VI
Dempewolff Jürgen U 601 T.II
Depta Eugeniusz U 598.1 T.VI
Deslik Tomasz U 598.1 T.VI
Devaux Philippe U 598.1 T.VI; 601 T.II
Dębski Henryk U 601 T.II
Dialectics and Humanism, Warszawa
U 598.1 T.XXII (Kuczyński J.); 599;
601 T.VIII (Kuczyński J.)
Dialog, Warszawa U 598.1 T.XXXVII (Pu-
zyńska K.)
Dialogue and Humanism, Warszawa U 601
T.VIII (Kuczyński J.)
Diogene, Paris U 598.1 T.XXXI (Ormes-
son J.)
Djankov Bogdan U 598.1 T.VII
Dłużewski J. zob. Nowak–Dłużewski Juliusz
[**Dobiecka**] Gabriela U 598.1 T.VII
Dobrosielski Marian U 598.1 T.VII
Dobrowolski A[ntoni] B[olesław] U 598.1
T.VII
Dobrowolski Kazimierz U 598.1 T.VII
Dobrzycki Jerzy U 598.1 T.
Dockx Stanislas U 598.2
Dołżkiewicz Tomasz U 598.1 T.VII
Dołycki Wincenty U 598.1 T.VII
Domagała Jan U 598.2
Donceel J. U 598.1 T.VII
Dorman Margaret U 598.1 T.VII
Doroszewska Bogdana U 599 (Sławoszew-
ska E.); 601 T.XVI (Sławoszewska E.)
Doroszewski Jan U 598.1 T.VII
Doroszewski T[adeusz] U 598.1 T.XLII
(Sławoszewska E.)
Doverstorp (Szwecja) zob.:
– Obóz dla b. więźniarek niemieckich obo-
zów koncentracyjnych
Drażna Władysława U 598.1 T.L (Wa-
łek W.)
Drewnowski Jan F. U 598.1 T.VII
Drozddek Zygmunt U 598.1 T.VII
Drozdowicz Adam U 601 T.II
Drozdowski Bohdan U 598.1 T.VII
Drużyna im. Tadeusza Kotarbińskiego zob.
Szkoła Podstawowa Nr 1 w Kłobucku
Drygosz (?) U 598.1 T.VII
Dryll Irena U 598.1 T.VII
Duda Harry U 598.1 T.VII
Duda Wiesława U 603 T.IV
Dudek Edward Jan U 598.1 T.VII
Dumitriu Anton U 598.1 T.VII
Dupréel Eugene U 598.1 T.V (Comité
Exécutif de la Manifestation..)
Duralska–Macheta Teresa U 602.2 (Nasza
Księgarnia)
Duszyńska B. U 598.1 T.VII
Dutkiewicz–Danowicz Bogdan U 598.1
T.VII
Dybowski Stefan U 598.1 T.VIII

- Dylik Jan U 598.1 T.VIII**
Dylik Z. U 598.1 T.VIII
Dyński Edward U 598.1 T.VIII
Dyrekcja Okręgowa Kolei Państwowych,
Warszawa U 598.1 T.VIII
Dzielnicowy Zarząd Poczty, Warszawa
U 598.1 T.VIII
Dziennik Łódzki U 598.1 T.VII (Dryll I.)
Dziennik Polski, Londyn U 599 (Ostrowski J.)
Dzik Faustyn U 598.1 T.VIII. T.XXVII
(Małkowska J.)
Dziok Stanisława U 603 T.IV
Dziwiszowie U 598.1 T.VIII
Dzwonkowski Zygmunt U 598.1 T.XXXIII
(Pawlikowska A.)
- Editura Stiintifică, Bucarest U 598.1 T.XXXIX
(Rusinek K.)
Edukacja Filozoficzna, Warszawa U 601
T.II
Ehrlich Stanisław U 598.1 T.VIII
Ekonomika i Orgnizacja Pracy, Warszawa
U 598.1 T.XXI (Król H.)
- Elbląg** zob:
– Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
Elstein Helena U 599; 601 T.II
Elzenberg Henryk U 597; 598.1 T.VIII
Encyklopedia Wychowania zob. Nasza
Księgarnia, red.
Epsztejn J. U 598.1 T.VIII
Erb Alfons U 601 T.XII (Maximilian–Kol-
be–Werk)
Erb Elisabeth U 601 T.XII (Maximilian–
Kolbe–Werk)
Eschbach Achim U 601 T.II
Études Philosophiques, Les, Paris U 598.1
T.XXIX (Millet L.)
Etyka, Warszawa U 598.1 T.XIV (Jankow-
ski H.)
Eysymont Janusz U 598.1 T.LIV (ZPAP)
- Fédération Internationale des Résistants,
Vienne U 598.1 T.XLVIII (Toujas J.)
Falski M[arian] U 598.1 T.VIII
Federacja Kobiet na rzecz Pokoju Świato-
wego, Warszawa U 601 T.III
Fekete M. U 598.1 T.XLVIII (Tow. Przyja-
ciół Uniw. Hebrajskiego w Jerozolimie)
Fenaux Robert U 601 T.XVIII (UAI)
Feys Robert U 598.1 T.VIII
Filipkowski Marian U 602.3 (PBW, Olsz-
tyn)
Filipkowski Stefan U 598.1 T.VIII
Filipovič Vladimir U 598.1 T.VIII
Filipowa Stanisława U 598.1 T.VIII
Filipowicz Alicja U 601 T.III
Filipowicz Franciszek U 598.1 T.LIV
(ZNP)
Filipowicz Maria U 601 T.III
Firenze zob.:
– *Nuova Italia, La*
Floryszczak Jakub U 598.1 T.VIII
Floryszczak Janina U 599 (Jędryńska M.)
Frank M. D. U 598.1 T.XXXVIII (Rand. R.)
Frank Marian U 598.1 T.VIII
Frankfurt n/ Menem zob.:
Frankfurter–Rundchau, Frankfurt am Main
U 599 (Wehrstedt W.)
Frankowska Bożena U 598.1 T.VIII
Frankowska J. zob. Palmowska–Frankowska
Janina
Freiburg zob.:
– Maximilian Kolbe Werk
Frejlich Helena U 598.1 T.III (Breza K.),
VIII
Fritzhand Marek U 598.1 T.VIII; 599;
602.1
Fromer Manes U 598.1 T.VIII; 601 T.III
Fryzerman B. U 598.1 T.XLIX (Trybuna
Ludu)
Fundacja Kościuszkowski, Nowy Jork U 601
T.V (Hiż H.)
- Gabinet Przew. Rady Państwa, Warszawa
U 598.1 T.XVIII
Gajda–Söder Eliza U 598.1 T.VIII
Galasińska–Landsbergerowa Janina
U 598.1 T.VIII
Gallina Maria U 598.1 T.VIII; 601 T.III
Gallina–Katulska Krystyna U 599; 601
T.III
Galecki Jerzy U 598.1 T.IX
Gansiniec Zofia U 598.1 T.IX
Garbień Krystyna U 601 T.III

- Garbusińska Helena U 598.1 T.IX**
Garczyński Tadeusz U 598.1 T.IX
Gasparski Wojciech U 598.1 T.IX, T.XIII
(IOiK), T.LII (Zakład Prakseologii PAN); **599**; **601 T.III, T.VI** (IFiS PAN), T.XVIII (TNP); **602.1**
Gastman Bolesław U 599
Gauthier–Villars, ed. Paris **U 598.1 T.IX**
Gawecki Bolesław U 598.1 T.IX; **599**
Gawlik Wiesław U 598.1 T.XVIII (Kor-cik A.)
Gawron Roman U 603 T.III
Gazeta Lubuska, Zielona Góra **U 602.4**
Gazeta Olsztyńska U 602.3 (PBW, Olsztyn)
Gazeta Pomorska, Bydgoszcz **U 598.1 T.XXII** (Kubiak S.)
Gazeta Poznańska U 598.1 T.XVII (Kłopotcki E.)
Gąsiorowska–Grabowska Natalia U 598.2
Gdańsk zob.:
– Teatr „Wybrzeże”–Scena Współczesna
– Telewizja Polska
– Wojewódzki Dom Kultury
Geach Piotr U 598.1 T.IX; **601 T.III**
Gebethner Zygmunt U 598.1 T.XXXI
(PWN); **602.2**
Geppert Maksymilian U 601 T.III
Gerber R. U 598.1 T.LV (ŽIH)
Germanowicz C. zob. Goćławska–Germanowicz C.
Germanowicz G. U 598.1 T.IX
Gerson Stanisław U 598.1 T.IX
Gerstenkorn Tadeusz U 601 T.III
Getrich Richard U 598.1 T.XXXVIII (The *Review of Metaphysics*)
Gibson R. Oliver U 598.1 T.IX
Giedymin Jerzy U 598.1 T.IX; **601 T.III**
Gielecki W[o]jciech U 598.1 T.IX
Gierek Edward U 598.1 T.V (Chrzan J.), T.IX
Gierowski Józef A. U 599
Gieysztor Aleksander U 599 (Świat. Fed. Żydów z Polski, Tel Aviv); **602.3**
Gimnazjum gen. Pawła Chrzanowskiego zob. Koło Chrzanowiaków
Gindev Panajog U 598.1 T.IX
Glans Ines U 600 T.I; **601 T.IV**
Głębocki Stanisław U 598.1 T.IX
Glombik Czesław U 601 T.V
Głowacki Bogusław U 598.1 T.IX
Gmurdel (?) M. U 598.1 T.IX
Goćławska–Germanowicz C. U 598.1 T.IX
Golański H[enryk] U 596.1
Gołęb T. [z Goliborskich] U 601 T.V
Gołębiewski Czesław U 603 T.III
Gołębiowski Stefan U 598.1 T.IX
Gorajewski Hieronim U 598.1 T.XXV
(Liceum Ogólnokszt. dla Prac., Jelenia Góra)
Gorz Tadeusz U 599 (Koło Przyjaciół Dzieci); **601 T.VII** (KPD)
Gordziejew Włodzimierz U 598.1 T.IX
Gordzikowska J. U 598.1 T.IX
Gorecki Jan U 598.1 T.IX
Goriszowski Włodzimierz U 598.1 T.IX
Gorzów Wlkp. zob.:
– Studium Nauczycielskie im. Tadeusza Kotarbińskiego
Gostyński Kazimierz U 598.1 T.IX
Gottesman Gustaw U 598.1 T.X
Gottwaldov zob.:
– Česky Komitet pro Vědecké Řízení
Goupil–Vardon André U 598.1 T.X
Goyk(?) Zbigniew U 599
Górka Stefan U 598.1 T.LIV (Zw. Esperantystów w Polsce)
Górski Artur U 598.1 T.X
Grégoire François U 598.1 T.XI
Grabiańska Stefania U 598.1 T.X
Grabiański Henryk U 598.1 T.X
Grabowicz Józef U 598.1 T.XXX (*Nowa Wieś*)
Grabowska Janina U 598.1 T.XXIX (Muzeum Zamkowe w Malborku)
Grabowska N. zob. Gąsiorowska–Grabowska Natalia
Grabska–Wallis Elżbieta U 601 T.V
Grabski Zdzisław U 598.1 T.XI
Gratkowski Stanisław (Ibis) U 598.1 T.XI
Gregorowiczowie U 598.1 T.XI
Greniewska A. U 598.1 T.XI
Greniewski H[enryk] U 598.1 T.XI
Grimau Julian U 598.2 (Rząd Hiszpanii)
Grochowska Zofia U 598.1 T.XI

- Grodziński E[ugeniusz] U 598.1 T.XI
Gromska] D[aniela] U 598.1 T.XI
Gronkowski Henryk U 598.1 T.XI
Gronostajska Jadwiga U 598.1 T.XI
Gronziewicz Jerzy U 598.1 T.XI
Groszkowski Janusz U 598.1 T.XI
Groszowa Hanna U 598.1 T.XI
Grudziński Czesław U 598.1 T.XI
Grudziński Zdzisław U 598.1 T.XI
Grycz Józef U 598.1 T.III (BN)
Grzegorzczak Andrzej U 598.1 T.I (Ajdukiewicz K.), T.XI, T.XLVIII (TKM); 601 T.V, T.VI (Inst. Matem. PAN), T.XIV (Pol. Kom. Upamiętn. stulecie szk. lw.–warsz.), T.XXI (Wójcicki R.)
Grzybowski Konstanty U 598.2
G:son E. zob. Berg Ebba G:son
Gumański Leon U 598.1 T.XI; 599, 601 T.V
Gumowska Maria U 601 T.V
Guzicki Stanisław U 598.1 T.XIII (INOiK)
Guzzo Augusto U 598.1 T.XI
Gwiżdż Adam U 598.1 T.XI
- Hadyniak Bogusław U 598.1 T.XII
Halenowa Elżbieta U 598.1 T.XII
Hałaciński Przemysław U 598.1 T.LIII (Zasiadczuk W.)
Haloń Edward U 602.3 (*Nauka Polska*)
Haman Janusz U 598.1 T.XLVIII (TNOiK, Lublin)
Handelsmanowa Jadwiga U 598.1 T.XII
Handelsmanówna Helena U 598.1 T.XII
Han–Ilgiewicz Natalia U 598.1 T.XII
Harassek Stefan U 598.1 T.XXVII (Lubnicki N.)
Harasymowicz Roman U 598.1 T.XII
Heidelberg zob.:
– *Mickiewicz–Blätter*
Helsinki zob.
– Societas Scientiarum Fennica
Henderson James U 598.1 T.XII
Herbert Jean U 598.1 T.XII
Herlaine Jean U 598.1 T.XII
Hermanowie U 598.1 T.XII
Hermanowski Kazimierz U 601 T.V
Herzog Leon U 601 T.XV (Rudawski M.)
- Hessen Sergiusz U 598.1 T.XII
Hessenowa Maria [z Niemyskich] U 598.1 T.XII; 601 T.V
Heynar Zbigniew U 598.1 T.XII
Higersbergerowa Hanna U 598.1 T.XII
Hiż Danuta [z Wicentowiczów] U 598.1 T.XII
Hiż Henryk U 598.1 T.XII; 601 T.V
Hiżowa Emilia U 598.1 T.XII
[Hiżowie] Danuta i Henryk U 599
Hochfeldowa Anna U 598.1 T.XIII
Hochschule für Sozialpädagogik und Sozialökonomie, Bremen U 599 (Wehrstedt W.)
Hojny Natalia U 598.1 T.XXXIII (Pawlikowska A.)
Hojny Karol U 598.1 T.XXXIII (Pawlikowska A.)
Holder Henryk U 598.1 T.XXXII (Parczewski L.)
Holoubek Gustaw U 598.1 T.XIII
Hornowski Bolesław U 601 T.III (Giedymin J.)
Horodyński Dominik U 598.1 T.XIII
Hostelet Georges U 598.1 T.XIII
Howorka Edward U 598.1 T.XIII
Hozakowska Anna U 598.1 T.XXXV (*Polska*)
Hrabcowa Zofia U 599
Hryciuk Roman U 598.1 T.XIII
Hübner Piotr U 598.1 T.XIII
Hull zob.:
– University
Hull Zbigniew U 602.2 (ART, Olsztyn)
Hurwic Józef U 598.1 T.XIII; 599
Husarski Waclaw U 598.1 T.XIII
Huta Szklą „Sława” w Kielcach zob. Koło Tow. Kultury Moralnej
- Ibis zob. Gratkowski Stanisław
Idzikowski Jerzy U 598.1 T.XIII
Ilgiewicz N. zob. Han–Ilgiewicz Natalia
Indan Franciszek U 598.1 T.XIII
Infeld Leopold U 598.1 T.XIII
Ingarden Roman U 597; 598.1 T.XIII (Hostelet G.), XIII
Institut des Hautes Etudes de Belgique, Bruxelles U 598.1 T.III (Borren Ch.)

- Institut Français en Pologne, Varsovie
U 598.1 T.XIII
- Institute International Philosophie, Paris
U 599
- Institute of International Education, Chicago
U 598.1 T.XXIX (Myer R.B.)
- Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa
U 598.1 T.VII (Donceel J.), T.XIII,
T.XXXIX (Sada E.); 601 T.VI
- Instytut Filozofii UJ, Kraków U 601 T.VI
- Instytut Gospodarstwa Społecznego SGPiS,
Warszawa U 598.1 T.I (Andrzejewski A.)
- Instytut Matematyczny PAN, Warszawa
U 601 T.VI
- Instytut Matematyki UW U 601 T.XII (Mo-
sżyńska M.)
- Instytut Nauk Społecznych we Lwowie
U 598.1 T.XIII
- Instytut Nauk Społecznych WSP, Kraków
U 601 T.VI
- Instytut Naukowy Organizacji i Kierownic-
twa w Warszawie U 598.1 T.XIII
- Instytut Organizacji i Kierowania, Warszawa
U 598.1 T.XIII
- International Biographical Centre, Cambrid-
ge U 601 T.VI
- International Colloquy for Methodology of
Sciences, Warszawa U 598.1 T.I (Ajdu-
kiewicz K.)
- International Commission for Science Policy
Studies, Warszawa U 598.1 T.XXIX
(Mikulinski S.R.)
- International Congress for Logic, Methodo-
logic and Philosophy of Science, Stan-
ford U 601 T.XII (Nagel E.)
- International, Tenth Congress of Philosophy,
Amsterdam U 598.1 T.II (Beth E.W.)
- International Directory of Philosophy, Bow-
ling Green U 598.1 T.XIII
- International Philosophical Quarterly*, New
York U 598.1 T.V (Clarke N.), T.VII
(Donceel J.)
- International Society for Universalism, Oddz.
Warszawa U 601 T.VIII (Kuczyński J.)
- International, The, Year Book and Sta-
tesmen's Who's Who, London U 596.1
- Jordanskij A.D. U 598.1 T.XIV (Izd. „Zna-
nie”)
- itd.*, Ilustr. Magazyn Studencki, Warszawa
U 598.1 T.XIII
- Iwańska Stanisława U 598.1 T.XIV; 599;
601 T.VI
- Iwańska [–Wagner] Alicja U 598.1 T.XIV;
601 T.VI, T.IX (Lazari–Pawłowska I.)
- Iwicki Cezary U 598.1 T.XIV
- Izdatelstvo „Ekonomika”, Moskva U 598.1
T.XIV
- Izdatelstvo Innostranoj Literatury, Moskva
U 598.1 T.XIV
- Izdatelstvo „Znanie”, Moskva U 598.1
T.XIV
- Izydorczyk Jan U 598.1 T.XLVIII (Tow.
Rozwoju Ziemi Zachodnich)
- Jabłoński Henryk U 595 T.II–VII; 598.1
T.XIV, T.XXXI (Ogólnop. Komitet Po-
koju); 601 T.VI
- Jaccard Gaston U 598.1 T.XL (Schweizeri-
sch–Polnische Gesellschaft)
- Jackson M.C. U 601 T.VI
- Jaczeński T. U 598.2
- Jaczynowski Tadeusz U 598.1 T.XIV
- Jadacki Jacek Juliusz U 601 T.V (Grzegor-
czyk A.), T.VI, T.XIII (Pelc J.); 602.1
- Jagodziński Alfred U 598.1 T.XIV
- Jakubczak Franciszek U 598.1 T.XIV,
T.XLVIII (TPP)
- Jakubiak Małgorzata U 601 T.VI
- Jakubowscy Zofia i Janusz Lech U 598.1
T.XIV
- Jakubowska Alina U 598.1 T.XIV
- Jakubowska Anna U 598.1 T.XIV
- Jakubowski Jerzy U 598.1 T.XIV
- Jakubowski Marian U 598.1 T.XIV
- Jakubowski Wojciech U 598.1 T.XXIX
(Muzeum Zamkowe w Malborku)
- Janczewski Janusz Paweł U 598.1 T.XIV
- Janek Miroslav U 598.1 T.LV (*Život*)
- Janisławski Roman U 598.1 T.XXXV (PAP)
- Janiszewska Teresa U 603 T.II
- Jankowska Teresa U 598.1 T.LIV (ZSP)
- Jankowski Henryk U 598.1 T.XIV
- Janssens Emile U 598.1 T.XIV
- Jarosińska Maria U 598.1 T.XIII (IFiS PAN)

- Jaroszewiczowa Halina** U 598.1 T.XIV
Jaroszewska Zofia U 598.1 T.XIV
Jaroszewski J. U 598.1 T.XIV
Jaroszyński M[aurycy] U 598.1 T.XXXVI
(Poznański E.)
Jarzębowski Wiktor U 598.1 T.XIV
Jarzęcki A. U 598.1 T.XVIII (Kolo Chrza-
nowiaków, Warszawa)
Jasinowski Bogumił U 598.1 T.XIV
Jasińska Wanda U 603 T.V
Jastrzębski Wincenty U 598.1 T.XIII
(INOiK)
Jaszczuk Maria U 600 T.I (fot.)
Jaśkowski Stanisław U 598.1 T.XIV
Jaśtał Jacek U 601 T.VI
Jaworek Rudolf U 601 T.XVIII (TOZ)
Jaworska U 598.1 T.XV
Jaworski Iwo U 598.1 T.LIV (ZNP)
Jaworski Marek U 598.1 T.XV
Jedryka Zygmunt U 598.1 T.XV
Jelenia Góra zob.:
– Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących
– Związek Esperantystów w Polsce
Jemiola P.K. U 598.1 T.XV
Jerozolima zob.:
– Uniwersytet Hebrajski
Jezierski Romuald U 598.1 T.XV
Jeżewska Kazimiera U 598.1 T.XV
Jeżewski L. zob. Yejeski Lech
Jędrkiewicz Andrzej U 598.1 T.XV
Jędrkiewicz Edwin U 598.1 T.XV
Jędrzyńska Maria U 599; 601 T.VI
Jobert U 598.1 T.XV
Jodłowski Jerzy U 598.1 T.XLVIII (Tow.
Przyjaźni Polsko-Fińskiej)
Joliot–Curie F., I. zob. Association Frédéric
et Irene Joliot–Curie, Paris
Jończy Otylia U 603 T.I cz.1
Jordan Z[bigniew] U 598.1 T.XV; 601 T.VI
Józefowiczowa Zofia U 598.1 T.XV
Judycka Irmina U 598.1 T.XV
Jurczyński Juliusz (?) U 598.1 T.XV
Juros Helmut U 598.1 T.XLV (Styczeń T.)
Jurzykowski A. zob. Alfred Jurzykowski
Foundation, New York
Juszkiewicz Alicja U 603 T.II
Jüttner Fritz U 598.1 T.XV
Kabak Mateusz U 601 T.VII
Kabziński Jacek U 599
Kachelscy U 598.1 T.XV
Kaczmarczyk Jerzy U 598.1 T.XV
Kaczmarek Jan U 598.1 T.IV (Choynowski
M.), T.XV
Kaczorowska Jadwiga U 603 T.IV
Kaczorowska Maria U 598.1 T.XV
Kaczorowski Stanisław U 598.1 T.XV
Kadler A[licja] U 598.1 T.XV
Kaiser Zofia U 598.1 T.XV
Kalendarz Ukraiński, Warszawa U 598.1
T.XL (Serednicki A.)
Kalicki Jan U 598.1 T.XV
Kalinowski Jerzy U 598.1 T.XV, T.XLVIII
(Ślupecki J.)
Kalinowski Ryszard U 598.1 T.XLVIII
(TKM)
Kaliszewicz A. zob. Sztudynger Kalisze-
wicz Anna
Kamińska Anna [poprz. Szejnberg] U 598.1
T.XVI
Kamińska J. zob. Kotarbińska Janina
Kamińska Maria U 598.1 T.XVII
Kamińska N. zob. Szeper–Kamińska Natalia
Kamiński A. U 598.1 T.XVII
Kamiński Józef U 598.1 T.XVII
Kancelaria Rady Państwa, Warszawa U 598.1
T.XXXII (Parczewski L.)
Kapper H. U 598.1 T.LII (Zakrzewska J.)
Karasoßen A. Bülend U 598.1 T.XLIX
(Türkische Akademische Arbeitsgruppe)
Karaś Mieczysław U 598.1 T.XVII
Karski Jan U 601 T.XV (Rudawski M.)
Karwowski Adolf U 598.1 T.XVII
Kasprzycki Tadeusz U 598.1 T.XVII
Katolicki Uniwersytet Lubelski U 598.1 T.XV
(Kalinowski J.)
Katowice zob.:
– *Panorama*
– Polskie Radio i Telewizja
– Towarzystwo Kultury Świeckiej. Klub
Kultury Współżycia i Tolerancji im. Ta-
deusza Kotarbińskiego
– Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami
– Uniwersytet Śląski
– Wyższa Szkoła Ekonomiczna

- Katulska K. zob. Gallina–Katulska Krystyna
Kawczak Andrzej U 598.1 T.XII (Hiż H.),
T.XVII
Kawecki Jerzy U 598.1 T.XVII
Kaznowska J. U 598.1 T.XVII
Kaźmierczak Edward U 598.1 T.XXXVII
(Prezydium RN w Łodzi)
Keldysz M.V. U 598.1 T.I (AN SSSR)
Keller Wiesława (Maria Załucka) U 601
T.VII
Kelly U 598.2
Ketling–Szemley C.J. U 598.1 T.XLVIII
(TKM)
Kiejcik Lilianna U 602.3 (WSP, Zielona
Góra)
Kielanowski Jan U 598.1 T.XVII, T.XLVIII
(TKN)
Kielce zob.:
– Koło Tow. Kultury Moralnej przy Hucie
Szklą „Sława”
– NOT
Kielski Bolesław U 598.1 T.XVII
Kielczewska Apolonja U 598.1 T.II (Basiu-
kiewicz M.)
Kierunki, Warszawa **U 598.1 T.XLVII**
(Szyszkowska M.)
Kietlińska Zofia U 598.1 T.XVII
Kieżun Witold U 598.1 T.XVII
Kijewski Krzysztof U 598.1 T.XVII
Kijowski Andrzej U 598.1 T.XLVIII (TKN)
Kisielewski Stefan U 598.1 T.IX (Garbusiń-
ska H.)
Klarmerowska Maria U 598.1 T.XVII
Klawek Aleksy U 598.1 T.XLIX (UJ)
Klemensiewicz Zenon U 598.1 T.XVII
Klepacki Zbigniew M. U 598.1 T.XVII
Klibansky Raymond U 598.1 T.XVII
Kliger George U 598.1 T.XVII
Klinika Hematologii Dziecięcej AM w Kra-
kowie **U 603 T.I** cz. 1
Kłonecki Witold U 598.1 T.XVII
Klub Demokratyczny w Łodzi **U 598.1**
T.XVII
Klub Księgarza, Warszawa **U 601 T.VI**
(Iwańska A.)
Klub Kultury Współzycia i Tolerancji im.
Tadeusza Kotrabińskiego zob. Towarzy-
stwo Kultury Świeckiej, Rada Woje-
wódzka w Katowicach
Klub Miłośników Julesa Verne’a przy Domu
Kultury „Lutnia” w Łodzi **U 601 T.XI**
(Łachaciński W.)
Klub „Pod Jaszczurami”, Kraków zob. ZSP
Klub Postępowych Nauczycieli im. Spasow-
skiego, Kraków **U 598.1 T.XVII**
Klub Profesorów, Docentów i Pracowników
Naukowych wyższych uczelni w Łodzi
U 598.1 T.XVII
Kluck M.D. U 598.1 T.XVII
Kłobuck zob.:
– Szkoła Podstawowa
Kłopocki Eugeniusz U 598.1 T.XVII
Kmita Jerzy U 598.1 T.XVII
Knaster Bronisław U 598.1 T.XVII
Knjazev Svetlana L. U 598.1 T.XVII
Knurów zob.:
– Liceum Ogólnokształcące w Knurowie
U 598.1 T.XXV
Kobryner T. U 601 T.VII
Kociołek Maria U 598.1 T.XVII
Kofler Adolf U 601 T.VII
Kofler Janina U 601 T.VII
Koj Leon U 598.1 T.XXXI (PWN)
Kokocińska Teresa U 598.1 T.XVIII
Kokosińska–Lutman Maria U 598.1
T.XVIII
Kolankowski Jerzy U 598.1 T.XVIII
Kolankowski Zygmunt U 602.4 (Archiwum
PAN)
Kolbe Maksymilian U 598.1 T.XIV (Jan-
kowski H.) zob. też Maximilian Kolbe
Werk, Freiburg
Kolakowski Leszek U 598.1 T.XVIII,
T.XXXVI (Poznański E.)
Koło b. Więźniów Obozu Koncentracyjnego
Auschwitz–Birkenau, Warszawa **U 600**
T.I
Koło Chrzanowiaków [Gimnazjum gen. Paw-
ła Chrzanowskiego], Warszawa **U 598.1**
T.XVIII
Koło Filozoficzne Studentów KUL, Lublin
U 598.1 T.XVIII
Koło Naukowe Filozofów WAP, Warszawa
U 598.1 T.III (Borgosz J.)

- Koło Przyjaciół Dzieci im. Kazimierza Jeżewskiego, Warszawa U 598.1 T.XVIII; 599; 601 T.VII
- Koło Towarzystwa Kultury Moralnej przy Hucie Szklą „Sława” w Kielcach U 598.1 T.XLVIII (TKM)
- Kolodziejczyk Leszek U 598.1 T.XVIII**
- Kolosowska Urszula U 603 T.II**
- Komarnicki Lech U 601 T.VII**
- Komendziński Tomasz U 601 T.VII**
- Komisja Konstytucyjna Sejmu RP, Warszawa U 598.1 T.XXVIII (Michejda T.)
- Komisja Zakładowa „Solidarności” przy SGPiS, Warszawa U 598.1 T.XVIII
- Komitet Badań Naukowych, Warszawa U 602.1
- Komitet Nauk Filozoficznych PAN, Warszawa U 600 T.I
- Komitet Nauk Filozoficznych i Sojologicznych PAN, Warszawa U 601 T.VII; 602.1
- Komitet Nauk Pedagogicznych PAN, Warszawa U 599 (Okoń W.)
- Komitet Naukoznawstwa PAN, Warszawa U 599 (Malecki I.); 601
- Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”, Warszawa U 601 T.VII
- Komitet Organizacyjny Jubileuszu Dyr. Muzeum Tatrzańskiego prof. Juliusza Zborowskiego, Zakopane U 598.1 T.LV (Żurowska K.)
- Komitet Organizacyjny III Kongresu Nauki Polskiej, Warszawa U 601 T.XIV (PAN)
- Komitet Redakcyjny *Biblioteki Klasyków Filozofii*, Warszawa U 597
- Komitet Redakcyjny *Dzieł Wszystkich Tadeusza Kotarbińskiego*, Warszawa U 602.1
- Komitet Założycielski Polskiego Towarzystwa Logicznego, Warszawa U 601 T.XXI (Wójcicki R.)
- Komorowska Helena U 598.1 T.XVIII**
- Konczyński Henryk U 598.1 T.XI** (Groszkowski J.)
- Konečný Robert U 598.1 T.XVIII**
- Konferencja, XXVII Historii Logiki, Kraków U 599
- Kongres zob. Komitet Organizacyjny III Kongresu Nauki Polskiej
- Kongres, I Nauki Polskiej, Warszawa U 594 T.IV
- Kongres, XV Nauk. Org. Pracy w Rolnictwie CIOSTA, Warszawa U 598.1 T.XVIII
- Kononov Jurij U 598.1 T.XVIII**
- Konorowski Zdzisław U 598.1 T.XVIII**
- Konorski Bolesław U 598.1 T.XVIII**
- Kopczyński H. U 598.1 T.XXXV** (PTE, Bydgoszcz)
- Koprowska Felicja U 598.1 T.XXXV** (Pol. Zw. Esperantystów)
- Koprowski Jan U 598.1 T.XVIII**
- Korcik Antoni U 598.1 T.XVIII**
- Kordaszewski J[an] U 598.1 T.XVIII**
- Kordoń Małgorzata U 602.4**
- Kormanowa [Żanna] U 598.1 T.XVIII; 599**
- Korotyńska Marta U 601 T.VII**
- Korotyński Henryk U 598.1 T.XVIII; 601 T.VII**
- Korsak M[aria] U 598.1 T.XLVIII** (TOZ)
- Korzeniewski Bohdan U 598.1 T.XVIII**
- Kosiński Tadeusz Piotr U 601 T.VII**
- Kossowska U 598.1 T.XXIV** (Lande J.)
- [Kossowska] Felicja U 598.1 T.XVIII
- Kostecki Ryszard U 601 T.VII**
- Kostrzewski Jan U 601 T.VII; 602.3**
- Koszalin** zob.:
– Związek Młodzieży Socjalistycznej
- Koszutski Józef U 598.1 T.XVIII**
- Kościałkowska Irena U 598.1 T.XLVIII** (TOZ)
- Kościelny Jerzy U 598.1 T.XVIII**
- Kościukiewicz St. U 598.1 T.XVIII** (Koło Chrzanowiaków)
- Kotarbińska Alina U 598.1 T.XIX**
- [Kotarbińska] Helena U 598.1 T.XIX; 601 T.VII
- [Kotarbińska] Jadwiga [z Piotrkowskich] U 598.1 T.XIX
- Kotarbińska Janina** z d. Dina Szejnberg, p. J. Kamińska U 598.1 T. XIX; 599–603
- Kotarbińska Julia** [z Wołodzków] U 598.1 T.VII (Dobiecka G.), T.XIX
- Kotarbińska Klementyna** z Tymoskich

- U 598.1 T.XIX
Kotarbińska Lucyna U 598.1 T.XXXIX (Ryziński C.)
[Kotarbińska–Stefanowska] Barbara U 598.1 T.XIX
Kotarbiński Adam U 601 T.VII; 603 T.V
Kotarbiński Tadeusz U 594–599; 601 T.V (Hiż H.), T.VII, T.IX (Lazari I.), T.XVIII (UAI); 602–603
Kott Jan U 598.1 T.XII (Hiż H.)
Kowalak Ada U 598.1 T.XIX (Kotarbińska H.)
Kowalak Tadeusz U 598.1 T.XX
Kowalakowie Grażyna i Tadeusz U 599
Kowalczyk Edward U 598.1 T.XX; 599
Kowalewscy Halina i Stanisław U 599
Kowalewska Halina U 598.1 T.XX
Kowalewski Konstanty U 598.1 T.XX; 601 T.VII
Kowalewski P.(?) U 598.1 T.X (Grabiański H.)
Kowalik Helena U 598.1 T.XX
Kowalikowie U 598.1 T.XX
Kowalski B. U 598.1 T.XX
Kowalski J. U 598.1 T.LV (Zał.)
Kowalski J. zob. Wierusz–Kowalski J[ózef]
Kowalski Leon U 598.1 T.XX
Kowalski Stanisław U 598.1 T.XX
Kowzan (Wolman) Halina U 599
Kozak Jarosław U 601 T.VII
Kozakiewicz Mikołaj U 598.1 T.XXI
Kozanecki Radzisław U 598.1 T.XXXV (PTE, Lublin)
Kozanecki Tadeusz U 598.1 T.XXI
Kožešnik Jaroslav U 598.1 T.XXI
Koziej Kazimierz U 598.1 T.XXXV (PTE, Elbląg)
Kozłowska Anna U 598.1 T.XXI
Kozłowski Wł. U 598.1 T.XXI
Kozubski Włodzimierz U 598.1 T.XXI
Kraczkiewicz Janina U 601 T.VIII
Kraczkiewicz Zygmunt U 596.1
Krahelska Halina U 598.1 T.XXI
Krajewski Janusz U 598.1 T.XXI; 601 T.VIII
Kraków zob.:
– Instytut Filozofii UJ
– Instytut Nauk Społecznych WSP
– Klinika Hematologii Dziecięcej AM
– Klub Postępowych Nauczycieli im. Spasowskiego
– Konferencja, XXVII Historii Logiki
– Państwowy Dom Małych Dzieci
– Polska Akademia Umiejętności
– Polski Słownik Biograficzny
– Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddz.
– *Tygodnik Powszechny*
– Uniwersytet Jagielloński
– Wydawnictwo Literackie
– Zakład Logiki UJ
– ZSP Klub „Pod Jaszczurami”
– *Życie Literackie*
Krassowska [Eugenia] U 598.1 T.I (Ajdukiewicz K.)
Krasuska–Żelazowska U 598.1 T.XXI
Kraszewska Janina U 598.1 T.XXI
Kraszewski Zdzisław U 598.1 T.XXI
Krausowa Maria J. U 598.1 T.XXI
Kreczmar Jerzy U 598.1 T.XXI
Křižka Josef U 598.1 T.XXI
Krońscy [Irena i Tadeusz] U 598.1 T.XXI
Krońska Irena [z Krzemickich] U 597; 598.1 T.XXI; 601 T.XIII (PWN)
Kroński Tadeusz U 597
Kropornicka Olga U 599; 600 T.I (fot.); 601 T.VIII
Król Henryk U 598.1 T.XXI
Król Jan Aleksander U 598.1 T.LI (*Wiesź*)
Królewskie Holenderskie Linie Lotnicze, Warszawa U 601 T.XII (Nagel E.)
Kruk–Olpiński Witold U 598.1 T.LIV (ZNP)
Krukowski A. zob. Zdanowicz–Krukowski Aleksander
Krukowski Kazimierz [Lopek?] U 598.1 T.XXI
Krupiński Józef U 598.1 T.XXI
Kryśkow Stanisław U 602.4
Krzyczkowsy Z[ofia] i J[ózef] U 598.1 T.XXI
Krzyczkowska [z Sobierańskich] Z. zob. Przanowska Zofia
Krzywicki Jerzy U 598.1 T.XXI
Krzywicki Ludwik U 598.1 T.XXXIX

- (Samotykowa N.)
Krzyżanowski Adam U 598.1 T.XXXV
(PAU)
Krzyżewski Tadeusz U 598.1 T.XXI
Książka i Wiedza, wyd. Warszawa U 598.1
T.XXII
[**Kubera**] Sylwester U 598.1 T.XXII
Kubiak Stanisław U 598.1 T.XXII
Kubiak Waclaw U 598.1 T.XXII
Kubicki Leszek U 599 (Wydz. I Nauk Spo-
lecznych PAN)
Kubik Mariusz U 601 T.VIII
Kubik Waclaw U 599
Kubin Jerzy U 598.1 T.XXII
Kubowicz Marianna U 598.1 T.XXII
Kuczyński Janusz U 598.1 T.XXII; 601
T.VIII
Kuderowicz Zbigniew U 599
Kulczycki Janusz U 598.1 T.XXII
Kulczyński St[anislaw] U 598.1 T.IX (Ga-
wecki S.), T.X (Grabiański H.)
Kulerski Zygmunt U 598.1 T.XXII
Kuligowska Dominika U 598.1 T.XXII
Kultura, Warszawa U 598.1 T.XIII (Horo-
dyński D.); 601 T.XV (Rudawski M.)
Kumaniecki Kazimierz U 598.2
Kumecka Hanna U 601 T.VIII
Kunicki–Goldfinger Władysław U 598.1
T.XLVIII (TKN)
Kunowicz Emilia U 598.1 T.XXII
Kuratorium Obozu Służby Polsce w Łodzi
U 598.1 T.XXII
Kurczak Justyna U 602.3 (PTF, Łódź)
Kurier Codzienny, Warszawa U 596.1
Kurnal Jerzy U 598.1 T.V (Czak K.)
Kuroń Andrzej U 598.1 T.XLV (SIMP)
Kurowski Stefan U 598.1 T.XXII
Kurtz Paul U 598.1 T.XIII (International
Directory of Philosophy)
Kurykiel Maria U 601 T.VIII
Kuryluk Karol U 597
Kurz Andrzej U 598.1 T.XVIII (Konorski
B.), T.XXII
Kurzelewski Z. U 601 T.VIII
Kuś Andrzej U 598.1 T.XXII
Kuźnica, Łódź U 598.1 T.XXII
Kuźnicka Maria U 598.1 T.XXII
Kuźnicka Zofia U 598.1 T.XXII
Kwapiński Józef U 598.1 T.XXII
Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, War-
szawa U 598.1 T.XLIX (Voisé W.)
Kwartalnik Historyczny, Warszawa U 598.1
T.XXII
Kwaterko A. U 598.1 T.XLVIII (Tow.
Społ.–Kult. Żydów w Polsce)
Kwiatkowska M. U 598.1 T.XXII
Kwiecień C. U 598.1 T.XXXV (PRiT)
Labuda Gerard U 598.1 T.XXXVII
(PTPN)
Lach Józef U 598.1 T.XXII
Lameere Jean U 598.1 T.V (Comité
Exécutif de la Manifestation E. Dupréel)
Lamprecht [Zofia] U 598.1 T.XXIII
Landau Sabina [z d. Fromer] U 598.1
T.XXIV
[**Lande**] Jerzy U 598.1 T.XXIV, T.XLV
(Sunderland J.)
Landsbergerowa J. zob. Galasińska–Lands-
bergerowa Janina
Lange [Oskar] U 598.2
Larroyo Francisco U 598.1 T.V (Congreso,
XIII Intern. de Filosofia, Mexico)
Laudańska Irena U 601 T.VIII
Lausz K. U 598.1 T.XXIX (Min. Oświaty)
Lazari–Pawłowska Ija U 598.1 T.II (Bara-
nowski A.), T.XXIV; 601 T.IX
Lech Konstanty U 598.1 T.XXIV
Leduc Victor U 598.1 T.XXIV
Légation d'Israel, Warszawa U 598.1 T.I
(Amir R.)
Légation de Suisse en Pologne, Varsovie
U 598.1 T.XXIV
Legowicz Jan U 598.1 T.XXIV, T.LV (*Ży-
cie Szkoły Wyższej*); 601 T.X
Lejewski Czesław U 598.1 T.XXIV
Lektorski V.A. U 598.1 T.XXIV
Lepówna Jadwiga U 598.1 T.XXIV
Leszczyński Jan U 598.1 T.XXIV; 599
Leśniczak Zygmunt U 598.1 T.XVII (Klub
Demokratyczny)
Leśniewska Zofia U 598.1 T.XXIV
Leśniewski Andrzej U 598.1 T.XXIV
Leśniewski Stanisław U 598.1 T.I (Ajdu-

- kiewicz K.)
Leśniewski Wiktor U 598.1 T.XXIV; 599
Leśnodorski Bogusław U 598.1 T.XXIV
T.LII (Wroczyński R.)
Lewandowski Henryk U 598.1 T.XXIV
Lewandowski Jędrzej U 598.1 T.LI (Wilej-
szys B.)
Lewenfisz–Wojnarowska T[eofila] U 598.1
T.VI (Debolski A.)
Lewi (Levi) Sabina U 598.1 T.XXIV; 601
T.X
Lewicka Danuta U 598.1 T.XXIV
Lewicka Elżbieta U 598.1 T.XXXV (Pol.
Zw. Esperantystów)
Lewit U 598.1 T.XLVIII (Tow. Społ.–Kul-
turalne Żydów w Polsce)
Lewy C. U 598.1 T.XXIV
Libera Helena i Zdzisław U 601 T.X
Libera Zdzisław U 598.1 T.XXV
Libiszowska Zofia U 601 T.X
Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących w
Jeleniej Górze **U 598.1 T.II** (Baum K.),
T.XXV
Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Ko-
tarskiego, Sepólno Krajeńskie **U 603**
T.III
Liceum Ogólnokształcące w Knurowie
U 598.1 T.XXV
Lind A. zob. Versteegh Lind Aina
Line Maria U 598.1 T.XXV; 601 T.X
Line Michał U 598.1 T.XXV
Lineback Richard H. U 598.1 T.XIII (In-
tern. Directory of Philosophy), T.XXV
Link David T. U 598.1 T.XXV
Linke Anna i Bronisław U 598.1 T.XXV
Linkiewicz Szymon U 598.1 T.XXV
Lipiec Tadeusz U 598.1 T.XXV
Lipiec Wanda U 598.1 T.XXV
Lipińska Hanna U 598.1 T.XXV
Lipska Elżbieta U 598.1 T.I (Antoniakowie
A. i K.)
Lipski Jan Józef U 598.1 T.XXV
Liput Janina U 598.1 T.XXV
Lis Zbigniew U 601 T.V (Hiż H.)
Lisiecka Alicja U 598.1 T.XXX (*Nowa*
Kultura)
Lisowski Jerzy U 598.1 T.XXV
Listowski A. U 598.1 T.XXV
Literatura, Warszawa **U 598.1 T.X** (Gotte-
sman G.), T.XVIII (Koprowski J.),
T.XXXVII (Putrament J.)
Litwin Józef U 598.1 T.XXV
Londyn zob:
– Air–India International
– *Dziennik Polski*
– International, The, Year Book and Sta-
tesmen’s Who’s Who
Lopek zob. Krukowski Kazimierz
Lorentz Zygmunt U 598.1 T.VIII (Dylik J.)
Lott B.M. U 598.1 T.XXV
Louvain zob.:
– Colloque de Logique–Bruxelle
Lubecka Wanda U 598.1 T.XXV
Lubińska Liliana U 598.1 T.XXV
Lublin zob.:
– Katolicki Uniwersytet Lubelski
– Koło Filozoficzne Studentów KUL
– Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
– Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kie-
rowania
– Uniwersytet Marii Curie–Skołodowskiej
Lukács Georg U 598.1 T.XXV
Lundgren Max U 598.1 T.XX (Kowalski L.)
Luschei Eugene C. U 598.1 T.XXV
Lutman M. zob. Kokoszyńska–Lutman
Maria
Lutzowa Hanna U 598.1 T.XXV
Lwów zob.:
– Instytut Nauk Społecznych
Łachaciński Winicjusz U 598.1 T.XXVI;
599; 601 T.XI
Łapicki B[orys] U 596.4; 598.1 T.XXVII
Łączyńska Anna U 598.1 T.XXVII
Łempicka Janina U 598.1 T.XXVII
Łempicka R. zob. Popławska Romana
Łempicki Stanisław U 598.1 T.XXVII
Łopata Antoni U 598.1 T.LIV (ZNP)
Łoś Stanisław U 598.1 T.XXVII
Łowicz zob.:
– Miejska Rada Narodowa
– Ognisko Emerytów
Łoziński Karol U 598.1 T.XXVII
Łódzkie Towarzystwo Naukowe **U 598.1**

T.VIII (Dylik J.), T.XXVII; 599; 601
T.XII

Łódź zob.:

- Akademia Medyczna
- Akademia Muzyczna
- Biblioteka Uniwersytecka
- *Dziennik Łódzki*
- Klub Demokratyczny
- Klub Miłośników Julesa Verne'a przy
Domu Kultury „Lutnia”
- Klub Profesorów, Docentów i Pracowni-
ków Naukowych wyższych uczelni
- Kuratorium Obozu Służby Polsce
- *Kuźnica*
- Łódzkie Towarzystwo Naukowe
- Milicja Obywatelska. Komendant
- *Mysł Współczesna*
- *Opinia*
- Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im.
Tadeusza Kotarbińskiego
- Politechnika Łódzka
- Polska Agencja Prasowa
- Polski Czerwony Krzyż
- Polski Związek Esperantystów
- Polskie Towarzystwo Filozoficzne
- Prezydium Rady Narodowej
- Sąd Koleżeński [Profesorów]
- Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kie-
rowania
- Towarzystwo Przyjaciół Łodzi
- Uniwersytet Łódzki
- *Wiesć*
- Wydawnictwo Łódzkie
- Łubiński** Mieczysław U 598.1 T.XXVII
- Łubnicki** Narcyz U 598.1 T.XVII; 599; 601
T.II (Cackowski Z.), T.XXI (Zał.)
- Łuczak** Czesław U 601 T.III (Giedymin J.)
- Łukasiewicz** Jan U 598.1 T.II (Baczko B.)
- Łukasiewiczowa** Regina [z Barwińskich]
U 598.1 T.XXVII
- Łysakowski** Adam U 598.1 T.XXVII
- Łysek** Jan U 598.1 T.XXVII

- Maagan** Michael U 601 T.XII
- Machejek** Władysław U 598.1 T.LV (*Życie*
Literackie)
- Macheta** T. zob. Durańska–Macheta Teresa

Machnik Tadeusz U 598.1 T.XXVII

Maciąg Włodzimierz U 598.1 T.LV (*Życie*
Literackie)

Mack Karlheinz U 598.1 T.XXVII

Madej E. zob. Pietruska–Madej Elżbieta

Madeja I. zob. Młynarczyk Madeja Iwona

Madeyski Marian U 598.1 T.XXVII

Madryt zob.:

– Rząd Hiszpanii

Maharaja of Mysore (Maharadza Majsuru,
Indie) U 598.1 T.XXVII

Makkink G.F U 598.1 T.XXVII

Maksymowicz Krzysztof U 603 T.V

Malbork zob.:

– Muzeum Zamkowe w Malborku U 598.1
T.XXIX

Malecki Ignacy U 598.1 T.XXXV (PAN);
599

Malerna (?) Paul U 598.1 T.XXVII

Malewski Andrzej U 598.1 T.XXVII

Malinowski A. U 598.1 T.XXVII

Malinowski Antoni U 598.1 T.XXVII

Malinowski Edmund U 598.1 T.XXVII

Małachowski Aleksander U 598.1 T.XXVII

Małcużyński W[itold] U 598.1 T.XXVII

Małecki Lech U 598.1 T.XXVII

Malkowska Janina U 598.1 T.XXVII

Mangeron D. U 598.1 T.XXVII

Maniecki Florian U 598.1 T.XVIII (Kon-
gres CIOSTA)

Manka Joseph U 598.1 T.XXVII

Manteuffel Ryszard U 598.1 T.XVIII
(Kongres CIOSTA)

Mańkowska Stefania U 598.1 T.XXXIII
(Pawlikowska A.)

Mańkowski Br. U 598.1 T.XLVIII (Koło
Chrzanowiaków, Warszawa)

Mańkowski P. U 598.1 T.XXVII

Marciszewski Witold U 598.1 T.XXVIII,
T.XLIV (Srzednicki J.); 601 T.XII

Marczak J. U 598.1 T.XXVIII

Marek Ignacy U 601 T.V (Gołąb T.)

Marek Julius U 598.1 T.XXVIII; 599

Markert Ryszard U 601 T.XII

Markert W[acław] U 598.1 T.XXVIII; 601
T.XII

Markiewicz K. U 598.1 T.XXVIII

- Markiewicz Władysław U 598.1 T.XXXV** (PAN); **599** (Wydz. I Nauk Społ. PAN)
- Markowicz Z[ygmunt] U 598.1 T.XXVIII**
- Marucha–Poleski Józef U 601 T.XII**
- Marzecki Jerzy U 598.1 T.XXX (NOT) U 598.1 T.**
- Mascarou E. zob. Neyman [–Mascarou] Elżbieta
- Maszyński Piotr zob. Tow. Śpiewacze „Lutnia” im. P. Maszyńskiego
- Maślińska Halina U 598.1 T.XXVIII; 599**
- Matecki Tadeusz U 598.1 T.XXVIII,** T.XLVIII (TOZ)
- Matejko Aleksander U 598.1 T.XII (Hiż H.), T.XXVIII**
- [Matlakowski] W[ładysław Kiejstut] U 598.1 T.XXVIII**
- Matuszewska B. U 598.1 T.XXXI (PWN)**
- Matuszewska Przemysława U 598.1 T.XXVIII**
- Matuszewski J[ózef] U 601 T.XVIII (UAM)**
- Matuszewski Stefan U 598.1 T.XLVIII (TKM)**
- Maximilian Kolbe Werk, Freiburg U **601 T.XII**
- Máynez Euardo García U 598.1 T.V** (Congreso, XIII Intern. de Filosofía, Mexico)
- Mayoux J.J. U 598.1 T.XLIX (UNESCO)**
- Mayrhofer Manferd U 598.1 T.XXVIII**
- Mazaraki Anna U 598.1 T.XXVIII**
- Mazur G. U 601 T.XX (Woleński J.)**
- Mączewski Bohdan U 598.1 T.XXVIII**
- McAlister Linda L. U 598.1 T.XXVIII**
- McCall S. U 598.1 T.XXVIII**
- McClure Paul T. U 598.1 T.XXVIII**
- Mediolan** zob.:
– *Methodos*
- Mehlberg Henryk U 598.1 T.XXVIII; 601 T.XII**
- Melich A[lojzy] U 598.1 T.XXVIII**
- Mellibruda Jerzy U 601 T.XIV (PTP)**
- Meloe Jakob U 598.1 T.XXVIII**
- Merković Mihailo U 598.1 T.XXVIII**
- Merlan Franciszka U 598.1 T.XXVIII**
- Merz Emil U 598.1 T.XXVIII**
- Metaphilosophy*, New York U **598.1 T.IV** (Bynum T. W.)
- Methodos*, Milano U **598.1 T.XLIX** (Vaccarino G.), T.LIV (Zonta B.)
- Mexico** zob.:
– Congreso, XIII Internacional de Filosofía
- Michaeli Hans W. U 601 T.IV** (Glans I.)
- Michaeli Sophie U 600 T.I, 601 T.IV** (fot.)
- Michajłow W[odzimierz] U 602.3**
- Michałowski Kazimierz U 598.1 T.IV** (Byrski Z.)
- Michalowski Roman U 598.1 T.XXVIII**
- Michalski Stanisław U 598.1 T.XXVII** (Malkowska J.)
- Michaltschew D[imitrij] U 598.1 T.XXVIII**
- Michalowicz Mieczysław U 598.1 T.VI** (Debolski A.), T.XXVIII
- Michalowski Czesław U 598.1 T.XXVIII**
- Michejda Tadeusz U 598.1 T.XXVIII**
- Michigan** zob.:
– *Philosophy of Science*
- Mickiewicz–Blätter*, Heidelberg U **598.1 T.III** (Buddensieg H.)
- Miedziński Ziemowit U 598.1 T.XXIX**
- Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy U **598.1 T.XXXV** (Podraza B.)
- Miejska Rada Narodowa w Łowiczu U **598.1 T.XXIX**
- Miejska Rada Narodowa, Polanica Zdrój U **598.1 T.XXIX**
- Miejska Rada Narodowa, Szamotuły U **598.1 T.X** (Grabiańska S.)
- Mierzecka Janina U 599**
- Mierzecki Henryk U 598.1 T.XLVIII (TWP)**
- Mierzejewski Andrzej U 598.1 T.I** (Agencja Autorska)
- Mierzwa Stefan U 601 T.V** (Hiż H.)
- Międz. Komitet Organ. Rady Ziemi i Rządu Ziemi, Warszawa U **598.1 T.XXIX** (Mikulski S.)
- Mięsowicz Marian U 598.1 T.XXIX**
- Mikołajczykowa Halina Barbara U 598.1 T.XXIX**
- Mikulinski S.R. U 598.1 T.XXIX**
- Mikulski Stanisław U 598.1 T.XXIX**
- Milewicz Bolesław U 598.1 T.XXX** (*Nowa Szkoła*)
- Milicja Obywatelska, Komendant w Łodzi U **598.1 T.V** (Chruśliński L.)

- Millar** Michael H. U 598.1 T.XXIX
Miller Alice U 601 T.XII
Miller Danuta U 602.1
Miller Jan N. U 598.1 T.XXIX
Millet Louis U 598.1 T.XXIX
Minc Bronisław U 598.1 T.XXIX
Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Warszawa U 599 (Nawrocki J.)
Ministerstwo Gospodarki Teren. i Ochrony Środowiska, Warszawa U 598.1 T.VII (Dołycki W.)
Ministerstwo Handlu Zagranicznego, Warszawa U 598.1 T.V (Comité Exécutif de la Manifestation Eugene Dupréel)
Ministerstwo Łączności U 598.1 T.XX (Kowalczyk E.)
Ministerstwo Oświaty, Warszawa U 598.1 T.XXIX, T.XL (Schweizerisch-Polnische Gesellschaft), T.XLVI (Szanter S.)
Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa U 598.1 T.V (Czak K.); VI (Dąbska I.)
Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa U 598.1 T.XXIX
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa U 598.1 T.VIII (Gajda E.)
Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa U 598.1 T.VIII (Fromer M.)
Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki, Warszawa U 598.1 T.XXIX
Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, Warszawa U 596.3; 598.1 T.II (Basiukiewicz M.)
Miodkowski Stefan U 599
Mioduszewscy Walentyna i Jerzy U 598.1 T.X (Grabiańska S.)
Mistouflet Pierre U 598.1 T.XXIX
Misztal Franciszek U 598.1 T.LII (Wszechnica PAN)
Mitchell S. U 598.1 T.XXXI (Ogólnopolski Komitet Pokoju)
Młodkowski Stefan U 598.1 T.XXIX
Młodożeniec Juventyn U 598.1 T.XXIX
Młynarczyk Madeja Iwona U 603 T.I cz.2
Młynarski Feliks U 598.1 T.XXIX
Moczarski Kazimierz U 598.1 T.XXIX
Moisil C. U 598.1 T.XXIX
Molińska Zofia U 598.1 T.XXIX
Momańczuk Piotr U 598.1 T.XXIX
Montuszewski Stanisław U 598.1 T.XXIX
Morawski Stefan U 598.1 T.XXIX
Mormund (?) Józef U 598.1 T.XXIX
Morpan M. zob. Wawrykowa Maria
Morsztynkiewiczowa Irena U 599; 601 T.XIV (*Prz. Biblioteczny*)
Moser Shea U 601 T.XII
Moskalik Feliks U 598.1 T.XXIX
Moskwa zob.:
– Akademiya Nauk SSSR
– Izdatelstvo „Ekonomika”
– Izdatelstvo Innostrannoj Literatury
– Izdatelstvo „Znanie”
– *Pravda*
– *Uspechy Filosofii*
– *Voprosy Filosofii*
Mostowski Andrzej U 598.1 T.I (Ajdukiewicz K.), T.XXIX
Moszczeńska Wanda U 601 T.VIII (Kraczkiewicz J.)
Moszyńska Maria U 601 T.XII
Mowsztowicz Jakub U 598.1 T.XXIX
Mozgalik Hildegarda U 598.1 T.XXV (Liceum Ogólnokszt. w Knurowie)
Możejko Tadeusz U 598.1 T.XXIX
Mrela Henryk U 598.1 T.XXIX
Mroczkowski Przemysław U 598.1 T.XXIX
Mrozowski S. U 598.1 T.XII (Hiż H.)
Mścichowski Maciej U 598.1 T.XXIX
Muszyński Jan U 598.1 T.XXIX
Muzeum Adama Mickiewicza, Warszawa U 598.1 T.II (Banko–Sitek E.)
Muzeum Więzienie PAWIAK, Warszawa U 600 T.I
Muzeum Zamkowe w Malborku U 598.1 T.XXIX
Myczkowa Barbara U 598.1 T.XXIX
Myer Richard B. U 598.1 T.XXIX
Mysłakowska Łucja U 598.1 T.XXIX
Mysłakowski Z[ygmunt] U 598.1 T.XXIX
Mystkowski Stanisław U 598.1 T.XXIX
Mysł Filozoficzna, Warszawa U 597; 598.1 T.XXIX
Mysł Współczesna, Łódź U 598.1 T.XLIX (Ułaszyn H.)

- Naczelna Organizacja Techniczna w Kielcach U 598.1 T.XXX
- Nadad A. U 598.1 T.XXX
- Nadworny] Maciej U 601 T.V (Gołąb T.)
- Nagel Ernest U 598.2; 601 T.XII
- Nagórska Anna U 598.1 T.XXX
- Nalepa Jerzy U 598.1 T.XXX
- Namysłowski W. U 598.1 T.XXX
- Napieraj Zofia U 602.3 (PBW)
- Nasza Księgarnia Instytut Wydawniczy Warszawa U 602.2
- Nasza Księgarnia, red. *Encyklopedii Wychowania*, Warszawa U 598.1 T.XXX
- Naszarkowska Weronika [z d.Sigalin] U 601 T.XII
- Nauka Polska*, Warszawa U 598.1 T.XXX
- Naville Pierre U 598.1 T.XXX
- Nawrocki Jerzy, minister NSWiT U 599
- Nawroczyński Bogdan U 598.1 T.XXX
- Nejman V.B. U 598.1 T.XXX
- Neues Deutschland*, Berlin U 598.1 T.XLIV (Stanek B.)
- Neugebauer Eugeniusz U 598.1 T.XLVIII (TKM)
- Neyman [–Mascarou] Elżbieta U 598.1 T.XXX
- Niecikowski Jerzy U 598.1 T.XXX
- Niemierko Stella i Włodzimierz U 598.1 T.XXX
- Nierychlewski Eugeniusz U 598.1 T.XXX
- Niesławska W. U 598.1 T.XXX
- Niklas Urszula U 601 T.XXI (Zał.)
- Niwiński Tadeusz U 598.1 T.XXX
- Nordsjö Torsten U 599; 600 T.I; 601 T.IV (fot.), T.XII
- Norske Stortings Nobelkomité, Oslo U 598.1 T.XL (Schon A.)
- Nowa Kultura*, Warszawa U 598.1 T.XXX, T.XXXIX (Samotykowa N.)
- Nowa Szkoła*, Warszawa U 598.1 T.XXX
- Nowa Wieś*, Warszawa U 598.1 T.XXX
- Nowacki Tadeusz U 598.1 T.XXX
- Nowacki Wieńczysław U 598.1 T.XVII (Kijewski K.)
- Nowacki Witold U 598.1 T.XXX, T.XXXV (PAN)
- Nowaczyk Stanisław U 598.1 TLV. (*Życie Szkoły*)
- Nowak Franciszek U 598.1 T.XVIII (Gabinet Przew. Rady Państwa)
- Nowak Jan U 598.1 T.XVII (Klub Postęp. Naucz. w Krakowie)
- Nowak Leszek U 598.1 T.XXX
- Nowak Ryszard U 598.1 T.XXXVII (Prez. Miejskiej RN, Pruszcz Gd.)
- Nowak–Dłużewski Juliusz U 598.1 T.XXX
- Nowakowie Izabella i Leszek U 599
- Nowakowscy Irena i Stefan U 599
- Nowakowska Maria U 598.1 T.XXX
- Nowakowski Z. U 598.1 T.XXX
- Nowe Drogi*, Warszawa U 598.1 T.XXI (Kozanecki T.)
- Nowicka–Włodarczyk Ewa U 601 T.IX (Lazari I.)
- Nowicki Kazimierz U 598.1 T.XXXI (PWN)
- Nowicki Stanisław U 598.1 T.XXX
- Nowiny Kurier*, Tel Awiw U 601 T.XV (Rudawski M.)
- Nowy Ruch Cywilizacyjny „Faberyzm”, Warszawa U 601 T.II (Czemier E.)
- Nowy Jork** zob.:
- Alfred Jurzykowski Foundation, Inc
  - Fundacja Kościuszkowska
  - *International Philosophical Quarterly*
  - *Metaphilosophy*
  - Wanda Roehr Foundation
- Nuova Italia*, La, Firenze U 598.1 T.XXX
- Nurt*, Poznań U 598.1 T.XVII (Kmita J.)
- Oberkofler** Gerhard U 598.1 T.XXXI
- Obóz dla b. więźniarek niemieckich obozów koncentracyjnych, Doverstorp (Szwecja) U 600 T.I
- Odra*, Wrocław U 602.2
- Odrowąż Pieniążek** Janusz U 598.1 T.XXXIV (P.E.N. Club)
- Ognisko Emerytów w Łowiczu U 598.1 T.XXXI
- Ogólnopolski Komitet Pokoju, Warszawa U 598.1 T.XXXI
- Ogólnopolskie Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli, Poznań U 598.1 T.XXXI
- O’Hagan** Timothy U 598.1 T.XXXI

- Okołowski Paweł** U 601 T.XIII
Okoń Wincenty U 598.1 T.XXXI; 599
Olbrechts–Tyteca [Lucie] U 601 T.XIII
Olewińska Janina U 601 T.XIII
Olewiński Zbigniew U 598.1 T.XXXI; 601 T.XIII
Olszewska Halina U 598.1 T.XLVIII (Tow. Śpiewacze „Lutnia”)
Olszewski Eugeniusz U 598.1 T.XXXI
Olsztyn zob.:
– Akademia Rolniczo–Techniczna. Wydawnictwo
– *Gazeta Olsztyńska*
– Olsztyńska Pantomima Głuchych
– Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Tadeusza Kotarbińskiego
– Wyższa Szkoła Nauczycielska
Olsztyńska Pantomima Głuchych U 598.1 T.XXXI
Olpiński W. zob. Kruk–Olpiński Witold
Opal Ludwik U 598.1 T.XXXI
Opinia, Łódź U 598.1 T.XXXI
Opole zob.:
Opole, red. U 598.1 T.VII (Duda H.)
Orka, Warszawa U 598.1 T.XLIV (Starzec F.)
Orłowski Tadeusz U 598.1 T.IV (Choynowski M.)
Ormesson Jean de U 598.1 T.XXXI (*Dio-gene*, Paris)
Örtendahl Pontus U 598.1 T.XXXI
Ortwald Eugeniusz U 598.1 T.XXXI
Ortwein Ludwik U 598.1 T.XXXI
Orzeszko Janina U 598.1 T.XXXI
Osetowska Ewa U 598.1 T.XXXI
Osetowska Magdalena U 601 T.XIII
Osetowska Seweryna U 598.1 T.XXXI; 601 T.XIII
Osiecka St. U 598.1 T.XXXI
Osłó zob.:
– Norske Stortings Nobelkomité
Ossolineum zob. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo
Ossowska Maria U 598.1 T.XXXI
Ossowski Stanisław U 597; 598.1 T.XXXI
Ostapczuk Bronisław U 598.2
Österreichisches Kulturinstitut Warschau U 601 T.XIII
Osteuropa–Naturwissenschaft, Stuttgart U 601 T.I (Buchholz A.)
Ostrogorski George U 598.2
Ostrowscy L. i J. U 599
Ostrowska Helena z Wrzoków U 598.1 T.XLI (Sławińska K.)
Ostrowski Jan J. U 598.1 T.XXXI
Ostrowski K. U 598.1 T.XXXV (Podgórecki A.)
Osrodek Badań Transportu Samochodowego, Rada Naukowa, Warszawa U 596.1
Osrodek Oświatowych Prac Programowych, Warszawa U 598.1 T.XLVIII (Terechowa J.)
Osrodek Przetwarzania Informacji, Warszawa U 601 T.XX (Wasiak W.)
Oświata Dorosłych, Warszawa U 598.1 T.XXXI
Pabianice zob.:
– Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Tadeusza Kotarbińskiego w Łodzi; Filia
Pacak Bronisława U 601 T.XIII
Pacakowie Halina, Ryszard, Piotr U 599; 601 T.XIII
Paker Elżbieta U 598.1 T.XVII (Klonecki W.)
Palmer Robert B. U 598.1 T.XXXI
Palmgren Pontus U 598.1 T.XLIII (Societas Scientiarum Fennica)
Palmowska–Frankowska Janina U 599; 600 T.I (fot.)
Pala Karol U 596.5
Pamiętnik Teatralny, Warszawa U 598.1 T.XVIII (Korzeniewski B.)
Pamiętnikarstwo Polskie, Warszawa U 598.1 T.XIV (Jakubczak F.)
Panasiuk Ryszard U 601 T.XIII
Pankiewicz U 598.1 T.XXXI
Pankiewicz M. U 598.1 T.XLVIII (TKM)
Panorama, Katowice U 598.1 T.XLIV (Sokołowski S.)
Pańczyk Jan 602.2 (WSPS)
Państwo i Prawo, Warszawa U 598.1 T.LIII (Zawadzki S.)
Państwowe Wydawnictwo Naukowe, War-

- szawa U 597; 598.1 T.IX (Gebethner Z.), T.XXXI, T.XXXVI (Poznański E.); 601 T.XIII, 602.2
- Państwowy Dom Małych Dzieci w Krakowie U 603 T.I cz.1
- Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa U 597; 601 T.XIII
- Paradies F. U 598.1 T.XXXI
- Parandowski Jan U 598.1 T.XXXIV (P.E.N. Club)
- Parczewska J[anina] U 598.1 T.XXXII
- Parczewska W. U 598.1 T.XXXII
- Parczewski Lech U 598.1 T.XXXII
- Parczewski Ryszard U 598.1 T.XXXII
- Parczewski Tomasz U 598.1 T.XXXII
- Partum Andrzej U 598.1 T.XXXII
- Paryz zob.:
- Association Frédéric et Irene Joliot–Curie
  - Comité de Cooptation de l'Institut International de Philosophie
  - *Diogene*
  - *Études Philosophiques*, Les
  - Gautier–Villars, ed.
  - Institute International Philosophie
  - Société des Gens de Lettres de France
  - UNESCO
- Pasenkiewicz Kazimierz U 598.1 T.XXXII, XXXVIII (Ritterman S.)
- Paško Mieczysław U 598.1 T.XXXII
- Patočka Jan U 598.1 T.XXXII
- Patora Antoni U 602.2
- Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego w Piotrkowie Trybunalskim U 602.3
- Patyjewicz Lucyna U 601 T.XIII
- PAWIAK zob. Muzeum Więzienie PAWIAK
- Pawlicki Krzysztof U 598.1 T.XXXII
- Pawlikowska Anna U 598.1 T.XXXIII
- Pawlikowski Michał U 598.1 T.XXXIV
- Pawlikowski Tadeusz U 596.1
- Pawłowscy Maria i Paweł U 598.1 T.XXXIV
- Pawłowska I. zob. Lazari–Pawłowska Ija
- Pawłowska J. zob. Rużyło–Pawłowska J.
- Pawłowska–Popescu Maria U 598.1 T.XXXIV; 599; 601 T.XIII
- Pawłowski Tadeusz U 597; 598.1 T.XXXIV; 601 T.XIII
- Pedagogiczna Biblioteka Dzielnicowa, Warszawa U 598.1 T.XL (Sieradzki M.)
- Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Tadeusza Kotarbińskiego, Łódź U 602.3
- Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Tadeusza Kotarbińskiego w Łodzi; Filia w Pabianicach U 601 T.XI (Łachaciński W.); 602.3
- Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Tadeusza Kotarbińskiego, Olsztyn U 602.3
- Peirce [Charles Sanders] U 601 T.V (Hiż H.)
- Pejve Ja.V. U 598.1 T.I (AN SSSR)
- Pelc Jerzy U 598.1 T.XXXIV; 601 T.V (Hiż H.), T.XIII
- Pelc Julian U 598.1 T.XXXIV
- P.E.N. Club, Warszawa U 598.1 T.XXXIV
- Pena Margarith U 598.2
- Perelman Ch. U 598.1 T.XXXIV
- Perlowski Kazimierz U 598.1 T.XXXIV
- Perzyna Tadeusz U 598.1 T.XXXIV
- Petrażycki L[eon] U 598.1 T.LV (Zał.)
- Petsch Danuta U 598.1 T.XXXI (PWN)
- Philosopher's Index, The, Bowling Green U 598.1 T.XXXV (Lineback R.H.)
- Philosophy Documentation Center, Bowling Green U 601 T.XIII
- Philosophy of Science*, Michigan U 601 T.XVI (Rudner R.)
- Piechowska Irena U 598.1 T.XXXIV
- Pieniążek J. zob. Odrowąż Pieniążek Janusz
- Pieniążek Szczepan A. U 598.1 T.XVII (Kielanowski J.)
- Pieńkowski Jerzy U 598.1 T.XXXIV
- Pieńkowski Józef U 598.2
- Pieńkowski S[tefan] U 596.4
- Piernik Grażyna U 603 T.I cz.2
- Pieszczachowicz Jan U 598.1 T.XLV (*Student*)
- Pieter Józef U 598.1 T.XXXIV
- Pietruska Irena U 598.1 T.VIII (Frejlich H.)
- Pietruska–Madej Elżbieta U 599; 601 T.XIII
- Pietruski Oktaw U 598.1 T.XXXIV
- Pila zob.:
- Urząd Wojewódzki
- Pilat Kazimierz U 598.1 T.LIV (ZNP)
- Pilatowicz Irena U 598.1 T.XLVIII (Tow.

Śpiewacze „Lutnia”

Piotrków Trybunalski zob.:

– Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego

Piotrowska Danuta U 603 T.IV

Piotrowski St. U 598.1 T.XXXIV

Piórkowski Jerzy U 601 T.XIII

Pisarewicz G. U 598.1 T.XXXV

Pisarski–Woydakowski Antoni U 598.1 T.XXXV

Plaschka Richard U 598.1 T.XXVII (Mack K.)

Plauen–Bauen–Wohnen, Wien U 598.2

Plaza Wanda U 598.1 T.XXXV; 599

Plotkin S. Ja. U 598.1 T.XXXV

Płock zob.:

– Towarzystwo Naukowe Płockie

Płomińska Adolfina U 599

Płomiński Jerzy Eugeniusz U 598.1 T.XXXV

Płonka Krystyna U 603 T.I cz.2

Podfilipski A. U 598.1 T.XXXV (PCK)

Podgórecki Adam U 598.1 T.XXXV

Podkańscy U 598.1 T.XXXV

Podlewski Stanisław U 601 T.I (Budzanowska M.)

Podraza Bolesława U 598.1 T.XXXV

Poezja, Warszawa U 598.1 T.VII (Drozdowski B.)

Polanica Zdrój zob.:

– Miejska Rada Narodowa

Poleski J. zob. Marucha–Poleski Józef

Polin Raymond U 598.1 T.XXXV

Politechnika Łódzka U 596.4

Polityka, Warszawa U 601 T.XV (Rudawski M.)

Polska, Warszawa U 598.1 T.XXXV

Polska Agencja Prasowa, Łódź U 598.1 T.XXXV

Polska Akademia Nauk, Warszawa U 596.2; 598.1 T.IV (Choynowski M.), T.XV (Kaczmarek J.), XXXV, T.XLV (Suszko R.); 599 (Świat. Fed. Żydów z Polski, Tel Aviv); 601 T.XIV; 602.3

Polska Akademia Umiejętności, Kraków U 598.1 T.XXXV

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, KC, Warszawa U 598.1 T.XXXV

Polski Czerwony Krzyż, Łódź U 598.1 T.XXXV

Polski Komitet Upamiętniający Stulecie *szkoły lwowsko–warszawskiej*, Warszawa U 601 T.XIV

Polski Słownik Biograficzny, Kraków U 598.1 T.XXXV

Polski, VI Zjazd Filozoficzny, Toruń U 601 T.XX (Witkowski L.)

Polski Związek Esperantystów, Łódź U 598.1 T.XXXV

Polskie Linie Lotnicze LOT, Warszawa U 596.4

Polskie Radio i Telewizja, Katowice U 598.1 T.XXXV

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Bydgoszcz–Elbląg–Lublin U 598.1 T.XXXV

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa U 602.4

Polskie Towarzystwo Filozoficzne, oddział w Krakowie U 599

Polskie Towarzystwo Filozoficzne, oddział w Łodzi U 602.3

Polskie Towarzystwo Filozoficzne, oddział w Poznaniu U 599

Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Warszawa U 598.1 T.XXVIII (Marciszewski W.), T.XXXV; 601 T.XIV; 602.3

Polskie Towarzystwo Historyczne, Warszawa U 601 T.XIV

Polskie Tow. Logiczne zob. Komitet Założycielski Polskiego Tow. Logicznego

Polskie Towarzystwo Matematyczne, Warszawa U 598.1 T.XL (Sierpiński W.)

Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa U 601 T.XIV

Polskie Towarzystwo Semiotyczne, Warszawa U 601 T.XIV

Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Warszawa U 598.1 T.XXXV

Połomski Janusz U 598.1 T.XXXV

Pomykało Wojciech U 598.1 T.XXXV, T.LII (*Wychowanie*)

Popa Cornel U 598.2

Popescu M. zob. Pawłowska–Popescu Maria

Popławska (Łempicka) Romana U 599; 601 T.XIV

- Popovici Constantin U 598.1 T.XXXV**
Popper Karl U 601 T.I (Bunge M.), T.III
(Giedymin J.)
Poprostu, red. Warszawa U 598.2
Poray–Tucholski S.J. U 598.1 T.XXXV
Poremsky V. U 598.1 T.XXXV
Poselstwo Rzeczypospolitej Polskiej w Brukseli U 596.1
Posner Anna U 598.1 T.XXXV
Post H.R. U 598.1 T.XXXV
Postołów A. U 598.1 T.LII (Wyd. Łódzkie)
Potocki Janusz U 598.1 T.XXXV
Poznań: zob.:
– *Gazeta Poznańska*
– *Nurt*
– Ogólnopolskie Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomysłlicieli
– Polskie Towarzystwo Filozoficzne
– *Poznańskie Studia z Filozofii, Przyrodoznawstwa i Humanistyki*
– Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
– *Studia Logica*
– Towarzystwo Przyjaciół Tradycji Bazaru Poznańskiego
– Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
– Zrzeszenie Studentów Polskich
Poznańska Rachelą U 598.1 T.XXXVI
Poznański Edward U 598.1 T.XXXVI, XXXIX (Scheps S.); 601 T.XIV
Poznańskie Studia z Filozofii, Przyrodoznawstwa i Humanistyki U 598.1 T.XXX (Nowak L.)
Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk U 598.1 T.XXXVII
Praga zob.:
– *Teoria a metoda*
Pravda, Moskva U 598.2
Prażuch Wiesław U 602.4
Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Pruszcze Gdańskim U 598.1 T.XXXVII
Prezydium Rady Ministrów, Warszawa U 598.1 T.XXXVII
Prezydium Rady Narodowej m. Łodzi U 598.1 T.XXXVII
Price Derek (John) de Solla U 598.1 T.XXIX (Mikulinski S.R.)
Prior A[rthur] N. U 598.1 T.XXXVII
Problemy Alkoholizmu, Warszawa U 598.1 T.XXIX (Moczarski K.)
Pronofgevicz (?) Ivan U 598.2
Prorok Leszek U 598.1 T.XXXVII
Průšek Jaroslav U 598.1 T.XXXVII
Pruszcz Gd. zob.:
– Prezydium Miejskiej Rady Narodowej
Przanowska Zofia [z Sobierańskich, Iv. Krzyczkowska] U 598.1 T.XXXVII; 601 T.XIV
Przeczyszewski Tadeusz U 598.1 T.XLVIII (TKM)
Przegląd Biblioteczny, Warszawa U 598.1 T.VI (Dembowska M.); 601 T.XIV
Przegląd Filozoficzny, Warszawa U 598.1 T.XX (Kowalski S.)
Przegląd Kulturalny, Warszawa U 598.1 T.X (Gottesman G.)
Przegląd Organizacji, Warszawa U 598.1 T.II (Baliński W.), T.VIII (Filipkowski S.)
Przegląd Tygodniowy, Warszawa U 601 T.XVII (Szymański A.)
Przelaskowski Wacław U 598.1 T.XXXVII
Przełęcki Marian i Aleksandra U 598.1 T.XXXVII; 601 T.XIV
Przemski Leon U 598.1 T.XXX (*Nowa Kultura*)
Przewłocki Jan U 599 (Koło Przyjaciół Dzieci)
Przeździecka Hanna U 598.1 T.XXXVII
Pszczołowski Tadeusz U 598.1 T.XXXVII, T.XLIV (Stanek B.); 601 T.XIV
Puciata Jerzy U 598.1 T.LIV (ZPAP)
Putrament Jerzy U 598.1 T.XXXVII
Puzyna Konstanty U 598.1 T.XXXVII
Pytel Jan U 603 T.II
Pytela Jindřich U 598.1 T.XXXVII
Quakers zob. American Friends Service Committee
Quinton Anthony U 598.1 T.XXXVII
Quirini Irena U 598.1 T.XXXVII
Racah Joel U 598.2
Racinowski Saturnin U 598.1 T.XXXVII
Raczyńska Irena U 598.1 T.XXXVII

- Rada Narodowa gminy Budzyń U 603 T.II
Rądnitzky Gerard U 598.1 T.XXXVII
Radomska–Strzemecka Helena U 598.1
T.XXXVII
Radomsko zob.:
– Zespół Szkół Ekonomicznych im. Tade-
usza Kotarbińskiego
Radziejowski Adam U 598.1 T.XXXVII
Rajczak [Feliks] U 598.1 T.XXXVII
Rakowska Helena U 599; 600 T.I (fot.);
601 T.XIV
Rand Rose U 598.1 T.XXXVIII
Randolph Leona Lorene U 598.1
T.XXXVIII
Rapp Friedrich U 598.1 T.XXXVIII
Rappaport Eugenia i Leon U 599
Rappaport Leon U 598.1 T.XXXVIII; 601
T.XIV
Rathman Tadeusz U 598.1 T.XXXVIII
Ravetz Jerome R. U 598.1 T.XXXVIII
Rawicz Jerzy U 598.1 T.XXXVIII
Rechowicz Henryk U 598.1 T.XXXVIII
Reese William L. U 598.1 T.XXXVIII
Reinwald Karl U 598.1 T.XXXVIII
Reiss A. U 599 (Światowa Federacja Żydów
z Polski, Tel Aviv)
Res Humana, Warszawa U 601 T.XIV
Review of Metaphysics, The, Washington
U 598.1 T.XXXVIII
Rey Alfred U 598.1 T.XXXVIII
Ritterman Stefan U 598.1 T.XXXVIII
Rittermanowa Maria U 598.1 T.XXXVIII
Rodzina i Szkoła, Warszawa U 603 T.IV
Rodzina Szkół noszących imię Prof. Tade-
usza Kotarbińskiego U 603
Roehr zob. Wanda Roehr Foundation, New
York
Rohn Teofil U 598.1 T.XXXVIII
Rokowska Kazimiera U 603 T.I cz.1
Roliński Bohdan U 598.1 T.LV (*Życie
Warszawy*)
Romahnowa Seweryna U 598.1 T.XXXVIII,
T.XLV (*Studia Logica*)
Roman Stanisław U 599
Romano Ruggiero U 598.1 T.XXXVIII
Rosińska U 598.1 T.XXXVIII
Rosnerowa Hanna U 598.1 T.XXXVIII;
601 T.XIV
Ross Jan U 598.1 T.XXXVIII
Rossi–Landi Ferruccio U 598.1 T.XXXVIII
Rostkowski Henryk Wiktor U 598.1
T.XXXVIII
Rottenstreich Nathan U 598.1 T.XXXVIII,
XXXIX (Scheps S.)
Rozmaryn St. U 598.1 T.XXXVIII
[Roztropowicz] Janina U 598.1 T.XXXVIII
Różalski Marcei U 598.1 T.XXXVIII
Ruch Filozoficzny, Toruń U 601 T.V (Gu-
mański L.)
Rudawska Klara [z d.Eisenhendler] U 601
T.XV
Rudawski Michał U 601 T.XV
Rudner Richard S. U 601 T.XVI
Rudniański Jarosław U 598.1 T.XXXVIII;
599
Rudnicka Eugenia U 598.1 T.XXXVIII
Rudzińska Anna Maria U 598.1 T.XXXIX
Rudziński Aleksander W. U 598.1 T.XXXIX
Rudzki Jerzy U 598.1 T.XLV (*Studia Filo-
zoficzne*)
Rupp Ireneusz U 598.1 T.XXXIX
Rusinek Kazimierz U 598.1 T.XXXIX
Rutkiewicz Ignacy U 602.2 (*Odra*)
Rutkowski Edward 602.1 (ZN im. Ossoliń-
skich)
Rużyło–Pawlowska J. U 598.1 T.XXIX
(Min. SWiN)
Rybicki Tadeusz U 598.1 T.XXXIX
[Rybicki] U 598.1 T.VI (Dąbska I.)
Rylko Eugeniusz U 603 T.I cz.1
Ryziński Czesław U 598.1 T.XXXIX
Rząd Hiszpanii, Madryt U 598.2
Rząsa Adam U 599
Rzecznik Praw Obywatelskich, Warszawa
U 601 T.XII (Marucha J.)
Rzymowski Wincenty U 598.1 T.XXXIX

Šáda Emilián U 598.1 T.II (Berka K.),
T.XXXIX
Sadowski Michał U 598.1 T.LII (Wyd.
Interpress)
Sadowski Tadeusz U 601 T.XVI
Sadowski Zdzisław U 602.4 (PTE)
Sadowy Mieczysław U 598.1 T.XXXIX

- Safarska (?) Jowita U 598.1 T.XXXIX**
Sak Edward U 599
Salamon N. U 598.1 T.VIII (Fromer)
Saloni Juliusz U 598.2
Samotykowa Nela U 598.1 T.XXXIX
Sampaio Adovaldo Fernandes U 598.1 T.XXXIX
Samsonowska Hanna U 598.1 T.XXXIX
San Francisco zob.:
– American Express Company
Sao Paulo zob.:
– Congresso, VIII Interamericano de Filosofia
Sarnaker Róża U 598.1 T.XXXIX
Śąd Koleżeński [Profesorów] w Łodzi U 596.4
Schaff Adam U 595 T.V–VI; 598.1 T.I (Ajdukiewicz K.), T.XXIX (Myśl Filozoficzna), XXXIX; 601 T.XII (Marucha J.)
Scheps Samuel U 598.1 T.XXXVI (Poznański E.), T.XXXIX
Scheps (Szeps) Zew U 598.1 T.XXXIX
Schmid–Respinger A. U 598.1 T.XL (Schweizerisch–Polnische Gesellschaft)
Schmidt Aleksander U 598.1 T.XL
Schnayder Jerzy U 598.1 T.XL
Schneider Herbert W. U 598.1 T.XL
Schoenman Ralph U 598.1 T.XL
Scholtm Hildegard U 601 T.XII (Maximilian Kolbe Werk)
Scholz Heinrich U 598.1 T.XL
Schon August U 598.1 T.XL
Schroeder Hildegard U 598.1 T.XL Schweizerisch–Polnische Gesellschaft, Basel U 598.1 T.XL
Scînteia, Bucarest U 598.1 T.XLIX (Vântu V.)
Secomska Henryka U 598.1 T.XL
Secomski Kazmierz U 598.1 T.XL
Seidel Józef U 598.1 T.XL
Sejm zob. Komisja Konstytucyjna Sejmu RP
Serednicki Antoni U 598.1 T.XL
Seul Anastazja U 601 T.XVI
Seweryńska Danuta U 598.1 T.XL
Sępólno Krajeńskie zob.:
– Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kotarbińskiego
Shiffriss Nathan U 601 T.XVI
Sieczkowski Andrzej U 598.1 T.XL; 599
Siedlce zob.:
– Wydawnictwo Naukowe A. Stanic
Siedlecki Zdzisław U 598.1 T.XL
Siemaszko Zbigniew S. U 601 T.XX (Woleński J.)
Sieradzki Makary U 598.1 T.XL
Sierpiński Wacław U 598.1 T.XL
Sigalin Hanna U 601 T.XVI
Sigalin Józef U 598.1 T.XL; 601 T.XVI
Sikora Jan U 598.1 T.XL
Sinisi Vito Frederick U 598.1 T.XL
Sirodeau J. U 598.1 T.XLV (Suchodolski B.)
Sitek E. zob. Banko–Sitek Elżbieta
Siwek Paweł U 598.1 T.XL
Siwkowska N. U 598.1 T.XL
Siwkowski Jan U 601 T.XVI
Skibniewscy Halina i Zygmunt U 598.1 T.XL
Skolimowski Henryk U 598.1 T.XII (Hiż H.), T.XLI
Skolimowski Jacqueline U 598.1 T.XLI
Skolnikoff Eugene B. U 598.1 T.XXIX (Mikulinski S.R.)
Skowron Eryk U 598.1 T.XLI
Skowronkowie U 599
Skowroński R[omuald] U 598.1 T.XLIX (UŁ)
Skórka Leopold U 598.1 T.XVIII (Kolo Filozof. Stud. KUL)
Skrzyńska Helena U 598.1 T.XLI
Skrzypek Czesław U 598.1 T.XLVIII (TNOiK, Lublin)
Skupieński [Franciszek] U 598.1 T.X (Grabiański H.)
Skwarczyńska Stefania U 598.1 T.XLI; 601 T.XVI
Skwarczyński Zdzisław U 598.1 T.XLI, T.LI (Wieś)
Ślawińska Krystyna U 598.1 T.XLI
Ślawiński Kazimierz U 598.1 T.XLI
Ślawoszevska Ewa U 598.1 T.XLII; 599; 601 T.XVI
Śloniewska Helena U 601 T.XVI
Śloniewska W[anda] U 598.1 T.XLIII

- Sl[otolowicz] C[ecylia] U 598.1 T.XLIII**
Slotolowicz Zbigniew U 598.1 T.XLIII
Słowik Zdzisław U 598.1 T.XLIII; 601 T.XIV (Res Humana)
Slupecki Jerzy U 598.1 T.I (Ajdukiewicz K.), T.II (Baczko B.), T.XLIII; 599
Smal Stocki Roman U 601 T.XVI
Smets M. Georges U 598.1 T.V (Comité Exécutif de la Manifestation E. Dupréel)
Smoczyński Paweł U 598.1 T.XLIII; 601 T.XVI; 602.2
Smoleński Dionizy U 598.1 T.XXXV (PAN)
Snopiński Kazimierz U 598.1 T.XLIII
Sobański Janusz U 598.1 T.XLIII
Sobociński [Bolesław] U 601 T.XX (Woleński J.)
Soboska (?) Hanna U 598.1 T.XLIII
Socha Jan U 598.1 T.XXX (Nowa Wieś)
Sochacki Olgierd U 598.1 T.XLIII
Société des Gens de Lettres de France, Paris U 598.1 T.XLIII
Societas Scientiarum Fennica, Helsingfors U 598.1 T.XLIII
Söder E. zob. Gajda-Söder Eliza
Sofia zob.:
– Bolgarskaja Akademija Nauk
Sokołowski A[dam] U 598.1 T.XXXIII (Pawlikowska A.)
Sokołowski Stanisław U 598.1 T.XLIV
Sokołowski Stanisław J. U 598.1 T.XLIV
Sokołowski Stanisław, Katowice U 598.1 T.XLIV
Solska Irena U 598.1 T.XII (Herlaine J.)
Somerville John U 598.1 T.XLIV
Sonecka Erwina U 598.1 T.XLIV
Sosnowscy U 598.1 T.XLIV
Southam Gordon H. U 598.1 T.XLIV
Sowiński Leszek U 598.1 T.XLIV
Soyсал A. Yalcin U 598.1 T.XLIX (Türkische Akad. Arbeitsgruppe)
Sozańska Krystyna U 603 T.IV
Speeckaert G.P. U 598.1 T.XLIV
Spiegel Natan U 598.1 T.XLIV
Spinks J.W.T. U 598.1 T.XLIV
Spire G. U 598.1 T.XLIV
Spirkin A. U 598.1 T.XLIV
Spółeczny Klub Dobrej Roboty, Warszawa U 598.1 T.VII (Dołżkiewicz T.), T.XLI (Skowron E.)
Spółdzielnia Pracy w Świdnicy U 598.1 T.XLIX (Trybuna Ludu)
Sprawy i Ludzie, Wrocław U 601 T.I (Bartosz J.)
Szrednicka Izabella U 598.1 T.XLIV
Szrednicki Jan U 598.1 T.XLIV; 601 T.XVI
Staal J. F. U 598.1 T.XXXV (Popovici C.)
Stabrowska Julia U 598.1 T.XLIV
Stacey Barbara U 601 T.III (Fed. Kobiet na rzecz Pokoju Światowego)
Stachurski (?) Jan U 598.1 T.XLIV
Stancovici Virgil U 598.1 T.XLIV
Staněk Bohuslav U 598.1 T.XLIV
Stanford zob.:
– International Congress for Logic, Methodologic and Philosophy of Science
– Stanford University
Stanford University Press U 601 T.XVII
Stanglewicz Konrad U 601 T.XVII
Staniszewska Anna z Szaferów U 598.1 T.XLIV
Stanosz Barbara U 601 T.XVII
Starewicz Artur U 598.1 T.XXXV (PZPR)
Starzec Feliks U 598.1 T.XLIV
Starzyńska U 598.1 T.XLIV
Starzyńska Alina U 599
Starzyński Juliusz U 598.1 T.XLVII (Świat. Kongres Intel. w Obronie Pokoju)
Staszek Walenty U 598.1 T.XLIV
Stawarska Maria U 598.1 T.XLIV
Stawin Irena Halina U 598.1 T.XLIV; 599
Stefanowska B. zob. Kotarbińska-Stefanowska Barbara
Stefański Witold U 598.2
Stegmann André U 598.1 T.XLV
Stegmüller Wolfgang U 601 T.XXI
Steinberg Louis U 601 T.XVII
Stobniak Janina U 601 T.XIII (PWN)
Stocki R. zob. Smal Stocki Roman
Stok Stokowski Marek U 598.1 T.XLVIII (Tow. Przyjaciół Uniw. Hebrajskiego w Jerozolimie)
Stokowski Antoni Feliks U 601 T.XVII
Stołągiewicz M. U 598.1 T.XLV

- Stonert Henryk** U 598.1 T.XLV; 599; 601 T.XVII
- Stopa Roman** U 598.1 T.XLV
- Stowarzyszenie Autorów ZAiKS, Warszawa U 598.1 T.XLV; 602.2
- Stowarzyszenie b. Wychowanków gimn. Jana Zamoyskiego w Warszawie U 598.1 T.XLV
- Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa U 598.1 T.XLV
- Stowarzyszenie Inżynierów Mechaników Polskich, Warszawa U 598.1 T.XLV
- Stowarzyszenie na Rzecz Humanizmu i Etyki Niezależnej, Warszawa U 601 T.XVII (Stanosz B.)
- Straszak Andrzej** U 598.1 T.XIII (IOiK), T.LII (Zakł. Prakseologii PAN)
- Strawiński Witold** U 601 T.XIII (Pelc J.)
- Strenberg A. zob. Załuska–Strenberg Apollonia
- Strenger Irineu** U 598.1 T.XLV
- Stronnictwo Demokratyczne, Warszawa U 599 (Kowalczyk E.)
- Stróżewski Władysław** U 598.1 T.XLV; 601 T.XIV (PTF)
- Strukowa Stanisława** U 598.1 T.XLV
- Strumillo Tadeusz** U 598.1 T.XLV
- Strzałkowski Tadeusz** U 598.1 T.XXXI (Ogólnopolski Komitet Pokoju)
- Strzemecka H. zob. Radomska–Strzemecka Helena
- Student*, Warszawa U 598.1 T.XLV
- Studia Filozoficzne*, Warszawa U 599; 601 T.X (Legowicz J.), XVII
- Studia Filozoficzne–Dialectics and Humanism*, Warszawa U 598.1 T.XXII (Kuczyński J.), T.XLV, T.LIV (Ziemiński Z.); 601 T.VIII (Kuczyński J.)
- Studia Logica*, Poznań U 598.1 T.XLV; 601 T.XXI (Wójcicki R.)
- Studium Nauczycielskie im. Tadeusza Kotarbińskiego, Gorzów Wlkp. U 603 T.II
- Studnicki Tadeusz** U 598.1 T.XLV
- Stuttgart** zob.:
– Osteuropa–Naturwissenschaft
- Styczeń Tadeusz** U 598.1 T.XLV
- Suchodolski Bogdan** U 598.1 T.XXX (Na-
sza Księgarnia), T.XLV
- Suchoryczenko A.** U 598.1 T.XIV (Izd. Ekonomika)
- Suchowiak Waclaw** U 596.4
- Sukiewicz–Usarkowa St.** U 598.1 T.XLV
- Sunderland Jan** U 598.1 T.XLV
- Suppes Patrick** U 598.1 T.XLV; 601 T.XVII
- Suszko Roman** U 598.1 T.XLV, T.XLIX (UW)
- Svecznikov G.** U 598.1 T.XLV
- Swieżawscy Maria i Stefan** U 599
- Swieżawski Stefan** U 601 T.XVII
- Synowiec Jerzy** U 598.1 T.XLV
- Syrkus Helena** U 598.1 T.XLV
- Szabelski (?) T.** U 598.1 T.XLV
- Szablewski Walenty** U 596.1
- Szafer Władysław** U 598.1 T.XLV
- Szafranek Zenon** U 598.1 T.XLV
- Szajewski Janusz** U 598.1 T.XLV
- Szamotuly** zob.:
Miejska Rada Narodowa
- Szaniawski Ignacy** U 598.1 T.XLVI
- Szaniawski Klemens** U 598.1 T.XXXV (PTF), T.XLVI; 601 T.XIV (PTF)
- Szanter Stanisław** U 598.1 T.XLVI
- Szapiro K.** U 598.1 T.XLVI
- Szapiro Marek** U 598.1 T.XLVI
- Szaranov Ivan P.** U 598.1 T.XLVI
- Szawarski Zbigniew** U 601 T.XVII
- Szczecin** zob.:
–Wojewódzki Dom Kultury
- Szczepański Jan** U 598.1 T.XIII (IFiS PAN), T.XXIX (Moczarski K.), T.XLVI; 601 T.VIII (Kuczyński J.), T.XVII; 603 T.V
- Szczypiorski Andrzej** U 598.1 T.XLVI
- Szczówka Tadeusz** U 598.1 T.XLVI
- Szelągowski K[azimierz]** U 598.1 T.XLVI
- Szeloch Zbigniew** U 598.1 T.XLVIII (TNOiK, Lublin)
- Szemińska Alina** U 598.1 T.XLVI; 599
- Szeps Z. zob. Scheps Zew
- Szereda Stanisław** U 598.1 T.XLVI
- Szerer Mieczysław** U 598.1 T.XLVIII (TKM)
- Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa U 598.1 T.V (Czak K.); zob. też

- Komisja Zakł. „Solidarności” przy SGPiS
Szkoła Iwowsko-warszawska zob. Polski
Komitet Upamiętniający Stulecie szkoły
Iwowsko-warszawskiej
Szkoła Podstawowa im. Tadeusza Kotarbińskiego,
Budzyń U 603 T.II
Szkoła Podstawowa Nr 326 im. Tadeusza
Kotarbińskiego, Warszawa U 603 T.IV
Szkoła Podstawowa w Kłobucku U 598.1
T.XXVII (Małecki L.)
Szlachcic Franciszek U 598.2
Szlesińska-Ziach Ewa U 601 T.XIII (PWN)
Szmyd Jan U 601 T.VI (Inst. Nauk Społ.
WSP, Kraków)
Szot Bronisław U 601 T.XVII
Szper-Kamińska Natalia U 598.1 T.XLVI
Sztachelski Jerzy U 596.3; 598.1 T.XLVIII
(Tow. Krzewienia Kultury Świeckiej)
Sztandar Młodych, Warszawa U 598.1
T.XXVII (Łysek J.)
Sztaudynger Jan U 598.1 T.XLVII
Sztaudynger Kaliszewicz Anna U 598.1
T.XLVII
Sztejnberg Dina zob. Kotarbińska Janina
Sztejnberg Ilja U 601 T.XVII
Sztejnberg Jakub U 601 T.XVII
Sztejnberg W. U 601 T.XVII
Sztenke Józef U 598.1 T.XLVII
Sztobrynowie [Emilia i Ryszard] U 598.1
T.XLVII
Sztokholm zob.:
– Ambasada Polska
– Comité Central de la Croix-Rouge Suédoise
Sztumski [poprz. Śluz] Janusz U 598.1
T.XLVII
Sztych E. U 598.1 T.XXV (Line M.)
Szumilewicz Irena U 601 T.XVII
Szwedzki Czerwony Krzyż zob. Comité Central
de la Croix-Rouge Suedoise, Stockholm
Szwejczerowa Aniela U 598.1 T.XLVII
Szychowska U 599
Szychowski Piotr U 598.1 T.XLVII
Szydlik Janina U 602.3 (PBW, Olsztyn)
Szyfman Leon U 598.1 T.XLVII
Szymanowski Z. U 598.1 T.XLVII
Szymański Andrzej U 601 T.XVII
Szymański Roman U 598.1 T.XXVII (ŁTN)
Szymczak Jadwiga U 598.1 T.XLVII
Szyska Aleksander U 598.1 T.XLVII
Szyszkowska Maria U 598.1 T.XLVII
Ślęczak Roman U 598.1 T.XLVII
Ślęczkowska Janina U 598.1 T.XLVII
Ślęzak Janusz U 603 T.I cz.2
Śluz J. zob. Sztumski Janusz
Śmiech W[itold] U 598.1 T.XLIII (Stawin
H.I.)
Śmielowa Stefania U 598.1 T.XLVII
Śmieszek Antoni U 598.1 T.XLVII
Śmieszkowa Anna U 598.1 T.XLVII
Śniegocki St. U 598.1 T.XLVII
Środowisko b. Więźniów Obozu Koncentracyjnego
Auschwitz-Birkenau, Warszawa U 600 T.I
Świat Młodych, Warszawa U 598.1 T.III
(Bisko W.)
Światowa Demokratyczna Federacja Kobiet,
Warszawa U 598.1 T.LI (Wieczniński B.)
Światowa Federacja Żydów z Polski, Tel
Aviv U 599
Światowy Kongres Intelktualistów w Obroń
nie Pokoju we Wrocławiu, Warszawa
U 598.1 T.XLVII
Świątek Mieczysław U 598.1 T.XLVIII
(TKM)
Świątkowski Henryk U 598.1 T.XXIX (Min.
Sprawiedliwości), T.XLVIII (TPPR)
Świda H. U 598.1 T.XLVII
Świda Witold U 598.1 T.XLVII
Świdarska Zofia U 598.1 T.XLVII
Świdarski L[eonard] U 598.1 T.XLVII
Świdnica zob.:
– Spółdzielnia Pracy
Świerzowicz Jan U 598.1 T.XLVII
Świętosławski Wojciech U 598.1 T.XLVII.
[Świtycz]–**Widacka** B[albina] U 598.1
T.XLVII
Taczukowa Teresa U 598.1 T.XLVII
Talaśka Feliks U 598.1 T.XXXV (PTE,
Elbląg)
Tanalski Dionizy U 601 T.XVII (*Studia*

Filozoficzne)

- Tarnowski** Karol U 598.1 T.XLVII
Tarski Alfred U 598.1 T.XII (Hiż H.), XLVII
Tatarczuch Maria U 599
Tatarkiewicz Władysław U 597; 598.1 T.XII (Heynar Z.), T.XLVII
Taubenschlag Rafał U 598.1 T.XLVIII
Taubwurcel Stanisław U 598.1 T.XLVIII
Tazbir Stanisław U 598.1 T.XLVIII
Teatr, Warszawa U 598.1 T.VIII (Frankowska B.)
Teatr Dramatyczny w Warszawie U 598.1 T.III (Bratkowski J.)
Teatr Narodowy w Warszawie U 598.2
Teatr „Wybrzeże”–Scena Współczesna, Gdańsk U 598.1 T.XLIII (Sochacki O.)
Technikum Mechaniczne w Andrychowie zob. Zespół Szkół Technicznych
Tel Awiw zob.:
– *Nowiny Kurier*
– Światowa Federacja Żydów z Polski
Telewizja Polska, Gdańsk U 598.1 T.III (Bral G.)
Telewizja Polska, Warszawa U 598.1 T.L (Walter M.)
Tene Benjamin U 598.1 T.XXXVI (Poznański E.), T.XXXIX (Schepps S.), T.XLVIII
Teoria a metoda, Praha U 598.1 T.II (Berka K.)
Terlecka Wanda U 601 T.XIV (Przanowska Z.)
Terlecki Stanisław U 601 T.XIV (Przanowska Z.)
Terechowa Janina U 598.1 T.XLVIII
Thelin Hervor U 601 T.XVIII
Thesleff Holger U 598.1 T.XLIII (Societas Scientiarum Fennica)
Ting Simon U 598.2
Titov Herman U 598.2 (*Pravda*)
Tkocz Elisabeth U 598.1 T.XLVIII
Todd Dorothy U 601 T.XVIII
Toeplitz–Winiewska M. U 601 T.XIV (PTS)
Tokarczyk Andrzej U 598.1 T.XLVIII
Tolloczko Bolesław U 596.4
Tomáš Miroslav U 598.1 T.XXI (Křižka J.)

- Tomaszewicz** W[incenty] U 598.1 T.XLVII (Klub Demokratyczny), T.XLVIII
Tomaszewska H[anna] U 598.1 T.XLVIII
Tomiak Tadeusz U 603 T.I cz.2
Torino zob.:
– Biblioteka Filosofica
Toruń zob.:
– Polski, VI Zjazd Filozoficzny
– *Ruch Filozoficzny*
– *Życie Szkoły*
Toujas Jean U 598.1 T.XLVIII
Towarzystwo Cybernetyczne. Sekcja Estetyki, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Praktycznej, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
Towarzystwo Kultury Moralnej, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
Towarzystwo Kultury Świeckiej, Rada Wojewódzka w Katowicach, Klub Kultury Współżycia i Tolerancji im. Tadeusza Kotrabińskiego U 602.4 (Kryśkow S.) [Towarzystwo Kursów Naukowych], Warszawa U 598.1 T.
Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania, Bydgoszcz–Lublin–Łódź–Warszawa U 598.1 T.XLVIII
Towarzystwo Naukowe Płockie U 598.1 T.XLVIII; 599 (Chrostowski T.)
Towarzystwo Naukowe Prakseologii, Warszawa U 601 T.XVIII
Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami, Katowice–Warszawa U 598.1 T.VIII (Gajda E.), T.XLVIII
Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami w Polsce, Warszawa U 601 T.XVIII
Towarzystwo Polsko–Szwedzkie, Warszawa U 601 T.XVIII
Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
Towarzystwo Przyjaciół Łodzi U 598.1 T.XLVIII
Towarzystwo Przyjaciół Pamiętnikarstwa, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
Towarzystwo Przyjaciół Tradycji Bazaru Poznańskiego U 601 T.I (Bombicki M.)

- Towarzystwo Przyjaciół Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, Warszawa U 598.1 T.
- Towarzystwo Przyjaźni Polsko–Fińskiej, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
- Towarzystwo Przyjaźni Polsko–Radzieckiej, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
- Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa U 598.1 T.XX (Kowalski S.)
- Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
- Towarzystwo Społeczno–Kulturalne Żydów w Polsce, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
- Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia”, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
- Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
- Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, Warszawa U 598.1 T.XLVIII
- Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa–Wrocław U 598.1 T.XLVIII
- Transearch Poland, Warszawa U 601 T.XX (Wilk A.)
- Trejnisiowie** Maria Teresa i Zenon U 599
- Trybuna Ludu*, Warszawa U 598.1 T.II (Barecki J.), T.XXXV (Pisarewicz G.), T.XLIV (Staněk B.), XLIX
- Trzebiatowski** Włodzimierz U 599
- Trzymalski** Tadeusz U 599
- Trzynadłowski** Jan U 598.1 T.XXVII (ŁTN), T.XLIX, T.LII (ZN im. Ossolińskich)
- Tu i Teraz*, Warszawa U 601 T.XXI
- Tucholski S.J. zob. Poray–Tucholski S.J.
- Tudrej J.** U 598.1 T.XLVIII (TNOiK, Łódź)
- Türkische Akademische Arbeitsgruppe für wissenschaftliche und technische Aufbau-probleme der Türkei, Berlin U 598.1 T.XLIX
- Turoś** Lucjan U 598.1 T.XLIX
- Turowicz** Jerzy U 601 T.XVIII
- Turski** St[anisław] U 598.1 T.XLIX
- Turyn** Aleksander U 598.1 T.XLIX
- Twarowska** Maria U 598.1 T.XLIX
- Twarowski** Zygmunt U 598.1 T.XLIX
- Twórczość*, Warszawa U 598.1 T.XXV (Lisowski J.)
- Tygodnik Powszechny*, Kraków U 598.1 T.XXI (Krońska I.); 601 T.XVIII (Turówicz J.)
- Tygodnik Solidarność*, Warszawa U 601 T.XX (Woleński J.)
- Tylor** Ralph W. U 598.2
- Tysz** Władysław U 598.1 T.XLIX
- Tyszkiewicz** Stanisław U 598.1 T.XLIX
- Tyteca zob. Olbrechts–Tyteca [Lucie]
- Uhlig** Otto U 598.1 T.XLIX
- Ulewicz** Tadeusz U 598.1 T.XLIX
- Ułaszyn** Henryk U 598.1 T.XLIX
- UNESCO, Paris U 598.1 T.XLIX
- Union des Associations Internationales, Bruxelles U 601 T.XVIII
- Université Libre de Bruxelles U 596.1; 598.1 T.XLIX (Vauthier Et.)
- University of Hull, The U 601 T.VI (Jackson M.C.)
- Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie U 598.1 T.XXXVI (Poznański E.)
- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu U 598.1 T.I (Ajdukiewicz K.); 599; 601 T.III (Giedymin J.), T.XVIII
- Uniwersytet Jagielloński, Kraków U 598.1 T.XLIX; 599 (Gierowski J.)
- Uniwersytet Łódzki U 598.1 T.II (Baranowski B.), XLIX; 601 T.XVIII
- Uniwersytet Marii Curie–Skłodowskiej w Lublinie U 599; 601 T.II (Cackowski Z.)
- Uniwersytet Śląski, Katowice U 598.1 T.LIV (Zwierzchowski E.)
- Uniwersytet Warszawski U 596.1; 598.1 T.IV (Byrski Z.), T.XLIX; 599 (Nawrocki J.); 601 T.XVIII, XX (Wawrykowska M.)
- Uniwersytet Wrocławski U 598.1 T.IX (Gawecki B.)
- Urbanik** Katarzyna U 603 T.V
- Urbanikowa** Zofia U 603 T.V
- Urbańczyk** Stanisław U 598.1 T.XLIX
- Urząd Celny, Warszawa U 598.1 T.VII (Donceel J.), T.XXXIX (Sada E.)
- Urząd Rady Ministrów, Warszawa U 596.1
- Urząd Skarbowy, Warszawa U 600 T.I
- Urząd Wojewódzki w Pile U 603 T.II

Usarkowa St. zob. Sukiewicz–Usarkowa St.

Uspechy Filosofii, Moskva U 598.2

Uziembło Adam U 598.1 T.XLVIII
(TWWP), T. XLIX

Vaccarino Giuseppe U 598.1 T.XLIX

Van Bark Bella S. U 601 T.XVIII

Vanamo Jorma Jaakoo U 598.1 T.XLIX

Vântu Victor U 598.1 T.XLIX

Vardon A. zob. Goupil–Vardon André

Varet Gilbert U 598.1 T.XIII (Intern.

Directory of Philosophy), T.XLIX

Vauthier Et. U 598.1 T.XLIX

Veillard–Cybulska Henryka U 598.1
T.XLIX

Verma R.R. U 598.1 T.XLIX

Verne Jules zob. Klub Miłośników Julesa
Verne'a w Łodzi

Versteegh Lind Aina U 601 T.XVIII

Vienne zob.:

– Fédération Internationale des Résistants

Vinogradov A.P. U 598.2

Vogt Johan U 598.1 T.XLIX

Voisé Waldemar U 598.1 T.XLIX

Voprosy Filosofii, Moskva U 598.1 T.XXIV
(Lektroskij V.A.)

Wacowski Andrzej U 598.1 T.XLV (Stu-
dent)

Wagner A. zob. Iwańska–Wagner Alicja

Wagrowski Tadeusz U 599

Wahl Jean U 598.1 T.L

Wakalski M[arian] U 598.1 T.XLVIII
(TNOiK, Warszawa)

Walawska H U 598.1 T.L

Walczak Marian U 598.1 T.LIV (ZNP)

Walczyk Andrzej U 598.1 T.L

Walentyłowicz Bohdan U 598.1 T.L

Waligórski Fabian U 598.1 T.L; 601 T.XIII
(PIW)

Wallis Aleksander U 598.1 T.L

Wallis E. zob. Grabska–Wallis Elżbieta

Wallis Mieczysław U 598.1 T.L

Walter Mariusz U 598.1 T.L

Walek Waclaw U 598.1 T.L

Walek–Czernecka Anna U 598.1 T.L

Wanda Roehr Foundation, New York

U 598.1 T.XXXIV (Pawlikowski M.)

Wantula Halina U 601 T.XIX

Warchalowska Zofia U 601 T.III (Filipo-
wicz A.)

Warnock G[eofrey], J[ames] J. U 601 T.XX

Wartofsky Marx W. U 598.1 T.

Warszawa zob.:

– Agencja Autorska

– Agencja Robotnicza

– Air–India International

– Akademia Sztabu Generalnego

– Akademia Sztuk Pięknych

– Ambasada Bułgarii

– Ambasada Finlandii

– Ambasada Jugosławii

– Ambasada Kanady

– Archiwum Polskiej Akademii Nauk

– *Argumenty*

– *Biblioteka Klasyków Filozofii*

– Biblioteka Narodowa

– British Council, The

– Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu
Graf. i Księgarstwa

– Comité International d'Auschwitz

– Czytelnik. Spółdzielnia Wydawnicza

– *Dialectics and Humanism*

– *Dialog*

– *Dialogue and Humanism*

– Dyrekcja Okręgowa Kolei Państwowych

– Dzielnicowy Zarząd Poczty

– *Edukacja Filozoficzna*

– *Ekonomika i Orgnizacja Pracy*

– *Etyka*

– Federacja Kobiet na rzecz Pokoju Świato-
wego

– Gabinet Przew. Rady Państwa

– Institut Français en Pologne

– Instytut Filozofii i Socjologii PAN

– Instytut Gospodarstwa Społecznego SGPiS

– Instytut Matematyczny PAN

– Instytut Matematyki UW

– Instytut Naukowy Organizacji i Kierow-
nictwa

– Instytut Organizacji i Kierowania

– International Colloquy for Methodology of
Sciences

– International Commission for Science

- Policy Studies
- International Society for Universalism, Oddz.
- *itd*
- *Kalendarz Ukraiński*
- Kancelaria Rady Państwa
- *Kierunki*
- Klub Księgarza
- Koło b. Więźniów Obozu Koncentracyjnego Auschwitz–Birkenau
- Koło Chrzanowiaków
- Koło Naukowe Filozofów WAP
- Koło Przyjaciół Dzieci im. Kazimierza Jeżewskiego
- Komisja Konstytucyjna Sejmu RP
- Komisja Zakładowa „Solidarność” przy SGPiS
- Komitet Badań Naukowych
- Komitet Nauk Filozoficznych PAN
- Komitet Nauk Filozoficznych i Socjologicznych PAN
- Komitet Nauk Pedagogicznych PAN
- Komitet Naukoznawstwa PAN
- Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność
- Komitet Organizacyjny III Kongresu Nauki Polskiej
- Komitet Redakcyjny *Biblioteki Klasyków Filozofii*
- Komitet Redakcyjny *Dzieł Wszystkich Tadeusza Kotarbińskiego*
- Komitet Założycielski Polskiego Towarzystwa Logicznego
- Kongres, I Nauki Polskiej
- Kongres, XV Nauk. Org. Pracy w Rolnictwie CIOSTA
- Królewskie Holenderskie Linie Lotnicze
- Książka i Wiedza, wyd.
- *Kultura*
- *Kurier Codzienny*
- *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*
- *Kwartalnik Historyczny*
- Légation d’Israël
- Légation de Suisse en Pologne
- *Literatura*
- Międz. Komitet Organ. Rady Ziemi i Rządu Ziemi

- Min. Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki
- Min. Gospodarki Teren. i Ochrony Środowiska
- Min. Handlu Zagranicznego
- Min. Łączności
- Min. Oświaty
- Min. Oświaty i Szkolnictwa Wyższego
- Min. Sprawiedliwości
- Min. Spraw Wewnętrznych
- Min. Spraw Zagranicznych
- Min. Szkół Wyższych i Nauki
- Min. Zdrowia i Opieki Społecznej
- Muzeum Adama Mickiewicza
- Muzeum Więzienie PAWIAK
- *Mysł Filozoficzna*
- Nasza Księgarnia Instytut Wydawniczy
- Nasza Księgarnia, red. *Encyklopedii Wychowania*
- *Nauka Polska*
- *Nowa Kultura*
- *Nowa Szkoła*
- *Nowa Wieś*
- *Nowe Drogi*
- Nowy Ruch Cywilizacyjny „Faberyzm”
- Ogólnopolski Komitet Pokoju
- *Orka*
- Österreichisches Kulturinstitut
- Ośrodek Badań Transportu Samochodowego
- Ośrodek Oświatowych Prac Programowych
- Ośrodek Przetwarzania Informacji
- *Oświata Dorosłych*
- *Pamiętnik Teatralny*
- *Pamiętnikarstwo Polskie*
- *Państwo i Prawo*
- Państwowe Wydawnictwo Naukowe
- Państwowy Instytut Wydawniczy
- P.E.N. Club
- *Poezja*
- *Polityka*
- *Polska*
- Polska Akademia Nauk, Warszawa
- Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, KC
- Polski Komitet Upamiętniający Stulecie szkoły łwowsko–warszawskiej

- Polskie Linie Lotnicze LOT
- Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
- Polskie Towarzystwo Filozoficzne
- Polskie Towarzystwo Historyczne
- Polskie Towarzystwo Matematyczne
- Polskie Towarzystwo Psychologiczne
- Polskie Towarzystwo Semiotyczne
- Polskie Towarzystwo Socjologiczne
- *Poprostu*
- Prezydium Rady Ministrów
- *Problemy Alkoholizmu*
- *Przegląd Biblioteczny*
- *Przegląd Filozoficzny*
- *Przegląd Kulturalny*
- *Przegląd Organizacji*
- *Przegląd Tygodniowy*
- *Res Humana*
- *Rodzina i Szkoła*
- Rzecznik Praw Obywatelskich
- Społeczny Klub Dobrej Roboty
- Stowarzyszenie Autorów ZAiKS
- Stowarzyszenie b. Wychowanków gimn. Jana Zamoyskiego
- Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
- Stowarzyszenie Inżynierów Mechaników Polskich Warszawa
- Stowarzyszenie na Rzecz Humanizmu i Etyki Niezależnej
- Stronnictwo Demokratyczne
- *Student*, Warszawa U 598.1 T.XLV
- *Studia Filozoficzne*
- *Studia Filozoficzne–Dialectics and Humanism*
- Szkoła Główna Planowania i Statystyki
- Szkoła Podstawowa Nr 326 im. Tadeusza Kotarbińskiego
- *Sztandar Młodych*
- Środowisko b. Więźniów Obozu Koncentracyjnego Auschwitz–Birkenau
- *Świat Młodych*
- Światowa Demokratyczna Federacja Kobiet
- Światowy Kongres Intelktualistów w Obronie Pokoju
- *Teatr*
- Teatr Dramatyczny
- Teatr Narodowy
- Telewizja Polska
- Towarzystwo Cybernetyczne. Sekcja Estetyki
- Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej
- Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Praktycznej
- Towarzystwo Kultury Moralnej
- Towarzystwo Kursów Naukowych
- Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania
- Towarzystwo Naukowe Prakseologii
- Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami
- Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami w Polsce
- Towarzystwo Polsko–Szwedzkie
- Towarzystwo Przyjaciół Dzieci
- Towarzystwo Przyjaciół Pamiętnikarstwa
- Towarzystwo Przyjaciół Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie
- Towarzystwo Przyjaźni Polsko–Fińskiej
- Towarzystwo Przyjaźni Polsko–Radzieckiej
- Towarzystwo Psychologiczne
- Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich
- Towarzystwo Społeczno–Kulturalne Żydów w Polsce
- Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia”
- Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego
- Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
- Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej
- Transearch Poland
- *Trybuna Ludu*
- *Tu i Teraz*
- *Twórczość*
- *Tygodnik Solidarność*
- Uniwersytet Warszawski
- Urząd Celny
- Urząd Rady Ministrów
- Urząd Skarbowy
- *Wiadomości Elektrotechniczne*
- *Wiedza i Technika*
- Wiedza Powszechna, wyd.
- *Współczesność*
- Wszechnica Polskiej Akademii Nauk
- *Wychowanie*
- Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
- Wydawnictwo Gebethner & Ska

- Wydawnictwo Interpress
- Wydział Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej
- Wydział Finansowy Dzielnicowej Rady Narodowej
- Wydział Geodezji i Gospodarki Gruntami Urzędu Dzielnicowego
- Wydział Nauk Medycznych PAN
- Wydział I Nauk Społecznych PAN
- Wytwórnia Filmowa „Czołówka”
- Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Wydawnictwo
- *Za Wolność i Lud*
- Zakład Archeologii Śródziemn. PAN
- Zakład Prakseologii PAN
- Zakład Ubezpieczeń Społecznych
- Zakład Wydawnictw i Nagrań Polskiego Związku Niewidomych
- Zarząd Budynków Mieszkalnych
- *Zarzewie*
- Zjedn. Przeds. Turystycznych „Orbis”
- Zjedn. Przemysłu Stolarstwa Budowlanego
- Zrzeszenie Studentów Polskich
- ZBOWiD Główna Komisja Odznaczeniowa
- Związek Nauczycielstwa Polskiego
- Związek Polskich Artystów Plastyków
- *Życie i Myśl*
- *Życie Nauki*
- *Życie Szkoły Wyższej*
- *Życie Warszawy*
- Żydowski Instytut Historyczny przy C.K. Żydów w Polsce
- Wasiak** Wacław U 601 T.XX
- Wasika** Ryszard U 598.1 T.XXXV (*Polska*)
- Wasilkowski** J[an] U 598.1 T.L
- Wasiutyński** Zbigniew U 598.1 T.L
- Wasser** Henryk U 598.1 T.XLVIII (Tow. Przyjaciół Uniw. Hebr. w Jerozolimie)
- Wasserman** Louis U 598.1 T.L
- Waszyngton** zob.:
  - *Review of Metaphysics*
- Waśko** U 598.1 T.L
- Wawrykowa** Maria [z d. Morpan] U 601 T.IV (Glans I.), T.XX
- Wawrykowie** [Maria i Jerzy] U 598.1 T.L
- Wawrzon** Edward U 598.1 T.XVII (Klub Postęp. Naucz. w Krakowie)
- Wedberg** Anders U 598.1 T.L; 601 T.IV (Glans I.), T.XX
- Wehrstedt** Wolfgang U 598.1 T.L; 599; 601 T.XX
- Weidemann** U 601 T.XXI (Zał.)
- Weinberger** Ota U 598.1 T.L
- Weintraub** Wiktor U 598.1 T.XII (Hiż H.)
- Welcher** Wacław U 598.1 T.XVIII (Kolo Przyjaciół Dzieci im. K. Jezewskiego)
- Werblan** Andrzej U 598.1 T.L
- Weryho** Władysław U 598.1 T.XX (Kowalski S.)
- Weryńscy** T.S. U 598.1 T.L
- West C. zob. Churchman C. West
- Wędkiewicz** Stanisław U 598.1 T.L
- Wiadomości Elektrotechniczne*, Warszawa U 598.1 T.XXXVIII (Rathman T.)
- Wicentowicz** Edmund U 598.1 T.XII (Hiżowa E.), T.XIII (Hostelet G.), T.LI
- Widacka B. zob. Świtycz–Widacka Balbina
- Widerker** D. U 598.1 T.LI
- Widerska** Janina U 598.1 T.LI
- Wieczniński** Bohdan U 598.1 T.LI; 599
- Wieczorek** Janusz U 596.1; 598.1 T.LI
- Wiedeń** zob.:
  - Arbeitsgemeinschaft Ost
  - *Plauen–Bauen–Wohnen*
- Wiedza i Technika*, Warszawa U 598.1 T.XXXIX (Samsonowska H.)
- Wiedza Powszechna, wyd. Warszawa U 598.1 T.XXI (Krahelska H.), T.XXXIX (Rusinek K.)
- Wiegner** Adam U 598.1 T.LI
- Wierusz–Kowalski** J[ózef] U 598.1 T.XIII (INOiK)
- Wierzchowscy** Maria i Jerzy U 601
- Wierzchowska** Wiesława U 598.1 T.LIV (ZPAP)
- Wierzchowski** Jerzy U 598.1 T.LI
- Wieś*, Łódź U 598.1 T.LI
- Więckowski** Andrzej U 598.1 T.LI
- Wilanowski** B[olesław] U 598.1 T.XLIX (UŁ)
- Wilczkowski** Eugeniusz U 598.2
- Wilejszys** Barbara U 598.1 T.LI
- Wilk** Andrzej U 601 T.XX

- Wilkinson John U 601 T.XX**
Winiarski B. U 598.1 T.XXXV (PTE, Bydgoszcz)
Winiewska M. zob. Toeplitz–Winiewska M.
Winnicka Felicja U 599
Winter E. U 598.1 T.LI
Wionczek M. U 598.1 T.LI
Wiśniewscy U 599
Wiśniewski Adam U 598.1 T.LI; 601 T.XX
Wiśniewski Czesław U 598.1 T.LIV (ZSP)
Wiśniewski Janusz U 601 T.XX
[Wiśniowska] Wiesława U 598.1 T.VII (Dobiecka G.), T.LI
Witkowski Lech U 601 T.XX
Witoszyński Czesław U 596.4
Witwicka Helena [z Dubieńskich] U 598.1 T.LI
Włodarczyk E. zob. Nowicka–Włodarczyk Ewa
Włodarski Bogumił U 598.1 T.LI
Włoskowska Wanda U 598.1 T.LI
Wodzyński Daniel U 598.1 T.LI
Wodzyński Tadeusz U 598.1 T.XIII (IOiK)
Wojciechowska Irena U 598.1 T.LI
Wojciechowski Marian U 598.1 T.XLIX (Ułaszyn H.)
Wojewódzki Dom Kultury, Gdańsk U 598.1 T.V (Cybulski A.)
Wojewódzki Dom Kultury, Szczecin U 598.1 T.XXIX (Możejko T.)
Wojnarowska T. zob. Lewenfisz–Wojnarowska T[eofila]
Wojowska Janina U 603 T.III
Wojtczak Leszek U 601 T.XVIII (UŁ)
Wojtczak Zofia U 598.1 T.LI
Woleński Jan U 601 T.XX
Woliński F[austyna] i Henryk U 601 T.XX
Woliński Henryk U 598.1 T.LII
Wolman Benjamin B. U 598.1 T.LII
Wolman H. zob. Kowzan Halina
Wolniewicz Bogusław U 601 T.XX
Wolski Jan U 598.1 T.LII
Wolozyn Stefan U 598.1 T.LII
Word Foundation of Successful Women, The, Cambridge U 601 T.XVIII (Todd D.)
Woroniecka Maria U 598.1 T.LII
Woycicki Alfred U 598.1 T.LII
Woydakowski A. zob. Pisarski–Woydakowski Antoni
Wójcicki Ryszard U 598.1 T.LII; 601 T.XXI
Wójcik Jerzy U 598.1 T.XIII (Ita)
Wójcik Józef U 598.1 T.LIV (ZMS)
Wójcik Tadeusz U 598.1 T.LII
Wright Georg Heinrich von U 598.1 T.XLIII (Societas Scientiarum Fennica), T.LII
Wrocław zob.:
– Biblioteka Z.N. im. Ossolińskich
– *Odra*
– *Sprawy i Ludzie*
– Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej
– Uniwersytet
– Wrocławskie Towarzystwo Filozoficzne
– Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo
Wrocławskie Towarzystwo Filozoficzne U 594 T.V
Wroczyński Jan U 598.1 T.LII
Wroczyński Ryszard U 598.1 T.LII
Wronkowski Czesław U 598.1 T.LII
Wroński S. U 598.1 T.XLVIII (TPPR)
Wróbel Waław U 598.1 T.LII
Wróblewska Zofia U 598.1 T.LII; 599; 601 T.XXI
Wróblewski Bronisław U 598.1 T.LII
Wróblewski Michał U 601 T.XV (Rudawski M.)
Współczesność, Warszawa U 598.1 T.XV (Jaworski M.)
Wszechnica Polskiej Akademii Nauk, Warszawa U 598.1 T.LII; 602.3
Wudel Witold U 598.1 T.XXII (KiW), T.LII
Wundheiler L. (?) U 598.1 T.LII
Wychowanie, Warszawa U 598.1 T.XXII (Kubowicz M.), T.XXXV (Pomykało W.), T.LII
Wyczański Andrzej U 601 T.XIV (PAN)
Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa U 602.2
Wydawnictwo Gebethner & Ska, Warszawa U 601 T.VI (Iwańska A.)
Wydawnictwo Interpress, Warszawa U 598.1

- T.LII
Wydawnictwo Literackie, Kraków U 598.1
T.XVIII (Konorski B.), T.XXII (Kurz
A.), T.LII
Wydawnictwo Łódzkie U 598.1 T.LII
Wydawnictwo Naukowe A. Stanic, Siedlce
U 601 T.VII (Kozak J.)
Wydawnictwo „Polonia”, Warszawa U 598.1
T.LII
Wydział Filozofii Chrześcijańskiej Akademii
Teologii Katolickiej, Warszawa U 599
Wydział Finansowy Dzielnicowej Rady
Narodowej w Warszawie U 596.2
Wydział Geodezji i Gospodarki Gruntami
Urzędu Dzielnicowego, Warszawa U 600
T.I
Wydział Nauk Medycznych PAN, Warsza-
wa U 598.1 T.III (Biernacki A.)
Wydział I Nauk Społecznych PAN, War-
szawa U 599
Wyka Kazimierz U 598.2
Wyrzykowski Marian U 598.1 T.LII
Wysokińska Jadwiga U 598.1 T.LII
Wytwórnia Filmowa „Czołówka”, Warsza-
wa U 598.1 T.LIV (Zieliński S.)
Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Katowice
U 598.1 T.XXVIII (Melich A.)
Wyższa Szkoła Nauczycielska, Częstochowa
U 598.1 T.XIV (Jakubowski M.)
Wyższa Szkoła Nauczycielska, Olsztyn
U 591.1 T.XL (Sikora J.)
Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza
Kotarbińskiego, Zielona Góra U 602.3
Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im.
Marii Grzegorzewskiej w Warszawie,
Wydawnictwo 602.2
- [Yejeski (Jeżewski)] Lech U 598.1 T.LII
- Za Wolność i Lud*, Warszawa U 598.1 T.IX
(Głębocki S.)
Zabludowski Andrzej U 601 T.XXI
Zabludowski Tadeusz U 599
Zabner Józef J. U 598.1 T.LII
[Zadróżna] Anna U 598.1 T.LII
Zagalowa Janina U 598.1 T.LII
Zagrobela Bolesława U 603 T.III
- ZAiKS zob. Stowarzyszenie Autorów ZA-
iKS
Zajączkowska Sylwia U 598.1 T.XXXI
(*Oświata Dorosłych*)
Zajączkowski St[anisław] U 598.1 T.XXVII
(LTN)
Zakład Archeologii Śródziemn. PAN, War-
szawa U 598.1 T.XLVII (Śmieszkowa A.)
Zakład Logiki UJ, Kraków U 599
Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydaw-
nictwo Ossolineum, Wrocław U 598.1
T.III (Brodzki W.), T.XXXIV (Pelc J.),
LII; 602.1
Zakład Prakseologii PAN, Warszawa U 598.1
T.LII
Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warsza-
wa U 600 T.I
Zakład Wydawnictw i Nagrań Polskiego
Związku Niewidomych, Warszawa
U 602.2
- Zakopane** zob.:
– Komitet Org. Jubileuszu Dyr. Muzeum
Tatrzańskiego prof. Juliusza Zborow-
skiego
Zakrzewska Jadwiga U 598.1 T.LII
Zalewski Andrzej U 598.1 T.LIII
Zalęcze Wielkie zob.:
– Centralna Szkoła Instruktorów Harcerskich
im. Tadeusza Kotarbińskiego
– Związek Harcerstwa Polskiego
Załucka Maria zob. Keller Wiesława
Zaluska –Strenbarg Apolonia U 598.1
T.LIII
Zaluski Zbigniew U 598.1 T.LIII
Zaniewicki Zbigniew U 598.1 T.LIII
Zaniewska Hanna (A. Broken) U 598.1
T.LIII
Zaremba Jerzy U 598.1 T.XXXV (PAN)
Zarząd Budynków Mieszkalnych, Warszawa
U 598.2
Zarzewie, Warszawa U 598.1 T.XXVIII
(Markowicz Z.)
Zarzycki Janusz U 598.1 T.LIII
Zasiadczuk Włodzimierz U 598.1 T.LIII
Zawadowska Ludwika U 598.1 T.LII (ZN
Ossolineum)
Zawadzki Aleksander U 598.1 T.LIII

- Zawadzki Stefan U 599; 601 T.XXI**
Zawadzki Sylwester U 598.1 T.LIII; 601 T.XXI
Zawirski Tadeusz U 598.1 T.LIII
Zawisza Benoît U 598.1 T.LIII
Ząbkowice Śl. zob.:
– Zespół Szkół Zawodowych
Zborowski Juliusz zob. Komitet Org. Jubileuszu Dyr. Muzeum Tatrzańskiego...
Zdanowicz–Krukowski Aleksander U 598.1 T.LIII
Zelinskaja Karin U 598.1 T.LIII
Zelnikowa Halina U 598.1 T.LIII; 599
Zerby Lewis K. U 598.1 T.LIII
Zespół Szkół Ekonomicznych im. Tadeusza Kotarbińskiego, Radomsko U 603 T.III
Zespół Szkół Ogólnokształcących Nr 3 im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra U 603 T.IV
Zespół Szkół Technicznych im. Tadeusza Kotarbińskiego, Andrychów U 603 T.I cz.1
Zespół Szkół Zawodowych, Ząbkowice Śl. U 603 T.V (Jasińska W.)
Ziach E. zob. Szlesińska–Ziach Ewa
Zieleniewska Irena U 598.1 T.LIV
Zieleniewski Jan U 598.1 T.XLIV (Stanek B.), T.LIV
Zielińska Eugenia U 598.1 T.LIV
Zielińska Sylwia U 598.1 T.LIV
Zieliński Stefan U 598.1 T.LIV
Zielona Góra zob.:
– *Gazeta Lubuska*
– Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego
– Zespół Szkół Ogólnokształcących Nr 3 im. Tadeusza Kotarbińskiego
Ziemiński Stefan U 598.1 T.LIV
Ziemiński Zygmunt U 598.1 T.LIV; 599; 601 T.XVIII (UAM)
Ziemski Stefan U 598.1 T.LIV; 599; 601 T.XXI
Zienkiewicz Z. U 598.1 T.LIV
Zienow Wolfgang U 598.1 T.LIV
Život, Bratislava U 598.1 T.LV
Zjazd zob. Polski, VI Zjazd Filozoficzny, Toruń
Zjedn. Przeds. Turystycznych „Orbis”, Warszawa U 598.1 T.LIV
Zjedn. Przemysłu Stolarki Budowlanej, Warszawa U 598.1 T.LIV
Znamierowski Czesław U 597; 598.1 T.LIV
Zonta Bruna U 598.1 T.LIV
Zrzeszenie Studentów Polskich, Kraków–Poznań–Warszawa U 598.1 T.LIV
Zusur Josef U 598.1 T.LIV
Związek Bojowników o Wolność i Demokrację. Główna Komisja Odznaczeniowa, Warszawa U 600 T.I
Związek Esperantystów w Polsce, Jelenia Góra U 598.1 T.LIV
Związek Harcerstwa Polskiego, Załęcz Wielkie U 603 T.IV
Związek Młodzieży Socjalistycznej, Koszalin U 598.1 T.LIV
Związek Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa U 598.1 T.LIV
Związek Polskich Artystów Plastyków, Warszawa U 598.1 T.LIV
Zwierzchowski Eugeniusz U 598.1 T.LIV
Zwierzchowski Franciszek U 598.1 T.LIV
Zyglar Tadeusz U 598.1 T.LIV
Zylberg Aleksander U 598.1 T.LIV
Zyto Rosa U 601 T.XXI
Żabokrzyccy U 598.1 T.LV
Żarnecka–Biały Ewa U 598.1 T.LV; 599; 601 T.XXI
Żarnecki Tadeusz U 598.1 T.LV
Żarnowiecka Zofia U 598.1 T.LV
Żebrowska Maria U 598.1 T.I (Ajdukiewicz K.)
Żegleń Urszula U 598.1 T.LV
Żeglińska Stanisława U 598.1 T.LV
Żelazowska zob. Krasuska–Żelazowska
Żeleska Helena U 598.1 T.XXXIII (Pawlikowska A.)
Żmihorski Edward U 598.1 T.XLV (SIMP)
Żółkiewski Stefan U 595 T.IV–V; 598.1 T.LV; 600
Żukowski zob. Czak Żukowski Bolesław
Żurowska K. U 598.1 T.LV
Życie i Myśl, Warszawa U 598.1 T.XLVII

(Szyszkowska M.)

- Życie Literackie*, Kraków U 598.1 T.LV
Życie Nauki, Warszawa U 598.1 T.LII (Wu-
del W.)
Życie Szkoły, Toruń U 598.1 T.LV
Życie Szkoły Wyższej, Warszawa U 598.1

T.LV

- Życie Warszawy* U 598.1 T.XVIII (Korotyń-
ski H.), T.LV
Żydowski Instytut Historyczny przy C.K.
Żydów w Polsce, Warszawa U 598.1
T.LV

Odczyty i wykłady

Jan Woleński

Wyzwania Quine'a

(Oddział Krakowski Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, 9 IV 1999)

Willard Van Orman Quine był filozofem XX w. w pewnym symbolicznym sensie. Urodził się jeszcze w 1908 r., a więc jeszcze w pierwszej dekadzie XX w. Zmarł dokładnie na tydzień przed końcem poprzedniego stulecia. Zapewne żaden inny z wybitnych filozofów żyjących w latach 1900–2000, nie „dotknął” swym życiem tak blisko krawędzi wieku, w którym przypadło mu działać. Quine był filozofem XX w. nie tylko w powyższym symbolicznym znaczeniu. Był takim przede wszystkim z uwagi na swoje poglądy i ich rolę w kształtowaniu myśli współczesnej. Jest zresztą rzeczą pewną, że jego wpływ będzie trwał nadal. W 1989 r. odbył się w uniwersytecie Harvarda (z którym Quine był związany przez lat bez mała siedemdziesiąt, od doktoratu w 1931 r. do śmierci; był najmłodszym doktorem w całej historii tej renomowanej uczelni) kongres poświęcony filozofii Ch. Peirce'a. Zgodnie z amerykańskim zwyczajem każdy mówca był przedstawiany. Quine następująco: „Peirce był najwybitniejszym logikiem filozoficznym w USA w XIX w., a to samo dotyczy Quine'a w XX w.” Ta charakterystyka jest niezwykle trafna. Quine uchodzi za logika matematycznego. Był nim na pewno. Napisał, pomijając książki bardziej elementarne, dwa podręczniki logiki matematycznej, pierwszy w 1934 r. (*A System of Logistic*), a drugi w 1940 r. (*Mathematical Logic*). Oba, zwłaszcza drugi, odegrały ważną rolę w kształtowaniu kultury logicznej na całym świecie, ale przede wszystkim w USA. Uzyskał kilka ważnych wyników formalnych, a także zbudował dwa systemy teorii mnogości z intencją ugruntowania podstaw matematyki. Mimo tego Quine nie wpłynął na rozwój logiki tak, jak zapewne sam zamierzał. Jego podręczniki są już dzisiaj przestarzałe, rozmaite osiągnięcia techniczne raczej marginalne, a oba systemy teorii mnogości mają już tylko znaczenie historyczne. Kontynuował paradygmat logiki stworzony przez Fregego i Russella, a ten okazał się nieaktualny, dokładnie wtedy, gdy Quine zaczynał swą karierę naukową.

Najważniejsze dokonania Quine'a należą do filozofii, takiej, której uprawianie nie stroni od logiki. I tutaj mamy pierwsze wyzwanie Quine'a: Jak daleko się-

obywającej się bez bytów mentalnych i zarazem ewolucyjnej. Relatywizm ontologiczny był dla Quine'a drogą do znaturalizowanej ontologii. Krótko mówiąc: Quine uczynił dla naturalizacji filozofii więcej niż ktokolwiek inny. Czy można uczynić coś więcej? I to jest podstawowe wyzwanie Quine'a.

Jan Woleński

Język, spełnianie, prawda

(Opolski Oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, 2 IV 2001)

Wedle popularnej interpretacji, semantyczna definicja prawdy stosuje się wyłącznie do języków sformalizowanych. Okoliczność ta jest podnoszona przy krytyce koncepcji Tarskiego jako konstrukcji filozoficznej. Powiada się mianowicie tak: Skoro semantyczna definicja prawdy ma walor tylko wobec języków sformalizowanych, to jej filozoficzne znaczenie jest z konieczności ograniczone (w radykalniejszych wersjach: żadne), ponieważ pojęcie prawdziwości jest nierozzerwalnie związane z językiem naturalnym. W związku z tym każda filozoficzna interpretacja idei Tarskiego musi uporać się z kwestią, co właściwie znaczy wyrażenie „pojęcie prawdy w językach sformalizowanych”, które (dokładniej: jego obcojęzyczne odpowiedniki) posłużyło jako tytuł niemieckiego (*Der Wahrheitsbegriff in den formalisierten Sprachen*), a potem angielskiego (*The Concept of Truth in Formalized Languages*) wydania monografii Tarskiego *Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych*, wydanej w 1933 r. Powody dla których Tarski zmienił tytuł nie są znane. Może decydowały względy stylistyczne, może inne, a niewykluczone, że całkiem przypadkowe.

Częsty sposób prezentowania koncepcji Tarskiego jest następujący. Załóżmy, że mamy dany język formalny L (niech to będzie język pierwszego rzędu). Jest on określony tylko syntaktycznie. Dobieramy do L pewną klasę modeli K . Jeśli $M \in K$, to znaczy, że możemy mówić o tym modelu w naszym języku. W sposób, którego w logice na ogół nie da się opisać, wybieramy z K tzw. model rzeczywisty (zamierny) M^* i powiadamy, że znaczenia wyrażen języka L są wyznaczone przez M^* . Potem definiujemy spełnianie, a w końcu prawdziwość.

Droga ta nie bardzo zgadza się z intencjami samego Tarskiego. Zwracał on wielokrotnie uwagę na to, że problem prawdy nie ma określonego sensu dla języka czysto formalnego, tj. takiego, którego wyrażenia są pozbawione jakiegokolwiek znaczenia. Wprawdzie Tarski nie określił pojęcia znaczenia, a nawet unikał wgłębiania się w tę kwestię, można jednak powiedzieć, że znaczenie jest tym, dzięki czemu rozumiemy język, a jeśli jest to język sformalizowany, potrafimy przełożyć go na język naturalny. Wynika z tego, że Tarski rozważał problem prawdy dla języków sformalizowanych, ale zinterpretowanych. Język sformalizowany można zatem rozumieć jako rezultat formalizacji. Nie ma więc, co Tarski podkreślił kilka razy, jakiejś przepaści pomiędzy językami sformalizowanymi a językami niesformalizowanymi. Być może dlatego Tarski niekiedy używał terminu „języki o określonej

strukturze²⁴. Są to języki jednoznaczne, z dokładnie (rekurencyjnie) zdefiniowaną składnią i semantycznie otwarte, tj. nie zawierające własnych metajęzyków. W szczególności mogą to być języki sformalizowane i zarazem zinterpretowane.

Kluczem dla analizy rozważanej tutaj kwestii jest uświadomienie sobie, co znaczy powiedzenie „mówi się w języku **L** o modelu **M**.”. Znaczy to, że wypowiada się prawdziwe lub fałszywe zdania o tym modelu. Aby takie zdania wypowiadać trzeba dysponować określonymi narzędziami semantycznymi, których podstawą jest funkcja waluacyjna określająca zakres zmienności zmiennych, denotacje termów stałych i denotacje predykatów (zakłada się również, iż sens stałych logicznych jest dany wcześniej). Dzięki temu można zdefiniować pojęcie spełniania, a potem podać definicję prawdziwości. Łatwo widzieć teraz, że nawet interpretacja przez samą funkcję waluacyjną, ale bez definicji spełniania, nie wystarcza do mówienia o modelu. Potrzeba (i wystarcza) określenie spełniania dla formuł atomicznych. Uwagi te wskazują, że funkcja waluacyjna jest pierwotna i niezależna od składni, przynajmniej częściowo. Interpretacja (funkcja waluacyjna) może być dana całkowicie konwencjonalnie lub w sposób respektujący określone intuicje, ale jakaś musi być. Tak więc, interpretacja jest zależna od elementów pragmatycznych. Dotyczy to w szczególności ustalenia modelu zamierzonego.

Nie jest tak, że struktura **L** nie dostarcza żadnej informacji o modelu. Z uwagi na paralelizm pomiędzy rekurencyjnym definiowaniem składni i takim samym określaniem modelu, własności **L** decydują o własnościach modeli należących do **K**. W samej rzeczy, typ języka wyznacza typ modelu, np. argumentowość relacji stanowiących denotacje predykatów. Wiedząc jakie mamy predykaty w języku, możemy określić teoriomnogościowe konstrukcje potrzebne dla budowy semantyki. Zachodzi zresztą zależność odwrotna, tj. jeśli znamy typ modelu, to potrafimy dobrać typ języka właściwego dla opisu danej struktury. Być może ta okoliczność sugeruje, by zaczynać od niezinterpretowanego języka i klasy jego możliwych modeli. Wszelako strukturalne cechy języka nie wystarczają do zdefiniowania spełniania. Podobnie strukturalne własności modelu nie decydują same przez się o tym, jakie są korelacje denotacyjne pomiędzy wyrażeniami a przedmiotami.

Trzeba też pamiętać, że konstrukcja semantyki odbywa się zawsze w nieformalnym, aczkolwiek matematycznie uściślonym, metajęzyku. To sprawia, że „droga sensu” biegnie od metajęzyka do języka przedmiotowego, a nie odwrotnie. Z czysto syntaktycznego, a nawet semantycznego punktu widzenia, jest rzeczą obojętną, czy zaczynamy od **L**, czy od **K**, ale sytuacja jest inna, gdy wchodzi w grę pragmatyka, a wchodzić musi, przynajmniej, gdy chcemy mówić na serio o modelach zamierzonych.

Leszek Kusak

Fryderyk Nietzsche. Choroba a twórczość

(Oddział Krakowski Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, 13 XI 2000 r.)

Życie i twórczość Fryderyka Nietzschego są przedmiotem zarówno naukowych analiz, jak i sensacyjnych spekulacji i plotek. Sprzyja temu nie tylko spektakularny charakter jego podstawowych idei filozoficznych, lecz także, a może przede wszystkim dramatyczny koniec jego świadomego życia. W polskich opracowaniach na temat Nietzschego niewiele miejsca poświęca się ostatniemu okresowi jego życia. Nie pisze się nic lub też pisze się bardzo zdawkowo o przyczynach choroby autora *Zaratustry*, o przebiegu jego leczenia, o jego zachowaniu się i kontaktach ze światem w okresie obejmującym aż 12 lat. Tym zagadnieniom poświęcona jest I i II część prezentowanej pracy.

Część III dotyczy problemu, który budzi zakłopotanie i często zbywany jest milczeniem. Problem ten zawiera się w pytaniu, czy choroba umysłowa Nietzschego miała wpływ na jego twórczość oraz czy powinna mieć wpływ na naszą ocenę wartości dorobku autora *Antychrysta*? Najobszerniej i najrzetelniej na pytanie to starał się odpowiedzieć Karl Jaspers. W wielkim skrócie referuję jego godne uwagi propozycje, próbując jednocześnie odnieść się krytycznie do niektórych z nich.

I. Ostatni okres życia Nietzschego (1888–1900)

Wydarzenia bezpośrednio poprzedzające dramatyczny zwrot w życiu Nietzschego miały miejsce w Turynie. Autor *Zaratustry* odwiedził to miasto po raz pierwszy 5-go kwietnia 1888 roku. Miasto spodobało mu się natychmiast ze względu na panujący w nim arystokratyczny spokój i jednolitość stylu zabudowy, pochodzącej w większości z XVII wieku. W czasie tego pobytu, który trwał do 5-go czerwca 1888 roku powstaje *Przypadek Wagnera* oraz spora ilość drobnych notatek, które po śmierci Nietzschego opublikowane zostały w ramach spuścizny rękopiśmiennej.

Po raz drugi, i zarazem ostatni, przybył Nietzsche do Turynu 21-go września 1888 roku. W tym okresie autor *Zaratustry* przygotowywał do druku *Zmierzch bożyszczy* i *Antychrysta* (dzieła, które powstały z planowanej wcześniej, lecz zrealizowanej tylko we fragmentach pracy poświęconej „przewartościowaniu wszystkich wartości”) oraz pracował nad autobiograficznym podsumowaniem własnej twórczo-

ści zatytułowanym *Ecce homo* (ukończył je 13-go listopada 1888 roku). Prowadził też intensywną korespondencję z przyjaciółmi i znajomymi.

Stan jego zdrowia, według jego własnych relacji, był o wiele lepszy, niż kilkanaście tygodni wcześniej w lecie. Nic nie zapowiadało dramatycznych wydarzeń, które nastąpiły w ostatnich dniach grudnia 1888 roku. Wtedy to właśnie, niejaki David Fino, właściciel kiosku z gazetami, u którego autor *Jutrzenki* wynajmował mieszkanie, zobaczył dwóch żandarmów prowadzących bladego, drżącego Nietzschego. Ujrzawszy swego gospodarza Nietzsche szlochając, rzucił mu się w ramiona. Według relacji policjantów profesor obejmował kurczowo konia dorożkarzkiego i nie pozwalał się od niego oderwać. Fino położył Nietzschego do łóżka i wezwał lekarza.

Prawdopodobnie w tym właśnie czasie napisane zostały przez Nietzschego ostatnie kartki do przyjaciół, będące sygnałem gwałtownie rozwijającej się choroby umysłowej. Kartki te zaczęły docierać do adresatów począwszy od 3-go stycznia 1889 roku. Tylko jeden z nich zareagował natychmiast. 70-letni J. Burckhard zaniepokojony udał się do bliskiego przyjaciela Nietzschego, F. Overbecka. Ten wysłał najpierw list, jednak, gdy następnego dnia on również otrzymał kartkę z szalonym posłaniem („Choć do tej pory daliście dowód niewielkiej wiary w moje możliwości płatnicze, mam nadzieję, że jednak uda mi się jeszcze udowodnić, że jestem kimś, kto spłaca swoje długi – np. wobec Was. ...Właśnie kazałem rozstrzelać wszystkich antysemitów... Dionizos¹”), po konsultacjach z psychiatrą dr Wille, zdecydował się na podróż do Turynu.

Po osiemnastu godzinach jazdy, 8-go stycznia ok. godz. 14-tej Overbeck dotarł do celu. Spotkanie z przyjacielem opisuje następująco: „Ujrzałem Nietzschego siedzącego w kucki w rogu sofy i czytającego. (...) Wyglądał na okropnie podupadłego na zdrowiu. Rozpoznając mnie rzucił się w moim kierunku, objął gwałtownie i wybuchł płaczem, po czym opadł, łkając, na sofę. Ja również, wstrząśnięty, nie byłem w stanie utrzymać się na nogach. Obecna była cała rodzina Fino. Zaledwie Nietzsche jęcząc i łkając położył się na sofie, podano mu stojącą na stole wodę bromową. Momentalnie nastąpiło uspokojenie, a Nietzsche śmiejąc się zaczął mówić o wielkim powitaniu, które jakoby miało być przygotowywane na wieczór. Niepostrzeżenie pogrążył się w kręgu urojeń i halucynacji, którego nie opuścił do momentu, gdy go zęgnalem. Pozostawał przy tym świadomy obecności mojej i innych osób, zaś całkowicie nieświadomy swego stanu. Popadał w stan euforii i zachwyty opisując swój los jako następcy martwego Boga, grał rolę satyra lub Dionizosa, by po krótkiej chwili pogrążyć się w konwulsjach i atakach niewyobrażalnego cierpienia².”

---

¹ F. Nietzsche, *List do F. Overbecka*, ok. 4 I 1889, *Sämtliche Briefe. Kritische Studienausgabe in 8 Bänden*, red. G. Colli i M. Montinari, München–Berlin–New York 1986 (cytowane dalej jako KSB), t. 8, s. 575.

² Cytuję za: W. Ross, *Der ängstliche Adler. Friedrich Nietzsches Leben*, DTV, München 1994, s. 785.

Po wizycie u Nietzschego Overbeck zamieszkał w hotelu „Grand”, zaś następnego dnia rozpoczął poszukiwania lekarza, który zechciałby mu towarzyszyć w podróży z chorym filozofem do Bazylei. Chętnych nie było wielu, dlatego wybór padł na dentystę, niemieckiego Żyda dr Leopolda Bettmanna³.

Żegnając się ze swymi włoskimi gospodarzami Nietzsche uprosił pana domu, aby ten podarował mu swoją czapkę. Potrzebował jej jako korony zdobiącej jego skronie podczas triumfalnego wjazdu do Bazylei. W czasie podróży Nietzsche zachowywał się spokojnie. W dzień mówił o tym, jakoby był księciem na którego oczekują w Bazylei z wielkimi uroczystościami. W nocy nucił pieśń gondolierów z Wenecji, której słowa znajdują się w *Ecce homo*.

W zakładzie dla umysłowo chorych w Bazylei Nietzsche przebywał tylko tydzień. Potem zaś z matką i dwoma osobami towarzyszącymi udał się do kliniki psychiatrycznej Uniwersytetu w Jenie, którą kierował słynny profesor Biswanger. W pociągu autor *Antychrysta* opowiadał współpasażerom, że był w zakładzie dla umysłowo chorych, ponieważ było już z nim źle, ale jego stan się poprawi, bo przecież jest jeszcze taki młody. Chwilę później dostał ataku wściekłości na matkę, tak, iż musiała uciekać przed nim do innego przedziału.

Ponad rok później, 24-go marca 1890 roku Nietzsche został zabrany przez matkę z kliniki. Opiekowała się nim aż do roku 1897. Na krótko przed śmiercią matki (zm. 20 IV 1897) siostra Nietzschego, Elżbieta Förster-Nietzsche przejęła nad nim opiekę przewożąc go do willi Silberblick w Weimarze. W willi tej znalazło też swoje miejsce, założone przez Elżbietę w 1894 roku Archiwum Nietzschego. 25-go sierpnia 1900 roku we wczesnych, rannych godzinach autor *Zaratustry* umiera na zapalenie płuc.

II. Przebieg choroby Nietzschego i jej przyczyny

Istnieje kilka źródeł informacji o chorobie Nietzschego. Pierwszym z nich jest relacja dr Bettmanna opublikowana pt. *Gutachten des Zahnarztes Bettmann*. Drugim, najbardziej obszernym, są dzienniki chorych z zakładów w Bazylei i Jenie (ten ostatni prowadzony przez asystenta prof. Biswanger, późniejszego profesora, doktora Ziehena). Następnym są listy matki Nietzschego pisane regularnie do prof. Overbecka. Obraz ostatnich lat życia filozofa uzupełniają relacje odwiedzających go przyjaciół i znajomych (P. Gast, P. Deussen, F. Overbeck, R. von Schirnhofen).

Dziennik zakładu dla umysłowo chorych w Bazylei na stronach ze stycznia 1889 roku tak opisuje chorego, który przyjechał z Turynu: „Pacjent przybył do zakładu w towarzystwie profesorów Overbecka i Mischera. Nie stawiając oporu pozwala się prowadzić na oddział. Po drodze ubolewa, że mamy tutaj taką złą pogodę i zapowiada: «Jutro, dobrzy ludzie, sprowadzę wam najwspanialszą pogodę». Pa-

---

³ Dr Bettmann nie zapisał się pozytywnie w pamięci Overbecka, gdyż wybrał sobie najdroższy hotel w Bazylei, a za podróż zażądał potężnego honorarium.

pacjent chętnie pozwala się badać. W czasie badania mówi nieustannie. Nie ma samopoczucia człowieka chorego. Czuje się nadzwyczajnie dobrze i wzniosłe (...), najchętniej ściszałby i całował wszystkich spotkanych ludzi i wspinałby się jak najwyższej po murach (...). Pacjent mówi chaotycznie bez przerwy, czasami głośno śpiewając i krzycząc. Zawartość jego wypowiedzi to kolorowy chaos przeżyć z lat minionych, jedna myśl goni drugą bez żadnego związku logicznego. (...). Pytany o swoje samopoczucie odpowiada, że czuje się tak nieskończenie dobrze, iż mógłby to wyrazić jedynie muzyką. (...). Pacjent wykazuje olbrzymi apetyt. Wciąż żąda jedzenia. Po południu spaceruje w ogrodzie i tam śpiewa, wrzeszczy, krzyczy do siebie. Niekiedy ściąga surdut i kamizelkę i kładzie się na ziemi”⁴.

Znacznie obszerniejsze są doniesienia o ponad rocznym pobycie Nietzschego w klinice w Jenie. Autor *Jutrzenki* został tam przywieziony 19-go stycznia 1889 roku. Pierwszy dzień pobytu w nowym miejscu opisany w dzienniku chorych wyglądał następująco: „Chory udał się na oddział poprzedzany wieloma grzecznymi ukłonami. Podążając majestatycznym krokiem i spoglądając na sufit wszedł do pokoju, dziękując za «wspaniałe przyjęcie». Nie wie, gdzie się znajduje. Czasami sądzi, że jest w Naumburgu, czasami, że w Turynie. Pytany o swoje personalia, odpowiada prawidłowo. Wyraz twarzy pewny siebie, często wyniosły i afektowany. Nieustannie gestykuluje i mówi nienaturalnym tonem i podniosłymi słowami i to raz po włosku, raz po francusku. Niezliczoną ilość razy próbuje potrząsać dłońmi lekarzy”⁵.

W październiku 1889 roku próbę leczenia Nietzschego poprzez rozmowy podjął kontrowersyjny, znany ze swego radykalnego antysemityzmu, terapeuta Julius Langbehn. Jednak po napadzie szału swego nowego pacjenta wyjechał w popłochu. On właśnie był autorem poetyckiego i, jak wielu uważa, trafnego sformułowania odnoszącego się do sytuacji Nietzschego: „On jest zarazem dzieckiem i królem. Musi być więc traktowany jak królewskie dziecko, którym jest. To jedynie właściwa metoda”⁶.

W czasie pierwszych tygodni pobytu w Jenie Nietzsche prawie całkowicie stracił kontrolę nad swym zachowaniem. Był agresywny wobec innych pacjentów („kopał ich”) i często wybuchał wściekłością, która budziła przerażenie otoczenia. Sytuację komplikował fakt, iż cierpiał na manię prześladowczą (twierdził, że ktoś nastaje na jego życie, że jest truty), zaś nocą dręczyły go koszmary senne (aby się przed nimi bronić, rozbijał szklanki i rozsypywał odłamki szkła wokół łóżka). Dlatego umieszczony był na noc w izolatce, a w ciągu dnia nieustannie nadzorował go pielęgniarz.

Być może pod wpływem leków, od kwietnia 1889 roku jego stan zdecydowanie się poprawił. Nie pozostawia co do tego wątpliwości opis dnia powszedniego autorstwa pielęgniarza sprawującego opiekę nad chorym filozofem: „Pan profesor

---

⁴ Cyt. za: W. Ross, *Der ängstliche...*, wyd. cyt., s. 789–790.

⁵ Tamże, s. 790.

⁶ Tamże, s. 792.

śpi w pokoju wraz z dwoma innymi spokojnymi chorymi; wcześniej, o godz. 6.00 jest budzony, a potem idą wszyscy do salonu (...) i jedzą śniadanie, które składa się z kawy i dwóch bułeczek. Następnie profesor Nietzsche czyta, kładąc się zazwyczaj na sofie w salonie. Nie zwraca przy tym w ogóle uwagi na otoczenie. O godz. 9.00 podawane jest drugie śniadanie (szklanka mleka, chleb z masłem i szynką). Na obiad podawany jest rosół, pieczeń, warzywa i ziemniaki; tylko w środy mięso z drobiu i warzywa. Punktualnie o godz. 20.00 chorzy idą do łóżka. Pan profesor jest nocami spokojny”⁷.

Niecały rok później, w marcu 1890 roku matka Nietzschego zabrała go z kliniki do mieszkania wynajętego w Jenie, zaś po kilku tygodniach, 13-go maja 1890 roku, już na stałe, do domu rodzinnego w Naumburgu.

Wydawało się, że jego stan zdrowia poprawił się znacząco. W liście do F. Overbecka z 7-go czerwca 1890 roku matka Nietzschego opisuje zachowanie i zainteresowania swego syna: „On sam codziennie gra trochę, częściowo swoje drobne kompozycje, częściowo pieśni liturgiczne ze starego śpiewnika (...). Nastroj religijny w ogóle odgrywa u niego coraz ważniejszą rolę. (...) Gdy pewnego razu w całkowitej ciszy siedzieliśmy na werandzie, opowiedział mi, że w Turynie przestudował całą Biblię i sporządził z niej dla siebie tysiące notatek. Inspirował mnie prosząc o przeczytanie mu tego i tego psalmu lub tego i tego rozdziału. Byłam pełna podziwu dla jego biegłości w Biblii”⁸.

Matka Nietzschego sama wychodziła z nim na spacer. Jednak, gdy pewnego dnia w miejscu publicznym rozebrał się do naga, aby się kąpać, zaangażowała pielęgniarkę, który od tej pory stale im towarzyszył. Stan zdrowia autora *Zaratustry* zaczął się pogarszać. Od 1892 roku nie potrafił już samodzielnie jeść. Musiał być myty i ubierany. Zrezygnowano ze spacerów, ponieważ Nietzsche krzyczał i przewracał się. W 1895 roku Nietzsche nie rozpoznał już Overbecka. Wiosną 1897 roku paraliż prawie całkowicie unieruchomił autora *Jutrzenki*. W maju 1899 roku Nietzsche doznał udaru mózgu. Nie odzyskał już świadomości i umarł w Weimarze 25-go sierpnia 1900 roku. Trzy dni później pochowano go obok rodziców w rodzinnej wiosce w Röcken.

Opinie na temat przyczyn choroby i szaleństwa Nietzschego są do dnia dzisiejszego rozbieżne. Pierwszą i przez lata obowiązującą diagnozę postawił profesor Biswanger. Powołując się na mało znane fakty z wczesnych okresów życia Nietzschego uznał on, że autor *Narodzin tragedii* już w czasach studenckich zaraził się chorobą weneryczną (rzeżączką), która nie leczona doprowadziła do postępującego paraliżu (*progressive Paralyse*)⁹.

---

⁷ Opis ten został przytoczony przez matkę Nietzschego w liście do F. Overbecka z 10-go lutego 1890 roku. Cytuję za: W. Ross, *Der ängstliche...* wyd. cyt. s. 792–793.

⁸ E. Podach (red.), *Der kranke Nietzsche. Briefe seiner Mutter an Franz Overbeck*, Wien 1937. Cyt. za W. Ross, *Der ängstliche...*, wyd. cyt., s. 793.

⁹ W bazylejskim dzienniku chorych z roku 1889 widnieje zapis, że Nietzsche „dwukrotnie zaraził się w sposób specyficzny” („zwei mal spezifisch infiziert”). Fakt ten potwierdza

Po wielu latach do problemu tego powrócił psychiatra Wilhelm Lange–Eichbaum. Wyniki badań opublikował w pracy *Nietzsche, Krankheit und Wirkung* (Hamburg 1947). W konkluzji rozróżnił on trzy etapy choroby autora *Jutrzenki*: a) wczesnokilowe zapalenie opon mózgowych (*die frühluische Meningitis*) – 1865; b) trzyczłonowa kiła mózgu (*die tertiäre Hirnsyphilis*) – 1873; c) kiła mózgu i paraliż (*die Hirnsyphilis und Paralyse*) – od lutego 1880 roku.

W 1965 roku interesującą, nową próbę analizy tego zagadnienia podjął Kurt Kolle w pracy *Nietzsche. Krankheit und Werk*¹⁰. Dwa fakty wywołały jego wątpliwości odnośnie diagnozy choroby jako paraliżu (*Paralyse*): 1) gwałtowny wybuch choroby – paraliż musiałby być określony jako „galopujący”; 2) jej wieloletni rozwój – przy galopującym paraliżu choroba trwa najczęściej poniżej dwóch lat, w pojedynczych przypadkach cztery do pięciu lat. Przeciętnie wszystkie formy paraliżu mieszczą się w przedziale od dwóch do sześciu lat.

Zastrzeżenia K. Kolle wzbudziła również niewielka ilość danych, które były podstawą neurologicznej diagnozy choroby Nietzschego. Oparto się bowiem głównie na konstatacji zaburzeń żrenicy, zaburzeń mowy i defektów pisma.

W rezultacie swych badań K. Kolle dochodzi do wniosku, że choroba Nietzschego nie może być już diagnozowana jako nietypowa forma postępującego paraliżu. Jego zdaniem Nietzsche cierpiał w swoim ostatnim „zdrowym” dziesięcioleciu (1880–1890) na odchylenia maniakalno–depresyjne. W fazie maniakalnej uaktywnił się proces mózgowy, który być może – lecz nie na pewno – spowodowany był syfistyczną chorobą mózgu. Wątpliwości tych nie można rozstrzygnąć, gdyż, jak zauważa Kolle, brak nieznanych wtedy badań internistycznych jak ciśnienie krwi lub elektrokardiogram nakazuje brać również pod uwagę niesyfistyczną chorobę naczyń krwionośnych.

Ciekawe uwagi na temat choroby Nietzschego formułuje Werner Ross¹¹. Zauważa on, że chorobą tą prawie w ogóle nie zajęła się psychoanaliza, choć z jej punktu widzenia jest to przypadek wzorcowy. W okresie obłędu wyraźnie widoczny jest u Nietzschego regres do okresu dziecięcego i młodzieńczego. Będąc już pod opieką matki autor *Jutrzenki* podawał, że ma 22 lata. Ostatni list do J. Burckhardta pisał jako „student”. Jego ówczesne lęki (światło musi się świecić w nocy w pokoju, drzwi muszą być zamknięte na klucz) charakterystyczne są dla wczesnego dzieciństwa. Zadziwiające jest nie tylko jego dziecięce pismo na kartce z pozdrowieniami z roku 1891, ale również błędnie użyty celownik („von Deinen Freund Nietzsche”), który to błąd wyrugował Nietzsche dopiero w gimnazjum. Na pytania sprawdzające

---

korespondencja między Wagnerem i lekarzem filozofa, dr Eiserem, z której wynika, że autor *Narodzin tragedii* wspominał o tym swemu lekarzowi. Zob. M. Gregor–Dellin, *Wagner–Biographie*, München 1980.

¹⁰ Zob. K. Kolle, *Nietzsche. Krankheit und Werk*, Bibliotheca Psychiatrica et Neurologica, 127, 1965.

¹¹ W. Ross, *Der ängstliche...*, wyd. cyt., s. 796.

jego wiedzę odpowiadał jak uczeń, wymieniając wszystko, co był w stanie wydobyć z pamięci. W końcu pograżył się w apatii, tracąc kontakt ze światem.

Próbę wyjaśnienia fenomenu Nietzschego z punktu widzenia psychologii analitycznej C. G. Junga podjął Antonio Moreno¹². Jego zdaniem Nietzsche próbował sięgnąć zbyt wysoko, narażając się na niebezpieczeństwa związane ze swą heroiczną postawą. Heroizm, gdy staje się chroniczny, może bowiem doprowadzić do katastrofy lub nerwicy. „Cechą realistycznej i zdrowej psychiki jest przyjmowanie rzeczy takimi, jakie są. Natomiast wyprowadzanie optymizmu z pesymizmu, rozkoszy z bólu, wieczności z przypadku jest niczym innym, jak marzeniem, a w najlepszym przypadku złudnym i absurdalnym heroizmem, który niezawodnie doprowadza do dezintegracji”¹³. Główną jednak przyczyną popadnięcia Nietzschego w obłąd było, według Moreno, przyjęcie błędnej filozofii instynktów. Autor *Zaratustry* „nie zrozumiał natury naszych pierwotnych popędów i stłumił treści zbiorowej nieświadomości próbując żyć ponad ludzkością, to zaś doprowadziło go do zniszczenia własnej osobowości”¹⁴. Nauczał, aby mówić „tak”, a sam żył na „nie”.

Wśród wielu czytelników i zwalców Nietzschego byli również tacy, którzy podjęli się nie tylko zdiagnozowania choroby filozofa, lecz także postawili pytanie o jej wpływ na twórczość autora *Jutrzenki*. Najwybitniejszym z nich był Karl Jaspers, psychiatra i filozof w jednej osobie.

III. Choroba a twórczość Nietzschego – koncepcja Jaspersa

W pracy *Nietzsche. Wprowadzenie do rozumienia jego filozofii* Jaspers otwarcie stawia pytanie o związek między chorobą Nietzschego a jego twórczością. Zauważa przy tym, że dla niektórych, już samo rozważanie tej kwestii oznacza deprecjację twórczości autora *Narodzin tragedii*. Domagają się bowiem prostej alternatywy: albo Nietzsche był chory, albo był geniuszem. Zaprzeczają, że możliwe jest jedno i drugie.

Jeśli proces chorobowy miał wpływ na proces duchowy to, zdaniem Jaspersa, należy zbadać, czy wpływ ten był sprzyjający, niszczący czy też obojętny. Wiedzy takiej nie można jednak uzyskać na drodze apriorycznej, lecz jedynie empirycznie, zestawiając fakty z życia Nietzschego z ewolucją jego twórczości.

Jaspers fakty te obszernie przytacza. Podkreśla przy tym, że Nietzsche był od 1873 roku stale na coś chory, nie będąc chory umysłowo. „Choroba umysłowa, której wreszcie uległ rzuca cień wstecz i podsuwa niektórym pomysły, że w tym długim czasie były już widoczne oznaki późniejszej choroby. Pogląd ten jednak za ciemnia stan faktyczny, podobnie jak pogląd odwrotny, jakoby Nietzsche był do

---

¹² Zob. A. Moreno, *Jung, bogowie i człowiek współczesny*, przeł. St. Ławicki, Instytut Wydawniczy PAX Warszawa 1973.

¹³ Tamże, s. 238–239.

¹⁴ Tamże, s. 242.

końca 1888 roku umyślowo zupełnie zdrowy¹⁵. Jaki był zatem stan faktyczny? Jaspers próbuje to ustalić.

W 1870 roku w czasie wojny prusko–francuskiej Nietzsche zaciągnął się do armii pruskiej jako pielęgniarz. Wkrótce ciężko zachorował na dyzenterię. Jej skutki, w postaci dolegliwości żołądka, z przerwami stale powracały. Od 1873 roku coraz częściej cierpiał na ataki silnych bólów głowy, którym towarzyszyły wymioty, nadwrażliwość na światło i samopoczucie podobne do porażenia. Kilka razy tracił na dłużej przytomność. Cierpiał na uporczywy ból i ucisk w głowie. Trapiły go nieustanne dolegliwości oczu, tak, iż niezbędna stała się pomoc innych osób przy czytaniu i pisaniu. Poprawy i pogorszenia jego stanu zdrowia następowały po sobie nieregularnie. Mimo długotrwałej choroby i wielu badań nie udało się postawić jednoznacznej diagnozy. „Mówiono o migrenie, o psychoneurotycznym procesie w związku z wyobcowaniem się od Wagnera, o organicznym procesie chorobowym systemu nerwowego, ale bez jasnego wyniku¹⁶”.

Rok 1879 był dla niego rokiem najgorszym. W liście do swego lekarza, doktora Eisera informował, iż miał 118 dni ciężkich ataków choroby, zaś tych lżejszych w ogóle nie liczył. Nic więc dziwnego, że w maju 1879 roku Nietzsche zrezygnował z profesury z powodu złego stanu zdrowia i rozpoczął podróżniczy tryb życia, kurując się we Włoszech i Szwajcarii.

Od lutego 1880 roku Nietzsche przebywał na południu Europy i pracował nad nowym dziełem noszącym tytuł *Jutrzenka*. W dziele tym, zdaniem Jaspersa, pojawiają się całkowicie nowe idee, które zapoczątkowują przełom w twórczości Nietzschego. Według Jaspersa czytając chronologicznie listy i pisma Nietzschego „nie można się uwolnić od nadzwyczajnego wrażenia, że od roku 1880 zachodzi w Nietzschem tak dogłębna przemiana, jak nigdy przedtem w jego życiu. Objawia się ona nie tylko w treściach myśli, w nowych dziełach, lecz także w formie przeżycia. Nietzsche jakby zanurzał się w nową atmosferę. To, o czym mówi, uzyskuje nowe brzmienie. Wszystko przenikający nastrój, to coś, czego przed rokiem 1880 nic nie zapowiadało¹⁷”. „O ile w styczniu 1880 roku dominowała jeszcze świadomość końca («sądzę, że spełniłem swoje dzieło życia, naturalnie jako ktoś, komu nie dano wystarczająco czasu. Miałbym jeszcze tyle do powiedzenia i w każdej wolnej od bólu godzinie czuję się taki bogaty»; do siostry, 16 I 1880), o tyle teraz następuje wielka przemiana w formie samoświadomości, w doświadczeniu bytu, w wszechogarniającym ogólnym nastroju¹⁸”. „Z Genui: «Jestem często chory, ale w nieporównanie lepszym nastroju, niż w innych latach o tej samej porze» (do siostry, 25 XII 1880). Z Sils–Maria: „Nigdy nie istniał człowiek, do którego słowo ‘przygnębiony’ mniej by pasowało” (do siostry, połowa lipca 1881). Z Genui: «Wierz mi:

---

¹⁵ K. Jaspers, *Nietzsche. Wprowadzenie do rozumienia jego filozofii*, przeł. D. Stroińska, Wydawnictwo KR, Warszawa 1997, s. 75.

¹⁶ Tamże, s. 76.

¹⁷ Tamże, s. 77.

¹⁸ Tamże, s. 77–78.

we mnie kulminują teraz wszelkie moralne rozmyślania i trudy w Europie i jeszcze niejedno więcej. Może przyjdzie kiedyś czas, gdy nawet orły będą spoglądały ku mnie z bojaźnią» (do siostry, 29 XI 1881)¹⁹.

Zdaniem Jaspersa opisywane przez Nietzschego stany mistycznego światła, twórczej inspiracji, przerażenia i euforii ograniczają się do lat 1881–1884. Równolegle do nowych przeżyć i zmienionych sposobów doświadczania, przebiegała przemiana całej twórczości autora *Zaratustry*: a) nowy styl ujawnił się w plastyczności postrzeganych zjawisk, w „gęstości” języka, w sile obrazów; b) pojawiły się nowe, fundamentalne myśli (idea wiecznego powrotu, metafizyka woli mocy, idea nadczłowieka), których źródłem było, wcześniej niedostępne Nietzschemu, „doświadczenie graniczne”.

Według Jaspersa na przełomie 1884/85 ustają doznania mistyczne. Atmosfera listów i dzieł Nietzschego staje się bardziej racjonalna. Autor *Jutrzenki* tworzy prace skonstruowane systematycznie i bardziej agresywne w wyrazie. Na plan pierwszy wysuwa się przewartościowanie wszystkich wartości.

Ostatni przełom rozpoczyna się zdaniem Jaspersa pod koniec 1887 roku. „Do głosu dochodzi nowy ton. Nietzsche pragnie swym działaniem rozstrzygać o dziejach świata jako całości (...). Zaczyna zabiegać o natychmiastowy sukces, pojawia się nowy, polemiczny styl, aż w końcu euforia pochłaniająca wszystko”²⁰. Dla okresu tego charakterystyczne są też agresywne w tonie i niesprawiedliwe w treści listy, które doprowadziły do zerwania z bliskimi mu ludźmi.

Biorąc pod uwagę wszystkie te fakty i okoliczności wysnuwa Jaspers wnioski dotyczące relacji między chorobą i twórczością Nietzschego. Jego zdaniem przemiana w myśli i doświadczeniu autora *Jutrzenki*, która pojawiła się w roku 1880 i trwała aż do 1888 roku była tego rodzaju, że należy przyjąć oddziaływanie czynnika biologicznego. Czynniki ten, bliżej nieznanym, nazywany „chorobą” może nawet umożliwił to, co inaczej by nie powstało. Być może dzięki niemu Nietzsche dotarł do samych źródeł bytu, odczytał to, co dla innych było niedostępne.

Choroba miała niewątpliwie również negatywny wpływ na twórczość autora *Zaratustry* (wykolejenia stylu, niemożność pełnego rozwijania swoich myśli). Jednak jej aspekt pozytywny ma zdaniem Jaspersa większe znaczenie. W owym okresie niesłuchanie rośnie „siła poetycka” Nietzschego, ujawnia się „niezakłócona pewność powodzenia” oraz „żarliwa świadomość bycia”, która wyłania się z samej głębi jego egzystencji. „Aż do momentu napisania obłąkanych kartek obecny jest duch, dzięki któremu jeszcze obłąd otrzymuje sens, tak, że te obłądne kartki uważamy jeszcze też za niezbędną część dzieła. (...) Samoświadomość, która zdaje się chwilami uwarunkowana patologicznie, jest jednocześnie zrozumiała i uzasadniona. Ten, kto chce tutaj rozstrzygać za pomocą jasnego albo-albo czyni zagadkową rzeczywi-

---

¹⁹ Tamże, s. 78.

²⁰ Tamże, s. 81.

stość jednoznaczna kosztem możliwej prawdy, która wymaga uznania zagadki i śledzenia wszystkich możliwych do zgłębienia tropów”²¹.

Rezultaty badań Jaspersa można ująć w trzech punktach: 1) W połowie 1880 roku czynnik biologiczny przeobraża całą konstytucję umysłową Nietzschego. Następuje przełom w jego twórczości; 2) Rok 1888 bezpośrednio poprzedza chorobę prowadzącą do głębokiego upadku. Następują wtedy zmiany w usposobieniu Nietzschego, w jego zachowaniu, będące czymś nowym w stosunku do wszystkiego, co miało miejsce wcześniej; 3) Choroba umysłowa wynikła pod koniec 1888 roku była organiczną chorobą mózgu spowodowaną przyczynami zewnętrznymi, a nie predyspozycjami wewnętrznymi (genetycznymi). Niemal na pewno była ona paraliżem.

Warty podkreślenia jest fakt, iż uznanie wpływu choroby na kształt i treść twórczości autora *Zaratustry* nie zmieniły pozytywnej opinii Jaspersa o dorobku filozoficznym Nietzschego. Jego zdaniem „wartość dzieła można dostrzegać i oceniać jedynie na podstawie treści tego, co duchowo zostało powołane do życia: przyczynowość, pod wpływem której coś powstaje, nie mówi nic o jego wartości”²².

Doceniając znaczenie pracy Jaspersa, należy zwrócić uwagę, że niektóre jego poglądy nie są wystarczająco uzasadnione. Np.: wiele argumentów przemawia przeciwko twierdzeniu, jakoby w 1880 roku nastąpił zasadniczy przełom w życiu i twórczości Nietzschego. W jego listach z lat 1879–1881 obok wypowiedzi pełnych optymizmu i wiary w przyszłość są też liczne fragmenty pisane w całkowicie odmiennej tonacji, będące wyrazem cierpienia i pesymizmu. Można nawet zaryzykować tezę, że większość korespondencji autora *Ecce homo* jest świadectwem niezwykle kruchej równowagi psychicznej, braku harmonii i wewnętrznego spokoju oraz nadmiernej emocjonalności. Skutkiem tego w jego listach łatwo jest znaleźć sprzeczności, wzajemnie wykluczające się deklaracje i oceny. Tak właśnie pisał i wyrażał się Nietzsche w ciągu wielu lat swojej twórczości. Do tego byli przyzwyczajeni jego przyjaciele i znajomi. Nie reagowali więc na skrajne, nieraz szokujące wypowiedzi autora *Zaratustry*. Nawet wtedy, gdy popadł już w obłęd, większość jego przyjaciół potraktowała szalone kartki Nietzschego jako jeszcze jeden przejaw bogatej osobowości filozofa, a nie przejaw choroby.

Znawcy filozofii Nietzschego periodyzując jego twórczość wskazują na różne, ich zdaniem przełomowe momenty życia autora *Narodzin tragedii*. Wśród owych kluczowych momentów nie wymieniają jednak (i w tym są zgodni) roku 1880 lub 1881 ani też „Jutrzenki” jako dzieła mającego rozpocząć nową epokę. A. Riehl, R. Reininger i E. Heintel wyróżniają trzy okresy twórczości Nietzschego: 1870–76 – okres wpływów Wagnera i Schopenhauera; 1876–82 – okres pozytywistyczny; 1883–89 – okres twórczości najbardziej oryginalnej.

---

²¹ Tamże, s. 89.

²² Tamże.

Z kolei W. Kaufmann i Z. Kuderowicz dostrzegają dwa zasadnicze etapy rozwoju filozofii Nietzschego: 1870–76 – wpływy Wagnera (teoria kultury i filozofia dziejów); 1876–89 – wypracowywanie własnego światopoglądu.

Najbardziej radykalny jest w tym względzie A. Baeumler, który twierdzi, że stałym elementem twórczości Nietzschego jest koncepcja „heraklitejskiego świata”. W tym sensie twórczość ta od samego początku nie ulega istotnym zmianom.

Sam Jaspers nie jest do końca przekonany czy jego propozycja jest w stanie utrzymać się w ogniu krytyki. Przyznaje, że treści wielu z tych idei, które określił on jako przełomowe, nawet koncepcja wiecznego powrotu, pojawiają się przed rokiem 1880. Podkreśla jednak, ważną jego zdaniem, lecz trudną do zweryfikowania różnicę: „To, co kiedyś w tych ideach było tylko możliwością, staje się teraz substancjalne, staje się miażdżącą siłą pochłaniającej go prawdy”²³.

Opinii Jaspersa wydaje się przeczyć sam Nietzsche, który w dziełach z lat 1880–1882 (*Jutrzenka*, *Wiedza radosna*) dostrzega raczej kontynuację rozważań zapoczątkowanych w 1876 roku, niż początek nowej drogi. Świadczy o tym list do Lou von Salome (VI 1882), w którym informuje ją o przygotowaniach do druku *Wiedzy radosnej* i konstatuje, że „książką tą kończy się owa seria pism, którą rozpoczyna *Ludzkie, arcyludzkie*: we wszystkich razem pokrzepić powinien nowy obraz i ideał wolnego ducha”²⁴.

Wiele przemawia więc za tym, że praca Jaspersa, mimo swych zalet, nie tylko nie rozwiązała problemu dotyczącego związków między chorobą i twórczością Nietzschego, lecz także stała się źródłem nowych pytań i wątpliwości, z którymi zmierzyć się muszą następne generacje czytelników autora *Zaratustry*.

---

²³ Tamże, s. 85.

²⁴ F. Nietzsche, *List do Malwidy von Meysenbug*, 13 VII 1882, KSB, t. 6, s. 223.

Z kolei W. Kaufmann i Z. Kuderowicz dostrzegają dwa zasadnicze etapy rozwoju filozofii Nietzschego: 1870–76 – wpływy Wagnera (teoria kultury i filozofia dziejów); 1876–89 – wypracowywanie własnego światopoglądu.

Najbardziej radykalny jest w tym względzie A. Baeumler, który twierdzi, że stałym elementem twórczości Nietzschego jest koncepcja „heraklitejskiego świata”. W tym sensie twórczość ta od samego początku nie ulega istotnym zmianom.

Sam Jaspers nie jest do końca przekonany czy jego propozycja jest w stanie utrzymać się w ogniu krytyki. Przyznaje, że treści wielu z tych idei, które określił on jako przełomowe, nawet koncepcja wiecznego powrotu, pojawiają się przed rokiem 1880. Podkreśla jednak, ważną jego zdaniem, lecz trudną do zweryfikowania różnicę: „To, co kiedyś w tych ideach było tylko możliwością, staje się teraz substancjalne, staje się miażdżącą siłą pochłaniającej go prawdy”²³.

Opinii Jaspersa wydaje się przeczyć sam Nietzsche, który w dziełach z lat 1880–1882 (*Jutrzenka, Wiedza radosna*) dostrzega raczej kontynuację rozważań zapoczątkowanych w 1876 roku, niż początek nowej drogi. Świadczy o tym list do Lou von Salome (VI 1882), w którym informuje ją o przygotowaniach do druku *Wiedzy radosnej* i konstatuje, że „książką tą kończy się owa seria pism, którą rozpoczyna *Ludzkie, arcyludzkie*: we wszystkich razem pokrzepić powinien nowy obraz i ideał wolnego ducha”²⁴.

Wiele przemawia więc za tym, że praca Jaspersa, mimo swych zalet, nie tylko nie rozwiązała problemu dotyczącego związków między chorobą i twórczością Nietzschego, lecz także stała się źródłem nowych pytań i wątpliwości, z którymi zmierzyć się muszą następne generacje czytelników autora *Zaratustry*.

---

²³ Tamże, s. 85.

²⁴ F. Nietzsche, *List do Malwidy von Meysenbug*, 13 VII 1882, KSB, t. 6, s. 223.

Krzysztof Dowgiałło

Nowa interpretacja Platona – Szkoła z Tybingi (Oddział Gdański Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, 18 XII 2000 r.)

Założony w 1477 roku Uniwersytet w Tybindze w końcu XVI wieku był główną siedzibą nowożytnych różokrzyżowców, a przez niemal cały wiek XIX propagował niemiecki idealizm i romantyzm. Obecna na tej uczelni tradycja Oświecenia mogła nakłonić młodych filozofów (Hansa Joachima Krämera i Konrada Gaisera) do oporu wobec niej i stworzenia nowego paradygmatu interpretacji twórczości Platona. Oczywiście spór o Platona jest nie tylko sporem na terenie historii filozofii, gdyż w głównej mierze dotyczy sporu o wartości kultury. Kiedy w roku 1959 Hans Joachim Krämer opublikował swoją pracę *Arete bei Platon und Aristoteles*, to wydawało się, że jest to jednostkowa tendencja kontestująca przyjęty w Niemczech romantyczny paradygmat Schleiermachera. W ciągu kilku lat ukazały się prace Gaisera, Wipperna, Gadamera, Findlaya, Szlezaka, Realego, które zmieniły sposoby analizy spuścizny platońskiej. Hans Georg Krämer podkreślił decydujące znaczenie nauki niespisanej Platona, określanej przez niego jako „ezoteryczna”¹.

Niedługo potem uformowała się nowa Szkoła (Szkoła z Tybingi), dla której najważniejsze znaczenie posiada traktat Arystotelesa *O Dobru*, oraz późne dzieła Platona wraz z tradycją pośrednią. Poznański propagator osiągnięć Szkoły z Tybingi Marian Wesoły podkreślił, że rekonstrukcja niespisanej nauki Platona dokonana przez zwolenników tego paradygmatu pozwoliła na uznanie zawartej tam wykładni za pierwszoplanową. Sama ta wykładnia (tj. nauka niespisana) wskazuje na istnienie pewnych kursów prowadzonych przez Platona na Akademii².

Szkoła z Tybingi postuluje więc dokonanie zasadniczej zmiany w przedstawianiu obrazu filozofii Platona. Zmiana ta nosi wszystkie cechy wprowadzenia nowego paradygmatu, nowej całościowej interpretacji wszystkich dzieł Platona. Edward Iwo Zieliński podkreślił, że poprzedni paradygmat schleiermacherowski (przeforsowany w latach 1804–1808) przyjmował trzy następujące założenia:

- Filozofia Platona w całości zawarta jest w jego dialogach.
- Tworzy ona system, który można zrekonstruować, uwzględniając wszystkie powiązania między dialogami.

¹ Hans Joachim Kramer, *Arete bei Platon und Aristoteles*, Heidelberg 1959, s. 36.

² Marian Wesoły, *Świadectwa niespisanej nauki Platona, I, Traktat Arystotelesa, O Dobru*, „Meander”, z. 4, rok XXXIX, Warszawa 1984, 169.

- Dialogi uznaje się za autarkiczne („sola scriptura”) i pomija się, albo drastycznie nie docenia, nauki niespisane³.

Nowy paradygmat uczonych z Tybingi stara się odtworzyć prawdziwy sens filozofii greckiej, w której tradycja ustna mędrców odgrywała rozstrzygającą rolę. Mędrzec wiedział, nie poszukiwał więc prawdy jak filozof, nie pragnął władzy jak polityk. Dla Szkoły z Tybingi odtworzenie systemu wiedzy (*episteme*) jest odtworzeniem drogi myśli i związanej z nią struktury bytu. Hans Georg Gadamer stwierdził, że w filozofii greckiej słowo jest tylko imieniem i nie reprezentuje prawdziwego bytu. Pytania filozoficzne wdzierają się więc w sferę pierwotnie niekwestionowanego panowania imienia, zaś o samej prawdziwości nazwy możemy mówić według Platona w dwóch wypadkach:

1. W teorii konwencjonalistycznej – w niej znaczenie słów wynika ze zwyczaju.
2. W teorii – „*horotes*”, która zakłada naturalną zgodność słów i rzeczy⁴.

Naturalna zgodność słowa i rzeczy, według uczonych z Tybingi, umacnia znaczenie słowa mówionego, które z wielu przyczyn nie zostaje natychmiast zapisane przez mędrca lub jego otoczenie. Słowo mówione uosabia jednorazową, niepowtarzalną kreację mitycznego świata. Giovanni Reale podkreślił więc takie znaczenie pisma w dziełach Platona:

- a. Pismo nie posiada mądrości ludzi, lecz tylko pozory wiedzy, mniemanie. Nie posiada pamięci, dostarcza jedynie środków do „przywołania na pamięć” rzeczy już znanych.
- b. Pismo nie ma życia i nie jest w stanie mówić w sposób aktywny.
- c. Żywy dyskurs jest o wiele potężniejszy od wyvodu powierzonego pismu.
- d. Pismo ma w sobie za dużo zabawy.
- e. Pismo zakłada dialektycznie uzasadnioną znajomość prawdy i znajomość duszy do czego jest skierowane.
- f. Pisarz i filozof, to ten, który tworzy dzieła, a sprawy najważniejsze („ta timio-tera”), które zna, nie powierza pismu, ale zachowuje do nauczania ustnego⁵.

Uznanie nauczania ustnego za charakterystyczne dla działalności Platona może budzić pewne wątpliwości. Należy jednak podkreślić, że siła tej mądrości objawia się przez całe dzieje filozofii greckiej, aż do nauczycielskiej działalności Ammoniusza Sakkasa i jego ucznia Plotyna.

---

³ Edward Iwo Zieliński, OFM Con, *Giovanniego Reale nowa interpretacja myśli Platona*, Lublin 1993, s. 12–13.

⁴ Hans Georg Gadamer, *Prawda i metoda*, tł. B. Baran, Kraków 1993, s. 372.

⁵ Giovanni Reale, *Historia filozofii starożytnej*, t. II., tł. E. I. Zieliński, Lublin 1997, s. 37–38.

2. Paradygmat – Szkoła z Tybingi

Thomas Kuhn stwierdził, że wspólnota naukowa w swojej działalności teoretycznej i praktycznej opiera się na paradygmatach, które zdefiniował jako wzorcowe przykłady pracy badawczej, zawierające zbiór założeń pojęciowych, metodologicznych i metafizycznych⁶. Paradygmat uczonych z Tybingi zakłada, że Platon uznawał kosmos jako idealny wzór dla działalności człowieka i funkcjonowania *polis*. Elżbieta Wolicka interpretuje jedność Platońskiego kosmosu jako: „*kosmos alethinon einai kath holon*”⁷.

Jedność kosmosu wymusza na uczonych określony i precyzyjny porządek słowa i myśli. Hans Georg Gadamer podkreśla, że w filozofii greckiej poszukuje się właściwego słowa, które rzeczywiście przysługuje rzeczy⁸. Nowa interpretacja i nowy paradygmat badań nad Platonem szukają ukrytych słów w tradycji pośredniej. Szczególne znaczenie mają fragmenty z pism Heraklidesa z Pontu, Speuzippa, Eudoksosa z Knidos, Senocrata i samego Arystotelesa⁹.

Możemy więc zaryzykować twierdzenie, że Platon za cel swojej filozofii postawił kontemplację kosmosu i poznanie samego siebie („*theorein*”) wyrażone przez taki fragment *Państwa*:

„– Więc tych wszystkich i innych też, tych, co lubią uczyć jakichś tam rzeczy i bawią się jakimiś majsterkami, będziemy nazywać filozofami?

- Nigdy – powiedziałem. – Oni tylko są podobni do filozofów.
- A prawdziwymi – powiada – których ty nazywasz?
- Tych – powiedziałem – co się kochają w oglądaniu prawdy,
- I to – powiada – słusznie. Ale jak to zrozumieć?
- W żaden sposób – odpowiedziałem – nie jest to rzecz łatwa dla innego”¹⁰.

Prawdziwy filozof jest więc mistrzem wtajemniczenia, którego może udzielić swoim uczniom. Wtajemniczenie obejmuje *kosmos* i *polis*. J. N. Findlay stwierdził, że Platon uważał liczby 1, 2, 3, 4, 8, 9, 27 za odpowiedzialne za ruchy planetarnych orbit¹¹.

Idealne *polis* znane z *Timajosa*, *Państwa* i *Praw* także miało zachowywać te moduły matematyczne w swojej organizacji przestrzennej i społecznej. Giovanni Reale przypomniał, że Platon odkrył i pokazał, że obok kosmosu postrzegalnego zmysłami istnieje jakaś rzeczywistość uchwytna intelektem, ponadzmysłowa, trans-

---

⁶ Ian G. Barbour, *Mity, modele, paradygmaty*, tł. M. Krośniak, Kraków 1983, s. 121.

⁷ Elżbieta Wolicka, *Mit – symbol rozwinięty. W kręgu Platońskiej hermeneutyki mitów*, Lublin 1989, s. 27.

⁸ Hans Georg Gadamer, op. cit, s. 381.

⁹ Konrad Gaiser, *Testimonia Platonica*, Vita e Pensiero, s. XVII.

¹⁰ Platon, *Państwo*, Ks. V, 475 E, przekład na podstawie: Platon, *Państwo*, tł. W. Witwicki, Warszawa 1990, s. 294.

¹¹ Giovanni Reale, *Historia filozofii starożytnej*, t. I, tł. E. I. Zieliński, Lublin 1993, s. 58.

cendentna¹².

Okazuje się więc, że przeciwieństwo idei i rzeczy z paradygmatu Schleiermachera nie musi być najważniejszą relacją antytetyczną w filozofii Platona. Ważniejsze może być samo dochodzenie do prawdy oraz przeciwieństwo wiedza – fałsz. Marian Wesoly podkreślił, że w ezoterycznej nauce Platona, Słońce jest przyczyną poznania prawdziwego i bytu, pomimo, że wraz z Dobrem wykracza poza byt swoją godnością i mocą. Istnieje jednak analogia pomiędzy Dobrem i Słońcem:

Słońce Dobro

dział postrzegalny dział noetyczny

A.–Cienie D.–Świat C.–MATEMATYKA B. DIALEKTYKA¹³

Ten schemat uwidacznia, że uczeni ze Szkoły z Tybingi w antytetycznym ujęciu Słońca i Dobra odnajdują istotę wiedzy ezoterycznej Platona. Tomasz A. Szlezak podkreślił też, że Platon uważał świadome nieujawnianie wiedzy filozoficznej za możliwą decyzję, lecz również jako państwową metodę organizowania nauczania¹⁴.

Idealne państwo jest więc kosmosem powołanym przez Demiurga–Filozofa, zaś ‘Słońce’ i ‘Dobro’ dotyczą duszy człowieka i zmuszają filozofa do przyjęcia godności kapłana oraz króla. Szkoła z Tybingi podąża więc śladem Lwa Szestowa, który stwierdził, że duszy w filozofii Platona dane jest rządzenie i rozkazywanie: „*archein kai despodzein*”¹⁵.

Szkoła z Tybingi podkreśla ideę władzy duchowej dokonującą się przez wypowiedzianie, lecz nie przez zapisane słowa Platona. Tradycja ustna (spisana w późniejszych czasach), zebrana przez Konrada Gaisera obejmuje 72 fragmenty¹⁶. To ogromne bogactwo przekazów ze świata starożytnego w przeważającej swojej części dotyczy trzech zagadnień: teorii pryncypiów, kosmologii, nauki o Demiurgu. Należy choćby skrótowo przedstawić te trzy zagadnienia.

A. Pryncypia

Platon w swoim rozumieniu pryncypiów nawiązywał do pradawnej *praidei* – *arche*. Pryncypia są więc zarówno zasadami o charakterze ontologicznym, jak też przyczynami o ogromnej sile kreacji świata idei. Tymczasem romantyczny paradygmat Schleiermachera podkreślał, że istotą idealizmu Platona było pełne przeciwieństwo pomiędzy ideami a zjawiskami, przedmiotami poznawalnymi przez zmy-

¹² Marian Wesoly, *Świadectwa niespisanej nauki Platona*, IV, „Meander”, nr 7/8, Warszawa 1988, s. 292.

¹³ Tomasz A. Szlezak, *Czytanie Platona*, tł. P. Domański, Warszawa 1977, s. 29.

¹⁴ Lew Szestow, *Ateny i Jerozolima*, tł. C. Wodziński, Kraków 1993, s. 130.

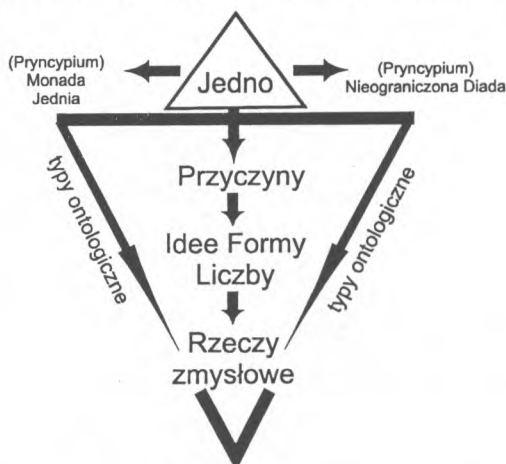
¹⁵ Konrad Gaiser, op. cit: s. 9–197.

¹⁶ Konrad Gaiser, *Quellenkritische Probleme der indirekten Platonuberlieferung*, w: *Idee und Zahl, Studien zur platonischen Philosophie*, Heidelberg 1968, s. 31–84.

sły. Konrad Gaiser (czołowy uczoney ze Szkoły w Tybindze) jako najważniejsze kategorie filozofii Platona wyróżnił trzy typy ontologiczne:

- byty samoistne („*ta kathauta*”)
- relacje („*ta pros ti*”)
- przeciwieństwa („*ta enantia*”)¹⁷

Z dwóch pryncypiów (Jedni i nieograniczonej diady) dokonuje się akt kreacji świata, lecz elementem pośrednim są typy ontologiczne. Typowi ontologicznemu odpowiada pewien zespół zjawisk lub form egzystujących w Platońskim świecie idei lub pośród idealnych liczb. Hans Georg Gadamer stwierdził, że Platon, kiedy mówi o teorii idei, to opowiada o Jedni i zastanawia się, w jaki sposób to Jedno może stać się wielością¹⁸. Proponuje więc taki schemat Platońskiej ontologii:

Opis rysunku:

Jedno – wyobraża Najwyższy Byt, moc kreacji jak i osobowego Boga, którego „synem” jest Demiurg z dialogu *Timajos*. Z Jednego wypływa siła dla dwóch pryncypiów:

<p>Jednia–Monada</p> <p>– jest ontologiczną zasadą niezmienności, wieczności, trwałości</p>	<p>→</p>	<p>Nieograniczona Diada</p> <p>– jest zasadą kreacji różności i wielości</p>
--	----------	---

Oba pryncypia powołują
 idee, jak również typy ontologiczne
 (byty samoistne, relacje, przeciwieństwa),
Idee są wzorami, duchowymi, więc dla Platona
 prawdziwymi „rodzicami” liczb idealnych oraz wszyst-
 kich rzeczy zmysłowych (wraz z ludźmi).

Szkoła z Tybingi proponuje dominację Jednego, Idei Dobra. Seweryn Blandzi

¹⁷ Hans Georg Gadamer, *Historia pojęć jako filozofia*, tł. K. Michalski, w: *Rozum, słowo, dzieje*, Warszawa 1979, s. 94.

¹⁸ Seweryn Blandzi, *Henologia, meontologia, dialektyka*, Warszawa 1992, s. 105.

stwierdził, że Jedno koniecznie jest Mnogie, a Mnogie jest Jednym¹⁹. W kontekście tego uzasadnionego stwierdzenia nie możemy charakteryzować już filozofii Platona jako jednej z postaci idealizmu obiektywnego. J. N. Findlay podkreślił, że w twórczości Platona występują „nieskończone powtórzenia” (*infinite reduplicati*)²⁰.

Filozofia Platona (rozumiana jako system ontologiczny) otwarta jest na nieskończoność poprzez funkcjonowanie Jednego, centrum myśli i centrum wszechświata. Robert S. Brunmbaugh jako przedstawiciel szkoły anglosaskiej ukazał w taki sposób schemat pojęć filozofii Platona:

Nieruchomość	Republika	Timajos	Kritiasz
Kreator	Przeznaczenie	Bóg	Posejdon
Struktura racjonalności	Waga	Proporcja	Nikt
Materiał	Kamień	Dusza Świata	Ziemia–Woda
Źródło określenia	Religia	Kalkulacja	Zapisana historia
Cel	Nauka	Kreacja	Samostwarzanie ²¹ .

Paradygmat anglosaski w interpretacji twórczości Platona podkreśla sztywny i niezmienny związek, jaki zachodzi pomiędzy poszczególnymi pojęciami, tym samym akceptując częściowo naukę niespisaną. Neoplatońska tradycja z Cambridge i Oxfordu wpłynęła wydatnie na poglądy uczonych ze Szkoły w Tybindze. Umożliwiło to im rozszerzenie działania pryncypiów na inne formy ontologii Platona. Pryncypia i typy ontologiczne zaczęły spełniać funkcje wartości absolutnych. Włoski przedstawiciel Szkoły z Tybingi, Giovanni Reale, podkreślił, że Platon odkrył i pokazał istnienie nie tylko jednego rodzaju rzeczywistości²².

Drugim, częściowo opozycyjnym wobec pryncypiów, rodzajem rzeczywistości jest świat idei, form, liczb idealnych, zaś trzecim – świat realny. Najdoskonalszym zmysłowym obrazem świata idei jest kosmos.

B. Kosmos

Kosmologia Platona zakłada, że wszechświat definiowany musi być przez całość: „*kosmos alethinon einai kath holon*”²³.

W filozofii greckiej, „całość” (*to holon*) uzyskiwała dużą możliwość przemiany i ruchu w ramach tak skomplikowanej struktury, jakim był wszechświat, który definiowano poprzez pojęcie porządku – kosmosu. Podobnie platoński kosmos definiował Bernard z Chartres w początkach XII wieku: „Mundum ita constituit: et animam in medietate eius locavit, id est vitalem motum temperandarum rerum. Non

¹⁹ J. N. Findlay, op. cit, s. 302.

²⁰ Robert S. Brunmbaugh, *Platon's Mathematical Imagination*, Bloomington 1954, s. 262.

²¹ Giovanni Reale, op. cit, s. 58.

²² Elżbieta Wolicka, op. cit, s. 27.

²³ *The Glosae super Platonem*, of Bernard of Chartres, pod red. Paul Edward Dutton, Toronto 1991, s. 171.

quod per hic accipias terram vel solem, qui secundum quosdam cor mundi et medius planetarum dicitur, sed ideo dicit animam in medio locatam, ut per hoc innuat anima per omnes partes mundi diffusam aequaliter²⁴.

(„Świat tak został ustanowiony, że duszę jego położono w środku, tak aby dzieliła ruch na równe części. Nie ta, [moc], którą otrzymuje ziemia od słońca, i którą nazywają drugim sercem świata i środkiem planet, lecz to Bóg kazał zająć duszy [świata] – miejsce środkowe, aby przez tę duszę rozciągnąć równość na wszystkie części świata”).

Ten fragment traktatu *De anima mundi* Bernarda z Chartres świadczy, że idea jedności Kosmosu była obecna w kulturze europejskiej, choć nie wiązano jej z platońską teorią o pryncypiach. Uczynili to uczeni ze Szkoły w Tybindze. Odbicie tego założenia możemy odnaleźć już w *Lexikonie der antike*²⁵. Wydana w roku 1962 praca Waltera Burkerta sugeruje, że astronomiczny system Platona należy wiązać z badaniami naukowymi Filolaosa–pitagorejczyka²⁶.

W tym wypadku pitagorejska koncepcja wiedzy zostaje utożsamiona z filozofią „późnego Platona”. Wypada więc w tym kontekście przypomnieć słowa Plutarcha:

*Natura bowiem wszechświata, będąca bezwładem wzięła początek przemiany i stania się ładem, z pewnego podobieństwa i uczestnictwa w idei i doskonałości boskiej*²⁷.

Szkoła z Tybingi opiera swoje twierdzenia o rzymski i średniowieczny nurt neoplatoński bardzo mocno podkreślający obecność pitagoreizmu w filozofii Platona. Podsumowaniem nauki o pryncypiach i kosmosie jest ezoteryczna nauka o Demiurgu, twórcy Platońskiego świata.

C. Demiurg

Według Platona, Twórca (Demiurg) uporządkował świat według pięciu wielościannów foremnych, których wszystkie wierzchołki, krawędzie oraz ściany są wobec siebie całkowicie równouprawnione. Te wielościanny posiadają następujące liczby: 4, 6, 8, 12, 20.

J. C. B. Gosling w swojej analizie procesu powstawania platońskiego świata podkreślił „ociężałość” (*heavily*) Demiurga w poznaniu i swoim działaniu²⁸. Demiurg z filozoficznego punktu widzenia reprezentuje postać *synechei*, *continuum*, i jako wielkość działająca może być rozkładana na elementy i ujmowana jako całość.

²⁴ *Lexikon der antike*, wyd. Johannes Irmscher, (b.m.w) 1972, s. 298.

²⁵ Walter Burkert, *Weisheit und Wissenschaft*, Verlag Hans Carl Nurnberg 1962, s. 315–317.

²⁶ Plutarch, *O odwlekaniu kary przez bogów*, w: „Moralia”, II, tł. Z. Abramowiczówna, Warszawa 1988, s. 87.

²⁷ J. C. B. Gosling, *Plato*, London–Boston 1973, s. 103.

²⁸ Marian Wesoły, *Niespisana nauka Platona*, „Meander”, nr 6, rok XXXIX, Warszawa 1984, s. 285.

Dla uczonych z Tybingi, Demiurg jest wyrazicielem kreacyjnej siły na obszarze pryncypiów (oraz innych typów ontologicznych) i wyraża ideę, lecz nie osobową postać Boga. W tym miejscu uczeni z Tybingi stają wobec problemu nieskończoności. Marian Wesoły przypomina, że Platon wprowadził diadę, czyli nieskończoność złożoną z wielkiego i małego²⁹. Zwracam uwagę, że w tak zdefiniowanym pojęciu nieskończoności zostaje przypomniane pytanie Chalcydiusza, tłumacza i komentatora *Timajosa* z IV wieku:

A. Dlaczego został stworzony świat ?

B. Z czego świat się składa?

C. Wedle jakiego prawzoru został on powołany?

Jeżeli chodzi o zagadnienie utworzenia świata, to pytania stawiane przez Szkołę z Tybingi i Chalcydiusza są bardzo zbliżone. Możemy więc uznać, że paradygmat Szkoły z Tybingi stanowi nawiązanie do starożytnego i średniowiecznego neoplatonizmu po pozbawieniu go skrajnie mistycznych skojarzeń i literackich dygresji.

Podsumowanie

Podkreślanie przez Szkołę z Tybingi roli niespisanej nauki Platona zmusza historyków filozofii do dokonania nowej interpretacji dziejów myśli. Słowo wypowiedziane (lecz nie zapisane natychmiast) może uchodzić za słowo mędrca i ułatwia akceptację współczesnej, audiowizualnej kultury, w której wypowiedziane słowo niemal natychmiast ewokuje jego obraz. Kiedy uznamy słowo mędrca za główny nośnik kultury starożytnej, to musimy niemal natychmiast dowartościować słowo wypowiedziane przez twórców postmodernistycznej kultury. Niewątpliwie jednak Szkoła z Tybingi ukazuje nam filozofię Platona jako złożoną, lecz spójną strukturę myślową i owoc świadomego zamysłu autora. Przemawia do nas Platon jako arystokrata–mędrzec i artysta–filozof.

---

²⁹ Matthias Baltes, *Die Weltenstehung des Platonischen Timaios nach den antiken Interpreten*, cz. 1, Leiden 1976, s. 175.

Stanisław Dąbrowski

W sprawie odczytu prof. Bogusława Wolniewicza „Myśli o Jedwabnem”. Sprawdzenia i dopowiedzi

(Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Gdańsku, 21 V 2001 r.)

1. **Wyjaśnienie sytuacyjne.** Dnia 30 IV 01 w Oddziale Gdańskim Polskiego Towarzystwa Filozoficznego prof. Wolniewicz wygłosił odczyt, posługując się mazurem, którego z braku czasu nie odczytał w całości. Swą polemikę opieram na własnych notatkach z odczytu wygłoszonego. W pewnym momencie przedłużającej się dyskusji prelegent dał wyraźny sygnał, że – ponieważ się spieszy – chciałby już jej zakończenia. Zaistnienie tego sygnału potwierdził potem w rozmowie ze mną przewodniczący zebraniu, doc. dr Marian Pyrz. Sygnał ten dyskusji nie przerwał, ale stało się dla mnie oczywiste, że na gruntowną polemiczną analizę odczytu, który jej zarówno wymaga, jak też w pełni na nią zasługuje, czasu już nie było, zwłaszcza że zamierzałem zabrać głos na końcu dyskusji, po wyrażeniu opinii przez wszystkich dyskutantów. Stąd przekształcenie się mojego głosu w dyskusji w osobny odczyt, którego intencja jest ta sama, co zadeklarowana intencja odczytu prof. Wolniewicza: przeciwdziałanie zamętowi myślowemu i respektowanie impulsów powinnościowych.

2. **Współodpowiedzialność i przeproszenie.** Podstawowa teza odczytu Wolniewicza brzmi: nie przeproszać (zresztą tak samo np. mówią i prof. Janusz Tazbir i Anna Tatariewicz – S. D.), bo współodpowiedzialność jest tylko tam, gdzie jest współwina, tj. wynika ze współsprawstwa; nie jest odpowiedzialny ten, kto nie miał żadnego wpływu na bieg zdarzeń. Zbrodni w Jedwabnem dokonały (z niemieckiej inspiracji) „polskie męty”, ale przebieg zdarzenia kształtowali także polscy „gapie”¹. Towarzyszący zdarzeniu i przyjający mu – już to dopingiem i aprobatą, już to unikającą dezaprobowania biernością – „gapie” uczestniczą we współwinie, bowiem nawet bierność „gapia” wpływa na przebieg i klimat zdarzenia; istnieje współsprawstwo bierne: żadnego sensacji, gorliwie obecnego „gapia”.

---

¹ Szczegółowszą typologię uczestnictwa w zbrodni przedstawili w „Rzeczypospolitej” (dalej: Rzpl) z 7–8 IV 01, s. 1 w artykule „Nieuprawniona symetria” Zofia Borzymińska i Rafał Żebrowski, wyróżniając uczestnictwo: kierownicze, bezpośrednie (mordowanie lub dręczenie; zbiorowo lub pojedynczo) i pośrednie (wrogi, podburzający, cieszący się, odcinający drogę ucieczki samą swą zwartością – tłum). – Opinia Wolniewicza o polskich mętach pod niemiecką komendą to jeden z wariantów tezy Tomasza Strzembosza (zob. „Gazeta Wyborcza” (dalej: GW) z 19–20 V 01, s. 14)

Prelegent wcale nie uwzględnia roli bezsilnego świadka, który nie byłby dobrowolnym uczestnikiem „zbiegowiska”, gdyż rozważa tylko zasięg współwiny. Mówi: nie jestem winien ani zbrodni mego brata, ani zbrodni mego przodka; za nich nie muszę (nie mogę?) przepraszać. Odpowiedzialność wiąże prelegent z przepraszaniem i twierdzi, że skoro nie ma odpowiedzialności zbiorowej (odpowiedzialności za innych), to przepraszać mogę tylko za swoje, i to te drobne, uchybienia, bo za zbrodnie się odpokutowuje, też osobiście.

Neguję tezę podstawową odczytu: współodpowiedzialność i współwina nie są współzakresowe, jeśli tylko odpowiedzialności nie zredukujemy do odpowiedzialności karnej i uznamy stopniowaną odpowiedzialność moralną. A ponieważ prelegent posłużył się przykładem prymasa Polski („Nie pojedzie do Jedwabnego i ma rację”)², więc ja posłużę się przykładem, jeszcze reprezentatywniejszym, przedstawiciela Kościoła: przykładem obecnego papieża, który wielokrotnie przepraszał za historyczne (minione) zbrodnie i winy Kościoła, ani „drobne”, ani obciążające tego papieża jako współsprawcę. Zasięg współodpowiedzialności moralnej wydaje się szerszy niż zasięg współsprawstwa i współwiny. Współodpowiedzialność moralna wynikać może (powinna?) ze współprzynależności instytucjonalno-grupowej, środowiskowej, zbiorowościowej (grupa wyznaniowa, naród, stan społeczny: szlachta, arystokracja, kler; partia polityczna)³. Radykalną odmową współodpowiedzialności bywa zerwanie związku z odnośną zbiorowością. W polu współodpowiedzialności przepraszanie jest już to dopuszczalne, już to zasadne, już to powinno. Jego motywem, pochodnym od współodpowiedzialności, może być żal, wstyd, zgroza, wola symbolicznej choćby ekspiacji.

Ale nie jest prawdą ani to, że te współodczuwające przeżycia są tylko do „milczącego przekłnięcia”, czyli że godzi się o nich tylko milczeć; ani to, że danie im wyrazu – np. w Jedwabnem – będzie żalonym, poniżającym (i fałszywym, ale

---

² Do połowy maja nie było wiadomo, czy lipcowe obchody rocznicy w Jedwabnem będą miały charakter także religijny, czy będą tylko świeckie, a ten przewlekły brak w tej sprawie wyraźnego oświadczenia ze strony kościelnej już był sygnałem, a nawet faktem kościelnego bojkotu obchodów w Jedwabnem. Fakt ten się zresztą w pełni potwierdził („Tygodnik Powszechny” (dalej: TP) 20/01, s. 2). Buta instytucjonalna – wbrew przykładowi Papieża – wzięła górę nad głosem sumienia, a nawet przyzwoitością. Ks. Stanisław Musiał mówi otwarcie: „To niedobrze, że 10 lipca nie spotkamy się w Jedwabnem” (GW 21 V 01, s. 24) – Surowa opinia o stanowisku Episkopatu Polskiego – R. Graczyk (GW9–10 VI 01).

³ O współodpowiedzialności wynikającej nie z „odpowiedzialności zbiorowej” i nie z osobistej winy, lecz – z akceptowanej współprzynależności do zbiorowości, a więc o odpowiedzialności zbiorowościowej (wspólnotowej) mówili: w związku ze sprawą Jedwabnego np. ks. Adam Boniecki i Halina Bortnowska (TP 20/01, s. 5), Janusz. A. Majcherek („Plus–Minus” 19/01, s. 5), Jacek Kuroń (GW 17–18 II 01), Waldemar Kuczyński (GW 24–25 V 01; przedruk z „Wprost”), Marcin Świąćicki (TP 20/01, s. 5); a w związku z papieskim przepraszaniem w Grecji np. dyrektor Światowej Kongregacji Żydów, Elan Steinberg (GW 4 V 01) i prawosławny abp przemyski i nowosądecki, Adam (Rzpl 5–6 V 01, s. 2).

i obciążającym) świadectwem współwiny, której przecież nie ma⁴; ani to, że symboliczna ekspiacja jest wyzbytym wartości „teatrem”, zachowaniem czysto „pokazowym”; ani to, że lęk przed przyływem nowej fali nienawiści żywionej przez wrogów zachowań ekspiacyjnych powinien w nas paraliżować wolę ich dokonywania; ani to wreszcie, że do aktu przeprosin i żalu mają prawo jedynie gigantycznego formatu autorytetu o prorockiej mocy duchowej. Do aktu takiego mają prawo (powinność?) nie tylko legalni reprezentanci określonych zbiorowości (narodu, Kościoła), ale i ci wszyscy, którzy w sumieniu uprzytomniwszy sobie taką powinność, zrobią to we własnej skali i w dostępny sobie sposób; i może być to np. moralna i intelektualna rzetelność podjęcia i ujęcia omawianego właśnie problemu zbrodni w Jedwabnem, a nawet prościej: może to być każdego z nas moralna i intelektualna rzetelność myślenia i mówienia o zbrodniach typu zbrodni w Jedwabnem, rzetelność i otwarta jawność naszego *anty-antysemityzmu*⁵.

Skoro tylko w naszych rozważaniach winę, zasługę, wstyd (hańbiącą plamę) i chlubę umieszczamy w polu *moralnym*, to nieprawda, że chlubę (dumą) zbiorową (narodową) można (warto, wypada) ilustrować dumą z narciarskiego skoku Małysza, i nieprawda, że plamę na świadomości zbiorowej (narodowej) można (warto, wypada) porównywać do plamy na garniturze. Są to ilustracje spłaszczające.

Prelegent w kwestii hańby zbiorowej daje wykluczające się wzajemnie rady: 1. nic nie robić; 2. przechowywać w pamięci ostrzeżenie, i zapobiegać. Ale bezczynni nie mają racji. Zachowanie prawdy w pamięci (zwłaszcza w pamięci zbiorowej, a więc i szerzenie jej prawdy) jest pracą do wykonania. Jej przykładem byłoby wprowadzenie do programów szkolnych obiektywnej wiedzy o holokauście, o którym to zadaniu dydaktycznym prelegent (indagowany przez dyskutantkę) wyraził się lekceważąco. Dokonany w sumieniu akt żalu oczyszcza nasz patriotyzm, ale nie jest jego ekspresją, podobnie jak nie jest ekspresją narodowego poczucia godności, chociaż pozwala je zachować. Ten akt jest aktem człowieka w Polaku, a nie odwrotnie (co utrzymuję w tym miejscu jedynie przeciw tezom Jarosława Gówna i Zdzisława Najdera⁶).

---

⁴ Podobno niektórym hierarchom watykańskim nie podoba się – jako przesadne i poniżające – papieskie kajanie się za winy Kościoła i kłanianie się (jak mówią) prześladowcom (Rzpl 12–13 V 01, s. 2), ale papieża nie powstrzymuje to od aktów ekspiacji. Nieodróżnianie uniżenia w pokorze od upokorzenia jest nieewangeliczne. Świadomość tego miał papież Paweł VI, kiedy ukląkł przed przedstawicielem patriarchy Konstantynopola i ucałował jego stopy (GW 5–6 V 01, s. 1); w tym geście – na moment jego trwania – uległa złamana przez papieża wielowiekowa tradycja pychy urzędu papieskiego.

⁵ J. Kuroń mówi, że na odpowiedzialność trzeba patrzeć z własnej perspektywy i że trzeba chcieć być odpowiedzialnym. – Halina Bortnowska była obecna na synagogałnym nabożeństwie świętej Tory (równoległym do nabożeństwa Episkopatu w warszawskim kościele Wszystkich Świętych), bo chciała dokonać aktu pokuty „najzupełniej prywatnie (...) na swój sposób” (TP 23/01, s. 10).

⁶ Zob. Z. Najder, *Polskość jako obowiązek i jako roszczenie*, Rzpl 2–3 V 01, s. A 9. – O obowiązku moralnym budzenia winy, skruchy lub chociażby wstydu mówi Eilstein.

3. **Dwie „osie duchowe”**. Prelegent wprowadza pojęcia osi duchowych: osi winy i zasługi, oraz osi wstydu i chluby. One mają stanowić podstawowe instrumentarium w zakresie porządkowania zagadnień odczytu. Każda oś jest na obu jej końcach wyposażona w strzałkę, jest więc dwukierunkowa; każda ma zatem punkt neutralny, nie uczestniczący w żadnej z biegunowych jakości danej pary jakości. Osie te są jakoby wobec siebie różnostrefowe, a przecież mają się (i to akurat jakoś ukośnie) przecinać – właśnie w swych punktach neutralnych. Chcę zaproponować rozważenie przypuszczenia, że (i dlatego) prelegent – na użytek podjętych zagadnień – przydał fałszywe i wadliwe zobrazowanie „przestrzenne” (graficzne? geometryczne?) logicznemu zjawisku o p o z y c y j i i semantycznemu zjawisku a n t o n i m i i .

Kiedy mówię w matematyce o przecięciu osi rzędnych z osią odciętych, to każda z nich jest jednokierunkowa (jednostrzałkowa) i każda z nich na całej swej długości (jakkolwiek przedłużanej) – nie wyłączając punktu ich przecięcia! – zachowuje jednakowość (tożsamość) swego miana, jest jednorodna: cała jest już to osią rzędnych, już to osią odciętych; jest osią skalującą intensywność stale tej samej cechy. Taką oś możemy uczynić osią temperatury (ale nie osią ciepła i zimna), osią odległości (a nie – bliskości i dalekości), osią wagi (a nie – lekkości i ciężkości), aczkolwiek ciepło i zimno, bliskość i dalekość, lekkość i ciężar – mierzymy na tej samej skali (odpowiednio) temperatury, odległości czy wagi. Na tej samej skali (odpowiednio) dalsze wypada po bliższym, cięższe po lżejszym, ciepłe po zimnym – ciągle w tych samych (odpowiednio) jednostkach „miary”. Ale chlubne nie leży na przedłużeniu wstydlwego, zasługa nie leży na przedłużeniu winy, złe nie jest przedłużeniem dobrego. I właśnie dlatego nie można tworzyć jednej osi wstydu i chluby, ani jednej osi winy i zasługi, ponieważ ani wina i zasługa, ani (podobnie) wstyd i chluba nie są ujmowalne w tych samych jednostkach–kategoriach. Inaczej mówiąc: charakterystyki treściowe winy i zasługi (i podobnie: wstydu i chluby) są całkowicie różne i nie da się ich objąć jednym skalowaniem na tej samej osi.

Oś między biegunami Ziemi jest odcinkiem, mierzącym (wyznaczającym) ich wzajemną odległość; odcinkiem wyzbytym ukierunkowania („zwrotu”), którego znakiem jest strzałka; czyli nie jest wektorem. Oś uwektorowiona musi być jednakowa i jednorodna, i nie ma na niej miejsc (punktów) „neutralnych” w zakresie przypisanego jej miana. Każda z osi projektowanych przez Wolniewicza ma więc dwa defekty: jest dwukierunkowa i ma (właśnie dlatego) punkt „neutralny” co do miana. Taka „oś” jest w istocie kompozycją (złożeniem) dwu przeciwkierunkowych wektorów, kompozycją „kontrwektorową” o zmontowaniu wadliwym, gdyż powodującym, że punkty wyjściowe obu wektorów nie należą już do żadnego z nich (nie mogą też należeć do obu, mających wykluczające się miana). Jeśli kompozycja „kontrwektorowa” jest konstruktem koncepcyjnym, to ów moment neutralny trzeba by nazwać momentem destruktywnym (destruktem) tego konstruktów. Wolniewicz każe się obu dwuwektorowym (kontrwektorowym) osiom przecinać w (ich obu) „punktach neutralnych”, które są przecież w tych osiach ich (*sit venia verbo*) „punktami nietożsamości”. Ale czy osie, przecinające się w punktach swych nietoż-

samości, przecinają się rzeczywiście? albo inaczej: czy jakkolwiek charakteryzuje same te osie (tj. czy charakteryzuje jakkolwiek już to tożsamość każdej z nich, już to ich relację wzajemną) ta narzucona im (ale: czy nie urojona?) właściwość, że przecinają się w punktach (punktami) swych nietożsamości? Pytania podobne są daremne dlatego, że przecież „punkt neutralny” jest tu ustalonym przez koncepcję, ale przez nią nie przyswojonym, punktem nieskonceptualizowanym, co zresztą się przejawia także w jego nieprzyswojeniu nazewniczym (terminologicznym). Podam przeciwprzykład: kontinuum cieniowań między czernią i bielą ma należącą ściśle do tego kontinuum i nazwaną w tym samym porządku nazewniczym (barw i ich odcieni) jakość pośrednią: szarość. Ona pośredniczy między biegunami kontinuum, uczestnicząc swą jakością w jakości każdego z nich. Natomiast „punkt neutralny” osi zaprojektowanych przez prelegenta jest punktem terminologicznie i koncepcyjnie wyobcowanym, nie uczestniczy wcale w wartościach międzybiegunowych, lecz je rozgranicza swą obcością i akoncepcyjną innorodnością. Przeciwwstawienie czerni i bieli jest międzybiegunowo stopniowalne, ale – chociaż wina i zasługa (oraz wstyd i chluba) są stopniowalne każde z osobna, to jednak ich przeciwwstawienie jest niestopniowalne: nie ma między nimi spajającego „przejścia”, wartości pośredniczącej i pośredniej, gdyż przekazanie jednej z jakości (w ramach każdej z par jakości) implikuje orzekanie negacji drugiej z jakości w ramach danej pary. Te jakości (w ramach par) wykluczają się jako przeciwwstawniki diametralne (antypodalne), są wzajemnie (sięgnijmy po termin logiczny, dotyczący zresztą sądów) sprzeczne.

Mówi się o rzeczy małej, że nie jest dość duża (bo „małe” i „duże” leżą na jednej osi rozmiaru); ale nie da się powiedzieć: o rzeczy złej – że nie jest dość dobra, o winie – że jest niedostateczną zasługą, o rzeczy zawstydzającej – że nie jest dość chlubna. Nie da się, gdyż zło i dobro (wstyd i chluba, wina i zasługa) nie są „jednoosiowe”.

Zresztą te dwa „kontrwektory” (destrukty koncepcyjne, jak sądzę) są – jako złożone koncepty – w treściowej konstrukcji odczytu zupełnie dysfunkcjonalne, już z tego choćby powodu, że prelegent nie poświęca zupełnie uwagi problemom chlubny i zasługi.

John Lyons, którego rozróżnieniami posługuję się pomocniczo w tym wywodzie, proponuje, by „przeciwwstawieniem” nazwać wszelką opozycję dwuczłonową (binarną); termin „antonim” zacieśniająco zachować dla przeciwwstawników stopniowalnych (mały–duży, niski–wysoki) jako najwyraźniej biegunowych; a „uzupełnikami” (komplementaryzmami), np. mężczyzna–kobieta, nazwać przeciwwstawniki niestopniowalne⁷.

Unde malum? Czyli: geneza polskiego antysemityzmu. Prelegent przyznaje, że w polskiej społeczności Jedwabnego była w pogotowiu mordercza wrogość do Żydów. Zastrzega (z wyraźnym napięciem), że pytanie (zapytywanie)

---

⁷ Zob. J. Lyons, *Semantyka I*, przeł. A. Weinberg. Warszawa 1984, s. 270–271. (Wolniewiczza trójteza) o niefortunności przeproszenia, o braku odpowiedzialności i o powinności wstydu) pokrywa się z tezą rabina Davida Novaka (zob. TP 21/01, s. 10).

o źródło tej polskiej wrogości o Żydów to sięganie po „zatrute ziarno obustronnych (! – S. D.) oskarżeń”, i zapytywanie o „pierwszą winę”, równie beznadziejne (gdyż nie mające odpowiedzi) jak pytanie o pierwszeństwo „jaja i kury”. Poruszenie słuchaczy wzięwszy za ich zniecierpliwienie, prelegent zastrzegł, że nie ma zwyczaju przedłużać odczytu, ale tym razem musi dopowiedzieć jego ważną treść. Stwierdza, że Polacy i Żydzi „wzajemnie (! – S. D.) się nie znosili”, a nawet odnosili się do siebie z wzajemną „odrazą”. Przyczyną zaś tej wzajemnej wrogości było nie (jak to głosi najsłabsza opinia) genetyczne obciążenie Polaków antysemityzmem⁸, lecz obiektywna sytuacja historyczna w Polsce przełomu XIX i XX wieku, a zwłaszcza groźne przeciwieństwo interesów po roku 1918: kiedy to polskie wady narodowe (marazm, marnotrawstwo, życie mrzonkami lub zachciankami, lekkomyślność, niegospodarność) zderzyły się z żydowskimi zaletami narodowymi (rzeczowością, inteligencją, pracowitością, zapobiegliwością, solidarnością)⁹, czego – wskazuje prelegent – był już w pełni świadomy Bolesław Prus, który w *Lalce* wszystkim zwichniętym lub złamanym życiowo Polakom przeciwstawił awansującego, dorabiającego się i w istocie bezwzględnie Szlangbauma. Odesłani do *Lalki*, istotnie w „Pamiętniku starego subiekta” czytamy słowa mówiące, że „tu niedługo zostaną tylko Żydzi, a reszta żydzieje” (jako słowa Lisieckiego), albo i słowa o potrzebie pogromowych „awantur”, które nauczyłyby rozumu „genialną, ale szelmowską” rasę „parchów”, wymagających „bata i ostrogi” (jako słowa doktora Szumana). To prelegent nas odesłał do takich słów, a sam – podkreślając, że narusza tabu – stwierdza, że w Polsce przedwojennej była rażąca nadliczebność żydowskiej mniejszości (10% ogółu mieszkańców), w niektórych miastach sięgająca 60%, w niektórych miasteczkach nawet 80%¹⁰ (co w języku antysemickim nazywało się „zażydzeniem” i było jako nazwa konstruktem słownym takim, jak „zapchlenie”, „zawszenie”, „zapluskwienie” – S. D.). Ów stan nadliczebności i gospodarczej przedsiębiorczości uwierzytelniać miał przypisywane Żydom szydzące słowa zwrócone do Polaków (prelegent cytuje): „Wasze ulice, nasze kamienice”¹¹ i sprawiał, że istniał wtedy nieszczęsny, nierozwiązalny, nieuchronny, ogromny, ale przez nikogo nie zawiniony (bo obiektywny) „problem żydowski”. Kismet. Fatum.

---

⁸ Zdumiewające jest, że prelegent – dający właśnie wyjaśnienie tej wrogości – czuje potrzebę wstępnego przytaczania i zaprzeczania takiej pseudo biologistycznej, pseudonaturalistycznej bredni „antypolonistycznej” (tj. będącej wyrazem antypolonizmu). A ponieważ jest to opinia antypolska, oskarżająco przypisywana Żydom, więc samo jej przywołanie – mimo oczywistości jej zaprzeczenia – stwarza niepotrzebny „efekt antyżydowski”, zwłaszcza u prelegenta, który antysemityzm międzywojenny uznał za obiektywnie uzasadniony i dlatego nie będący niczyją winą.

⁹ Prymas mówi to bardziej z prosta i zwięźle: „Żydzi byli sprytniejsi i umieli wyzyskiwać Polaków – tak ich przynajmniej odbierano” (GW 15 V 01, s. 16, szp. 1 dół).

¹⁰ Te dane prelegent być może za Wiesławem Chrzanowskim, który mówi o „problemie żydowskim” (GW 14–16 IV 01). O „nadreprezentacji” Żydów w wolnych zawodach (GW 12–13 V 01, s. 13).

¹¹ W sprawie tego sloganu – zob. przyp. 8.

Dławiąca faktyczność (a więc i obrócony przeciw niej pełen wrogości opór). Ale – żadnej winy! Niczyjej winy.

I tak to prelegent jako przełamał tabu. Ani słowa o odwiecznym i nieprzejednanym, antyjudaisycznym antysemityzmie chrześcijaństwa, zwłaszcza katolicyzmu; i ani słowa o tego antysemityzmu międzywojennej kontynuacji, uprawianej przez katolicki kler, przez kierowane przezeń stowarzyszenia i przez katolickie pisma dewocyjne. Prelegent powołał się na „argument osobistej pamięci”, więc i ja – pominąwszy już wystarczająco osławionego „Rycerza Niepokalanej” i jego nieszczęsnego redaktora, ojca Kolbego (bo o tym pisał chociażby Jan Józef Szczepański w książce *Przed nieznanym trybunałem*) – sięgnę do własnej pamięci po dwa przynajmniej przykłady:

1. W domu moich dziadków (bardzo religijnych, bezwzględnie prawych, ale chyba bezbronnych zupełnie wobec kościelnej indoktrynacji), w którym wcześniej do mojej matki jako panny (mówiła mi o tym) przychodziła jej rówieśnica, Salcia, córka bardzo biednych Żydów mieszkających w stłoczeniu w istnej norze wciśniętej między dom dziadków i dom sąsiada, a przychodziła, żeby się popudrować; otóż w tym domu, później, do stojącego w kuchni (tuż przy wiszącej na drzwiach kropielnicze) Żyda, który do dziadków przyszedł po prostu w jakiejś sprawie, ja, 6- czy 8- letni, mówiłem załamującym się od wzburzenia głosem, i przecież ni w pięć ni w dziesięć: „Ale wy zabiliście Jezusa”. Pamiętam to. I kto tę wypowiedzianą wtedy głupotę zaćwiekował w głowie głupiego dziecka? Kto, jeśli nie katolickie środowisko religijno-kościelne? Bo nie ojciec-antyklerykał, nie matka – obca wszelkiej dewocji nauczycielka, i nie dziadkowie, jednak chyba ludzie do gruntu dobrzy.

2. W tymże domu dziadków czytałem w czasie wojny w którymś z oprawionych roczników przedwojennego „Przewodnika Katolickiego” wierszydła w rodzaju: „niechaj słuca każdy dom – dom każdego katolika – czy już macie „Przewodnika”? – gdzie „Przewodnik Katolicki” – bezbożniki, sekty, Icki – omijają taki dom”; albo wulgarniej: pod kolorową ilustracją ukazującą ohydny twarz Żyda, trzymającego, za ogon, zwisające nad maszynką do mielenia mięsa ciało ogromnego szczura, słowa o tym właśnie Żydzie, o tym (jak napisano w *Lalce* Prusa) parchu: „zamiast mięsa, szczura sieka – brudnej wody da do mleka – rozczyń ciasta z robakami – ugniatany jest nogami”. To też pamiętam.

Takie katolickie odczłowieczanie Żydów wtórowało wtedy tezie Hitlera, że Żydzi bez wątpienia są rasą, ale nie ludzką¹². O tym i takim katolickim antysemityzmie, który we własnej typologii prelegenta nazwać by trzeba „nielubieniem nikczemnym”, w prelekcji nie padło nawet jedno słowo¹³. Nawet słowo nie padło

---

¹² Krzysztof Masłoń (*Myszy i ludzie*, „Plus-Minus” 18/01, s. 4) pisze o czasach okupacji: dla propagandystów hitlerowskich byliśmy „polskimi świniami“, a Żydzi równali się wszom i tyfusowi plamistemu.

¹³ Anna Bikont daje bardzo obszerne cytaty z łomżyńskiej prasy diecezjalnej przedwojennej, dosłownie żydożerczej (GW 10–11 III 01). Świda-Ziemia przypomina, że się

o ówczesnym sojuszniku i współpracowniku katolickiego antysemityzmu, o antysemityzmie endeckim, którego gwałtowna aktywność (bojkoty, różnej skali ekscesy) budziła nawet, wedle dokumentów przytaczanych przez Piotra Gontarczyka, niepokój sanacyjnych państwowych władz administracyjnych¹⁴. Wreszcie ani słowo nie padło o szowinizmie państwowym (na tamtych obu antysemityzmach jednak „ideowo” wspartym), który – jak napisał Zdzisław Najder – Żydom, Ukraińcom, Litwinom i innym mniejszościom narodowym okazywał, że należą do obywateli „gorszych” i niechcianych¹⁵.

To deprawująca kombinacja tych natarcywych wpływów tworzyła taki klimat społeczny, że polski chłop, do którego polski szlachcic w gniewie mógł powiedzieć: „ty chamie!”, sam do Żyda mógł bezkarnie powiedzieć: „ty parchu”, bo gardził nim i społecznie i „religijnie”. Podobny układ (hierarchia) ponieważ powtórzył się w czasie okupacji, skoro zdarzało się, że Polak (dla Niemca – „podczłowiek”) wykorzystywał swą przwagę sytuacyjną nad Żydem (dla Niemca – nieczłowiekiem) dla szantażu, donosicielstwa, rabunku i zbrodni, „korzystając z zatrutego przywileju nadanego przez okupanta «prawdziwym» Polakom”¹⁶. Ale

---

rzadko pisze o antysemitycznym nauczaniu przedwojennego Kościoła katolickiego. Eilstein stwierdza, że mordercy typu tych z Jedwabnego to byli chrześcijanie o niskim poziomie intelektualnym i moralnym, nasycony płodami wielowiekowej pogardy i nienawiści do Żydów, i straszliwymi antyjudajstycznymi mitami, zarażeni trawiącym przedwojenny Kościół polski bakcylem antyjudajizmu i antysemityzmu. Dawid Warszawski bezskutecznie wypomina prymasowi przemilczanie związku między kościelnym nauczaniem nienawiści do Żydów a zbrodnicznymi czynami wiernych (dopowiedzmy, że jest to przemilczanie zaklamujące, które – jako typ przemilczania – złamał skutecznie Gross).

Nieprawdziwie utrzymuje prymas, że do uznania win Kościoła polskiego wobec Żydów trzeba dopiero przyszłych „obszernych studiów”, choć one nigdy nie zawadzą. Te winy są szeroko znane i rozpoznane już i przez naukę i przez publicystykę do niej się odwołującą. Napiętnowany przez prymasa ks. prof. Czajkowski, czy ks. prof. Kracik, czy prof. Tazbir pewnie od ręki mogliby Episkopatowi zrobić wykład czy nawet cykl wykładów na ten temat, ale „tam” właśnie nie chcą o tym słyszeć.

Jeśli kościelne karmienie antysemityzmem miało (a miało) podtekst religijny (przecież było wmontowywane w teksty religijne: kazania, książki dewocyjne), to i mord dokonany przez chrześcijańskiego chłopca, wykarmionego tym antysemityzmem, miał bliższy czy dalszy podtekst religijny, wbrew zaprzeczającej opinii prymasa.

¹⁴ P. Gontarczyk, *Zdania (Zadania? – S. D.) historyka, zadania humanisty*, „Plus-Minus”, jw., s. 4.

¹⁵ Z. Najder, l. c., s. 9. – Cale to wskazane przez mnie odczytowe trojaki przemilczenie musi robić wrażenie przemilczenia albo dokonanego w rażąco złej wierze, albo – rażąco oportunistycznego. Historycy przyznają dość zgodnie, że przed 1939 r. zasada egoizmu narodowego (nacionalizmu) i dyskryminacji mniejszości była wytyczną polityki państwa polskiego i postępowania jego administracji terenowej.

¹⁶ Z. Najder, l. c. – Długotrwałe uczono widzieć w Żydach przybłądów, nieuprawnionych konkurentów, wrogów (Eilstein). Kossak-Szczuczka robiła to w czasie okupacji

ten zatruty okupacyjny „przywilej” tylko się wzmacniająco nałożył na tamten, wcześniejszy nieco i wcale nie zdezaktualizowany, deprawujący trójwpływ katolicko–endecko–sanacyjny, i dlatego – jak mówi w „mysim” komiksie Arta Spiegelmana żona bohatera – Władka Spiegelmana: „kiedy chodzi o Żydów, Polaków nie trzeba długo podburzać”¹⁷.

5. Uwagi do prelekcyjnych rozważań o „nielubieniu”. Prelegent wprowadził parę uzupełników (komplementaryzmów): lubię – nie lubię, ale tę parę wprowadził zupełnie bez potrzeby, czysto retorycznie i dekoracyjnie, pseudoproblematyzacyjnie, skoro przedmiotem uwagi uczynił tylko jej człon nacechowany (nie lubię), któremu przypisał trzy znaczenia, ujawniające się (jak mówi) w trzech różnych dyspozycjach zachowaniowych ich aktualizowania, nazwanych i opisanych (sformułowanych) następująco:

a. **nielubienie normalne** (jak wolno przypuszczać: nie uchybiające mojej prawości): kiedy nie lubię, to unikam, czyli wyłączam ze sfery wszelkich swoich kontaktów,

b. **nielubienie nikczemne**: kiedy nie lubię, to – jeśli tylko mam zapewnioną bezkarną możliwość – szkodzę, ubliżam, oczerniam, a nawet biję,

c. **nielubienie zbrodnicze**: kiedy nie lubię, to – jeśli tylko mam zapewnioną bezkarną możliwość – zabijam.

Najwyraźniej nie jest to klasyfikacja, czyli podział logiczny (rozłączny) klasy na klasy pochodne (podklasy). Nie jest to więc (choć ma takie pozory) podział trójdzielny (jak np. rzeczowników na męskie, żeńskie i nijakie, lub wartości – na prawdę, piękno, dobro), bo i on przecież musi być rozłączny. Jest to uporządkowanie zbioru wedle stopnia natężenia danej cechy (*secundum magis et minus*), przeobrażające ten zbiór w ciąg, czyli w szereg¹⁸. Jest to więc dotyczące jednej cechy uporządkowanie gradacyjno–intensyfikacyjne nie tyle *a minore ad maius*, ile *a minimo ad maximum*: od niby–zera do ekstremum.

Finis coronat opus. Aby właściwie rozpoznać tę intensywniejącą cechę, trze-

---

nawet w chwili, kiedy stawała w ich obronie. Dokonując na nich projekcji swojej nienawiści, mówiła, że „tajemnicą duszy żydowskiej” jest to, że nienawidzą nas, obwiniwszy nas za swe nieszczęścia (GW 12–13 V 01, s. 22, art. A. Smolara). T. Gross (TP 6/01) mówi wyraźnie, że społeczeństwo polskie jest odpowiedzialne za uczestnictwo w grabieży mienia żydowskiego (w tym domów żydowskich); o czym zresztą aż drastycznie otwarcie mówią wspominający Jedwabnianie, i z czym nie mógł się nie zetknąć w czasie okupacji każdy mieszkaniec miasta, miasteczka czy okolicy, z których nagle usunięto Żydów; grabieży na Żydach dokonywano i w fazie spędzania ich do getta, i w fazie likwidacji getta.

¹⁷ Zob. K. Masłoń, l. c. – W czasach przedwojennych „i państwo polskie, i Kościół katolicki w Polsce łączą smutne braterstwo” antysemityzmu (ks. S. Musiał, GW 21/01, s. 24).

¹⁸ Zob. L. Regner, *Logika*, Kraków 1973, s. 61 – Sam motyw „nielubienia” mógł zostać przejęty z tytułu dawnego eseju T. Grossa *Ten jest z ojczyzny mojej, ale go nie lubię* (J. Żakowski, GW 26–27 V 01, s. 10).

ba na ten ukierunkowany konstrukt porządkujący spojrzeć od jego punktu dojścia, a zatem „od dołu”, „od dna”, ku któremu – jak ku swej „kulminacji” – zmierza dynamika tego konstrukt, pomyślanego przecież jako konsekwentny i spoisty. Otóż denną kulminacją (wiem, że to oksymoron) tendencji organizującej ten układ jest zbrodnia; w niej tendencja znajduje spełnienie. A zatem: jak się zwie ta praca przez cały układ – pełniąc rolę jego cechy wspólnej – tendencja, ta jego entelechia, jego *forma formans*? Zwie się nienawiścią.

Pseudotypologia Wolniewicza jest w istocie, w zakresie instrumentarium pojęciowego tego odczytu – obok dwu już omówionych pseudo–osi – trzecią (ale już faktyczną) osią: jednokierunkową osią, wokół której obracają się wszelka nikczemność i wszelka zbrodnia. Prelegent dokonał eufemizującego zafalszowania nazewnictwa, mówiąc o „niełubieniach” i wmawiając nam ich uporządkowania. Drugim zafalszowaniem (bo trudno, by było to niedopatrzanie), a przynajmniej figurą stylistyczną „opuszczenia” (eklipsa), być może liczącą na zafunkcjonowanie implikacji wstecznej (też rzutującej „od dołu”), a jednak początkowo dezorientującej – jest ułomna, niedopowiadająca charakterystyka „niełubienia normalnego”, bo przecież ona także powinna stwierdzać: „kiedy „nie lubię” (nienawidzę!), to – jeśli tylko mam zapewnioną bezkarną możność – unikam”. Widziana, jak postuluję, „od dołu” nie jest ta konstrukcja bynajmniej gradacją „niełubień”, ani nawet (mówmy otwarcie) gradacją nienawiści, lecz jest de–gradacją (gradacją zstępującą: od maksimum do zera) zewnętrznego, społecznego ujarzmiania (hamowania, blokowania, krępowania) zawsze od wnętrza zdziczałej i na najgorsze gotowej (bo na tym polega jej autentyczność) nienawiści. Albo inaczej: gradacją wzmacniającego się ubezkarniania się nienawiści. Myśl o nim wydaje się przejęta z eseistyki historycznej Strzembosza, w której występuje dezideologizująca (antropologizująca) zbrodnia na Żydach ogólna opinia, że „okrucieństwo zawsze ujawnia się wtedy, kiedy „wolno” (zob. Gaz. Wyb. 19–20 V 01).

I po tej korekcie należy ujawnić trzecie (szokujące) zafalszowanie nazewnictwa: to, które dopuszcza nienawiść „normalną”. I – co ważniejsza – należy tę pseudotypologię uzupełnić o poprzedzający jej trzy punkty, a wyraźnie zakładany przez nie, przedpunkt „zerowy”: „nienawiść można społecznie zablokować i – jeśli tylko konsekwentnie nie dopuścimy do jej bezkarności – ona nie ośmieli się ujawnić czynnie: nie ośmieli się nawet „unikać” tego, kogo nienawidzi”.. Wszystkie trzy wspomniane przeze mnie antysemityzmy przedwojenne (katolicki, endecki i państwowy) skutecznie usiłowały obalić tę cywilizacyjno–obyczajową blokadę antypogromową. Chyba w którejs z powiastek Woltera, chyba carowa Katarzyna, posadziła przy stole przedstawicieli nienawidzących się wyznań, z których każdy wszystkich pozostałych wyrzuciłby najchętniej przez okno, a oni w zgodzie i razem spożywali to, co im podano, gdyż wiedzieli, że z tej sali przez okno wyleciałby właśnie ten, który by się ważył jakkolwiek zamanifestować swoją nienawiść.

Trzeba też ujawnić, że w tym „niełubieniowym” konstrukcie ciągłość intensyfikacyjno–skutkowa dominuje nad segmentującą „schodkowością” (gradacyjno–

ścią). Inaczej mówiąc: między rzekomymi stopniami są w istocie płynne przejścia¹⁹. Punkt *a* to: unikam, czyli: wykluczam siebie ze sfery wszelkich kontaktów z tymi, których nienawidzę; ale przecież – jeśli tylko mam taką zapewnioną bezkarną możliwość! – to, z oczywistą szkodą (a to już punkt *b*) dla tych, których nienawidzę, raczej ich wykluczę ze sfery wszelkich kontaktów ze mną, ich odizoluję od kontaktów ze mną (z moim światem społecznym), a to się już nazywa ustanowieniem getta (albo ławkowego, albo miejskiego) i zamknięciem ich w nim; ustanowieniem *numerus nullus* (czyli niedopuszczeniem: do studiów, do stowarszyszeń, do funkcji urzędowych, a nawet – zawodowych), czy wreszcie wywieszkowym „zakazem wstępu” (do restauracji, do sklepu). A poza tym (czy może: przede wszystkim): sama odmowa kontaktu z kimś, samo „unikanie go” (punkt *a*), jest już dlań szkodząca, obelżywa, krzywdząca, czasem – z naszej strony – nikczemna (też punkt *b*), a nawet (w skrajnych sytuacjach) zbrodnicza (punkt *c*), bo niekiedy samą omową kontaktu można zabić tak samo, jak można zabić (punkt *c*) zniesławieniem (punkt *b*) i jak można zabić (punkt *c*) – pobiwszy (punkt *b*) z tzw. skutkiem śmiertelnym (punkt *c*).

Należy wreszcie wskazać na wprowadzające zamęt (w miejsce porządkującego rozeznania) skrzyżowanie dwóch obcych sobie „spraw”, obcych sobie zarówno w porządku zagadnieniowym, jak też w porządku ich rozpoznawczego kryterium. Można było bowiem przedstawić osobno psychologię emocji negatywnej, która może (ale nie musi) intensyfikacyjnie ewoluować od antypatii („niechęć”), przez (jak to nazwać?) dokuczliwość (dokuczające szkoderstwo) do ślepej nienawiści; czyli: ukazać taki wewnątrzpsychologiczny pasaż samego impulsu emocjonalnego, który przecież może też napotkać na wewnątrzsobowościowe (wewnątrzpodmiotowe) zablokowania czy ograniczenia, np. moralne. I można było osobno przedstawić zawodność funkcjonowania społecznych, zewnętrznych zapór stawianych (w różny sposób i w różnej mierze) ujawnianiu nie tylko samej tej emocji negatywnej, ale też każdej z jej intensywniejszych odmian; tj. przedstawienie rozpręganie się tych zapór: od zera tolerancji dla jakiegokolwiek z ostentacji negatywnych poprzez pobłażanie im (lub którejs z nich), aż po zupełny brak przeciwdziałania, zakazu czy kary nawet dla ich najgorszych przejawów (zbrodnia). Przykład eskalującego uporządkowania samych postępów negatywnych – od występku, przez przestępstwo, aż do blokowanej karą główną zbrodni – zawiera stare przysłowie: „Od rzemyczka do koniczka, po koniczku – szubieniczka”. Bowiem musi być „dozorca”, który – jak o dzikiej krwiożerczości mówi Mickiewicz w „Konradzie Wallenrodzie” – „moc bezrozumną na uwięzi trzyma”. Wspomniany już, międzywojenny polki trójantysemityzm był destrukтором moralnych i społecznych blokad stawianych zbrodniczym ewentualnościom, okazjom i impulsom. Wbrew tezie prelegenta, zbrodnia

---

¹⁹ Jak klimat pogromowy przeobraża się w pogrom (Kuroń, GW 17–18 II 01), tak nienawistne uprzedzenie od zbrodni dzieli tylko cienki, łamliwy lód, a inaczej mówiąc: ładunek zbrodni tkwi we wszystkich nienawistnych uprzedzeniach (Świda–Ziemia, l. c.); przed zbrodnią jest zawsze tolerowanie lub wręcz szerzenie uprzedzeń (ks. prof. M. Czajkowski, TP 21/01, s. 5).

typu zbrodni w Jedwabnem nie tłumaczy się ostatecznie ani stworzoną przez okupanta sposobnością, ani zbrodniczą impulsywnością i gorliwością „mętów społecznych”, ani nawet konkurencją gospodarczo-zawodową, z której przecież ktoś najpierw musiał uczynić przedmiot ideologizacji i antagonizującej agitacji oraz walki politycznej, zanim go wreszcie obrócił w motyw – nadal zresztą przez siebie prowokowanego i sterowanego – bojówkarsko-pogromowego ataku. Tak jak to robiły przed wojną radykalne odłamy Narodowej Demokracji²⁰.

6. O powściągliwości, taktcie i nieprzejednaniu. Zalecenie powściągliwości i taktu w rozpatrywaniu stosunków polsko-żydowskich padło z ust prelegenta. Sprawdźmy, jak do tego zalecenia miało się to, co z tych ust padało ponadto. Niezależnie od tego, czy sądzimy, że język decyduje o sposobie myślenia, czy też – że język świadczy o sposobie myślenia, językowi wypowiedzi należy też poświęcić trochę uwagi, skoro chcemy unaocznnić, jak się *in modo et in re* przejawiają zalecone

---

²⁰ Jak to cynicznie potwierdza Wiesław Chrzanowski, „Ruch narodowy starał się nadać tej wrogości do społeczności żydowskiej ramy organizacyjne i programowe” (GW 12–13 V 01, s. 13). Potwierdza też, że przedwojennym bastionem endecji było właśnie Podlasie, gdzie – jak za ówczesną lokalną prasą diecezjalną może czerpiąc od Anny Binkont informuje Kuroń – z okazji 3 maja były masowe demonstracje narodowe, którym towarzyszyły pogromy Żydów. Adam Uziębło słusznie to nazywa „rozpasaniem propagandy zgoła pogromowej” (GW 12–13 V 01, s. 23). A Niemiec Klaus Bachmann słusznie stwierdza, że za antysemityzm powinni dzisiaj przeprosić spadkobiercy przedwojennych antysemitów, czyli oenerowców i falangistów (Rzpl 17–18 III 01, s. 10). Ale dodajmy, że i dzisiejszy Kościół katolicki winien przeprosić przynajmniej za swoich przedwojennych biskupów, bo oni, jak przyznaje prymas, „popierali bezpośrednio (! – S. D.) partie prawicowe, które nie lubiły Żydów” (GW 15 V 01, s. 16), a to potwierdza zdanie Świdy-Ziemby, iż zbrodniczy potencjał polskiego przedwojennego antysemityzmu podtrzymywały ówczesne autorytety (GW 7–8 IV 01, s. 16). I dlatego nieprawdę sugeruje prymas utrzymując, że w czasie okupacji do głosu dochodziły po prostu „lokalne animozje”, kolaborujące z niemiecką wolą wytępienia Żydów; nieprawdę, gdyż ducha antyżydowskiej animozji w całej międzywojennej Polsce podsycali wspólnie – aż do wybuchu wojny – Kościół katolicki (biskupi) ramię w ramię z endecją. Tak to właśnie widzi Edelman, który stwierdza, że przedwojenny syjonizm żydowski był ucieczką przed prześladowaniami („Plus-Minus”, 1/01, s. 4).

Reagując na wywiad udzielony przez prof. Chrzanowskiego, Majcherek stwierdza niezdolność najporządniejszych nawet spadkobierców endeckiej tradycji politycznej do samokrytycznej oceny, nawet w obliczu takich faktów, jak upublicznienie zbrodni w Jedwabnem: „Prof. Chrzanowski po prostu nie widzi związku między wątkami przedwojennej agitacji narodo-katolickiej, a późniejszymi, w tym także okupacyjnymi i powojennymi pogromami antyżydowskimi” (TP 17/01, s. 5). W tej samej sytuacji mentalno-etycznej jest polski prymas, który właśnie dlatego (nie wiedząc najpewniej o tym) niezdolny jest do tego, by „przepraszać w prawdzie”, a zdolny jest co najwyżej do tego, by wybitnego teologa-ekumenistę, ks. prof. M. Czajkowskiego zbesztać (doc. Pyrz powiedział w swym odczycie dnia 7 V 01, że prof. Strzembosz został zbesztany przez swych krytyków) – za prawdopodobność w kwestii historii Kościoła i jego trwałe antyjudajstycznej doktryny.

cnoty powściągliwości i taktu. Najfatalniej byłoby wtedy, gdyby samo uwydatniające powtarzanie słów prelegenta mogło pełnić w sposób wystarczający rolę ich dyskwalifikującej krytyki.

Zdaniem prelegenta prof. Tomasz Gross to wroga Polakom i „odpychająca osobistość”, polski Żyd, który po „tumultach” (!) 1968 roku wyemigrował i pracował (tak profesor-prelegent powiedział) na jakiejś tam uczelni w Stanach Zjednoczonych. W odróżnieniu od tych, co sądzą, że jego książka *Sąsiedzi* wydobywa na światło dzienne prawdy o zagładzie Żydów w Jedwabnem, Wolniewicz sądzi, że książka jest tendencyjnie antypolska, historycznie nieścisła, akceptująca wszelkie najbardziej zniesławiające Polaków pogłoski i interpretacje, opierająca się na wymuszonych biciem zeznaniach, zakładająca, że Polacy jako naród są, wraz z Niemcami, współnikami – współsprawcami i współwinowajcami eksterminacji Żydów. Jest to książka – „zatrute ziarno”²¹. Tę książkę, na której krytykowanie (ciągle mówię za ironizującym prelegentem) „pewna niewiasta” z Instytutu Żydowskiego – przeżywszy je jako świętokradcze niedowiarstwo – zareagowała zemdleniem; tę książkę, która skompromitowała przemilczające milczenie polskich historyków-oportunistów i wywołała „polityczną wrzawę i myślowy zamęt”, a którą Jacek Żakowski słusznie nazwał bombą atomową ze spóźnionym zapłonem, wydano (mówi prelegent) na użytek niezdolnego do jej krytycznej lektury czytelnika amerykańskiego jako rzekomą sensację informacyjną, chociaż o 20 lat wcześniej podstawowe materiały w kwestii Jedwabnego opublikowano w Izraelu.

Zdaniem prelegenta lipcowy przyjazd do miejsca masowego mordu na Żydach, postanowiony przez prezydenta Rzeczypospolitej, Aleksandra Kwaśniewskiego, którego prelegent – jak zapewnił – szanuje („choć może się to komuś nie podobać”) to żaloszny, pokazowy, poniżający i rozjątrzący nienawiść – „zlot” (! – S. D.) w Jedwabnem²², a sam prezydent nie ma – zdaniem prelegenta – żadnego mandatu do przeproszenia w imieniu narodu²³.

---

²¹ „Według mego najgłębszego przekonania” (na swój użytek sięgnąłem po wyrażenie prelegenta) opinię o odrażającej książce odrażającego autora wolno – jako opinię o Grosie i jego książce – uznać za odrażającą.

²² Jakby licytując się z Wolniewiczem w swawolności wyrażenia („zlot w Jedwabnem”); szkoda, że nie „piknik w Jedwabnem”), prymas wyznał, że do Jedwabnego nie pojedzie, „by nie robić z siebie widowiska” (TP 16/01, s. 2), ale z tego wynika tylko tyle, że prymas sądzi, że unika tego efektu, kiedy staje np. na wałach jasnogórskich.

²³ Prymas mówi to samo, ale perfidniej, gdyż używa retorycznego chwytu rzekomego „pominięcia” treści niezycziwej (*praetermissio*): „prezydent Kwaśniewski nie ma formalnego tytułu, by przeproszać w imieniu narodu, ale nie chcę się wypowiadać”. Obluda tego chwytu polega na tym, że mówiący najpierw się „wypowiedział” („nie ma formalnego tytułu, by przeproszać”), a potem mistyfikacyjnie rezygnuje z poruszania tej treści. A ponadto: czemu prymas Kościoła katolickiego sądzi (w czasie posoborowej tendencji do denacjonalizacji religii), a najwyraźniej sądzi – że ma prawo wypowiadać się „w imieniu narodu” polskiego? Jest to oczywista kontynuacja stylu prymasa Wyszyń-

Prelegent stwierdza, że „nie należy oczekiwać pojednania” z Żydami, zarówno dlatego, że „zbyt ciężkie są (oczywiście: dwustronne – S. D.) zaszczości”, jak też dlatego, że samo opublikowanie „przez nich” – i to z perfidnym, opóźniającym wybraniem momentu publikacji – tej książki, możliwość i wolę pojednania wykluczają. Prof. Wolniewicz stanowiskiem w kwestii pojednania zdaje się przypominać (niechże i ja się posłużę literaturą) Mickiewiczowskiego, zatrutego myślowo przez starego wajdelotę Halbana, Konrada Wallenroda, który znał uczucia wszystkie „oprócz jednego uczucia – nadziei”; albo raczej: zdaje się przypominać z Mickiewiczowskiej „Grażyny” starego Rymwida, wiernego sługę księcia Litawora, ostrzegającego swego pana, że „krzyżackiego gadu nie ugłaszczą – nikt”, więc „raczej żelazo rozpalone w dłoni – niżli krzyżacką prawicę uściskać”²⁴. Tyle, że prelegentowi nie idzie, oczywista, o Krzyżaków.

Tę defetystyczną opinię o nieuchronnej nienaprawialności tych akurat międzyludzkich odniesień²⁵ prelegent głosi tak, jakby mówił nie o (będących przecież ludzkim wytworem i podlegających ludzkim wpływom) relacjach między ludźmi, relacjach, które można – mniej czy więcej skutecznie – próbować łagodzić, naprawiać, chronić, kierując się racjami (czasem: wspólnymi racjami) pragmatycznymi, roztropnościowymi, humanitarnymi, moralnymi czy religijnymi, lecz jakby mówił o tym, co podległe tylko pozaludzkim (kosmicznym, tektonicznym, żywiolowym, czy może wreszcie demonicznym) mocom i nieodwracalnościom (fatalizmom). Takie pesymistyczne stanowisko wolno oczywiście zaprezentować i można je zrozumieć, i można je bez trudu wspierać przykładami i z przeszłości i ze współczesności każdego z kontynentów Ziemi, ale wolno też powiedzieć, że jest ono sprzeczne z silną współcześnie, wielopostaciową, humanistyczną, usługobną tendencją melioracyjną, mediacyjną, konyliacyjną. Służebnościami tej tendencji są: niezgoda na świat rozdarty przez nienawiść, umniejszanie zła w świecie i gojenie zadanych (i zadawanych) przez nie ran, budowanie pomostów nad międzyludzkimi rozpadlinami²⁶.

7. Dopowiedź. Ponagleniem do podjęcia sporu z prelekcją była mocno wy czuwalna, bezkrytyczna, frenetyczna jej aprobata ze strony znacznej części obecnych, którzy najwyraźniej – słuchając prelegenta – zaspokajali najżywsze swoje

---

skiego, w zupełnie jednak zmienionych już warunkach społeczno–polityczno–narodowo–religijnych i personalnych.

²⁴ A. Mickiewicz, *Dzieła* (Wydanie Narodowe), t. II: *Powieści poetyckie*, Warszawa 1949, s. 17, 76.

²⁵ Prelegent ignoruje okoliczność polegającą na tym, że nieprzejednanie (stanowcze nieoczekiwanie pojednania) musi mieć skutki konfrontacyjne. Więc temu stanowisku przeciwstawię pojednawcze słowa obecnego papieża, że przyjęcie i ofiarowanie przebaczenia przerywa spiralę nienawiści i zemsty. Zaznaczę przy tym, że dla papieża – i to w sferze międzyludzkiej – wyraźnie do wyobrażenia są i adresat przeprosin i ofiarodawca przebaczenia.

²⁶ Papież w Grecji wyraził dość trudną nadzieję, że urazy i wrogości mogą zostać przewyżczone w duchu wzajemnego miłosierdzia. Zob. Dziennik Bałtycki z 5–6 V 01, s. 5.

oczekiwania i najbardziej dojmujące głody, tak jakby w tej statystyce, którą (konsonancyjnie, jak się okazało) przywołał sam prelegent, należeli zarówno do tej 48%-ej większości, która sądzi, że Polacy nie powinni przeproszać Żydów za zbrodnię w Jedwabnem, jak i do tych 18% potępiających rozpowszechnianie wiadomości o winie Polaków. Zdarzyła się nawet – życzliwie przyjęta przez prelegenta – złośliwa (żarliwa) obrona prelekcji przed świętokradczą arogancją jej krytykowania, co już zupełnie reduplikowało akcję z prelegenckiej anegdoty o heroicznej niewieście z Instytutu Żydowskiego, mdlejącą piersią osłaniającą nietykalność książki Grossa. Uznałem, że trzeba pójść w sukurs dyskutantowi – świętokradcy, Wacławowi Maksymowiczowi, bo forum zebrania filozofów nie powinno być ani forum kultowym, ani forum bezkrytycznym. Odczytowi była właściwa niezwykle natarczywa sugestywność wygłoszenia i formy podawczej. Uznałem, że i tej sugestywności należy się oprzeć. W imię trzeźwości własnego zdania. *Primum dubitare, deinde acceptare*. Sokrates za najwyższą zasługę poczytał sobie przed swą śmiercią to, że był dla swego miasta niby zapalczywy giez na karku konia, który niby jest wielki i rasowy, ale gnuśny, więc „potrzebuje jakiegoś żądła, żeby go budziło”²⁷.

---

²⁷ Platona *Eutyfron, Obrona Sokratesa, Kriton*, przełożył oraz wstępem, objaśnieniami i ilustracjami opatrzył W. Witwicki, Warszawa 1958, s. 113. – Tekst całej powyższej polemiki został zamknięty 6 V 01, ale do przypisów włączałem materiały późniejsze (w zasadzie do dnia 16 V 01), jeśli tylko dotyczyły spraw poruszanych w polemice.

Kazimierz Wolsza

Pojęcia przygodności we współczesnej filozofii

(Wykład habilitacyjny, Rada Wydziału Filozofii KUL, 2 VI 2000)

1. Wprowadzenie

Pojęcie przygodności (kontyngencji) można spotkać w podręcznikach tradycyjnej metafizyki, logiki modalnej, a ostatnio także w pracach takich autorów, jak: H. Lübbe, K. Wuchterl, N. Luhmann, J. Habermas czy R. Rorty. Książka tego ostatniego, *Contingency, Irony and Solidarity* (Cambridge 1989) w znacznej mierze przyczyniła się do dzisiejszej popularności pojęcia przygodności. Służy ono licznym autorom do wypowiedzania twierdzeń filozoficznych mocno się od siebie różniących. Bywa, że stwierdzenie przygodności (własnej i otaczającego ich świata) zmusza myślicieli do szukania usensowniającej racji, stając się nawet decydującym krokiem w wykazywaniu istnienia Boga (A. Bronk 1986, s. 322; J. Herbut 1997, s. 454), lecz prowadzi ono także do „apologii przypadkowości” (O. Marquard 1994a, s. 140–142), jest podstawą do wypowiedzania twierdzeń o „arbitralności filozofii” (J. Niżnik 1999), czy o potrzebie zniesienia „reżimu koniecznych i ponadczasowych uniwersaliów” (J. Habermas 1996, s. 15).

Pojęcie przygodności jest pojęciem modalnym. Wyrażenie „jest przygodne” występuje jako jeden z funkcyjnych zdaniotwórczych w logice modalnej. Logiczna definicja przygodności stwierdza, iż: „jest przygodne, że p” wtedy i tylko wtedy, gdy: (1) „nie jest konieczne, że p”; (2) „nie jest niemożliwe, że p”; (3) „jest możliwe, że nie-p” (M. Lechniak 1997, s. 339). Pojęcie przygodności bywa w filozofii odnoszone jednak nie tylko do zdań, lecz także do różnych stanów rzeczy czy wręcz do całej rzeczywistości. Mówiąc o przygodności czegoś istniejącego stwierdzamy, że nie jest ono konieczne i możliwe jest jego zanegowanie.

O. Marquard w swej pracy *Apologia przypadkowości* (O. Marquard 1994a, s. 121) sformułował pytanie: *Si contingens, unde necessarium?* (jeżeli rzeczywistość jest przygodna, to skąd bierze się w niej konieczność czegokolwiek?). Pytanie to można rozumieć w dwojaki sposób. Po pierwsze, autor takiego pytania może uznawać, że w przygodnej rzeczywistości istnieją jednak jakieś konieczne stany rzeczy. Pytanie wyraża wtedy zdziwienie owym podwójnym obliczem rzeczywistości: przygodnej, a jednocześnie zawierającej konieczne aspekty. Po drugie, pytanie to można uznać za retoryczne, będące ekwiwalentem twierdzenia mówiącego, że w świecie przygodnym nie ma i nie może być żadnej konieczności. Pojęcie przygodności bywa wówczas rozciągane na całość rzeczywistości, na pierwsze za-

sady bytu i poznania, na procesy dowodzenia, na język i na pojęcie prawdy. Według takiego ujęcia, w obliczu przygodności dokonuje się „rozstanie z filozofią pierwszych zasad” (O. Marquard 1994b). Możliwe są zatem dwa różne podejścia do kwestii przygodności i konieczności, które następnie wyznaczają odmienne perspektywy filozofowania oraz prowadzą do wyciągania znacznie różniących się wniosków.

2. Od przygodności do konieczności

Filozofia pierwszych zasad uznaje, że choć poznawana przez nas rzeczywistość jest przygodna, to jednak istnieją w niej możliwe do zaafirmowania, konieczne („koniecznościowe”) stany rzeczy. Takie stanowisko zajmują dziś przede wszystkim autorzy tomistyczni. Jest ono znamienne dla tradycji „metafizyki kontyngencji”, która, według S. Judyckiego (1993, s. 73, 82–83), jest jedną z trzech głównych koncepcji metafizyki Zachodu (obok metafizyki Absolutu i metafizyki doświadczenia). Można wyróżnić dwie podstawowe grupy teorii przygodności, jakie formułują metafizycy tomistyczni (por. B. Bejze 1965, s. 5–31; R. Forycki 1973, s. 21–41). Są to: teorie odwołujące się do strukturalnych własności bytu oraz teorie odwołujące się do pozastrukturalnych własności bytu. Zakładają one nie tylko stwierdzenie cechy przygodności rzeczywistości, lecz posługują się także bardziej zaawansowanym poznaniem metafizycznym. Teorie z pierwszej grupy (odwołujące się do strukturalnych własności bytu) najczęściej posługują się koncepcją złożenia bytu z istoty i z istnienia. W bycie przygodnym istota nie utożsamia się z istnieniem, pomiędzy istotą a istnieniem zachodzi realna różnica. Nieco rzadziej w analizie przygodności wykorzystywane są koncepcje innych złożzeń bytowych: z materii i formy lub z aktu i możliwości. Pozostałe teorie (odwołujące się do pozastrukturalnych własności bytu) wiążą się z koncepcjami czasu (byt przygodny jest czasowy, natomiast byt konieczny jest wieczny) oraz przyczynowości (byt przygodny jest zależny w swym istnieniu od przyczyny, byt konieczny natomiast nie jest od jakiegokolwiek przyczyny zależny).

Metafizyczne teorie przygodności służyły ich zwolennikom najczęściej jako etap argumentacji za istnieniem bytu koniecznego. W jednej z prac zaliczających się do tego nurtu myślowego czytamy: „Człowiek rodzi się, żyje jakiś czas, umiera. Nie istnieje więc w sposób konieczny. Podobnie jak wszystkie inne byty, poza Bogiem, jest przygodny. Jego istota i istnienie nie są tym samym. W związku z tym racją istnienia człowieka nie jest on sam, ale racją tą jest Bóg” (P. Moskal 2000, s. 211–212). W przytoczonym ciągu zdań zostało streszczone pewne rozumowanie, przebiegające przez kilka etapów. Punktem wyjścia jest stwierdzenie czasowości i śmiertelności człowieka, konkluzją zaś – sąd mówiący, że Bóg jest racją istnienia człowieka. Związki pomiędzy poszczególnymi zdaniem stają się zrozumiałe dopiero na tle szerszego zaplecza systemu metafizyki. Pierwszym etapem tego dyskursu jest stwierdzenie czasowej kruchości tego, co realne, a więc – przemijalności ludzkiego życia, utracalności istnienia przez ludzi i przez inne byty. Etapem drugim jest opis i generalizacja wymienionych doświadczeń z wykorzystaniem terminologii modalnej. Stwierdza się tu, że poznawane przez nas byty nie muszą być takie, jakie są, czy

wręcz – że wcale ich nie musi być. To spostrzeżenie zostaje wyrażone w twierdzeniu mówiącym, że poznawane byty nie są konieczne. Negacja konieczności zostaje następnie zastąpiona pojęciem przygodności. Do tego momentu dyskurs nie wymagał odwoływania się do innych twierdzeń metafizycznych. Aby jednak z tezy o przygodności rzeczywistości wyciągnąć dalej idące wnioski, niezbędna staje się interpretacja rzeczowej cechy. W interpretacji tej wykorzystuje się (w analizowanym przypadku) teorię złożenia bytu z istoty i z istnienia. Przygodność jest więc tłumaczona jako konsekwencja realnej różnicy pomiędzy istotą a istnieniem w bycie. Dopiero taka metafizyczna charakterystyka przygodności, połączona z przyjęciem zasady racji, prowadzi do ostatniego etapu rozważań, jakim jest pytanie o rację istnienia czegoś, co nie musi istnieć. W odpowiedzi na to pytanie sięga się po tezę o istnieniu bytu koniecznego, identyfikowanego z Bogiem.

Rekonstrukcja procesów prowadzących do utworzenia teorii przygodności bytu, wraz z jej konsekwencjami, pokazuje, że nieodzowne w nich było odwoływanie się do akceptacji jakichś konieczności (bytowych i myślowych). Istota i istnienie, materia i forma, akt i możliwość, są uznawane przez metafizyków za konieczne elementy struktury bytu. Konieczny charakter ma też, zgodnie z deklaracjami metafizyków, ich poznanie, bazujące na zasadzie racji dostatecznej (S. Kamiński 1989, s. 103–124; A. Bronk 1998, s. 151). Rozumowań tego typu nie można by przeprowadzić wówczas, gdyby cechę przygodności rozciągnąć na wszystkie aspekty rzeczywistości oraz na wszystkie procedury myślowe.

3. Przygodność bez konieczności

Pytanie: *Si contingens, unde necessarium?* generuje inny jeszcze sposób filozofowania. Jest to filozofowanie bez jakichkolwiek konieczności, np. bez uznania konieczności pierwszych zasad (por. L. Kołakowski 1988, s. 71). W ukonstytuowaniu się takiego paradygmatu filozofowania prekursorską rolę odegrał F. Nietzsche. Kant zanegował co prawda metafizykę jako naukę, lecz nie zakwestionował jeszcze zasady absolutnej rozumności, choć miała ona u niego osłabiony charakter (praktyczny i postulatywny). Również i Hegel zakładał absolut rozumności, aczkolwiek przez ciągle podkreślanie negacji dokonywało się u niego nieustanne przekraczanie zastanych struktur pojęciowych. Nietzsche zaś uznał samą ideę bytu, a także idee pierwszych jego zasad, za idee puste, pozbawione odniesienia do rzeczywistości. Wiele nurtów współczesnej filozofii, różniących się w dość istotnych kwestiach, osiąga konsens w odrzucaniu pierwszych zasad, pojmując „sytuacje logicznie pierwotne” (J. Niżnik 1999, s. 58) jako sytuacje przygodne, dziejowe, które nie są ani stałe, ani konieczne. Uznanie niektórych aspektów rzeczywistości lub jej poznania za konieczne, czyli niemożliwe do zanegowania, oznaczałoby powrót do zarzuconego fundamentalizmu epistemologicznego. Postuluje się więc, by pierwsze zasady uznać za efekt kreatywności człowieka. W związku z tym trzeba też uznać, że są one dziejowo uwarunkowane, choć w danym momencie dziejów mogą człowiekowi

pomóc w myślowym uporządkowaniu świata (K. Tarnowski 1996, s. 33–34; A. Bronk 1998, s. 99; J. Niżnik 1999, s. 58).

Być może najbardziej reprezentatywny przykład takiego właśnie myślenia znajdujemy we wspomnianej książce R. Rorty'ego, *Contingency, Irony and Solidarity* (wyd. polskie: R. Rorty 1996). Autor analizował zagadnienie przygodności na trzech płaszczyznach: przygodności języka, jaźni i społeczności liberalnej. Dla naszych rozważań największe znaczenie mają fragmenty dotyczące przygodności języka. Zawierają one jednak – przynajmniej założone *implicite* – także i tezy dotyczące rzeczywistości pozajęzykowej. Rorty przyjmuje bowiem przygodność rzeczywistości i jej (rzekomo) pierwszych zasad, przygodność języka, procesów argumentacyjnych występujących w dyskursach filozoficznych, a wreszcie przygodność prawdy, albo wręcz zbędność takiego pojęcia. Odrzucił on też tradycyjne przekonanie metafizyków mówiące, że istnieją jakieś konieczne zasady bytu, które mogłyby być przez umysł ludzki odkryte, a następnie poznane i wyrażone w języku – w formie trwałych, samo–oczywistych zasad. Czytamy, że „świat nie mówi”, „świat nie ma wewnętrznej natury”, a „rzeczywistość ma się nijak do naszych opisów” (R. Rorty 1996, s. 23, 27, 41). Pogląd, jakoby świat miał jakąś swoistą, stałą, wewnętrzną strukturę (której zarys dostrzega np. fizyk, metafizyk czy poeta), jest – zdaniem Rorty'ego – wyłącznie konsekwencją przyjmowanego przez kogoś przekonania, że świat jest wytworem Boga. Nie istnieje jeden, uniwersalny język filozoficzny, opisujący prawdziwie i adekwatnie rzeczywistość. Autor mówi o różnorodności języków, tzw. „słowników”, i o niemożliwości znalezienia jakiegoś „metasłownika”, który uwzględniałby wszystkie słowniki. Zasadnicza teza o przygodności języka mówi, że nie sposób wyjść w myśleniu i mówieniu poza słownik. Nasz dyskurs filozoficzny dokonuje się zawsze wewnątrz danego słownika. Istnieją różne słowniki, przy pomocy których obchodzimy się z rzeczywistością, a ona sama nie podsuwa nam żadnego kryterium wyboru któregoś z nich. Kryteria te, a co za tym idzie – także i proces argumentowania w filozofii, są również przygodne. Argumentacja filozoficzna powinna polegać na pokazaniu, że bardziej przydatny lub bardziej atrakcyjny od poprzedniego jest nowy słownik oraz na wyjaśnieniu, jak z tego nowego słownika należy korzystać. Słowniki są tylko lepszymi bądź gorszymi narzędziami „obchodzenia się” ze światem. Takie zapatrywanie na rzeczywistość, język i ich wzajemne relacje sprawia, że możemy mówić także o przygodności samej prawdy. Prawdziwe mogą być tylko zdania, te zaś zawsze są elementami jakiegoś słownika. Zdaniem Rorty'ego, prawdę się tworzy, a nie odkrywa. Jest ona takim samym wytworem ludzkim, jak słowniki i ich części składowe. Nie istnieje żadna „prawda na zewnątrz”. Jest ona tylko „ruchomą armią metafor”. Sama rzeczywistość nie wyposaża nas w kryteria wyboru takiej czy innej metafory. Możemy porównywać metafory pomiędzy sobą, lecz nie możemy ich porównywać z jakimkolwiek bytem pozajęzykowym: stanem rzeczy czy faktem (Rorty 1996, s. 19–23, 27, 41–42; J. Życiński 2000, s. 136–139). Nietrudno zauważyć, że filozofia akceptująca przygodność całej rzeczywistości, a także wszelkich zasad: metafizycz-

nych, logicznych, argumentacyjnych, językowych, pozbawia się możliwości wypowiedzenia innych tez niż tezy „przygodne”.

4. Stwierdzenie przygodności jako wyjściowe doświadczenie filozoficzne

Wskażmy obecnie kilka różnych stylów filozofowania, z których każdy odnosi się do stwierdzenia przygodności, traktując je jako wyjściowe doświadczenie filozoficzne. W obliczu tego doświadczenia niektórzy filozofowie formułowali argument za istnieniem Boga *ex contingente et necessario*, inni poszukiwali narzędzi przewyżczenia przygodności w „*quasi*–koniecznościach”, jeszcze inni – w religii, są wreszcie i tacy, którzy poddają się w swym filozofowaniu wszechogarniającej przygodności.

4.1. Od przygodności świata do Boga

Dla wielu metafizyków uznanie przygodności rzeczywistości jest podstawą dla sformułowania argumentu *ex contingente et necessario* za istnieniem bytu koniecznego. Jak już wspomniano, w metafizyce przygodność zasadniczo interpretowana jest jako nietożsamość istnienia i istoty w bycie. M. A. Krapiec pisze, że różnica ta dotyka samego rdzenia filozofii i jej dostrzeżenie jest warunkiem uprawiania metafizyki. Od jej stwierdzenia lub niestwierdzenia zależą wszystkie podstawowe twierdzenia filozoficzne. Autor ów dodaje ponadto, że istnieje tylko jeden dowód istnienia Boga, taki, który odwołuje się do rzeczywistego złożenia z istoty i z istnienia w bytach przygodnych (M. A. Krapiec 1993, s. 161; tenże 1995, s. 353). Na kanwie stwierdzenia różnicy pomiędzy istotą a istnieniem rodzi się bowiem pytanie, dlaczego istnieje coś, co nie musi istnieć, dlaczego istnieje cokolwiek. Istniejący i poznawany przez nas byt przygodny wymaga dla wyjaśnienia swego istnienia przyjęcia istnienia bytu koniecznego, w którym nie ma realnej różnicy między istotą a istnieniem. W dyskursach tego typu przyjmowana jest zasada racji dostatecznej, zakładająca pełną racjonalność rzeczywistości. Nie jest to jednak założenie oczywiste dla każdego filozofa. Według niektórych z nich (np. K. Tarnowskiego), nie ma jednoznacznych powodów do tego, aby rozstrzygnąć na korzyść racji następujące pytanie: „Dlaczego raczej racja niż nicość?” (K. Tarnowski 1996, s. 33). Można więc nie tylko zanegować konieczny charakter metafizycznych odpowiedzi, lecz także zakwestionować samą sensowność pytań.

4.2. Przewyżczenie przygodności przez logos i teorię

We współczesnej filozofii można spotkać takie propozycje myślowe, których autorzy akceptują powszechną przygodność, lecz zarazem nie rezygnują z poszukiwania sposobów jej opanowania, innych jednakże niż te, które proponuje metafizyka. Jednym z takich sposobów może być arbitralne lub konwencjonalne uznanie czegoś za „*quasi*–konieczność”, połączone z pragmatycznym uzasadnieniem.

J. Habermas stwierdził, że taki „wynalazek” ludzkości, jakim jest logos i teoria służył do przewyżniania różnego rodzaju przygodności (autor używał tego słowa w liczbie mnogiej) w świecie. Wcześniej przygodności te były interpretowane i przewyżniane dzięki pomocy opowieści mitycznych (J. Habermas 1996, s. 15). Dążenie do uporania się z przygodnością było zawsze podyktowane ludzką potrzebą sensu. Rozum odkrył w sobie zdolność do radzenia sobie z różnymi przygodnościami i z realizowania tej zdolności nie chciał już rezygnować. Z dążeń do usensownienia przygodnej rzeczywistości zrodziła się i rozwijała filozofia, która dzięki temu pełniła funkcję dostarczycielki sensu. Istnieją autorzy współcześni, którzy odrzucając konieczność pierwszych zasad, chcą jednocześnie bronić filozofii w tej właśnie funkcji dostarczycielki sensu. Spośród polskich autorów można tu wymienić m.in. L. Kołakowskiego, J. Niżnika i A. Chmielewskiego (L. Kołakowski 1990, s. 135–136; J. Niżnik 1999, s. 9, 47, 62–63; A. Chmielewski 1995, s. 208). Zasadniczo godzą się oni z tezą mówiącą, że pierwsze zasady („sytuacje logicznie pierwotne”) mają charakter przygodny. Ich genezą nie jest, według nich, jakaś intuicja metafizyczna, odczytująca konieczne pryncypia w strukturze rzeczywistości, lecz swego rodzaju projekcja, będąca realizacją psychicznej potrzeby sensu. Tak powstałe pierwsze zasady stanowią jednak dla człowieka punkty orientacyjne w uporządkowaniu jego uniwersum. Pozwalają one na ufundowanie logiki, dyskursu, języka, a także na zbudowanie spójnego obrazu świata. Wyjątkowość filozofii i jej niezastąpiona rola w kulturze polega na tym, że dostarcza ona kategorii pojęciowych zapewniających spójność owego symbolicznego uniwersum. Większość tych kategorii jednak – to ludzkie wynalazki, owoce kreatywności umysłu, zrodzone właśnie w konfrontacji z przygodnością. Choć kategorie te nie są ugruntowane w samej rzeczywistości, to jednak rezygnacja z nich byłaby pozbawiona praktycznego sensu. Natomiast „fałszywa nadzieja, złudna projekcja ludzkiego rozumu na rzeczywistość może być potężną siłą twórczą” (A. Chmielewski 1995, s. 208).

4.3. Przewycięzenie przygodności przez religię

Wśród mnogich definicji religii można spotkać i taką (A. Bronk 1995–1996, s. 102), według której religią jest to, co służy człowiekowi do przewycięzania przygodności (*Kontingenzbewältigung*). Funkcję pokonywania przygodności przypisywali religii tacy autorzy, jak: H. Lübbe (1986), N. Luhmann (1998, s. 177–216), K. Wuchterl (1982, s. 29–48; 1989, s. 61–142; 1993, s. 82–88), G. M. Hoff (1999, s. 159–176). Nie chodzi tu o metafizyczno-teistyczne wyjaśnienie przygodności, jak to ma miejsce np. u Krapca, lecz raczej o samą praktykę religii, nierzadko nawet połączoną z akcentami antyintelektualnymi (*reductio in mysterium*). Zwolennicy takiej koncepcji są przekonani o tym, że bez oparcia się o religię człowiek nie potrafi usensownić tych zdarzeń, które są dlań znamionami przygodności rzeczywistości. Obecnie nie jest już w stanie pomóc mu w tym ani nauka, ani filozofia. W post-oświeceniowym (*nach der Aufklärung*) klimacie jedynym pomocnym narzędziem, jakim człowiek dysponuje, jest religia. Odpowiedzią na lęk wyrastający z doświadczenia przygodności ma być nie tyle odnalezienie

czenia przygodności ma być nie tyle odnalezienie pojęciowego zwycięstwa nad nią, co gwarantować mogłaby filozofia, ile raczej odnalezienie w praktyce religii żywego kontaktu z czymś (kimś) koniecznym.

4.4. Postawa „liberalnej ironistki” jako odpowiedź na przygodność

Najgłośniejszym współczesnym głosicielem kresu filozofii i propagatorem postawy ironii jest Rorty. Według niego, filozofia od czasów Platona nieustannie próbowała zapanować nad przygodnością, nie doceniając jej i nie starając się jej uznać. Najbardziej znaczącymi myślicielami byli zaś ci, którzy ją eksponowali, a nie zwalczali. Postawa wolności musi się wiązać z uznaniem przygodności i podkreśleniem tego, co indywidualne (R. Rorty 1996, s. 49). Postawą preferowaną przez Rorty’ego w obliczu doświadczenia powszechnej przygodności jest postawą „liberalnej ironistki”. Zajmuje ją ktoś, kto spełnia trzy następujące warunki: odczuwa wątpliwości co do słownika, którym się aktualnie posługuje, ponieważ zrobiły na nim wrażenie także i inne słowniki; zdaje sobie sprawę z tego, że rozumowania, jakimi operuje w obecnym słowniku, nie mogą ani potwierdzić, ani rozproszyć tych wątpliwości; nie uważa, by jego słownik był bliższy rzeczywistości niż inne słowniki (R. Rorty 1996, s. 107–134). Ironistka (ironista) jest przeciwieństwem metafizyka, który niestrudzenie poszukuje jakiegoś meta-słownika oraz próbuje uporać się z przygodnością. Chociaż program Rorty’ego zwiastujący kres filozofii sam jest pewną filozofią, nie można nie zauważyć, że wzywa on do faktycznej destrukcji filozofii klasycznie rozumianej. Paradoksalnie mówiąc, jedyną koniecznością, jaką ten program dopuszcza, jest konieczne uznanie powszechnej przygodności.

Spektrum stanowisk filozoficznych wychodzących od stwierdzenia przygodności jest, jak widać na podstawie zapewne niekompletnego ich przeglądu, dość szerokie. Rozciąga się ono od filozoficznego uznania konieczności istnienia Boga, przez konwencjonalizm i pragmatyzm, szukanie pomocy w religii, aż do sceptycyzmu, nihilizmu i ironii. Pomimo więc postulatów odrzucenia prawomocności pojęcia przygodności przez zwolenników „tradycji Hume’owskiej” (Kołakowski 1988, s. 71) pytanie: *Si contingens, unde necessarium?* wciąż pobudza do stawiania innych pytań i odpowiedzi filozoficznych.

Literatura

- Bejze B., 1965: *Problemy dyskusyjne w teodycei tomistycznej*, „Studia Philosophiae Christianae” 1, nr 2, s. 5–31.
- Bronk A., 1986: *Paradygmatyczna teoria religii Kurta Wuchterla*, w: *Z zagadnień etnologii i religioznawstwa*, red. H. Zimoń, Warszawa, s. 302–324.
- Bronk A., 1995–1996: *Kłopoty nauk religioznawczych z definicją religii*, „Roczniki Filozoficzne” 43–44, z. 2, s. 101–114.
- Bronk A. 1998: *Zrozumieć świat współczesny*, Lublin.

- Chmielewski A., 1995: *O przygodności, czyli niebezpieczeństwach spoglądania w otchłań nicości*, w: *Trudna ponowoczesność*, red. A. Zeidler–Janiszewska, Poznań.
- Forycki R., 1973: *Teorie przygodności w teodycei tomistycznej*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 9, nr 2, s. 21–41.
- Habermas J., 1996: *Kłopoty z przygodnością: powrót historyzmu*, w: Habermas, Kołakowski, Rorty, *Stan filozofii współczesnej*, Warszawa, s. 13–40.
- Herbut J., 1997: *Przygodność*, w: *Leksykon filozofii klasycznej*, red. tenże, Lublin, s. 454.
- Hoff G. M., 1999: *Ist die „reductio in mysterium” irrational?*, „*Zeitschrift für katholische Theologie*” 121, s. 159–176.
- Judycki S., 1993: *Co to jest metafizyka? Trzy wielkie koncepcje Zachodu*, w: *Studia metafizyczne*, t. I, red. A. B. Stępień, T. Szubka, Lublin, s. 39–91.
- Kamiński S., 1989: *Możliwość prawd koniecznych*, w: tegoż, *Jak filozofować?*, Lublin, s. 103–124.
- Kołodziejczyk L., 1988: *Jeśli Boga nie ma...*, tłum. T. Baszniak, M. Panufnik, Kraków.
- Kołodziejczyk L., 1990: *Horror metaphysicus*, Warszawa.
- Krapiec M. A., 1993: *Teoria analogii bytu*, Lublin.
- Krapiec M. A., 1995: *Metafizyka*, Lublin.
- Kutschera F., 1976: *Einführung in die intensionale Semantik*, Berlin–New York.
- Lechniak M., 1997: *Logika modalna*, w: *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, Lublin, s. 339–342.
- Luhmann N., 1988: *Funkcja religii*, tłum. D. Motak, Kraków.
- Lübbe H., 1982: *Religion nach der Aufklärung*, Bern–Stuttgart.
- Marquard O., 1994a: *Apologia przypadkowości*, tłum. K. Krzemieniowa, Warszawa.
- Marquard O., 1994b: *Rozstanie z filozofią pierwszych zasad*, tłum. K. Krzemieniowa, Warszawa.
- Moskal P., 2000: *Spór o racje religii*, Lublin.
- Niżnik J., 1999: *Arbitralność filozofii*, Warszawa.
- Rorty R., 1996: *Przygodność, ironia i solidarność*, tłum. W.J. Popowski, Warszawa.
- Tarnowski K., 1996: *Bóg po metafizyce?*, „*Kwartalnik Filozoficzny*” 24, z. 1, s. 31–47.
- Wuchterl K., 1982: *Philosophie und Religion*, Bern–Stuttgart.
- Wuchterl K., 1989: *Analyse und Kritik der religiösen Vernunft*, Bern–Stuttgart.
- Wuchterl K., 1993: *Religionsphilosophie im Spannungsfeld von Wissenschaft und Innerlichkeit*, „*Theologie und Philosophie*” 68, s. 82–88.
- Życiński J., 2000: *Inspiracje chrześcijańskie w powstaniu nauki nowożytnej*, Lublin.

Wacław Janikowski

O relacjach pomiędzy filozofią analityczną a filozofią egzystencjalną

(Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Toruniu, 1 III 2001)

Dziś wciąż, po stu niemal latach od wydania *Principia Ethica* G. E. Moore'a (1903), problematyka analitycznej filozofii moralnej koncentruje się wokół dychotomii wartość a fakt naturalny. Kwestia rozstrzygnięć normatywnych w zakresie moralności pozostaje ostatecznie sprawą sumienia. Zadaniem niniejszej prezentacji jest określenie pewnej zasadniczej dychotomii metodologicznej, przez pryzmat której można patrzeć na różne propozycje, systemy, stanowiska filozoficzne.

Przyjmujemy, że istnieje racjonalnie budowana nauka (ideałem niech będzie fizyka). Rozważmy relacje istniejące pomiędzy nauką a innymi dziedzinami myślenia – teoretycznego i praktycznego. Zazwyczaj owe relacje skłonni jesteśmy najogólniej przedstawić w ten sposób:

$N < T < P$, W (N – nauka, T – filozofia teoretyczna, P – filozofia praktyczna (inaczej: wiara filozoficzna), W – wiara religijna, $<$ – relacja dwuargumentowa, przechodnia, asymetryczna taka, że $X < Y$: Y uznaje X , tzn. w ramach Y uznaje się tezy X za prawdziwe).

Może być tak:

$N < T < P > W$ ($>$ – relacja dwuargumentowa, przechodnia, asymetryczna taka, że $X > Y$: X uznaje Y , tzn. w ramach X uznaje się tezy Y za prawdziwe), być może wtedy jest również tak:

$N < T < P >> W$.

Filozofia praktyczna nie może być zupełnie uniwersalizowana, ponieważ działają tu: rozum (czysty) i wola (czysta), a wola jest indywidualna. Przez „pełną uniwersalizację” danej teorii (w sensie zbioru tez) lub danej praktyki (w sensie zbioru reguł postępowania) rozumiem przyjęcie dla niej takiego kryterium sądenia lub wartościowania, które skłonni są przyjąć wszyscy ludzie zdrowi na umyśle i racjonalni. Pojęcie to wymaga zabsolutyzowania wybranej racjonalności – jest to postępowanie kantowskie. W niniejszych rozważaniach absolutyzujemy racjonalność, która obejmuje klasyczną logikę oraz wybraną logikę epistemiczną, tj. teorię uzasadniania przekonań – jednak taką, która podaje reguły uzasadniania przekonań nie wartościujących – (np. teoria R. Swinburne'a, ze względu na możliwość uzasadniania w jej obrębie przekonania o istnieniu Boga i innych przekonań wartościują-

cych, jest poza opisywaną tutaj racjonalnością) – stosowaną do intersubiektywnie doświadczanej empirii zmysłowej. Odnosząc się do empirii zgodnie z tymi zasadami, dochodzimy do określenia pewnych ogólnych zasad metodologii nauk empirycznych. W wypadku filozofii teoretycznej kryterium uniwersalizacji stanowi (poza logiką klasyczną i epistemiczną) zespół warunków, takich jak: zgodność z empirią, intersubiektywność i powtarzalność, spójność (w sensie mocniejszym niż tylko niesprzeczność, tj. w sensie wzajemnego „przepływu wiarygodności” pomiędzy przekonaniem) oraz pozostałe zasady metodologiczne (wymienione dalej), wreszcie, w skład kryterium wchodzi określona teoria przedmiotowa X nie wartościująca lub co najmniej zbiór założeń X (np. dla filozofii umysłu – wybrana ontologia umysłu).

Filozofia praktyczna może być zobiektywizowana. Przez „obiektywizację” danej teorii lub praktyki rozumiem przyjęcie dla niej wyraźnie określonego, intersubiektywnie komunikowalnego, kryterium sądzenia lub wartościowania (tak np. wyznacznikiem wartościowości czynów może być dla kogoś zgodność z ideałem uznanym przez współczesnych mormonów). Kryterium obiektywizacji nie musi posiadać uzasadnienia na gruncie określonej wyżej racjonalności, znaczy to, że nie każda teoria, którą nazwiemy w tym sensie „obiektywną”, jest uniwersalna. Taka obiektywizacja filozofii praktycznej może być zarazem jej częściową uniwersalizacją.

W pełnym sensie filozofia praktyczna to nie tylko zbiór tez, które uznajemy w danym czasie t (chcemy, aby był to zbiór spójny), ale jedność tych przekonań i działalności danej osoby. Jako taka nie może być zatem nawet częściowo zuniwersalizowana.

Przyjmujemy, że istotna metoda filozofii teoretycznej (zwanej również „filozofią analityczną”) i nauki jest jedna. Różnica pomiędzy nimi dotyczy przedmiotu: filozofia rozważa najbardziej ogólne kwestie – z tego też powodu niektóre tezy filozofii teoretycznej mogą być nierozstrzygalne. Poniżej rozważymy zasadnicze różnice pomiędzy metodą filozofii teoretycznej a metodą filozofii praktycznej (zwanej również „filozofią egzystencjalną”). Będziemy przy tym odnosić się do dzieła Karla Jaspersa *Wiara filozoficzna wobec Objawienia*¹. Korzystamy z wypowiedzi Jaspersa w ten sposób, że to, co mówi o „nauce”, uważamy za w wielu wypadkach trafne również w odniesieniu do filozofii analitycznej. Jest to o tyle uzasadnione, że rozumie on „naukę” jako poznanie intelektualne (s. 122). Natomiast jego wypowiedzi o „filozofii” odnosimy do filozofii egzystencjalnej.

1. T – istotą tej metody jest obserwacja (w wypadku badań własnych stanów psychicznych będzie to introspekcja – „w której przyglądamy się sobie, jak komuś innemu – s. 29) oraz esencjalizacja (inaczej, za Tadeuszem Czeżowskim: opis analityczny), tzn. dochodzenie do wyraźnie i ściśle określonych pojęć i twierdzeń (punkt zasadniczy dla prawdy myślenia w kręgu nauk i filozofii analitycznej leży „w przedmiocie, w myśli, w sądzie” – s. 119). P – istotą tej metody jest refleksja prak-

¹ Wydawnictwo Znak, Kraków 1999, przeł. Grzegorz Sowiński.

tyczna, w skład której mogą wchodzić: esencjalizacja, uczucia, decyzje, doświadczenie dobra, piękna, tzw. „przeczcucia”, doświadczenie religijne (punkt zasadniczy dla prawdy myślenia w kręgu filozofii egzystencjalnej leży „w rzeczywistości działania wewnętrznego i zewnętrznego, w postawie psychicznej, w decyzji” – s. 119). Dzięki tej refleksji możemy próbować odpowiadać sobie na pytania egzystencjalne typu: „Czym jesteśmy?”, „Jakimi znajdujemy siebie w świecie?” (s. 29).

2. T – bezstronność badacza. P – stronniczość. Z założenia uczucia, wyznawane idee, światopogląd mają wpływ na przyjmowanie lub odrzucanie tez P. To, co się uznaje za prawdę P, uznaje się ze względu na odniesienie tej prawdy do mojej osoby, do tego, co jest dla mnie ważne egzystencjalnie.

3. T – można tu stosować kategorię rozwoju, postępu w badaniu. P – nie da się tu stosować kategorii rozwoju, postępu w badaniu (s. 31).

4. T – może być w pełni uniwersalizowana. P – tylko jeden jej aspekt (tj. zbiór uznawanych tez) może być częściowo uniwersalizowany.

5. T – człowiek faworyzujący metodę T w etyce jest skłonny posługiwać się pojęciem rozsądku, który uważa za pewną uniwersalną racjonalność praktyczną (np. Arystoteles). P – człowiek faworyzujący metodę P w etyce jest skłonny podważać wszelkie uniwersalizacje (np. Nietzsche, Kierkegaard), może nawet poddawać w wątpliwość nauki empiryczne jako całość; może on więc podważać to, że $N < T < P$.

6. T – badania dochodzą do granic swych możliwości, gdy poruszają zagadnienia związane z transcendencjami: istnieniem, dobrem, wolną wolą, Absolutem. P – zagadnienia sięgające transcendencji są właściwe dla P.

7. T – tu musi być jasność co do metody i konsekwentne postępowanie wedle tej metody. P – tu może być pewien chaos metodologiczny, niejasność co do jakiegokolwiek metody (paradoksalnie wchodzi to w skład opisywanej „metody”).

8. P uznaje T, może też częściowo stosować jej metodę (s. 44, 47, 122, 130). Jednak to P stanowi podstawę dla T, tzn. nadaje sens jej uprawiania (s. 117).

9. T – krytycyzm. P – nie zawsze możliwy jest krytycyzm.

10. T – wartości poznawcze przyjmowane w tej metodologii np. spójność, prostota, moc wyjaśniania, to wartości użyteczne – dzięki nim dana teoria uzyskuje większą wiarygodność niż teoria tworzona bez uznania tychże wartości. P – uznawane wartości są wartościami bezwzględny.

W punktach 6. i 10. rozpoznajemy, iż powodem różnicy obu metod jest różnica przedmiotu. Na gruncie nauk i filozofii analitycznej naturalnym, najmniej obciążonym subiektywizmem i niepewnością, jest fizykalizm. Na gruncie filozofii egzystencjalnej wykraczamy poza fizykalizm. Pojawia się zagadnienie transcendencji.

Transcendencja – to, co tylko stwierdzalne. Nieprzedstawialne naocznie, ani pojęciowo. A jednak jest czymś. Coś, co nie da się uprzedmiotowić („uprzedmiotowić” tzn. przedstawić w jakikolwiek sposób). Coś, co jest tylko „przeczuwane” lub (w szerszym sensie), co wydaje się wyraźnie obecne i jako takie jest stwierdzalne. Historyczne analogie: noumen, tj. byt sam w sobie u Kanta; substancja u Spino-

zy; *esse*, czyli istnienie u św. Tomasza, w tomizmie egzystencjalnym; dobro w sensie bezwzględny u Wittgensteina; transcendencja u Jaspersa.

Termin „transcendencja” bierzemy z filozofii Jaspersa. Transcendencja jest dla niego tym, co ukryte za światem zjawiskowym, co jednak przez ten świat przemawia. Transcendencja jest ostateczną rzeczywistością, jest podstawą świata zjawiskowego, jest czymś absolutnym. Transcendencja nie jest nigdy dana człowiekowi bezpośrednio, lecz poprzez szyfry. Szyfrem może być cokolwiek ze świata zjawiskowego. Szyfr nie może być odczytany w sposób krytyczny (naukowy). Szyfr może coś znaczyć tylko dla jednostkowej egzystencji, która w sposób wolny nadaje mu znaczenie w kontekście konkretnej sytuacji życiowej. Filozofia jako „obcowanie z transcendencją” nie jest ani racjonalna, ani irracjonalna. To czyni ją podobną do wiary religijnej. Odczytywanie szyfrów może nam dać subiektywną pewność istnienia transcendencji.

Patrzanie na świat jako na symbol odnoszący do rzeczywistości absolutnej umożliwia nam poczynienie decydujących rozstrzygnięć – „kroków egzystencjalnych”. Daje nam to subiektywną pewność o słuszności naszego przywiązania do tych, a nie innych, wartości.

Zarysowane powyżej rozszczepienie, wynikające z radykalnie różnego odniesienia wypowiedzi – tych, które mieszczą się w porządku pozytywistycznie rozumianej racjonalności, i tych, które się w tym porządku nie mieszczą – znajdujemy również u Ludwiga Wittgensteina, zwłaszcza w *Traktacie logiczno-filozoficznym*, w jego trzech wykładach o religii oraz w wykładzie o etyce. Dla Wittgensteina ani wyznanie wiary, ani zdanie o wartościach (bezwzględnych), nie stanowi wypowiedzi sensownej. Sądy wartościujące, jak i wypowiedzi o charakterze religijnym, zawsze odnoszą do czegoś, co nie może mieścić się w danym dla każdego świecie faktów. Z tego samego powodu również zaprzeczenia tych wypowiedzi nie są sensowne. Jakikolwiek zbiór sądów o faktach nie może potwierdzić ani zaprzeczyć jakiegokolwiek zbioru sądów o transcendencji – i odwrotnie. Wypowiedzi o transcendencji są nieprzetłumaczalne na wypowiedzi o faktach – i odwrotnie. Na tym polega ich niewspółmierność. Wypowiedzi o transcendencji nie są jednak pozbawione znaczenia, coś „znaczą”, lecz znaczenie słowa „znaczyć” jest tutaj niezwykłe. Oba rodzaje wypowiedzi funkcjonują na zupełnie innych „płaszczyznach” („on an entirelyly different plane”)². Podobne tezy znajdujemy u Jaspersa (s. 123). Przypomina to średniowieczną zasadę podwójnej prawdy, głoszoną przez Sigera z Brabantu, a w Polsce prawdopodobnie przez Witelona. W myśl tej zasady sąd *p* wypowiedziany na gruncie *N* lub *T* nie byłby sprzeczny z sądem $\neg p$ wypowiedzianym na gruncie *P* lub *W*. Gdyby przyjąć tę zasadę, należałoby zrezygnować z poglądu, iż możliwe jest, aby $N < T < P > W$ lub $N < T < P >< W$. Pojawia się więc kontrowersja, której nie rozstrzygamy.

---

² Putnam Hilary, *Renewing philosophy*, Harvard University Press, s. 134–157; Wittgenstein Ludwig, *Uwagi o religii i etyce*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995, przeł. Wojciech Sady.

Uznając, iż podział na filozofię analityczną i egzystencjalną jest zupełny, nie można przyjąć możliwości uniwersalnej filozofii zajmującej się transcendencją. Nie sposób więc przyjmować możliwość rozwijanej przez Jaspersa tzw. periechontologii jako nauki w pełni poddającej się uniwersalizacji. Periechontologię zwał on również „wiedzą podstawową” (s. 21), która może być „wspólnym gruntem dla wielorakich form wiary” i umożliwiać komunikację pomiędzy ludźmi o różnych przekonaniach moralnych, różnej wiary itd.

Dziękuję za uwagi, które przyczyniły się do sprecyzowania pewnych tez referatu prof. Ryszardowi Wiśniewskiemu oraz mgr Krzysztofowi Abriszewskiemu.

Wojciech Słomski

Koncepcja trzech światów K. R. Poppera

Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna, Łowicz 3 III 2001 r.

W niniejszym tekście podejmę próbę zwięzłego przedstawienia koncepcji trzech światów Poppera, zwracając szczególną uwagę na niejasności i problemy, jakie koncepcja ta stwarza przy próbie jej dokładnej interpretacji. Postaram się najpierw porównać koncepcję Poppera do platońskiej nauki o ideach, po czym omówię sformułowany przez A. Chmielewskiego zarzut sprowadzający się do stwierdzenia, iż Popper przypisuje istnienie pewnym przedmiotom tylko dlatego, że o przedmiotach tych mówić można w języku. Z uwagi na szczególną, na ogół nie docenianą rolę języka w koncepcji Poppera, przedstawię jego najważniejsze poglądy dotyczące właśnie języka, podkreślając ich związek ze skonstruowaną przez Poppera epistemologią ewolucyjną. Zwrócę wreszcie uwagę na niejasności wynikające z wieloznaczności niektórych podstawowych terminów, przede wszystkim pojęcia wiedzy oraz pojęcia trzeciego świata.

Uzasadniając obiektywne istnienie świata 3, Popper posługuje się przykładem teorii naukowych i utworów muzycznych. Każda teoria naukowa posiada pewną wewnętrzną treść, która nie zależy od tego, czy treść ta została w pełni dostrzeżona przez twórcę tej teorii, ani od tego, czy w ogóle ktokolwiek jest w stanie treść tę w pełni dostrzec. Dlatego teorie naukowe istnieją niezależnie od konkretnego sposobu ich rozumienia przez poszczególnych ludzi. W dodatku teorie te nie muszą być prawdziwe, by mogły istnieć. Świat 3 jako wytwór człowieka składa się zarówno z teorii fałszywych, jak i z tych, które wydają się być prawdziwe. Teorie te, podobnie jak wszelkie ideologie, dzięki temu, że istnieją niezależnie od konkretnych jednostek, które je stworzyły, posiadają zdolność oddziaływania na ludzi, niekiedy wręcz większą niż przedmioty należące do świata 1. „Uważam – pisał Popper – że świat 3 jest rzeczywistym w bardzo rzeczywistym sensie, powoduje bowiem określone skutki. Ma olbrzymi wpływ na nasze życie. Ideologie przede wszystkim mają tak wielki wpływ na nasze życie, jak poza tym chyba tylko bakterie czy wirusy”¹.

Nie ma zatem znaczenia, czy przedmioty świata 3 stanowią mniej lub bardziej wierne odbicie przedmiotów świata 1 lub 2. Oddziaływanie świata 3 na świat 1 odbywa się zawsze za pośrednictwem świata 2, dlatego fałszywe sądy, ideologie czy teorie naukowe mogą na świat 1 i 2 oddziaływać w takim samym stopniu lub nawet bardziej niż sądy czy teorie naukowe odzwierciedlające w jakiś sposób przedmioty

---

¹ Cyt. za: M. Dobrosielski, *W poszukiwaniu lepszego świata*, Warszawa 1991, 43.

świata 1 i 2. W metafizyce Poppera mamy więc do czynienia z bezustannym oddziaływaniem wszystkich trzech światów na siebie, przy czym światem, na który oddziałują jednocześnie dwa pozostałe światy i który również na nie oddziałuje, jest świat 2.

W momencie swego powstania światy 1, 2 i 3 zyskują byt w pełni niezależny. Stwierdzenie to nie stoi w sprzeczności z faktem, że świat 1 stanowi materialną podstawę światów 2 i 3, wymaga zaś do swego powstania istnienia świata 2. Obiektywne istnienie trzech światów nie wynika zatem z tego, że światy te mogą istnieć niezależnie od siebie, lecz, paradoksalnie, z ich wzajemnej zależności. O ile bowiem na podstawie potocznej intuicji łatwo stwierdzić, że świat 1 posiada zdolność oddziaływania na światy 2 i 3, o tyle mniej oczywiste okazuje się przyjęcie równie realnego oddziaływania pomiędzy światem 2 i 3 oraz ich wpływu na świat 1.

Na pierwszy rzut oka popperowska koncepcja trzech światów przypomina nieco platońską naukę o ideach. Jedną z najistotniejszych różnic między Platonem a Popperem polega na tym, że świat 3 (świat wiedzy obiektywnej) w ujęciu Poppera – nie przestając być światem istniejącym obiektywnie, a więc niezależnie od człowieka – jest jednak tworem całkowicie ludzkim. Oznacza to, iż warunkiem powstania świata 3 jest istnienie światów 1 i 2. Popper ujmuje obiektywny świat 3 odwrotnie niż czynił to Platon, dla którego świat idei, będący w przybliżeniu odpowiednikiem popperowskiego świata 3, był warunkiem istnienia przedmiotów postrzeganych zmysłowo, a więc tych, które Popper zaliczył do świata 1. Dla Platona, jak wiadomo, przedmioty te stanowiły jedynie odbicie, przybliżenie wiecznych i niezmiennych idei, które ze swojej strony nie zależały w jakikolwiek sposób od istnienia zmiennych i przemijających przedmiotów zaliczonych przez Poppera do świata 1. Według Platona, ani świat przedmiotów materialnych, ani stanów psychicznych nie oddziałuje na świat idei. Ponadto – w przeciwieństwie do przedmiotów należących do trzech światów w koncepcji Poppera, którym przysługuje równy status ontologiczny – Platon uważał, iż tylko przedmioty należące do świata idei istnieją, jeśli tak można powiedzieć, pełnią bytu. Innymi słowy, bytem prawdziwym, istniejącym w pełni autonomicznie są dla Platona idee. Przedmiotom postrzegany zmysłowo, a tym bardziej ludzkim wyobrażeniom tych przedmiotów, Platon wyznacza status bytów zależnych, wymagających do swego istnienia uprzedniego zaistnienia w „pełni prawdziwych” bytów idealnych². O ile zatem Platon poddaje w wątpliwość realne istnienie przedmiotów materialnych, Popper dostrzega w tych przedmiotach w pewnym sensie źródło istnienia przedmiotów należących do świata 2 i 3.

Przesadą byłoby z pewnością twierdzenie, iż w metafizyce Poppera świat 1 traktowany jest, jeśli idzie o jego status ontologiczny, analogicznie do platońskiego świata idei. Jednakże konsekwencje uczynienia istnienia przedmiotów materialnych punktem wyjścia rozważań metafizycznych ma istotne konsekwencje dla całej metafizyki Poppera. Podczas bowiem, gdy platońska nauka o ideach wymagała od filo-

---

² W przypadku filozofii Platona trudno zresztą mówić o „zaistnieniu” bytów idealnych, skoro byty te są odwieczne.

zofa skierowania wysiłku poznawczego ku niematerialnym ideom, których istnienie pozostawało kwestią bądź intuicji, bądź abstrakcyjnych spekulacji, metafizyka Poppera pozostają w całkowitej zgodzie zarówno z potocznym doświadczeniem, jak i proponowaną przezeń metodologią nauk. Innymi słowy metafizyka Poppera nie pociąga za sobą żadnych konsekwencji praktycznych. Jej przyjęcie lub odrzucenie pozostaje bez wpływu na praktyczne działanie, nie ma więc ona, mówiąc językiem prakseologii, wartości pragmatycznej. Koncepcja trzech światów stanowi jedynie narzędzie umożliwiające przejrzysty opis rzeczywistości i niesłuszne jest traktowanie jej jako zamkniętego systemu metafizycznego.

Mówiąc o popperowskiej koncepcji trzech światów nie sposób nie wspomnieć o funkcji języka dla powstania świata 3. Nic będzie przesadą twierdzenie, iż Popper traktuje język jako twór autonomiczny, należący jednocześnie do światów 2 i 3. Ściśle rzecz ujmując, do świata 3 zalicza Popper język ludzi, a więc język spełniający poza funkcją ekspresywną i ewokatywną także funkcje deskryptywną i argumentacyjną. Język spełniający tylko dwie pierwsze funkcje jest właściwy dla świata zwierząt i nie posiada zdolności tworzenia świata 3. Owe „zwierzęce” funkcje języka, a więc funkcja wyrażania pewnych stanów wewnętrznych (ekspresyjna) oraz funkcja wywoływania określonych zachowań u innych osobników własnego gatunku (sygnalizacyjna) stanowią podstawę, z której na drodze ewolucji wyrósł język ludzi spełniający także funkcje wyższe. Wyjaśniając pochodzenia języka, Popper podaje przykład ścieżki wydeptanej w dżungli przez zwierzęta: skoro tylko jedno zwierzę przedrze się przez zarośla do wodopoju, inne zwierzęta zaczynają korzystać ze zrobionego przezeń śladu, ułatwiając sobie poruszanie się po dżungli. W miarę używania ścieżka ta stopniowo poszerza się i doskonali, mimo że jej powstanie było całkowicie dziełem przypadku. Jedynie dzięki swej użyteczności ścieżka staje się czymś trwałym i podlegającym ulepszeniom. W podobny sposób powstają, zdaniem Poppera, instytucje społeczne wśród ludzi, w tym również język. Mimo że nie został przez nikogo zaplanowany, skoro raz się pojawił, okazał się narzędziem tak użytecznym do rozwiązywania problemów, że zaczął podlegać niezależnemu od poszczególnych indywidualów i niezamierzonemu rozwojowi, tworząc równocześnie szereg nowych problemów wymagających rozwiązania³.

To właśnie wyjątkowa użyteczność języka sprawiła, że zaczął on spełniać funkcje wyższe. Za swoim nauczycielem z czasów studiów w Wiedniu, Karlem R. Bühlerem, Popper wyodrębnia, poza wspomnianymi powyżej funkcjami niższymi, funkcję deskryptywną lub symbolizacyjną, dzięki której wyrażona w danym języku wypowiedź opisuje pewien istniejący niezależnie od mówiącego i jego słuchaczy stan rzeczy. Funkcja deskryptywna umożliwia powstanie i rozwój wiedzy, bez której nie byłoby świata 3. W przeciwieństwie do Bühlera, który przypisywał językowi jedynie funkcje wymienione powyżej, Popper wyodrębnia jeszcze jedną funkcję, dzięki której możliwy staje się rozwój poznania, a mianowicie funkcję argumenta-

---

³ Por. R. Popper, *Droga do wiedzy. Domysły i refutacje*. tłum. z ang. S. Amsterdamski, Warszawa 1999, 494 i nast.

cyjną (krytyczną). Funkcja ta sprawia, że możliwe staje się budowanie wypowiedzi będących argumentami za lub przeciw prawdziwości innych wypowiedzi. Popperowi nie chodzi przy tym o coś w rodzaju metajęzyka A. Tarskiego⁴, lecz o samą zdolność odróżniania prawdy od fałszu.

Język ludzki będący narzędziem umożliwiającym powstanie świata 3 sam należy równocześnie do wszystkich trzech światów. O ile język składa się z przedmiotów fizycznych, takich jak fale akustyczne, czy ślady farby drukarskiej na papierze, należy do świata przedmiotów materialnych. Jako wyraz stanów ludzkiej świadomości należy do świata stanów mentalnych poszczególnych ludzi. Język jako określone narzędzie, jako twór posiadający własną strukturę i stwarzający niezależne od poszczególnych jego użytkowników problemy, należy do świata 3.

Przy lekturze tekstów krytycznych poświęconych teorii trzech światów Poppera odnieść można wrażenie, iż na ogół nie docenia się roli, jaką w teorii tej odgrywa koncepcja języka. Język jest bowiem dla Poppera nie tylko narzędziem kształtowania świata 3, a pośrednio również światów 2 i 1, lecz staje się dla niego samą podstawą metafizyki, umożliwiającą mu sformułowanie dowodu na istnienie świata. Dowód na istnienie świata z języka nie jest wprawdzie w stanie przekonać zwolenników idealizmu o realności świata, może jednak wstrząsnąć podstawą idealizmu, a to za sprawą tego, że nawet zagorzały idealista musi sformułować swe idealistyczne poglądy w języku.

Warto wspomnieć, iż problem realności istnienia tworców językowych nie jest wyłącznie problemem zaprzatającym uwagę filozofów. Problem ten okazuje się równie doniosły dla lingwistów, dla których rozstrzygnięcie go w taki czy inny sposób oznacza przyjęcie określonej koncepcji języka i tym samym wyznacza kierunek badań. Również z dyskusji prowadzonej w gronie językoznawców wynika, iż przyjmowanie obiektywnego istnienia nie tylko treści wypowiedzi językowych, lecz nawet samego języka nie jest niezbędne w badaniach nad językiem. Jeden ze zwolenników traktowania języka wyłącznie jako zjawiska psychicznego, F. Grucza, wyraża ten pogląd w sposób następujący: „...jakikolwiek ‘język naturalny’ istnieje naprawdę tylko jako pewien składnik żywych ludzi i nie istnieje, a nawet więcej: istnieć nie może, w żaden inny sposób. Natomiast żadne zrealizowane wypowiedzi nie są (...) składnikami języka ani nie zawierają go, lecz są obiektami wytworzonymi na podłożu określonego języka i jako takie go ledwie ‘zaświadczają’ czy reprezentują”⁵.

Język będący narzędziem pracy filozofa stwarza jednak pewne zagrożenia dla rozwoju poznania, wynikające przede wszystkim z tendencji do przypisywania realnego istnienia stanom rzeczy opisywanym przez język. Zarzut, iż Popper popełnił

---

⁴ Wbrew pozorom argumenty dotyczące np. prawdziwości teorii naukowej nie zawsze formułowane są w metajęzyku. Aby się o tym przekonać, wystarczy przyjrzeć się dyskusjom naukowym: wypowiedzi w metajęzyku mieszają się w nich w wypowiedziami w języku bazowym. Swoją drogą interesujące byłoby zbadanie zależności pomiędzy metajęzykiem a językiem bazowym w dyskusjach naukowych.

⁵ Por. F. Grucza, *Język, kultura – kompetencja kulturowa*, Warszawa 1992, 15.

taki właśnie błąd, wysunął A. Chmielewski. Krytyka koncepcji trzech światów wysunięta przez A. Chmielewskiego jest na tyle poważna, że warto poświęcić jej nieco więcej miejsca. Z tekstu Chmielewskiego wynika bowiem, że Popper popełnił dwa błędy. Krytyka ta sprowadza się, poza wspomnianym wcześniej wypomnieniem Popperowi niechęci do filozofii analitycznej, do jednego stwierdzenia. Autor posądza mianowicie Poppera, iż ten w swojej naiwności uległ pokusie niemalże hipostazowania pojęć, przyjmując, iż to, o czym się mówi, istnieje tylko dlatego, że się o tym mówi⁶. Jeżeli zarzut ten okazałby się słuszny, wówczas koncepcję trzech światów należałoby uznać co najwyżej za oryginalną myśl posiadającą pewną wartość estetyczną, podobną na przykład od platońskiej nauki o ideach. Dlatego też warto zastanowić się, co na ów zarzut odpowiedziałby sam Popper i czy zarzut ów uznałby on za dostatecznie umotywowany, by starać się go odeprzeć.

Krytykując popperowską koncepcję trzech światów, Chmielewski porównuje ją do niektórych teorii mieszczących się w nurcie filozofii analitycznej, m. in. do koncepcji F. Brentano, K. Twardowskiego, B. Russella, czy P. Strawsona. Wszyscy wymienieni filozofowie starali się rozwiązać problem stosunku pomiędzy świadomością a przedmiotami, ku którym się ona zwraca, i problem ten rozwiązywali bez postulowania realnego istnienia przedmiotów powoływanych do istnienia w aktach świadomości. I tak Brentano rozróżniał przedmioty materialne, świadomość oraz przedmioty świadomości. Te ostatnie powstają, jego zdaniem, w relacji pomiędzy świadomością, zwracającą się ku przedmiotom świata fizycznego, a tymi właśnie przedmiotami. Przedmioty świata fizycznego mogą więc istnieć całkowicie niezależnie od intencji jakiegokolwiek świadomości. Owe przedmioty intencjonalne mogą, lecz nie muszą, mieć swoje odpowiedniki w świecie fizycznym. Jeżeli odpowiedników takich nie mają, są wówczas jedynie przedmiotami intencjonalnymi. Niezależnie od tego, czy przedmioty te mają swoje odpowiedniki w realnym świecie, czy też nie, nie istnieją one realnie jako obiektywne składniki intencji, tzn. nie są zawarte obiektywnie w intencji kierującej się ku przedmiotom zewnętrznym. W przeciwieństwie do przedmiotów fizycznych, przedmioty intencjonalne nie mogą wchodzić w relacje z podmiotem intencji – związek podmiotu z przedmiotem intencjonalnym jest jedynie podobny do relacji (*Relativliches*). Przedmioty intencjonalne odpowiadają więc, z grubsza rzecz ujmując, przedmiotom należącym do popperowskiego świata 3, z czego bynajmniej nie wynika, iż istnieją one w sposób taki, jak postuluje Popper. Podobną koncepcję przedstawił K. Twardowski, rozróżniając dodatkowo pomiędzy przedmiotem przedstawienia, aktem przedstawienia oraz treścią przedstawienia. Również inni wymienieni przez Chmielewskiego filozofowie rozwiązywali problem istnienia przedmiotów będących treścią przedstawień w podobny sposób⁷.

---

⁶ Ściśle rzecz biorąc, należałoby mówić o znaczeniach zdań wyrażających myśli, nie zaś o znaczeniach pojedynczych pojęć, którym to znaczeniom przypisywano wielokrotnie istnienie obiektywne.

⁷ Por. A. Chmielewski, *Filozofia Poppera. Analiza krytyczna*, Wrocław 1995, 89 i nast.

Przedstawiona przez A. Chmielewskiego argumentacja wydaje się dość przekonująca, pod warunkiem jednak, iż za słuszne przyjmiemy wyrażone przez autora *expressis verbis* posądzenie Poppera o uleganie pokusie badania przedmiotów, o których można mówić w języku. Tymczasem nie wydaje się, aby Popper rzeczywiście doszedł do wniosku, iż fakt istnienia słów implikuje realne istnienie przedmiotów przez te słowa oznaczanych. Gdyby tak rzeczywiście było, wówczas punktem wyjścia ontologii Poppera musiałaby być filozofia języka, której Popper poświęca dokładnie tyle uwagi, ile to niezbędne do uzasadnienia podstawowych relacji zachodzących pomiędzy trzema światami.

Przede wszystkim przyjęcie obiektywnego istnienia trzech światów wiąże się z koniecznością nadania odpowiedniego znaczenia samemu pojęciu istnienia. W przeciwieństwie np. do Berkeleya, dla którego *być* oznaczało *być postrzeganym*, dla Poppera *być* oznacza *posiadać zdolność oddziaływania*. Trudno jednak zgodzić się, iż zdefiniowanie pojęcia istnienia jako „bycie postrzeganym” jest lepsze niż popperowska propozycja zdefiniowania go jako „posiadania zdolności oddziaływania”. Odrębnego rozważenia wymagałaby tutaj kwestia, czy „być postrzeganym” nie dałoby się sprowadzić do „mieć zdolność oddziaływania”. Nie ulega natomiast wątpliwości, iż popperowski sposób rozumienia istnienia jest znacznie szerszy niż ten, na który w swym artykule krytycznym zwrócił uwagę A. Chmielewski. Podobnie jak pojęcie wiedzy, również pojęcie istnienia ulega w filozofii Poppera swoistemu rozszerzeniu i podobnie jak w wypadku pojęcia wiedzy również i w wypadku tego pojęcia nieporozumienia wynikają w dużym stopniu z winy samego Poppera, który już w wieku młodzieńczym postanowił nie sprzeczać się o znaczenia wyrazów (co jednak nie zwalniało go z obowiązku precyzyjnego posługiwania się nimi).

Zdecydowana większość argumentów służących uzasadnieniu realności świata 3 sprowadza się właśnie do ukazania wzajemnych relacji pomiędzy tym światem a światami 2 i 1 oraz sposobu, w jaki świat 3 na te dwa światy oddziałuje. „W ten sposób – pisze A. Chmielewski – Popper może bez obawy przypisać istnienie znaczeniom i myślom w sensie obiektywnym, ponieważ (...) czyjeś przejęcie się jakąś ideą może go skłonić do podjęcia czynów wywołujących przemiany zarówno w świecie materialnym, jak i duchowym”⁸. Dlatego też jednym z najistotniejszych problemów metafizyki Poppera staje się zbadanie relacji zachodzących pomiędzy poszczególnymi przedmiotami należącymi do różnych światów.

Oprócz licznych trudności związanych z próbą określenia relacji pomiędzy poszczególnymi światami, sprawą nie mniej ważną, a przez krytyków Poppera na ogół nie dostrzeganą, jest potrzeba określenia relacji pomiędzy przedmiotami należącymi do świata 3. Skoro bowiem światy 1 i 2 podlegają pewnym prawom, których wykrycie i zrozumienie stanowi zakres badań nauki, nasuwa się pytanie, czy również przedmioty świata 3 takim ogólnym, obiektywnym prawom miałyby podlegać. Jedną z największych trudności w naukach eksperymentalnych jest stworzenie w eksperymencie takich warunków, które eliminowałyby wpływ niepożądanych

---

⁸ A. Chmielewski, *Filozofia Poppera...* 81.

czynników na przebieg eksperymentu. Dzieje się tak dlatego, że w przyrodzie, a więc w fizycznym świecie 1, wszystko jest ze sobą w jakiś sposób powiązane, pozostaje w określonych relacjach. Podobne relacje zachodzą również pomiędzy światem 1, a subiektywnym światem ludzkich stanów mentalnych. Jednakże świat 2 wydaje się być w o wiele mniejszym stopniu zdeterminowany prawami fizycznymi, chemicznymi, psychologicznymi, społecznymi, a więc pewnymi możliwymi do opisanie i wyjaśnienia regułami niż świat 1. Stopień obowiązywania praw, którym podlegałyby w równym stopniu wszystkie przedmioty należące do danego świata zmniejsza się zatem, poczynając od świata 1⁹.

Konsekwencją nie mniej ważną niż wspomniane powyżej relacje jest, wynikająca z koncepcji trzech światów i wzbudzająca wiele kontrowersji, teoria rozwoju wiedzy bez podmiotu poznającego. Zgodnie z poglądami Poppera rozwój wiedzy przebiega niejako samoczynnie, bez istotnego udziału konkretnych jednostek, które jedynie uczestniczą w tym rozwoju na poziomie świata 2. Z punktu widzenia zachodzącego w świecie 3 rozwoju wiedzy nie mają znaczenia takie czynniki, jak indywidualne myśli, poglądy, plany czy pomysły poszczególnych uczonych, ponieważ wiedza rozwija się niezależnie od czyjejkolwiek indywidualnej woli i w kierunku, którego nikt nie jest w stanie przewidzieć w dłuższej perspektywie czasowej¹⁰.

Samo pojęcie trzeciego świata występuje w tekstach Poppera w dwóch zbliżonych znaczeniach: węższym, oznaczając pewną sferę obiektywnych treści myślenia, takich jak teorie naukowe, zależności logiczne, argumenty, problemy a także treści książek, czasopism naukowych czy bibliotek; oraz w znaczeniu szerszym, obejmującym całą klasę przedmiotów będących wytworami ludzkiego umysłu¹¹. W zakres trzeciego świata w znaczeniu szerszym wchodzi więc, oprócz zobiektywizowanych treści myślenia naukowego, także narzędzia, przedmioty estetyczne, instytucje społeczne, wartości etyczne, słowem wszystko, co może być przedmiotem aktywności ludzkiego umysłu¹². Popper używa zwykle pojęcia trzeciego świata w znaczeniu węższym, co wydaje się wskazywać, iż to raczej rozważania epistemologiczne, nie zaś teoria bytu doprowadziły go do koncepcji trzech światów. Prawdopodobna wydaje się teza, iż pomysł wyodrębnienia świata 3 powstał pierwotnie po to, aby oddzielić obiektywne rezultaty poznania od subiektywnych, czysto psychologicznych mechanizmów, stanowiących aktywność poznawczą jed-

---

⁹ Rozważania te tylko z pozoru mają związek z tradycyjnym problemem determinizmu – indeterminizmu. Problem determinizmu sprowadzić można do pytania, na ile wystąpienie pewnych zdarzeń zawsze poprzedzone jest wystąpieniem innych zdarzeń, stanowiących ich przyczynę sprawczą. W powyższych rozważaniach sprawą kluczową jest natomiast kwestia uniwersalności praw w świecie fizycznym i duchowym.

¹⁰ E. Pietruska-Madej, *Wiedza i człowiek. Szkice z filozofii Karla Poppera*. Warszawa 1997. s. 176 i nast.

¹¹ Por. E. Pietruska-Madej, *Idea jedności nauki i sztuki w: O uniwersalności i jedności nauki*, pod red. W. Krajewskiego i W. Strawińskiego, Warszawa 1993, 109.

¹² Na dwuznaczność tą zwraca uwagę E. Pietruska-Madej. Por. E. Pietruska-Madej, *Wiedza i człowiek...*, 50–51.

nostki. Zgodnie z tą tezą świat 3 był pierwotnie światem wiedzy obiektywnej, przy czym pojęcie wiedzy oznaczało, jak w większości tekstów Poppera – wiedzę naukową. Prawdopodobne jest więc, że dysponując już pojęciem trzeciego świata wiedzy obiektywnej, Popper spostrzegł, iż w gruncie rzeczy ów świat zawierać może poza wiedzą naukową również inne wytwory ludzkiego umysłu, w porównaniu z którymi świat w znaczeniu pierwotnym, a więc wąskim, stanowi jedynie, mówiąc słowami samego Poppera, intelektualną prowincję¹³. Teza, iż Popper zainteresowany był przede wszystkim problemami teorii poznania wyjaśnia zarazem, dlaczego tak niewiele miejsca poświęcił w swych pismach konsekwencjom, jakie pociąga za sobą umieszczenie w obiektywnym, niezależnym od podmiotu świecie takich przedmiotów, jak dzieła sztuki albo wartości etyczne¹⁴.

Również pojęcie wiedzy posiada w tekstach Poppera kilka, niekiedy dość odległych znaczeń. Popper był zdania, iż wiedzą dysponują nie tylko ludzie, lecz również wszystkie inne organizmy – poczynając od ich najprostszych form. Stwierdzenie to zmusza do przeprowadzenia rozróżnienia pomiędzy wiedzą ludzką a wiedzą, którą dysponują inne organizmy. Zdaniem Poppera każde zwierzę rodzi się z oczekiwaniami i antycypacjami, które można uznać za hipotezy, swego rodzaju wiedzę hipotetyczną o otaczającym świecie¹⁵. Pewne formy wiedzy pojawiają się już w momencie powstania życia. Owa wrodzona wiedza tym różni się od wiedzy ludzkiej¹⁶, że nie jest uświadamiana i dlatego nie należy do tworzonego przez ludzi świata 3.

Wiedza wrodzona nieuświadomione oczekiwania względem tego, co powinno się zdarzyć, spełnia cel, który Popper uznaje w zasadzie za tożsamy z podstawowym celem wiedzy ludzkiej: wrodzone hipotezy przewidujące to, co ma się zdarzyć, umożliwiają rozwiązywanie problemów stwarzanych przez otoczenie zewnętrzne. Nie tylko więc wrodzona wiedza pojawia się wraz z powstaniem życia – równocześnie z jego powstaniem pojawiają się problemy, których rozwiązanie jest warunkiem trwania życia. Problem może istnieć nawet wówczas, kiedy żaden podmiot nie uświadamia sobie jego istnienia¹⁷.

Powołując się na Kanta, Popper nazywa ową hipotetyczną wiedzę wrodzoną wiedzą *a priori*, zaznaczając jednakże, iż w przeciwieństwie do wiedzy *a priori*, o jakiej mówił Kant, wiedza wrodzona nie jest wiedzą pewną. Umożliwia ona organizmom rozwiązywanie niektórych problemów, jednak w pewnych sytuacjach oka-

---

¹³ Por. K. R. Popper, *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*, Warszawa 1992, 150.

¹⁴ Szerzej na ten temat pisze E. Pietruska-Madej. Por. E. Pietruska-Madej, *Wiedza i czło-wiek...* s. 165 i nast.

¹⁵ Por. K. R. Popper, *Wiedza obiektywna...*, 328.

¹⁶ Zdaniem Poppera również człowiek posiada takie wrodzone hipotezy zawarte np. w zmysłach.

¹⁷ K. R. Popper, *Wiedza a zagadnienie ciała i umysłu*, tłum. z ang. T. Baszniak, Warszawa 1998, s. 110

zuje się błędna. Pod tym względem nie różni się ona od tworzonych przez człowieka teorii naukowych. Zarówno błędna wiedza wrodzona o świecie zewnętrznym, jak i błędna teoria naukowa nie prowadzą do rozwiązania problemu, muszą więc zostać odrzucone. Podobieństwo to oznacza zarazem, iż podstawowa strategia rozwiązywania problemów jest wspólna dla wszystkich organizmów, w tym również dla człowieka. Taką uniwersalną metodą jest metoda przypadkowych prób i eliminacji błędów. W przeciwieństwie jednak do świata roślin i zwierząt, gdzie wraz z błędną hipotezą ginie osobnik, który się tą hipotezą posługuje, ludzie są, zdaniem Poppera, w tej szczęśliwej sytuacji, że zamiast nich giną tworzone przez nich teorie.

Na pierwszy rzut oka powyższa rekonstrukcja poglądów Poppera wnosi niewiele nowego do zrozumienia koncepcji trzech światów. Bliższa analiza niektórych pojęć, zwłaszcza pojęcia wiedzy, wskazuje jednak – jeżeli nie na jawną sprzeczność, to w każdym razie na pewien brak spójności i konsekwencji w tych poglądach. Skoro bowiem wrodzona i nie uświadomiana wiedza wrodzona nie należy do świata 3, który, jak wielokrotnie podkreśla Popper, jest dziełem człowieka, to powstaje pytanie, do którego świata wiedzę tą należy zaliczyć. Jeżeli zaliczymy ją do świata 1, czyli do świata przedmiotów fizycznych i rządzących nimi praw, to upada jeden z podstawowych celów epistemologii ewolucyjnej Poppera¹⁸, mianowicie próba stworzenia pomostu pomiędzy ewolucją organizmów a wiedzą ludzką. Jeżeli z kolei teorie naukowe zechcielibyśmy potraktować włącznie jako przypadkowe próby rozwiązania określonych problemów, wówczas to, czy ludzie sobie te teorie uświadamiają, czy też nie, przestałoby mieć jakiegokolwiek znaczenie. Jediną racją przemawiającą za uznaniem istnienia świata 3 byłoby to, że teorie te giną zamiast swoich twórców, istnieją więc niejako niezależnie od nich. Takie „nieżywe teorie” istniałyby ponadto co najwyżej w takim sensie, w jakim istnieją wymarłe gatunki będące „błędymi teoriami ewolucji”. W dodatku Popper ze zdeklarowanego pluralisty stałby się zdeklarowanym redukcjonistą. Sprowadzenie nie uświadomianej wiedzy wrodzonej i świadomej wiedzy ludzkiej do wspólnego mianownika czyni ze świadomości narzędzie, rodzaj organu do rozwiązywania problemów¹⁹. Umieszczenie wiedzy wrodzonej w świecie 1 pociąga za sobą jeszcze jedną ważną konsekwencję: świat 1 przestaje być światem fizycznym i składa się z przedmiotów jeszcze bardziej nieuchwytnych i abstrakcyjnych niż świat 3.

Teoria trzech światów Poppera krytykowana jest także za swój anachroniczny charakter, za brak oryginalności oraz za świadome ignorowanie alternatywnych, konkurencyjnych koncepcji metafizycznych. Popperowi niekiedy wprost zarzuca się lekceważenie niektórych teorii czy wręcz całych kierunków filozoficznych usiłujących bez zbędnego mnożenia rodzajów bytu rozwiązywać te same problemy, które z założenia rozwiązać miała koncepcja Poppera. Jeżeli chodzi o zarzut braku oryginalności, to można uznać go, jak sądzę, za pobawiony wagi argumentu filozo-

---

¹⁸ Swą epistemologię ewolucyjną Popper wyłożył w książce *Wiedza Obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*, Warszawa 1992.

¹⁹ Taką funkcję przypisał świadomości np. Z. Freud.

ficznego: ostatecznie nie o tworzenie oryginalnych koncepcji chodzi w filozofii, tylko o poznawanie rzeczywistości. Zresztą sam Popper wskazywał na twórców teorii podobnych do jego koncepcji trzech światów, do których zaliczał m. in. Platona, stoików, a także niektórych filozofów nowożytnych, takich jak Leibniz, Bolzano i Frege²⁰. Mimo iż Popper nie zgadzał się z twierdzeniem, że w jego filozofii, w tym również w metafizyce znaleźć można wiele elementów heglizmu, to jednak elementy te w tej filozofii istnieją. Uznać to należy za tym bardziej zaskakujące, iż w *Spoleczeństwie otwartym* Popper przedstawił mocną krytykę heglizmu – zarzucając jego twórcy podporządkowanie myślenia filozoficznego interesom władzy państwowej. Krytycy na ogół zgadzają się z opinią I. Hackinga, zgodnie z którą mimo negatywnej oceny heglizmu w popperowskiej filozofii nauki, której rozwinięcie i uzupełnienie stanowi koncepcja trzech światów, przedstawionej w książce *Objective knowledge* zdecydowanie dominują ukryte wpływy heglizmu²¹.

Trudno jednak w podobny sposób odeprzeć zarzut świadomego ignorowania konkurencyjnych koncepcji metafizycznych. Zarzut taki formułuje np. A. Chmielewski, który, porównując podejście Poppera do rozwiązywania problemów metafizycznych z podejściem charakterystycznym dla filozofii analitycznej, pisał: „Chcę tutaj wspomnieć o teoriach o podobnym charakterze, które są wszakże teoriami o wiele bardziej wyrafinowanymi niż popperowska. (...) Choć podejmują się one rozwiązania podobnych problemów, ujawniają one, że zakładanie obiektywnego istnienia świata idei w sensie Poppera nie jest konieczne, aby owe problemy mogły zostać rozwiązane – wręcz przeciwnie. (...) Wobec tych dokonań filozofii analitycznej Popper ogłasza swoje demonstracyjne lekceważenie”²². Uwaga ta wydaje się jednak tylko częściowo słuszna, a to już choćby z uwagi na fakt, iż Popper przedstawił szereg argumentów uzasadniających jego awersję do filozofii języka. Próba podważenia tych argumentów oznacza w praktyce dyskusję nie z koncepcją trzech światów Poppera, lecz obronę filozofii analitycznej jako takiej.

Popper uważał się wprawdzie za przeciwnika filozofii analitycznej, jednak jego opozycjonistyczna postawa wobec tej filozofii wynikała z tej samej wiary w cele i zadania filozofii, co jego krytycyzm wobec wszelkich innych modnych w tym czy innym okresie kierunków filozoficznych. W przeciwieństwie do filozofów języka uważał on, iż problemy filozofii istnieją naprawdę i nie da się ich rozwiązać poprzez zredukowanie ich do kwestii znaczeń słów. „Idee czysto metafizyczne – pisał Popper – a zatem filozoficzne, mają dla kosmologii znaczenie najdonioślejsze. (...) Idee metafizyczne wiodły od Talesa do Einsteina, od starożytnego atomizmu do rozważań Kartezjusza nad materią, od rozważań

---

²⁰ K. R. Popper. *W poszukiwaniu lepszego świata*. tłum. z jez. niem. i ang. A. Malinowski, Warszawa 1997, s. 190.

²¹ Por. J. Życiński, *Elementy filozofii nauki*, Tarnów 1996, 119.

²² A. Chmielewski, *Metafizyka Poppera wobec alternatywnych teorii „bogatej ontologii”*, w: „Principia. Pismo koncepcyjne z filozofii i socjologii teoretycznej”, t. VI 1992, 78.

Gilberta, Newtona, Leibniza i Boskowitza dotyczących sił do rozważań Faradaya i Einsteina dotyczących pól sił²³. Przekonaniu, iż problemy metafizyczne istnieją naprawdę, Popper pozostał wierny przez całe życie i krzywdzące jest zarówno zaliczanie go do grona neopozytywistów, jak i posądzenie o bezpodstawną i irracjonalną wrogość do filozofii analitycznej²⁴.

---

²³ K. R. Popper, *Logika odkrycia naukowego*, przekł. U. Niklas, Warszawa 1977. 21.

²⁴ Zwięzły przegląd prac polskich, w których Popper określany jest mianem neopozytywisty podaje E. Pietruska-Madej. Por. E. Pietruska-Madej. *Wiedza i człowiek...*, 31.

François Chirpaz

Hermeneutique et interprétation Les chemins du comprendre

(Oddział Toruński Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, 29 V 2001 r.)

La question désignée sous ce titre est, je le sais, considérable et il va de soi qu'elle dépasse largement le cadre d'une simple conférence. L'herméneutique, en effet, n'est pas une forme récente de la démarche de la pensée, elle a déjà une longue histoire, aussi longue que le recours à l'interprétation pour comprendre ce qu'il en est de vivre comme un homme dans le monde.

Je n'ai donc pas la prétention d'en proposer une présentation exhaustive mais, bien plutôt, de m'attacher à expliciter cette démarche du comprendre quand c'est de l'homme qu'il s'agit, dans son rapport au monde et surtout à la vie et dans son rapport à sa propre condition comme à son destin. Je dirai, d'entrée de jeu, que comprendre, quand c'est de cela qu'il s'agit emprunte inévitablement les chemins de l'interprétation. Et ce chemin peut être désigné comme l'herméneutique.

I. Le comprendre, comme souci primordial de la pensée

„*Comment la compréhension est-elle possible?*” demande Gadamer dans la Préface de *Vérité et méthode*. Pour examiner cette interrogation je choisirai la définition qu'il donne lui-même dans le même livre: „*Par «herméneutique», j'entends la théorie de cette expérience effective qu'est la pensée*”. Le souci de comprendre ne se révèle pas, en effet, comme un simple souci parmi beaucoup d'autres de cet existant que nous sommes. Il est, comme l'écrit Heidegger au début de *Sein und Zeit* (§7) constitutif du *Dasein* dans son rapport à l'être. Le comprendre est une structure existentielle de l'exister, la forme même de son ouverture à l'être. Le souci de comprendre étant, tout la fois, souci de sa condition et souci du vrai.

Ce faisant, Heidegger retrouve en lui donnant une formulation neuve une démarche déjà présente dès le moment de l'institution grecque de la pensée pour qui cette démarche est liée à l'exercice du *noûs* ou de l'esprit qui pense dans l'homme. Et qui, d'une manière plus générale, est déjà présente, avant la philosophie, dans la tradition des grands récits mythiques comme dans la tradition de la sagesse.

Vivre comme un homme n'est pas, en effet, simplement aménager l'alentour par le travail pour en faire un monde habitable. C'est déjà interroger les signes où les hommes discernent la manifestation du divin pour déterminer le destin de ce vivant

qui ne se comprend dans la vie que relié à une autre réalité qui est le sacré ou le divin.

Habiter la vie et cette portion d'univers qu'il reconnaît comme son monde n'est pas simplement travailler les choses ni même s'attacher à discerner une structure intelligible dans la diversité des phénomènes. C'est aussi et d'abord s'interroger sur le destin de ce vivant qu'il est. Il se sait mortel mais il ne cesse de scruter le monde et soi-même dans l'assurance affirmée que le simple visible des choses ne constitue pas le tout de la réalité. Dès lors, la tâche du comprendre s'attache en priorité à ce rapport de l'homme à la vie, à sa condition et à son destin.

Rendre intelligible le donné des phénomènes est mettre en évidence une structure. C'est retrouver, sous le désordre apparent, un ordre immanent. Mais, pour comprendre le destin du vivant humain, il importe d'interpréter des phénomènes considérés comme signes d'un non-visible.

II. Le déchiffrement de l'énigme

Ainsi peut-on retrouver, avec une telle fréquence, en chaque grande forme de culture, une attention à des phénomènes qui, dans le visible, laissent pressentir une part invisible. Et surtout à des phénomènes qui concernent au plus haut point la vie de l'homme et son destin: comme si, en eux, le divin faisait signe aux hommes pour les orienter dans le choix de leur vie. De tels phénomènes sont donc plus que de simples manifestations naturelles, ils sont des signes d'un genre spécifique parce qu'ils font signe à l'homme.

Ainsi, cette attention portée, en tant de cultures, au vol des oiseaux, aux entrailles des victimes offertes en sacrifice. Ainsi, également, cette attention portée aux songes, à ces rêves qui, dans le temps du sommeil visitent l'homme endormi. Dans le rêve de la nuit quelque chose advient dans l'homme qui dort. Mais la pensée qui s'attache à scruter les rêves de la nuit pressent en eux autre chose que des histoires incohérentes.

Si de tels phénomènes naturels ou de tels événements sont à même d'attirer l'attention c'est qu'ils sont plus que ce qu'ils sont et qu'ils laissent pressentir une face cachée. Aussi seront-ils volontiers considérés comme des signes d'une puissance plus qu'humaine qui vient avertir l'homme sur le sens de son destin et l'inviter à conduire sa vie en accord avec ce destin.

Cependant, en cette affaire, parler de „signes” veut dire que, dans la langue que parlent les hommes, une autre langue vient s'inscrire pour signifier quelque chose qui passe l'échange ordinaire. Ces „signes” n'obéissent pas aux mêmes lois que les mots familiers de la langue car ils annoncent un message d'une autre nature. Le message est d'une autre nature et d'une autre nature également le mode de l'énoncé. De tels signes parlent mais ils parlent en une langue qui a besoin d'être déchiffrée. Ils en appellent à une traduction. Tant que la traduction n'est pas faite le message n'est guère plus qu'une énigme indéchiffrable parce qu'impossible à comprendre.

Si, comme le rappelle Sophocle à la fin d'*Oedipe roi*, Oedipe pouvait être dit fameux entre tous les hommes, le plus étonnant et le plus puissant c'est pour avoir été à même de déchiffrer l'énigme posée par la sphinge. En un sens, la question que la sphinge pose aux jeunes hommes de Thèbes est anodine. En fait, elle les confronte à leur condition d'hommes: à la fois au plus essentiel, mais sous la forme d'une énigme. Aussi Oedipe qui est parvenu à dénouer l'énigme peut-il être dit le plus grand des hommes „*kratistos anèr*”. Il est un homme, mais plus qu'un homme ordinaire. En quelque sorte un messager des dieux dans le monde des hommes.

Il n'est pourtant pas désigné comme un interprète des dieux, au sens où Platon le dit du poète pour qui: „*c'est par un privilège divin que les bons poètes sont pour ainsi dire auprès de nous les interprètes des dieux. (oi agathoi poiètai hermèneuein)*” (*Ion*, 535, a) Mais sa réponse à la question de la sphinge relève du sens initial de l'*hermèneuein*: tout à la fois, exprimer sa pensée par la parole, traduire et interpréter.

III. Accès direct et accès indirect

Comment la pensée peut-elle donc accéder au comprendre, lorsque c'est de la réalité humaine et de son destin qu'il est question ? Par la réflexion qui la conduit à la conscience de soi.

On peut considérer la réflexion comme le moment inaugural du penser et cependant cette démarche de réflexion n'est pas l'acte initial du vivre comme un homme. Toute la question de l'herméneutique se tient là. Il en va, en effet, du penser comme de l'exister. Ce qui fait de l'homme un existant c'est la possibilité qu'il a de se rapporter à soi et à sa propre vie comme à tout ce qui est extérieur à lui dans et par l'espace du langage. Parler n'est pas le tout de la vie mais le rapport à la vie passe par le monde des mots.

Or, au monde des mots, l'être humain n'accède qu'à un certain âge de sa vie, lorsqu'il est en mesure de les proférer en première personne et de faire sien le langage de la communauté dans laquelle il est venu à la vie. Dès le premier jour de son entrée dans la vie il baigne dans l'espace du langage mais ces mots de la langue il lui faut du temps pour y accéder comme sujet parlant. Il lui faut franchir le seuil des mots, comprendre ce qu'ils sont pour être alors en mesure de les parler par lui-même.

Si le temps de l'histoire personnelle de l'être humain commence avec le franchissement de ce seuil, avant ce moment il y a eu un autre temps marqué par un rapport différent à soi et à l'extérieur à soi. Et cet autre temps va inscrire son empreinte sur la totalité de sa vie, comme l'investigation de Freud l'a mis en évidence. Ce temps d'avant est celui de l'inconscient dont la trace est indélébile sur la vie psychique. Une trace tout à la fois indélébile mais énigmatique. Aussi, lorsque la psyché veut se retrouver soi il lui faut passer par le détour de l'interprétation de ce qui l'a façonnée à son insu.

En ce sens, la trajectoire de la pensée n'est pas fondamentalement différente de celle de l'exister. Avant le moment expressément conscient de son acte de

réflexion, elle a été marquée dans son être par tout ce qui a joué sur elle à son insu: le désir et les émotions qui ont marqué la vie affective du sujet pensant, la situation de dépendance à l'endroit des autres qui l'ont précédée dans la vie et le temps d'une longue histoire où elle a vécu sans être consciente de soi.

La décision de Descartes qui incite l'homme à se comprendre à partir de son acte de pensée ouvre sur la modernité d'un sujet rationnel. Pour Descartes, avant cet acte il n'y a rien que des préjugés qui n'ont d'autre statut que celui d'illusion. Tout ce qui précède est tenu pour nul dès lors que l'acte du *cogito* se comprend lui-même comme acte inaugural et fondateur. Quant à la décision de Hume de ne comprendre les idées complexes que comme des combinaisons d'idées simples et de ne comprendre ces idées simples que comme des échos ou reflets dans l'entendement d'impressions sensibles simples, elle ne fait que reprendre la démarche de Descartes en la plaçant sur le terrain de l'empirisme et du naturalisme.

Mais l'essentiel demeure. Avant l'acte du *cogito* ou avant l'impression sensible il n'y a rien. L'acte de penser commence par une césure qui tient pour nul tout ce qui l'a précédé. Tout ce qui l'a précédé n'est que préjugés sans valeur dont il importe de se défaire pour penser correctement. Ce faisant, la pensée affirme la possibilité d'avoir directement accès à une réalité simple inaugurale, que ce soit à partir d'un acte fondateur ou à partir de la démarche qui a fait ses preuves dans l'explication du monde de la nature. Le dessein explicite de Hume est, en effet, de réaliser, dans la science de l'homme, ce qu'a réalisé Newton dans la science de la nature. Comprendre l'homme est expliquer le complexe par un simple originaire qui ne commence qu'au contact des choses.

Cependant, lorsqu'elle procède de la sorte la pensée méconnaît ce qui s'est effectivement passé avant le moment de la conscience de soi et qui l'a marqué dans son être. Elle méconnaît que se comprendre soi passe inévitablement par une interprétation d'un donné qui constitue la part non choisie de sa condition. Et par un lent travail de déchiffrement du temps de son expérience avant le franchissement du seuil des mots. Ce travail relève de l'herméneutique.

IV. La diversité des formes de l'interprétation

Conduire la pensée par les chemins de l'interprétation, cela est l'herméneutique. Mais la pratique herméneutique s'inscrit dans une histoire déjà longue. Cette histoire, il ne peut être question, dans le cadre de cette présentation, de la récapituler d'une manière exhaustive.

Un bref rappel s'impose toutefois du sens et de l'usage du terme. Depuis l'époque grecque, le registre de son usage est toujours double: il désigne l'expression d'une pensée, son passage sur le registre des mots et il désigne également sa traduction et son interprétation. En ce sens il peut désigner la parole des poètes, ainsi que le fait Platon, comme je viens de le rappeler. Avec Aristote, il prend le sens d'une traduction de la pensée dans l'espace linguistique: passage de la pensée aux mots pour l'énoncer. Et les stoïciens l'évoquent, dans leurs écrits sur la logique, pour

comprendre le rapport entre le verbe intérieur de la pensée et celui qui s'exprime dans le discours.

La tradition juive ne lit les textes de l'Écriture que dans un entrecroisement de commentaires. Et, dans le monde chrétien, ce souci du commentaire est également inséparable de la lecture droite du texte de la Révélation. Depuis Philon d'Alexandrie, Ambroise de Milan et St Augustin la reprise de ces textes est conduite avec une réflexion sur le langage. Elle va culminer dans la tradition de l'exégèse médiévale attachée à discerner les divers sens de l'Écriture. Et elle sera relancée par le mouvement luthérien qui incite le fidèle à la lecture de la Bible.

Au XIXe siècle, le souci herméneutique prend une force nouvelle avec le mouvement romantique et surtout avec Schleiermacher dans sa réaction contre le rationalisme an-historique de l'*Aufklärung* et dans la réaction de Dilthey contre le naturalisme positiviste. C'est Dilthey qui va donner toute sa fécondité à l'opposition introduite par Droysen entre l'expliquer qui se rapporte aux sciences de la nature et le comprendre qui se rapporte aux sciences de l'esprit.

Mais au début du XXe siècle, une forme autre de l'interprétation fait son entrée dans la pensée: une interprétation, une *Deutung* qui n'entend pas être une herméneutique. Les rêves relèvent d'une *Traumdeutung*, interprétation qui rompt avec la tradition de l'interprétation des rêves. Cette forme de l'interprétation renvoie à un passé mais ce passé est celui du rêveur lui-même. L'interprétation ne pouvant ici advenir que dans un „entre-deux” en quelque sorte: entre l'analysé et l'analysant dans le cadre de la cure. Ainsi peuvent se laisser comprendre les symptômes et les rêves.

V. L'expérience de pensée

Du fait que la pensée a à emprunter les chemins de l'interprétation elle est inséparable d'une histoire. Mais de tels chemins sont distincts de ceux empruntés par la science qui s'attache au monde de la nature.

Si, en effet, explorer le monde des phénomènes de la nature est en dresser un inventaire méthodique et, par la méthode analytique, en dégager la structure, la science que l'on en peut élaborer n'a guère rapport à son histoire sinon pour connaître les erreurs passées. En un sens, l'élaboration de la science n'a guère à apprendre de son histoire, sinon pour éviter de répéter des erreurs passées. Or, parce qu'il entend donner à la réflexion philosophique une stature de type scientifique Descartes peut tenir son histoire pour négligeable.

Cependant, par son enjeu et sa prétention, une telle réflexion philosophique est, en fait, plus proche du devenir de l'exister que de la construction scientifique. Et cela pour une triple raison: elle est toujours dans la vie et elle n'est elle-même que dans le langage et, enfin, elle est en permanence inscrite dans le cours d'une histoire.

D'une part, elle est dans la vie parce que l'acte du *cogito*, s'il se formule à partir d'une distance avec l'expérience qui noue le destin de l'homme au monde

dans lequel il à vivre ne peut faire totalement abstraction du foisonnement du désir et des émotions qui ne cessent de „travailler” l’existence.

D’autre part, elle ne vit que de se manifester dans le langage, dans l’espace des mots où l’expérience a appris à venir à elle-même et à tenter de se comprendre en s’exprimant. Les mots de la pensée ne sont sans doute plus tout à fait ceux de la parole ordinaire, puisqu’ils ont prétention à se forger comme concepts. Mais plus le concept devient abstrait, sur le modèle des concepts de la science de la nature, plus il laisse échapper la part vive de l’expérience

Elle ne vit enfin que dans une histoire, c’est-à-dire dans une tradition. Le coup de force de la modernité à prétendu rompre le lien avec le passé de l’histoire humaine n’y voyant que tissu de préjugés et d’erreurs. Il l’a fait dans la philosophie comme il l’a fait en politique dans la prétention de la Révolution française de couper en deux le temps de l’histoire. La mise en oeuvre de cette prétention repose sur la croyance à une césure définitive de l’histoire comme si, de l’héritage des siècles passés, la pensée ne pouvait rien retenir de positif.

Mais la pensée n’advient jamais que dans et par l’homme qui la met en oeuvre. Son point de départ ne peut jamais être commencement absolu parce que du passé elle demeure tributaire que ce soit pour recueillir l’héritage ou pour le contester. Quand elle conteste son passé elle se rapporte encore à lui.

Souligner ce triple aspect de la pensée: toujours en rapport avec la vie parce que toujours tributaire du désir qui meut l’être humain, toujours tributaire des mots de la langue qui lui permettent d’exprimer la conscience de soi et toujours en situation de dette à l’endroit des autres qui l’ont précédée est reconnaître le poids de la condition et les limites que la condition impose à la pensée comme elle l’impose à l’existence.

Le rêve de la pensée qui s’attache à comprendre la condition de l’homme pour en rendre compte est de se déprendre de toute contingence en se déprenant de ses limites. Elle rêve, comme avec Spinoza, de s’installer d’emblée dans le discours de la Substance unique. Ou bien, elle rêve, comme avec Descartes, d’inaugurer par l’acte du *cogito* un commencement absolu. En un mot, elle ne cesse de nourrir le rêve de s’affranchir de la finitude de sa condition pour énoncer le savoir du monde, de Dieu et de l’Histoire.

Mais de cette finitude elle ne peut s’abstraire sinon dans un rêve. Et même si elle considère que la raison qui est dans l’homme est parente de la Raison à l’oeuvre dans l’intellect de Dieu, ce n’est au mieux que d’une manière analogique car de la raison à l’oeuvre dans la pensée divine, elle ne sait rien.

C’est pourquoi si la philosophie prétend, d’une manière légitime, à un discours rigoureux dans son énoncé elle ne peut pourtant prétendre se donner le statut de science rigoureuse. Quand c’est de l’homme qu’il s’agit, de son condition et de son destin, de son rapport à la vie, à l’Histoire ou au divin, elle ne peut emprunter que le chemin long et patient de l’interprétation. Elle ne peut être qu’une herméneutique de cette condition.

VI. Le conflit des interprétations

Reste une dernière question parmi celles que j'ai voulu retenir en cet exposé: si la pensée à l'oeuvre dans la philosophie est vouée à la tâche sans fin de l'interprétation de l'expérience du être homme dans la vie, dans le monde et dans l'Histoire n'est-elle pas condamnée à un pur et simple relativisme qui juxtapose des visions du monde successives mais sans possibilité de trancher entre elles quant à leur vérité? Et, corrélativement, chacune de ces interprétations ne sont-elles pas vouées à un conflit sans fin?

Dans son intention, la pensée vise l'unité. L'unité du comprendre et du discours est le vœu auquel la raison ne peut renoncer tout à fait si elle ne veut pas se réduire à l'état de simple opinion transitoire. Elle veut n'être qu'une, puisqu'elle, ne peut se donner à comprendre la diversité foisonnante de l'expérience qu'en l'unifiant par ses catégories et ses concepts.

Mais dès lors qu'elle connaît sa propre histoire elle est contrainte d'apprendre que cette voie qu'elle emprunte est en conflit avec d'autres qui lui sont étrangères. Là, tout réside dans le point de départ qu'elle choisit de se donner, dans l'acte de décision qui ouvre son chemin. Si, en effet, la mise en oeuvre de la pensée est inséparable de son histoire, l'ouverture de son propre chemin dépend d'un acte de décision qui choisit de déterminer l'horizon du comprendre.

Deux références me permettront d'illustrer mon propos. En un sens, la pensée ne cesse d'habiter cette caverne par quoi Platon figure notre condition. Pour Hume, regarder au dehors est entrer dans l'univers fantastique de l'illusion. Le „ici” de la caverne est donc le seul et unique lieu de l'expérience humaine. Pour Platon, porter le regard au delà est condition préalable pour donner à la pensée son ampleur réelle.

Une dernière référence me permettra d'illustrer cet acte de décision: la différence d'interprétation de l'anamnèse chez Platon et chez Freud. Si l'anamnèse est indispensable pour ouvrir le comprendre c'est bien que la conscience de soi de l'exister comme du penser passe par la mémoire d'un temps passé. Mais anamnèse désigne une mémoire plus essentielle que la mémoire ordinaire qui permet de récapituler des moments passés du temps. Elle est cheminement vers une mémoire immémoriale, une mémoire d'avant la mémoire qui conserve des souvenirs. Pour Platon, l'anamnèse est ouverture vers une transcendance. Pour Freud, elle ne dépasse pas l'espace de la seule immanence.

Dans sa XIe thèse sur Feuerbach Marx avait récusé les interprétations du monde des philosophes. Et, d'un coup, avec une audace analogue à celle de l'*Aufklärung* avait décrété que le temps des interprétations était clos: ce monde, il importait désormais de le transformer. Mais la prétention aussi vaine ici que là parce qu'elle repose sur l'oubli de la finitude de l'homme.

L'homme qui s'attache à penser est encore un homme, dans une condition de finitude. Et la pensée qui veut comprendre ne peut s'abstraire de cette même finitude. Conclusion de la sorte n'est pas tenir pour rien cette expérience effective qu'est la pensée dont Gadamer dit que l'herméneutique est la théorie. Mais, comme le

rappelle opportunément Ricoeur, l'interprétation n'est pas une, elle est plusieurs et donc inévitablement en conflit. Ce qui n'est pas renoncer à la recherche de la vérité mais ce qui est reconnaître que cette recherche est marquée du signe de notre finitude essentielle.

Recenzje

LOTHAR KREISER: Gottlob Frege. *Leben–Werk–Zeit*. Felix Meiner Verlag, Hamburg 2001, ss. XII+646.

Lothar Kreiser jest byłym dziekanem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Lipskiego i profesorem logiki. Już w przedmowie stwierdza, że za swą nic przedwodnią obrał przede wszystkim punkt widzenia historii nauki i historii środowiska oraz to, co było istotne dla samego Fregego. Postanowił położyć punkt ciężkości na podstawowych ideach tego uczonego a nie na ich szczególnym technicznym wykonaniu. Te stwierdzenia należy mieć w pamięci w czasie lektury tego dzieła.

Rozdział pierwszy, „Dzieciństwo i czasy szkolne”, podaje szczegółowe wiadomości o dziadkach, rodzicach i krewnych Fregego. Wskazuje czynniki kształtujące tego młodego człowieka: słabe zdrowie skłaniające do postawy introwertywnej, nauczycielski zawód rodziców, charakter i historia ówczesnego Wismaru, środowisko ludzi religijnych, wczesny zgon ojca pociągający pewne ograniczenia materialne itd. Mógłby ktoś mieć wątpliwości, czy np. informacja o trasie podróży poślubnej rodziców może mieć jakieś znaczenie dla zrozumienia dzieł Fregego i jego poglądów, lecz pedanteria autora w zbieraniu udokumentowanych danych stopniowo urzeka czytelnika i wzmaga jego zaufanie do wszystkiego, co w tym dziele się znajduje. Toteż nie dziwi już, że zgodnie z podtytułem książka daje dość obszerny obraz Meklenburgii i Turyngii, zwłaszcza tamtejszego szkolnictwa średniego, a potem – w drugim rozdziale pt. „Od studenta do docenta prywatnego” – również szkolnictwa wyższego. Przebieg studiów Fregego na Uniwersytecie w Jenie, jego udział w pracach Towarzystwa Matematycznego ukazane są na tle organizacji i działalności Uczelni, jej kadry profesorskiej, obowiązujących przepisów a nawet dziejów i rozwoju ekonomiczno–politycznego miasta i regionu. Nieco krócej potraktowany został okres studiów Fregego na Uniwersytecie w Getyndze, zakończony doktoratem w 1873 r., aczkolwiek program nauczania i grono wykładowców a także ich osiągnięcia zaprezentowano dość szczegółowo. Bardziej dokładnie zreferowano tu poglądy – zwłaszcza filozoficzne – tych profesorów, którzy wpłynęli na przekonania Fregego. Ponadto naświetlona jest sprawa powrotu Fregego do Jeny i jego habilitacji w 1874 r. Czytelnik zostaje obeznany z obowiązującymi w tych czasach prze-

pisami i procedurą, przedstawiono mu również zasadniczą koncepcję rozprawy habilitacyjnej oraz tezy do obrony na egzaminie.

Obszerny rozdział trzeci, zatytułowany „Liczba i zakres pojęciowy” rozpoczyna się od porównawczego zestawienia nauki R. Grassmanna o wielkościach z koncepcją Fregowskiego *Begriffsschrift*. Wskazano, że luki w argumentacji Grassmanna stały się tematem rozważań Fregego, zaś wprowadzenie w *Begriffsschrift* systemu znaków dla zapisywania twierdzeń (Pasigraphie) poprzedzone już było w Jenie pewną tradycją (Fr. Krause, C. Fortlage), nawet rodzinną (ojciec Gottloba, Karl Aleksander Frege, posługiwał się pewnymi znakami w swym podręczniku). Z kolei autor opisuje drogę, na której kształtowała się nowa logika Gottloba Frege. Zmusza to go do wyjaśnienia rozmaitych terminów występujących w dziełach i korespondencji Fregego, takich jak: „przedstawienie”, „pojęcie pierwszego stopnia”, „cecha”, „własność”, „znaczenie”, „sens”, „pojęcie drugiego stopnia”, „sąd”. Podkreśla, że dla Fregego ekstensjonalność i dwuwartościowość stanowiły wyróżniki logiki.

Aczkolwiek Lothar Kreiser jest pełen podziwu dla Gottloba Frege i określa go jako geniusza, nie kryje faktu, że współcześni – wśród nich Husserl i niemieccy matematycy – zupełnie inaczej oceniali twórczość tego logika. Ilustruje to szeroko polemiką prowadzoną na łamach „Jahresberichte der Deutschen Mathematiker-Vereinigung” pomiędzy Johannesem Thomae, jenajskim matematykiem, a Fregem. Osobny obszerny paragraf poświęcił autor odrzuceniu przez Fregego psychologizmu (teoriopoznawczego). Tutaj znów staje się widoczne z jakim niezrozumieniem i sprzeciwem spotkał się Frege ze strony Husserla oraz innych ówczesnych uczonych. Jednakowoż donioślejsze dla Fregego okazało się wytknięcie mu przez Bertranda Russella w 1902 r. paradoksu (klasy nie będącej własnym elementem) wynikającego z V aksjomatu *Grundgesetze der Arithmetik*. Ujawniło ono – zdaniem autora – osamotnienie Fregego na polu badań naukowych, stanowiące tragedię jego życia. Przy okazji Lothar Kreiser wspomina również, że Stanisław Leśniewski podał w 1938 r. inny paradoks płynący z zaproponowanej przez Fregego nowej wersji aksjomatu V.

Osobny rozdział – czwarty – traktuje o działalności Gottloba Frege jako nauczyciela akademickiego. Były to lata 1874–1918. Autor wykorzystał zapiski ówczesnych studentów: Rudolfa Carnapa i Wilhelma Flitnera oraz przytoczył pełny wykaz wykładów Fregego z logiki. Dla porównania omówił wykłady z tego przedmiotu Rudolfa Euckena z lat 1880–1882. Przyznaje, że Fregego sposób wykładania przyciągał tylko niewielu studentów (zwykle zaledwie kilku), toteż finansowo był to wykładowca nieopłacalny dla Uniwersytetu. Treść wykładów i ćwiczeń Fregego z różnych działów matematyki i mechaniki autor scharakteryzował naprzód ogólnie, a potem podał odnośne fragmenty rocznych sprawozdań Seminarium Matematycznego (1881–1905). W oddzielnym paragrafie Lothar Kreiser przedstawia zmiany, jakim w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku uległy organizacja studiów i wymagania stawiane na studiach nauczycielskich. Na tym rozbudowanym tle działalność pedagogiczna Fregego ograniczona zostaje do związanych wzmianek. Podob-

nie, krótki okres pracy Fregego w prywatnej szkole (1882–1884) obudowany jest obszerną informacją o tej szkole.

Natomiast kariera akademicka tego uczonego – zakończona w 1918 r. – przedstawiona zostaje szczegółowo w rozdziale piątym, zatytułowanym „Słoneczne i cieniste strony genialności”, przy czym znów losy Fregego wplecione są w dokładny opis sytuacji Uniwersytetu i relację z przebiegu urzędowych formalności towarzyszących nominacji. Przytoczone *in extenso* dokumenty obrazują atmosferę ówczesnych lat, stosunki międzyludzkie w środowisku uniwersyteckim, nawet dochody pracowników akademickich (stosunkowo bardzo niskie Fregego). Cytuje się przy okazji ze wspomnień Rudolfa Carnapa, że Frege musiał swoje główne dzieło, *Grundgesetze der Arithmetik* w dwóch tomach, wydać na własny koszt, gdyż żadne wydawnictwo nie chciało podjąć się tego zadania.

Kolejny rozdział – szósty – dotyczy spraw osobistych i rodzinnych oraz pozycji społecznej Fregego. Dowiadujemy się, w jakich okolicznościach uczony ten otrzymał tytuł radcy dworu, jak bardzo był niedoceniany w Uniwersytecie Jenajskim, chociaż został członkiem dwóch akademii (niemieckiej i włoskiej) i brał udział w pracach kilku towarzystw naukowych. Poznajemy też rodzinę i losy adoptowanego przez Fregego chłopca, Alfreda, przepisy związane z przejściem Fregego na emeryturę, jego rolę w sporze dotyczącym pomnika Ernesta Abbego, jego znajomość z Ludwikiem Wittgensteinem. Osobny paragraf autor poświęcił stosunkom politycznym w Jenie w drugiej połowie XIX i na początku XX stulecia, a zwłaszcza Partii Narodowo-Liberalnej (NLP), której członkiem był Frege. Oddzielnie przedstawione zostały poglądy i działalność lewicowo-liberalnych akademickich nauczycieli Fregego (C. Snell, E. Abbe), a w tym kontekście całkiem naturalne miejsce znajduje omówienie programu i prasy niektórych partii politycznych tego obszaru Niemiec.

Ostatni rozdział, siódmy, tego dużego dzieła wziął tytuł od nazwy miejscowości Bad Kleinen, w której Frege zamieszkał pod koniec życia. Tu ukazany został pełny obraz trudnej sytuacji finansowej Niemiec wywołanej powojenną inflacją, jak m.in. dotknęła Gottloba Frege. Poznajemy szczegółowe zestawienie spuścizny majątkowej, która pozostała po śmierci uczonego w 1925 r. Omówione są również sprawy związane z testamentem jego i wcześniej zmarłej żony. Ten rozdział podaje ponadto uzupełniające wiadomości o korespondencji i osobistych kontaktach Fregego z kolegami oraz z Wittgensteinem, Bruno Bauchem, a co więcej wskazuje kierunek zmian światopoglądowych, jakim Frege uległ pod wpływem Pierwszej Wojny Światowej i – po opuszczeniu Jeny – oddziaływań odmiennego środowiska społecznego. W tym miejscu autor dotyka kwestii stosunku do wyznawców religii mojżeszowej w kręgach akademickich i ilustruje to przykładem perturbacji wokół pozycji profesora fizyki Feliksa Auerbacha. Rozdział zamykają dokumenty związane ze śmiercią Gottloba Frege i uprzednio poczynionymi zmianami w jego testamencie. Dodajmy, że zamieszczony na końcu indeks osób okazuje się bardzo pomocny w trakcie lektury.

Sądzić wolno, że już ten pobieżny przegląd treści dzieła pozwala na zdanie sobie sprawy z tego, iż nie mamy tu do czynienia jedynie ze zwykłą biografią uczonego. Postać Gottloba Frege stanowi oś centralną wokół której autor dobudował rozliczne zespoły wiadomości o stosunkach społecznych pewnego obszaru ówczesnych Niemiec, poruszył i oświetlił mnóstwo zagadnień niezbędnych do zrozumienia opisywanych wydarzeń i osób. Cała zaś konstrukcja książki jest najwyraźniej odbiciem słusznego przekonania autora, że jednostka ludzka stanowi rezultat nie tylko predyspozycji genetycznych, lecz również oddziaływań otoczenia, w którym jej życie upływa. Fakt, że Gottlob Frege był praktykującym protestantem, gorącym patriotą, zwolennikiem militarystyki, tłumaczący się przeciwieństwem wpływu społeczności, do której należał.

Cenna tendencja Lothara Kreisera przejawia się w jego ciągłej dbałości o to, aby wszystkie stwierdzenia były oparte na wiarygodnych dokumentach. Niewątpliwie zmuszało go to do wykonania ogromnej pracy badawczej nad materiałami archiwalnymi i bibliotecznymi rozsianymi w różnych, czasem odległych, regionach Niemiec. Trzeba uznać za wielką zasługę Lothara Kreisera, iż podjął i zrealizował to pracochłonne zadanie. Bardzo rzadko pozwalał sobie na jakieś domniemania, jednakże w takich przypadkach zwykle starał się swe przypuszczenia uzasadnić. Wyłącznie w jednym miejscu autor zdecydował się na odstępstwo – wyraźnie to zaznaczając – od swych stałych zasad metodologicznych, mianowicie, gdy nadał literacką formę dialogu różnicy zdań zachodzącej na temat istnienia pomiędzy Fregem a B. Bauchem (ss. 582–587). Łatwo przewidzieć, biorąc pod uwagę charakter i cechy tego obszernego dzieła, że do grona jego czytelników należeć będą nie tylko matematycy, logicy i filozofowie, lecz również przedstawiciele innych specjalności, a każdy z nich znajdzie tu coś potrzebnego bądź ciekawego.

Leon Gumański

Wola sprawiedliwości. Redakcja naukowa Włodzimierz Heller, Ryszard Liberkowski, (Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria: Pisma Filozoficzne, Tom LXX, Poznań 2000, s.195)

Sprawiedliwość, a może bardziej niesprawiedliwość, zwłaszcza ta która jest postrzegana w odniesieniu do relacji społecznych, animuje „od zawsze” część aktywności ludzkiej w sposób znaczący. Są jednak takie sytuacje, najczęściej wywołane głębokimi przeobrażeniami w strukturze społecznej, gdzie odwoływanie się do pojęcia sprawiedliwości, a raczej potrzeba odwołania się do tego pojęcia rośnie gwałtownie. Wydaje się więc, że opublikowanie rozważań na temat sprawiedliwości trafia na szczególnie podatny grunt. Poruszany temat ma istotny walor użyteczności z dwóch powodów. Po pierwsze, potrzebujemy „wie-

dzy” na temat sprawiedliwości, gdy stajemy wobec konkretnych zdarzeń. Po drugie, pod wpływem tych jednostkowych impulsów wyzwała się potrzeba refleksji na temat sprawiedliwości. Refleksji występującej na różnych poziomach dyskursu, od kolokwialnego do najbardziej wysublimowanego, czyli naukowego. Szczególna rola przypada jednak w tym względzie filozofii, jako najbardziej „uprawnionej” do takiego objaśnienia pojęcia sprawiedliwości, które to objaśnienie może być podstawą zarówno dla powszechnie, obiegowo formułowanego jego rozumienia, jak i w tych obszarach, gdzie stanowi podstawę rozbudowanych twierdzeń naukowych, np. teoria prawa. Przydatność, a raczej niezbędność filozoficznej formuły sprawiedliwości ujawnia się w sposób oczywisty w wypadku jej braku. W wypadku jej braku – jak zauważa R. Liberkowski, autor *Słowa wstępnego* – posilkujemy się zdobyczami innych dyscyplin naukowych, historii, socjologii, psychologii, ale także doświadczeniem naszego własnego życia. „*Ale zawsze towarzyszy nam przekonanie, że w ostateczności ani nasze doświadczenie życiowe, ani wiedza nie dostarczają powodów wystarczających po temu, byśmy mogli powiedzieć, że mamy pełną świadomość sprawiedliwości, tego, czym ona w swej istocie jest. Pytanie o istotę nakazuje nam rozważyć coś więcej, poza zjawiskami życia w jego społecznych i materialnych uwarunkowaniach. Zauważamy wówczas, że sprawiedliwość oznacza często również wartościowanie, szukanie wartości, stosowanie kryteriów aksjologicznych oceny. Nasunąć to musi wątpliwości w przypadku oczekiwania znalezienia prostej formuły sprawiedliwości lub tworzenia pomocnej w tym względzie teorii, analogicznej do tych, jakie powstają w naukach przyrodniczych*” (s.9)

Przytoczony fragment, w którym prezentowana jest określona teza, jest ważny z dwóch względów. Z jednej strony wskazuje bowiem zasadniczy kierunek dociekań filozoficznych, ważnych w kontekście zagadnienia sprawiedliwości. Pozwala na określenie wymagań stawianych filozofii i rozważaniom filozoficznym w sygnalizowanym zakresie, według kryterium, w jakim stopniu rozważania te są „zwrócone” i ukierunkowane na poszukiwanie i rozwiązywanie fundamentalnych zagadnień dla „filozoficznej formuły sprawiedliwości”. Z drugiej strony podkreśla fakt ograniczonych możliwości rozwiązania problemu, czy nawet metodologicznych rygorów, wiążących się z przedmiotem i adresowanych do podejmowanych prób jego rozwiązania. Metodologiczne rygory w tym zakresie oznaczają odwołanie się do takich form analizy, którym można przypisać „autonomiczny” na gruncie filozofii charakter. Mówiąc nieco inaczej, prezentowana teza może być w równym stopniu podstawą do krytycznej oceny zawartości recenzowanego tomu, jak i do obrony zarówno podejmowanych tematów, jak i sposobów ich prezentacji. Poruszana kwestia komplikuje się wtedy, gdy mamy do czynienia ze zbiorem prac, w znacznym stopniu niejednorodnym.

Omawiany tom składa się z dziewięciu artykułów, poprzedzonych wspomnianym wyżej *Słowem wstępnym*. Kolejno prezentowane są następujące prace: *Sprawiedliwość w czwartym wymiarze. Próba wskazania kilku zagadnień podstawowych we wschodnich i zachodnich rozważaniach*, (autor Włodzimierz

Wilowski), Specyfika taoistycznego spojrzenia na zagadnienie sprawiedliwości, (autor Piotr Warych), Sokrates Vlastosa. Podstawowe założenia teoretyczne i ich aplikacja na przykładzie I księgi Państwa, (autor Piotr W. Juchacz), Pojęcie wolnej woli u Kanta, Fichtego i Hegla, (autor Ewa Nowak–Juchacz), Hannah Arendt: sprawiedliwość jako kwestia osądu, (autor Włodzimierz Heller), Dezaprobata rewolucyjnej sprawiedliwości w twórczości Josepha Conrada, (autor Magdalena Gawrońska), „Wzorowa sprawiedliwość” Gustawa Herlinga–Grudzińskiego, (autor Monika Ulatowska), Filozofia, polityka i dwa typy perswazji kulturowej (w kontekście powojennej myśli francuskiej), (autor Marek Kwiek), O genezie i istocie sprawiedliwości, (autor Ryszard Liberowski).

Zasadnicza uwaga jaka nasuwa się w odniesieniu do zbioru prezentowanych artykułów dotyczy poruszanego wyżej zagadnienia ukierunkowania podejmowanych rozważań. W części tekstów mamy do czynienia z wyraźnie określonym zorientowaniem na to, co związane jest z istotą pojęcia sprawiedliwości. W innych mowa jest przede wszystkim o określonym kontekście sprawiedliwości. Trudno natomiast zauważyć, by między tymi dwoma podejściami występował charakterystyczny dla całości łącznik, choćby taki, jaki wydaje się być sugerowany w tytule opracowania – wola. Nie zmienia to faktu, że prezentowane opracowania (niezależnie od ich ukierunkowania) zawierają interesujące uwagi. Ciekawe są te, które można odnaleźć zarówno w pracy W. Wilowskiego jak i te, które formułuje P. Warycha. Dotyczą one tych relacji, które można określić na tle różnic występujących między pojmowaniem sprawiedliwości w tradycji Zachodu i tradycji Wschodu, zwłaszcza tej przejawiającej się w taoizmie. Równie ważna jest uwaga, podkreślająca relacje między konfucjanizmem a taoizmem w zakresie generowania doktryny społecznej i politycznej (podstaw normatywnego systemu), gdyż ukazuje, że niezależnie od kulturowych i cywilizacyjnych uwarunkowań, podstawy filozoficzne decydują o kształcie relacji społecznych, o sposobie realizowania się sprawiedliwości. (s. 45). Tylko pośrednio, omawiany problem sprawiedliwości przewija się w dwóch kolejnych artykułach, P. Juchacza i E. Nowak–Juchacz. Opracowaniach w pewnym zakresie podobnych, jeśli chodzi o dążenie do konstrukcji optymalnie erudycyjnego tekstu. Szkoda, zwłaszcza w odniesieniu do analizowanego pojęcia wolnej woli u Kanta, że autorka nie podjęła problemu proceduralnej sprawiedliwości. W sposób, który wydaje się być najbardziej bliski zorientowaniu na określenie podstaw pojęcia (ściślej biorąc na wskazanie reprezentatywnych rozwiązań charakterystycznych dla wybranych nurtów filozofii) rozważa zagadnienie sprawiedliwości R. Liberowski w artykule *O genezie i istocie sprawiedliwości*. Jest to próba wskazania podstaw pojęcia, jakie pojawiło się na drodze rozwoju myśli filozoficznej wytyczonej przez Platona i Arystotelesa. „*Pojęcia tworzone przez Greków w określonym celu odpowiednio do kultury umysłowej swoich czasów i obszaru, miejsca, mimo że przetrwały, nie znaczą tego samego co ongiś..... Najmniej wiemy jednak o tym, że każde z pojęć kluczowych ma także swoją* „

teorię”, a do takich pojęć niewątpliwie w humanistyce należy sprawiedliwość” (s.167)

W inny sposób do analizy problemu sprawiedliwości podchodzą autorzy pozostałych opracowań. W. Heller i M. Kwiek proponują jego rozważenie w kontekście politycznym. Pierwszy z wymienionych autorów w odniesieniu do pewnych konstrukcji pojęciowych wypracowanych w dorobku H. Arendt, zwłaszcza pojęcia „zdolności sądzenia” i „pluralności”. Drugi, przez podkreślenie związku między filozofią a światem społecznym i wiążącymi się z tym postawami filozofów, które są charakteryzowane według ukierunkowania uwagi filozofa na tekst lub na wspólnotę.(s.133). Pozostali autorzy, M. Gawrońska i M. Ulatowska, przedmiotem zainteresowania uczynili dzieła literackie. M. Gawrońska formułuje na tle analizy spuścizny literackiej J. Conrada tezę o jego antyrewolucyjnej postawie, co ma oznaczać związek z jego oceną rewolucji jako egzemplum niesprawiedliwości. M. Ulatowska odwołując się do treści opowiadania G. Herlinga-Grudzińskiego *Łuk Sprawiedliwości*, rozważa pewien „schemat sprawiedliwości wzorowej”, a szerzej interesuje się pochodzeniem „idealnych konstrukcji rygorystycznej sprawiedliwości” (s. 123). W odniesieniu do tego tekstu, a raczej do prezentowanych myśli można mieć zastrzeżenia, ale usprawiedliwieniem niech będzie fakt, że z całości przebija wyraźne zaangażowanie, z jakim autorka potraktowała omawiany problem, co zapewne było przyczyną użycia niefortunnych sformułowań, jak np. wtedy gdy uwaga dotyczy egzekucji skazańca, a autorka pisze, że na mocy wyroku nieszczęśnik ów tuż po zaślubinach Patrizii musiał „zawisnąć na szafocie” (s.122).

Trudności, jakie nastęcza analiza pojęcia sprawiedliwości, gdy próbujemy dociec istoty tego, co jest sprawiedliwością lub czym jest sprawiedliwość, występują zarówno wtedy, gdy rozważania prowadzone są na płaszczyźnie filozoficznej, jak i wtedy, gdy pojęcie to rozważamy w kontekście społecznym, prawnym czy politycznym. Jest to odzwierciedleniem pewnej sytuacji, którą należy uznać za typową dla wielu pojęć. Tylko niekiedy wydaje się, że możemy poradzić sobie bez formuły filozoficznej. Ten pozór nie może przesłaniać rzeczywistych związków między tym, co występuje w filozofii i poza nią. Przetokazda podejmowana próba jest uzasadniona i godna uwagi.

Anna Biernat

Przegląd czasopism

Zestawił W. Mincer

I

American Philosophical Quarterly, 38 (2001) nr 1–3. FELDMAN R., CONEE E.: Internalism defended (nr 1); ROOT M.: Hume on the virtues of testimony (nr 1); McKENNA M.: Source incompatibilism, ultimacy, and the transfer of non-responsibility (nr 1); ARNOLD D. G.: Coercion and moral responsibility (nr 1); SUITS D. B.: Why death is not bad for the one who died (nr 1); CRAIG W.: Tense and temporal relations (nr 1); McLEAN G. R.: Hume and the theistic objection to suicide (nr 1); GREENOUGH P.: Free assumptions and the liar paradox (nr 2); METZ Th.: The concept of a meaningful life (nr 2); HARRIS G. W.: Value vagueness, zones of incomparability, and tragedy (nr 2); HOLLAND S.: Dispositional theories of value meet Moral Twin Earth (nr 2); ZEMACH E.: What is emotion? (nr 2); SCARRE G.: On caring about one's posthumous reputation (nr 2); BRÄNNMARK J.: Good lives: parts and wholes (nr 2); REIMER M.: A „Meinongian” solution to a Millian problem (nr 3); ELDER C. L.: Contrariety and the individuation of properties (nr 3); SAVITT S. F.: A limited defense of passage (nr 3); WELLMAN C.: A moral right to physician-assisted suicide (nr 3); RICHARDSON H. S.: Autonomy's many normative presuppositions (nr 3).

II

Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 49 (2001) nr 1–4. SCHNÄDELBACH H.: Nietzsche und die Metaphysik des 20. Jahrhunderts (nr 1); KÖHL H.: Moral und Klugheit: Rortys Kritik an einer kantischen Unterscheidung (nr 1); PIPPIN R. B.: Naturalität und Geistigkeit in Hegels Kompatibilismus (nr 1); PIMKARD T.: Tugend, Moral und Sittlich-

keit: von Maximen zu Praktiken (nr 1); KRÜGER H.-P.: Die Semiosis lebendiger Augenblicke: die pragmatische Transformation der Hegelschen Unterscheidung zwischen Substanz und Subjekt durch W. James and Ch. S. Peirce (nr 1); PUTNAM R. A.: Die Probleme des Menschseins: eine Antwort auf Dewey (nr 1); STEKELER-WEITHOFER P.: Erfahrung als Kultur: zur Wegbestimmung moderner Philosophie bei John Dewey (nr 1); HAMPE M.: Kritik und Spekulation: Deweys Sicht der Aufgaben moderner Philosophie (nr 1); MÜHLHÖLZER F.: Die Debatte um die Objektivität der Wissenschaft (nr 1); RORTY R.: Gefangen zwischen Kant und Dewey: die gegenwärtige Lage der Moralphilosophie (nr 2); PEACOCKE Ch.: Moralischer Rationalismus: eine erste Skizze (nr 2); LANDWEER H.: Selbsttäuschung (nr 2); CAYGILL H.: Über Erfindung und Neuerfindungen der Ästhetik (nr 2); CAMPE R.: Bella evidentiā: Begriff und Figur von Evidenz in Baumgartens Ästhetik (nr 2); ORTLAND E.: Ästhetik als Wissenschaft der sinnlichen Erkenntnis: Ansätze zur Wiedergewinnung von Baumgartens uneingelösten Projekt (nr 2); GROSS S. W.: Felix Aestheticus und Animal Symbolicum: Alexander G. Baumgarten – die „vierte Quelle” der Philosophie Ernst Cassirers (nr 2); HÖFFE O.: „Durch Leiden lernen”: ein philosophischer Blick auf die griechische Tragödie (nr 3); TETENS H.: Die Streit der Philosophen (nr 3); KROIS J. M.: Kultur als Symbolprozess: philosophische Konsequenzen eines Paradigmenwechsels (nr 3); PFABIGAN A.: Der Austromarxismus und das „Austriacum” (nr 3); SOMEK A.: Das Mehrheitsprinzip in der Demokratie: Überlegungen zu einer Kontroverse zwischen Max Adler und Hans Kelsen (nr 3); MOZETIÉ G.: Zwischen Apriorismus und Historizismus: zur politischen Philosophie

und Gesellschaftsanalyse Otto Bauers (nr 3); Archiv: ZILSEL E.: Soziologische Beobachtungen zur Philosophie der Gegenwart (1930) (nr 3); RORTY R.: Existentielle Notwendigkeit und kantische Unbedingtheit: eine Erwiderung auf Harald Köhl (nr 3); GEUSS R.: Das Unbehagen am Liberalismus (nr 4); VOGT K.: Freundschaft, Unparteilichkeit und Feindschaft (nr 4); BEURTON P. J.: Hintergründe des modernen Lamarckismus (nr 4); GUTMANN M., WEINGARTEN M.: Die Bedeutung von Metaphern für die biologische Theorienbildung (nr 4); RAATZSCH R.: Henne, oder Ei? (nr 4); STEKELER-WEITHOFER P.: Evolution und Entwicklung: zum Biologismus in den Humanwissenschaften (nr 4); BUTLER J.: Eine Welt, in der Antigone am Leben geblieben wäre: Interview von C. Emcke und M. Saar (nr 4).

III

Environmental Ethics, 22 (2000) nr 4. KIDNER D. W.: Fabricating nature: a critique of the social construction of nature; JAMES S. P.: Thing-centered holism in Buddhism, Heidegger, and deep ecology; LEVIT G. S., KRUMBEIN W. E., GRÜBEL R.: Space and time in the works of V. I. Vernadsky; SCHMIDTZ D.: Natural enemies: an anatomy of environmental conflict; McCORMICK B.: The island of dr. Haraway.

Environmental Ethics, 23 (2001) nr 1-2. CAFARA Ph.: Thoreau, Leopold, and Carson: toward an environmental virtue ethics (nr 1); DEEGAN M. J., PODESCHI Ch. W.: The ecofeminist pragmatism of Charlotte Perkins Gilman (nr 1); HOLDEN M.: Phenomenology versus pragmatism (nr 1); MINTEER B. A.: Intrinsic value for pragmatists? (nr 1); BRIGGS R.: Wild thoughts: a deconstructive environmental ethics (nr 2); MICHAEL M. A.: How to interfere with nature (nr 2); AYRES R., BERRGH J. van der, GOWDY J.: Strong versus weak sustainability: economics, natural sciences, and consilience (nr 2); SANDILANDS C.: Destraining nature, queering ethics (nr 2); FRANKLIN J. H.: Regan on the lifeboat problem: a defense (nr 2).

IV

Ethics, 110 (1999/2000) nr 4. BEITZ Ch. R.: Rawls's law of peoples; BUCHANAN A.: Rawls's law of peoples: rules for a vanished Westphalian world; D'ARMS J., JACOBSON D.: Sentiment and value; McCARTHY D.: Harming and allowing harm; ROSATI C. S.: Brandt's notion of therapeutic agency; GALSTON W. A.: Moral inquiry and liberal education in the American university.

Ethics, 111 (2000/2001) nr 1, 3. Nr 1: Symposium on Martha Nussbaum's political philosophy: GOODIN R. E., PARKER D.: Introduction; ANTONY L. M.: Natures and norms; ARNESON R. J.: Perfectionism and politics; CHARLESWORTH H.: Martha Nussbaum's feminist internationalism; MULGAN R.: Was Aristotle an „Aristotelian social democrat“?; NUSSBAUM M. C.: Aristotle, politics, and human capabilities: a response to Antony, Arneson, Charlesworth, and Mulgan; Discussion: Callan E.: Liberal legitimacy, justice, and civic education; Nr 3: SOBEL D.: Subjective accounts of reasons for action; McCABE D.: Joseph Raz and the contextual argument for liberal perfectionism; FEDER KILLAY E.: A feminist public ethic of care meets the new communitarian family policy; LIPPERT-RASMUSSEN K.: Egalitarianism, option luck, and responsibility; CLARK Ph.: Velleman's autonomism.

V

Les Études Philosophiques, 1999 nr 1-4. Nr 1: Philosophie ancienne: MARGEL S.: De la restitution du monde: la nature et le temps dans les *Fragments* d'Anaximandre; PHILIP A.: Les moments des discours dans le *Phèdre*; JOUBAUD C.: La juste mesure dans le *Timée*; FRONTEROTTA F.: Quelle est l'hypothèse de l'arménide dans Platon *Parménide* 137 b 1-4?; DUFOUR R.: La séparation chez Aristote; MORAND C.: L'éthique stoïcienne des sentiments; AUVRAY-ASSAYAS C.: Existence et providence des dieux dans la théologie stoïcienne; NARBONNE J.-M.: Hénosis et Ereignis; KAHN J.: De Königsberg à Strasbourg;

Nr 2: L'idéalisme allemand entre gnose et religion chrétienne: VIEILLARD-BARON J.-L.: Présentation; DEGHAYE P.: La philosophie de Jacob Böhme; VETÖ M.: Jacob Böhme et l'idéalisme postkantien; CODIGNOLA M. M.: Monde sensible, monde suprasensible et monde renversé; SOUAL P.: Le Dieu inconnu de la religion de la nature chez Hegel; VIEILLARD-BARON J.-L.: Bacon, Schelling et Jacob Böhme; ROUX A.: Ontologie et christologie; Nr 3: Philosophie politique: CAYLA O.: La chose et son contraire; CHATZIS K.: Le plus moderne des antimodernes; DELANNOI G.: Mesure et relativité; DESCOMBES V.: Y a-t-il un esprit objectif?; TAYLOR C.: L'interprétation quand même; RAYNAUD P.: De l'humanité européenne à l'Europe politique; GLAUSER R.: Diderot et le problème de Molyneux; Nr 4: La philosophie et ses histoires: COURTINE J.-F.: Présentation; ENGEL P.: Retour aval; LAKS A.: Histoire critique et doxographie; LIBERA A. de: Le relativisme historique; MARIION J.-L.: Quelques règles en histoire de la philosophie; BENOIST J.: Bolzano, Husserl et l'idée de grammaire; GRANEL G.: Loin de la substance, jusqu'on?

VI

Journal of Philosophical Logic, 29 (2000) nr 1-6. BAMBER D.: Entailment with near surety of scaled assertions of high conditional probability (nr 1); PEREGRIN J.: The 'natural' and the 'formal' (nr 1); GOBLE L.: An incomplete relevant modal logic (nr 1); Erratum notice: ROTT H., PAGNUCCO M.: Severe withdrawal (and recovery) (nr 1); READ S.: Harmony and autonomy in classical logic (nr 2); ORILIA F.: Meaning and circular definitions (nr 2); GLAISTER S. M.: Recovery recovered (nr 2); HAILPERIN Th.: Probability semantics for quantifier logic (nr 2); DÜNTSCH I., ORLOWSKA E.: A proof system for contact relation algebras (nr 3); MARES E. D.: CE is not a conservative extension of E (nr 3); ANTONELLI G. A.: Proto-semantics for positive free logic (nr 3); CORRELA F.: Propositional logic of essence (nr 3); HANSSON S. O.: Coherentist contraction (nr 3); HUMBERSTONE L.: The revival of rejective

negation (nr 4); MAKINSON D., TORRE L. van der: Input / output logics (nr 4); DIEZ G. F.: Five observations concerning the intended meaning of the intuitionistic logical constant (nr 4); RICHMANN F.: Gleason's theorem has a constructive proof (nr 4); McDONALD B. E.: On meaningfulness and truth (nr 5); MARTIN E., OSHERSON D.: HYTTINEN T., SANDU G.: Henkin quantifiers and the definability of truth (nr 5); GÓMEZ-TORRENTE M.: A note on formality and logical consequence (nr 5); FINE K.: Semantics for the logic of essence (nr 6); BELL J. L.: Sets and classes as many (nr 6); MacLEOD M. C., SCHOTCH P. K.: Remarks on the modal logic of Henry Bradford Smith (nr 6); RAATIKAINEN P.: The concept of truth in a finite universe (nr 6).

Journal of Philosophica Logic, 30 (2001) nr 1-3. PHILLIPS J. F.: Modal logics of succession for 2 dimensional integral spacetime (nr 1); HALVORSON H.: On the nature of continuous physical quantifiers in classical and quantum mechanics (nr 1); HARRIS K., FITELSON B.: Comments on some completeness theorems of Urquhart and Mendez & Salto (nr 1); GREGORY D.: Completeness and decidability results for some propositional modal logics containing „actually” operators (nr 1); HAILPERIN Th.: Potential infinite models and ontologically neutral logic (nr 1); BIGAJ T.: Three valued logic, indeterminacy and quantum mechanics (nr 2); FERNANDO T.: A type reduction from proof-conditional to dynamic semantics (nr 2); MAKINSON D., TORRE L. van der: Constraints for input / output logics (revised version) (nr 2); MARTIN J. N.: Proclus and the Neoplatonic syllogistic (nr 3); LINDSTROM P.: Penrose's new argument (nr 3); VARZI A. C.: The best question (nr 3); HORSTEN L., LEITGEB H.: No future (nr 3); BATENS D.: A dynamic characterization of the pure logic of relevant implication (nr 3).

VII

Journal of the History of Ideas*, 61 (2000) nr 1-4. GASS M.: Eudaimonism and theology in Stoic accounts (nr 1); BLUM P. R.: Francesco Patrizi in the „Time-sack”: history and rhetorical philosophy (nr 1); LAURSNE J.

Ch.: Spinoza in Denmark and the fall of Struensee, 1770–1772 (nr 2); GURSTEIN R.: Taste and the „conversible world” in the eighteenth century (nr 2); KRESS J. M.: Contesting metaphors and the discourse of consciousness in William James (nr 2); FONTANA B.: *Logos* and *Kratos*: Gramsci and the Ancients on hegemony (nr 2); HOLTON G.: The rise of postmodernisms and the “end of science” (nr 2); RUNIA D. T.: The idea and the reality of the city in the thought of Philo of Alexandria (nr 3); RULER H. van: Minds, forms, and spirits: the nature of Cartesian disenchantment (nr 3); ATKINS G. M.: When ideas matter: the moral philosophy of Fontenelle (nr 3); BOURKE R.: Liberty, authority, and trust in Burke’s idea of empire (nr 3); BRIENT E.: Hans Blumenberg and Hannah Arendt on the “unworldly worldliness” of the Modern Age (nr 3); KUKKONEN T.: Plenitude, possibility, and the limits of reason: a medieval Arabic debate on the metaphysics of nature (nr 4); HUNTER J.: Christian Thomasius and the desacralization of philosophy (nr 4); ARMITAGE D.: Edmund Burke and reason of state (nr 4); BATES D.: The mystery of truth: Louis-Claude de Saint-Martin’s enlightened mysticism (nr 4); MASROORI C.: European thought in nineteenth-century Iran: David Hume and others (nr 4); KEMP C.: Two meanings of the term “idea”: acts and contents in Hume’s *Treatise* (nr 4).

Journal of the History of Ideas*, 62 (2001) nr 1–2. MacPHAIL E.: The plot of history from Antiquity to Renaissance (nr 1); NADELER S.: Gersonides on providence: a Jewish chapter in the history of the general will (nr 1); HENRY J.: Animism and empiricism: Copernican physics and the origins of William Gilbert’s experimental method (nr 1); BOURG J.: The rhetoric of modal equivocacy in Cartesian transubstantiation (nr 1); GLAZENBROOK T.: Zeno against mathematical physics (nr 2); ADAMSON P.: Aristotelianism and the soul in the Arabic Plotinus (nr 2); NEWBERRY P. A.: Joseph Butler on forgiveness: a presupposed theory of emotion (nr 2); YOUSEF N.: Savage or solitary? The wild child and Rousseau’s man of nature (nr 2); RYAN V. L.: The physiological sublime: Burke’s critique of reason (nr 2); TIER-

NEY B.: Kant on property: the problem of permissive law (nr 2); SILJAK A.: Between East and West: Hegel and the origins of the Russian dilemma (nr 2).

VIII

Mind, 110 (2001) nr 437–439. BERKOVITZ J.: On chance in causal loops (nr 437); CALLENDER C.: Humean supervenience and rotating homogeneous (nr 437); WRIGHT C.: On being in a Quandary: relativism vagueness logical revisionism (nr 437); CROSS Ch. B.: The paradox of the knower without epistemic closure (nr 438); EVNINE S. J.: The universality of logic: on the connection between rationality and logical ability (nr 438); SHAGRIE S.: Content, computation and externalism (nr 438); BEALL JC.: Heaps of Gluts and Hyde in the sorities (nr 438); HYDE D., COLYVAN M.: A reply to Beall and Colyvan (nr 438); BYFONG-UK YI: Compact entailment and Wright’s verification principle (nr 438); AUDI R.: A Kantian intuitionism (nr 439); RECANATI F.: Open quotation (nr 439); GERTLER B.: The explanatory gap is not an illusion: reply to Michael Tye (nr 439); TYE M.: Oh yes it is (nr 439); HAUKIOJA J.: Not so quick: a reply to Chambers (nr 439); KROON F.: Chambers on Putnam’s paradox (nr 439); CHAMBERS Th.: Putnam’s paradox: a less quick reply to Haukioja and Kroon (nr 439).

IX

Revue Philosophique de la France et de l’Étranger, 126 (2001) nr 1–2. Nr 1: Rationalité et automatisme: FOREST D.: Fatigue et normativité; GONTIER Th.: Le corps humain est-il une machine?: automatisme cartésien et biopouvoir; LEDUC-FAYETTE D.: Les „esprits forts” au “Grand Siècle”; FAYE E.: Dieu trompeur, mauvais génie et origine de l’erreur selon Descartes et Suarez; Nr 2: Hume: BRAHAMI F.: Hume (présentation); AUCHATRAIRE A.: Espèces et opérativité chez Hume; BRAHAMI F.: La généalogie du moi dans la philosophie de Hume; GAUTIER C.: Les usages de l’histoire et la théorie politique chez Hume; LE JALLÉ E.: La science de la nature humaine chez Hume: un empirisme autorégulé.

Zapiski bibliograficzne (Bibliographical Notes)

za rok 2000/2001
oraz uzupełnienia z lat poprzednich
Zestawił W. Mincer

a) Prace opublikowane w Polsce (Polish publications)

Filozofia w ogóle (Philosophy in general)

Chmielewski A.: „Haute couture” czyli „prêt-à-porter”? czyli czekając na nową polską szkołę filozoficzną. – *Odra* 2000 nr 6 s. 40–43.

Filozofia i logika: w stronę Jana Woleńskiego. Red. J. Hartman. Kraków: „Aureus”, 2000 – 468 s. [Księga pamiątkowa ku czci Jana Woleńskiego].

Intuicja w filozofii i etyce. Red. A. Drabarek. Lublin: Wydaw. UMCS, 2000 – 137 s.

Koj L.: O metodę w filozofii. – *Filoz. Nauki* 1999 nr 1/2 s. 7–30. Sum.

Kwiek M.: O autowizerunku filozofa – między tekstem a wspólnotą. – *Opje* 2000 nr 4 s. 60–67.

Ochocki A.: Dramat i filozofia. – *Prz. Filoz.* 2000 nr 1 s. 5–20. Sum.

Poznanie, człowiek, wartości. Red. J. Dębowski, M. Hetmański. Lublin: Wydaw. UMCS, 2000 – 360 s. Bibliogr. [Księga pamiątkowa ku czci Zdzisława Cackowskiego].

Sitek R.: Dwie tradycje. – *Mysł Socjaldemokr.* 2000 nr 3 s. 57–73 [Adam Schaff i Stefan Świeżawski].

Teksty źródłowe i ich przekłady (Sources and their translations)

Aldobrandini T.: Commentary to Aristotle’s politics. Ed. from autograph by M. Szymański. T. 1–2. Warszawa: „Formica”, 1999 – 319 s. + 323–614 s.

Bergson H.: O grzeczności: wykład wygłoszony podczas uroczystego wręczania nagród w Liceum Henryka IV; niedziela 30 lipca 1892 roku. Tł. – *Prz. Filoz.* 2000 nr 1 s. 159–163.

Ibn Hazm, Ali ibn Ahmad: Traktat o leczeniu dusz, kształceniu moralności i poskramianiu wad. Przel., wst. i przyp. opatr. J. Danecki. Warszawa: “Dialog”, 1998 – 116 s. (Mądrość Orientu).

Scheler M.: Miłość i poznanie: [fragm. pracy]. Tł. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 2 s. 171–195.

Tomasz z Akwinu, św.: Quaestiones disputatae De veritate = Dysputy problemowe O prawdzie. Tł. A. Białek. Red. A. Maryniarczyk. Lublin: Red. Wydaw. KUL, 1999 – 248 s. (Dzieła Św. Tomasa z Akwinu: przekład, studia, komentarz).

Wittgenstein L.: Wykłady o wolności woli: (notatki Yoricka Smythies). Tł. – *Odra* 2000 nr 9 s. 45–58.

Historia filozofii (History of philosophy)

Bartnik Cz. S.: Dzieła. T. 14: Historia filozofii. Lublin: „Standruk”, 2000 – 501 s.

Bończa-Tomaszewski N.: Apokalipsa Rozumu czyli niemieckie narodziny nowożytności. –

Fronda 17/18 (1999) s. 48–59. [Wpływ religii na niemiecką myśl filozoficzną].

Borowicz A.: Światopogląd tragiczny u twórców warszawskiej szkoły historyków idei i Zygmunta Baumana. – *Prz. Filoz.* 2000 nr 1 s. 95–108. Sum.

Borowska W.: Synowie Heraklesa. – *Szt. i Filoz.* 18 (2000) s. 157–163. [Filozoficzna interpretacja mitologii greckiej].

Dion M.: Existential philosophy in an ecological perspective: an alternative view of non-human being. – *Dialog. a. Univers.* 2000 nr 7/8 s. 125–136 [Dot. M. Heideggera].

Dobosz A.: Egzystencjalne źródła filozofii Davida Hume'a oraz filozofii transcendentnej Immanuela Kanta. – *Nowa Kryt.* 11 (2000) s. 161–182.

Foucault M.: Co to jest Oświecenie. Tł. – *Odra* 2000 nr 7/8 s. 49–59. [Komentarz do wypowiedzi Kanta z r. 1784].

Jędraszewski M.: Filozof i laska wiary: dyskusja między Edytą Stein a Romanem Ingardenem. – *Zesz. Karmel.* 2000 nr 2 s. 50–64.

Johnson Ch., Hodges A., Hacker P. M. S.: Derrida. Turing. Wittgenstein. Przekł. i red. J. Holówka. Warszawa: „Amber”, 1998 – 79 + 95 + 87 s. (Wielcy Filozofowie: miniatury filozoficzne).

Kazimierzczak M.: O pozafilozoficznych uwarunkowaniach wczesnego neokantyzmu. – *Rocz. Nauk. AWF Pozn.* 47/48 (1998/1999) s. 199–214. Sum.

Kupis B.: Diatryba cynicko-stoicka a diatryba sekstyjczyków w Rzymie. – *Meander* 2000 nr 2 s. 139–151.

Lewicka O.: Narodziny logosu: rozważania w kontekście derridiańskiej krytyki logocentryzmu. – *Orbis Ling.* 13 (1999) s. 227–242.

Lohr Ch. H.: Aristotelica Germanica p. I: Bonn, Darmstadt, Koblenz, Paderborn. – *Stud. Mediew.* 34/35 (1999/2000) s. 289–298.

Markowski M.: Zarys rozwoju Wydziału Filozofii krakowskiego uniwersytetu w XV wieku. –

Alma Mater 23 (2000) s. 35–37.

Noras A. J.: Kant a neokantyzm badeński i marburski. Katowice: Wydaw. UŚ, 2000 – 243 s. (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; nr 1858).

Nowak M.: The Principles of national and universal philosophy? a debate on Polish philosophy. – *Dialog. a. Univers.* 2000 nr 5/6 s. 57–62.

Pawlicki S.: Historia filozofii nowożytnej. Ed. dokonał i wst. opatrł. M. Mylik. Warszawa: Wydaw. Kolegium Pijarów, 2000 – 175 s.

Piecuch Cz.: Ucieczka od świata: (z myśli egzystencjalnej dwudziestego wieku). – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 3 s. 153–171.

Pieróg S.: The controversy over the national character of Polish philosophy. Tł. z pol. – *Dialog. a. Univers.* 2000 nr 5/6 s. 39–55.

Sapkowska A.: Wieczność i trzy gesty błazna: (Pascal, Nietzsche, Simone Weil). – *Szt. i Filoz.* 18 (2000) s. 137–156.

Swieżawski S.: L'univers; la philosophie de la nature au XVe siècle en Europe; trad. du polonais par J. Wolf. Varsovie: Inst. d'Hist. d. Sc. APS, 1999 – XII, 482 s. (Studia Copernicana; 37).

Ulanowski K.: O prawdzie, która bywa kłamstwem, o „sztuce kłamstwa” jako „sztuce życia”: Platon a Nietzsche, przełom czy kontynuacja? – *Slup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 7–30.

Wodziński C.: Pan Sokrates: eseje trzecie. Warszawa: Wydaw. IFiS PAN, 2000 – 232 s.

Współczesne kierunki
filozoficzne
(Contemporary philosophical trends)

Balibar É.: Co zostało ze “szkoły Althussera”? Rozm. przepr. A. Staroń. – *Nowa Kryt.* 11 (2000) s. 237–252.

Czerniawski J.: O epistemicznej impotencji filozofii analitycznej. – *Filoz. Nauki* 1998 nr 3/4 s. 149–150.

Derrida J.: Sziboleet dla Paula Celana. Przel. A. Dziadek. Bytom: „FA-art”, 2000 – 78 s.

Jakubowska M.: „Wszechświat jako kino w sobie”, czyli wprowadzenie do Deleuze’jańskich komentarzy do Bergsona. – *Stud. Filozn.* 19 (1998) s. 137–152.

Kwapiszewski J.: Cynizm antyczny a postmodernizm. – *Slup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 31–42.

Leszczyński D.: Alain Renaut i filozofia po postmodernizmie. – *Odra* 2000 nr 6 s. 49–53.

Lorenc W.: From European to universal: the contemporary debate on humanism. *Tł. z pol. [oraz uzup.:] Kowalczyk S.:* Remarks concerning Włodzimierz Lorenc’s article. – *Dialog. a. Univers.* 2000 nr 5/6 s. 117–138.

Renaut A.: Paradoksy antyhumanizmu i historia podmiotu. *Tł. – Odra* 2000 nr 6 s. 54–58. [Fragm. książki].

Słomski W.: Postmodernizm – diagnoza końca filozofii? – *Teraź. Człow. Eduk.* 2000 nr 3 s. 19–31.

Monografie o filozofach
i pisarzach filozofujących
(Monographs on philosophers)

Drozdok A.: Anaksagoras: umysł i wszechświat. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 133–145. Sum.

Mejbaum W.: Świat według biskupa Berkeley’a. – *Nowa Kryt.* 11 (2000) s. 151–160.

Filozofia i medycyna: w stulecie urodzin i osiemdziesięciolecie śmierci Władysława Biegańskiego (28.04.1857 – 29.01.1917). – *Filoz. Nauki* 1998 nr 3/4 s. 5–33.

Lewandowska B.: Idea uniwersalistyczna Stanisława Brzozowskiego wobec świadomości życia w obcej rzeczywistości. – *Stud. Theol. Vars.* 2000 nr 1 s. 81–97. Sum.

Markowski M. P.: Who is who: Jacques Derrida. – *Tyg. Powsz.* 2001 nr 14 s. 13.

Skarga B.: Pustynia [oraz polem.:] **Markowski M. P.:** Obietnica. – *Tyg. Powsz.* 2001 nr 14 s. 12–13. [Poglądy Jacquesa Derridy].

Komendant T.: Sny Kartezjusza [Descartes]. – *Studium* 2000 nr 4 s. 57–65.

Richter V.: Zur Entwicklung philosophischer und theologischer Lehren bei Johannes Duns Scotus. – *Stud. Mediev.* 34/35 (1999/2000) s. 157–162.

Cytowska M.: Wolność jednostki według Erasmusa z Rotterdamu. – *Symb. Philol. Posn.* 13 (2000) s. 73–78. Sum.

Kojkoł J.: Ludwig Feuerbach w polskiej myśli filozoficznej XX wieku. – *Slup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 43–56.

Pawlaczyk A.: Paradoks wolności i niewoli: postać Heraklesa w pismach Filona z Aleksandrii. – *Symb. Philol. Posn.* 13 (2000) s. 49–58. Sum.

Kozłowski M.: Michel Foucault – badanie historyczne a dyskurs emancypacyjny. Cz. 1. – *Prz. Filoz.* 2000 nr 1 s. 77–94. Sum.

Berlin I.: Mag północy: J. G. Hamann i źródła nowoczesnego irracjonalizmu. Przel. M. Pietrzak–Merta; posł. S. Borzym. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2000 – 183 s.

Dehnel P.: Widzenie w słowach: o twórczości filozoficznej J. G. Hamanna (1730–1788) ze szczególnym uwzględnieniem jego polemiki z Kantem. – *Orbis Ling.* 13 (1999) s. 207–226.

Żelazny M.: Hegłowska filozofia ducha. Warszawa: Wydaw. IFiS PAN, 2000 – 369 s.

Lobkowicz E.: Liberalne ironistki czyli Heidegger Jugend. – *Fronda* 17/18 (1999) s. 230–241. [Dot. książki Parias V.: Heidegger i narodowy socjalizm].

Lubowicka G.: Możliwy świat podmiotowości. – *Prz. Filoz.* 2000 nr 1 s. 57–76. Sum. [Filozofia M. Heideggera].

- Kuksewicz Z.:** Herman, un averroïste d'Erfurt du XIVe siècle, et sa théorie de l'intellect. – *Stud. Mediev.* 34/35 (1999/2000) s. 191–202.
- Milosz Cz.:** Filozof odchodzi. – *Kultura* 2000 nr 7/8 s. 135–140. [Jeanne Hersch].
- Laciak P.:** O pojęciu horyzontu w fenomenologii Edmunda Husserla. – *Szt. i Filoz.* 18 (2000) s. 41–55.
- De Quincey Th.:** Ostatnie dni Immanuela Kanta. Przel., wst. i posł. opatr. A. Przybysławski. Kraków: Oficyna Literacka, 1996 – 73 s.
- Lubański M.:** Kazimierz Klokowski (1953–1999): sylwetka naukowa. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 77–90. Bibliogr.
- Blanchot M.:** Śmiech bogów. Tł. z fr. – *Szt. i Filoz.* 18 (2000) s. 56–68. [Twórczość Pierre Klossowskiego].
- Domański J.:** Paul Oskar Kristeller (1905–1999): [nekr.]. – *Odrodz. Refor. Pol.* 44 (2000) s. 243–248.
- Olech M.:** Ija Lazari-Pawłowska jako moralista. – *Stup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 145–159.
- Ortega y Gasset J.:** Leibnicjański optymizm. Tł. – *Twórczość* 2000 nr 7 s. 95–102.
- Leśniewski S.:** Listy do Kazimierza Twardowskiego. – *Filoz. Nauki* 1999 nr 1/2 s. 115–133.
- Paczkowska-Lagowska E.:** Golo Mann i filozofowie. – *Historyka* 29 (1999) s. 89–102. Zsfg.
- Krause F.:** Mieczysław Markowski [biogr.] – *Stud. Mediev.* 34/35 (1999/2000) s. 9–21. Bibliogr.
- Zega W.:** Znane i nieznanne dzieła Mikołaja Bicepsa. – *Stud. Mediev.* 34/35 (1999/2000) s. 203–227. Sum.
- Benisz H.:** Genealogia filozoficznego myślenia według Fryderyka Nietzschego. – *Nowa Kryt.* 10 (1999) s. 99–123.
- Spannhake R.:** „Nietzsche war wie ein Roß edelster Rasse, das aber schlecht eingeritten“: vergleichende Anmerkungen zur (naturalischen) Nietzsche-Interpretation Stanisław Przybyszewskis am Beispiel seines essayistischen Frühwerks und der Romantrilogie „Homo sapiens“. – *Orbis Ling.* 13 (1999) s. 43–89.
- Tomczak E.:** Kategoria „Wiecznego Powrotu” w filozofii Fryderyka Nietzschego. – *Stup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 57–81.
- Belin Ch.:** Wariacje Pascalskie na temat snu. Tł. – *Barok* 1998 nr 2 s. 17–26. Sum.
- Szlezák Th. A.:** Czytanie Platona. Wst. G. Reale; przel. P. Domański, posł. S. Blandzi. Warszawa: Wydaw. IFiS PAN, 1997 – 141 s. (Prace o Filozofii Starożytnej w Przekładach; t. 6).
- Rudniański J.:** Tadeusz Pszczołowski (1922–1999): [nekr.]. – *Zag. Naukozn.* 2000 z. 2/3 s. 419–423.
- Bibliografia prac Janusza Reykowskiego. –** *Stud. Psychol.* 1999 z. 2 s. 231–235.
- Boski P.:** Co stałe a co zmienne w dorobku naukowym Janusza Reykowskiego. – *Stud. Psychol.* 1999 z. 2 s. 11–34. Sum.
- Lubowicka G.:** Sumienie jako poświadczenie: idea podmiotowości w filozofii Paula Ricoeura. Wrocław: Wydaw. UW, 2000 – 244 s. (Acta Universitatis Vratislaviensis; no 2173).
- Kłoc-Konkolowicz J.:** Portret Rousseau: próba porównania koncepcji „woli powszechnej” z filozofią moralną i historiozofią Kanta. – *Prz. Filoz.* 2000 nr 1 s. 39–56. Sum.
- Wesołowska E.:** „Animus liber”, czyli Seneka na Korsyce. – *Symb. Philol. Posn.* 13 (2000) s. 59–66. Sum.
- Domański J., Kolakowski L., Stróżewski W.:** Recenzje doktoratu honoris causa UMK dla profesor Barbary Skargi. – *PAL Prz. Artyst.-Lit.* 2000 nr 7/8 s. 12–20.
- Blachnio J. R.:** Filozofia Seweryna Smoluchowskiego a uniwersalizm końca XX wie-

ku. Bydgoszcz: Wydaw. Uczeln. WSP, 2000 – 124 s.

Tuszyńska-Maciejewska K.: Sokratesa sen o wolności. – *Symb. Philol. Posn.* 13 (2000) s. 7–13. Sum.

Grzegorzczak A.: Dialog – życzliwość – tolerancja: spór o filozofię Tischnera [oraz polem.:]

Gadacz T.: Bardzo dobry człowiek, ale nie dialogiczny. – *Tyg. Powsz.* 2000 nr 10 s. 12.

Rzadkowska M.: Z refleksji bibliografa nad myślą filozoficzną ks. Józefa Tischnera. – *Aten. Kapł.* 135 (2000) z. 1 s. 114–122.

Rebeta J.: O nieautentyczności niektórych pism wydanych jako traktaty Pawła Włodkowica z Brudzewa. – *Stud. Mediew.* 34/35 (1999/2000) s. 245–257.

Klementowicz M., Orzechowski A.: Ludwig Wittgenstein w labiryncie wolnej woli. – *Odra* 2000 nr 9 s. 45–50.

Posłuszny J.: Główne idee antyfilozofii Ludwiga Wittgensteina. – *Zag. Naukozn.* 2000 z. 2/3 s. 379–389.

Ontologia i metafizyka (Ontology, Metaphysics)

Besler G.: Przedmiot metafizyki Mieczysława A. Krapca a przedmiot metafizyki Petera F. Strawsona. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 185–220. Zsfg.

Dąbrowski W.: Poznanie Boga w „Super Boetium de Trinitate” św. Tomasza z Akwinu. Warszawa: Wydaw. Archidiecezji Warsz., 1999 – 228 s.

Dadaczyński J.: Akceptacja nieskończoności aktualnej u św. Augustyna. – *Śl. Stud. Hist.–Teol.* 32 (1999) s. 11–22. Zsfg.

Dębogórski M.: Dlaczego jest rzeczą próżną pytać, czy istnieją, czy też nie istnieją ciała. – *Ślup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 241–248. [Poglądy Humé'a].

Kluxen W.: Avicenna und die Ontologie im lateinischen 13. Jahrhundert. – *Stud. Mediew.* 34/35 (1999/2000) s. 101–115.

Kołodziejczyk L. A.: O tak zwanym ontologicznym dowodzie istnienia Boga, przedstawionym przez świętego Anzelmą z Canterbury, uwag kilka. – *Filoz. Nauki* 1998 nr 3/4 s. 133–145. Sum.

Krause F.: L'attitude d'Alexandre Bonini d'Alexandria à l'égard du principe d'individuation des êtres. – *Stud. Mediew.* 34/35 (1999/2000) s. 147–155.

Łukasiewicz J.: Logika i metafizyka: miscellanea. Red. J. J. Jadacki. Warszawa: Wyd. Filoz. i Socjol. Uniw. Warsz., 1998 – XII, 575 s. (Bibliothèque des Philosophes / Société des Sciences et des Lettres de Varsovie; 1).

Muszyńska R.: Koncepcja duszy człowieka według Mieczysława Gogacza. – *Stud. Theol.* 18 (2000) s. 281–294. Sum.

Niziński S.: Bóg Charlesa Hartshorne'a. – *Zesz. Karmel.* 2000 nr 2 s. 18–26.

Perkowska H.: Bóg w filozofii Alfreda N. Whiteheada. – *Nowa Kryt.* 11 (2000) s. 201–234.

Piesko M.: Koncepcja metafizyki Zygmunta Zawirskiego. – *Zag. Filoz. Nauce* 26 (2000) s. 66–88.

Possenti V.: Nihilizm teoretyczny i śmierć metafizyki. Przekł. J. Merecki; słowo wst. A. Maryniarczyk. Lublin: SITA, Pol. Tow. Tomasza z Akwinu, 1998 – 173 s.

Raube S.: Deus explicatus: stworzenie i Bóg w myśli Ralpa Cudwortha. Białystok: Wydaw. Uniw. w Białymstoku, 2000 – 185 s.

Terlikowski T. P.: Bóg Lwa Szestowa. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 159–172.

Welte B.: Czas i tajemnica. Przel. K. Świącicka. Warszawa: „Pax”, 2000 – 375 s.

Woczyński B.: O rozwoju poglądów Platona na duszę. Toruń: Wydaw. UMK, 2000 – 140 s.

Zieliński A.: Koncepcja Boga w metafizyce Alfreda N. Whiteheada. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 167–183.

Teoria poznania
(Epistemology)

Chrudzimski A.: Koncepcja przedmiotu intencjonalnego Brentana. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 2 s. 5–31.

Grobler A.: Prawda a względność. Kraków: „Aureus”, 2000 – 173 s.

Gulda P.: Krytyka tradycji epistemologicznej w książce Richarda Rorty’ego „Filozofia a zwierciadło natury”. – *Stup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 97–114.

Gut P.: Leibniza koncepcja prawdy. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 147–166. Sum.

Jacobi K.: „Homo sentitur“, „Homo intelligitur“: Untersuchungen Peter Abelards zur referentiellen Opakheit in intensionalen Kontexten. – *Stud. Mediew.* 34/35 (1999/2000) s. 87–92.

Judycki S.: Epistemologia XX wieku: przegląd stanowisk. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 5–67. Sum.

Maciejczak M.: Franza Brentana koncepcja intencjonalności. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 2 s. 33–65.

Mejbaum W.: Ludzie i ludzkie światy subiektywne: tło epistemologiczne. Szczecin: Wydaw. Nauk. US, 2000 – 143 s. (Rozprawy i Studia / Uniwersytet Szczeciński; t. 353).

Historia i filozofia nauki
(History and philosophy of science)

Bombik M.: Tradycyjna metodologia nauk a współczesna filozofia nauki. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 7–39. Zsfg.

Chmielecka E.: Kategoria „cel nauki” w ujęciu wybranych stanowisk filozofii nauki. – *Zag. Naukozn.* 2000 z. 2/3 s. 195–216. Sum.

Dubik A.: Helène Metzger: druga linia oporu epistemologii wobec (neo)pozytywizmu. – *Prz. Filoz.* 2000 nr 1 s. 131–138. [Na marginesie książki: „La méthode philosophique en histoire des sciences”].

Eilstein H.: Scjentyzm dawniej a dziś. – *Zag. Naukozn.* 2000 z. 2/3 s. 235–246.

Kaluszyńska E.: Uwagi o redukcjonizmie. – *Filoz. Nauki* 1998 nr 3/4 s. 35–45. Sum.

Krajewski W.: Trzy pojęcia sytuacji w filozofii nauki. – *Filoz. Nauki* 1998 nr 3/4 s. 47–55. Sum.

Ługowski W.: O scjentyzmie spontanicznym (uczonych) i profesjonalnym (filozofów). – *Zag. Naukozn.* 2000 z. 2/3 s. 247–259.

Piątek Z.: Czy koty wymagają naturalizacji?: kilka uwag polemicznych na marginesie eseju Tadeusza Skalskiego, Koty, demon, zaklęcia i... naturalizacja. – *Filoz. Nauki* 1999 nr 1/2 s. 107–113. Sum.

Scjentyzm – wczoraj i dziś: debata / W. Krajewski [et al.] – Zag. Naukozn. 2000 z. 2/3 s. 261–347.

Skarbek J.: Scjentyzm – jego istota, obrona, krytyka. – *Zag. Naukozn.* 2000 z. 2/3 s. 219–233.

Słomski W.: Między nauką a nie nauką. – *Nowa Kryt.* 11 (2000) s. 77–93. [Rozważania K. Poppe-ra].

Sojak R.: Konsekwentna niewspółmierność: uwagi na marginesie „sprawy Alana Sokala”. – *Prz. Filoz.* 2000 nr 1 s. 109–129. Sum. [Dot. pracy: „Impostures intellectuelles. Postmodern intellectuals’ abuse of science”].

Strawiński W.: Odmiany scjentyzmu. – *Filoz. Nauki* 1999 nr 1/2 s. 43–50. Sum.

Tuchańska B.: Opozycja kultury i natury a problem historyczności nauki. – *Filoz. Nauki* 1998 nr 3/4 s. 95–112. Sum. [Poglądy Josepha Margolisa].

Zamecki S.: Historia dziedziny „nauka”. – *Zag. Naukozn.* 2000 z. 2/3 s. 151–165. Sum.

Logika i metodologia.
Semiotyka
(Logic. Methodology. Semiotics)

Brożyna A.: Definicja dejktytyczna jako sposób nadawania znaczeń wyrażeniom. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 41–59. Sum.

Bytniewski P.: Genealogia dyskursu: problemy niehermeneutycznej koncepcji rozumienia. Lublin: Wydaw. UMCS, 2000 – 237 s.

Czernecka B.: Intuicjonistyczna logika zdań a inne rachunki zdaniowe w ujęciu niektórych autorów. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 89–109. Sum.

Czernecka B.: Zagadnienie nicobowiązywalności prawa wyłączonego środka w intuicjonistycznym rachunku zdań. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 111–132. Sum.

Filozofia i logika: w stronę Jana Woleńskiego. Red. J. Hartman. Kraków: „Aureus”, 2000 – 468 s. [Księga pamiątkowa ku czci Jana Woleńskiego].

Garbacz P.: Logika zdań – jedna czy wiele. Lublin: Red. Wydaw. KUL, 2000 – 167 s.

Hissette R.: Des remaniements dans une édition incunable des commentaires moyens d’Averroès sur la „Logica Vetus”. – *Stud. Mediew.* 34/35 (1999/2000) s. 93–99.

Kiczuk S.: Przedmiot logiki formalnej w ujęciu Józefa M. Bocheńskiego. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 69–87. Sum.

Kulicki P.: Logika programowania a sylogistyka Arystotelesa. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 233–237. Sum.

Kulicki P.: Modele dla sylogistyki Arystotelesa w dziedzinie dwuelementowej. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 239–242. Sum.

Lukasiewicz J.: Logika i metafizyka: miscellanea. Red. J. J. Jadacki. Warszawa: Wyd. Filoz. i Socjol. Uniw. Warsz., 1998 – XII, 575 s. (Bibliothèque des Philosophes / Société des Sciences et des Lettres de Varsovie; 1).

Lukasiewicz J.: Z „Elementów logistyki”: [fragm.] – *Filoz. Nauki* 1998 nr 3/4 s. 179–206.

Olszewski A.: Elementy historii powstania „Tezy Churcha”. – *Tar. Stud. Teol.* 19 (2000) z. 1 s. 67–72. Sum.

Olszewski A.: Jak uczyć logiki? – *Zag. Filoz. Nauce* 26 (2000) s. 111–114.

Olszewski A.: Teza Churcha o twierdzeniu Gödla. – *Zag. Filoz. Nauce* 26 (2000) s. 59–65.

Piętka D.: Pojęcie racjonalności zawodnych sposobów wnioskowania w ujęciach Kazimierza Ajdukiewicza i Stanisława Kamińskiego. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 61–75. Sum.

Poczobut R.: Grahama Priesta parakonsystentna metafizyka zmiany. – *Filoz. Nauki* 1998 nr 3/4 s. 57–75. Sum.

Siemianowski A.: Metodologia tradycyjna a metodologia historyczno-socjologiczna. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 3 s. 107–129.

Sokolowski K.: Ideologia a metafizyk. – *Slup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 229–239.

Surowik D.: Kilka uwag o zbiorach rozmytych i logice rozmytej. – *Zesz. Nauk. WSZIP Łomża* 2000 nr 2 s. 33–47.

Suszko R.: Odrzucenie aksjomatu Fregego i reifikacja sytuacji. Lublin: Wydaw. UMCS, 2000 – 92 s. (Stany Rzeczy, Sytuacje, Zdarzenia; t. 6).

Wojtysiak J.: Metafizyka w logice. – *Filoz. Nauki* 1999 nr 1/2 s. 51–76. Sum.

Wojtysiak J.: Próba reinterpretacji (neo)tomistycznej koncepcji sądu egzystencjalnego. – *Rocz. Filoz.* 1998/1999 z. 1 s. 221–231. Sum.

Psychologia
(Psychology)

- Barbaszyński D.:** Doświadczenie religijne – źródła i przejawy fenomenalne. – *Kult. i Eduk.* 2000 nr 1/2 s. 8–18.
- Benisz H.:** Holistyczna filozofia życia jako profi-laktyka antystresowa. – *Wychow. Fiz. Sport* 2000 nr 3 s. 91–100. Sum.
- Bibliografia** prac Janusza Reykowskiego. – *Stud. Psychol.* 1999 z. 2 s. 231–235.
- Błocian I.:** Automatyzm nieświadomości: wcześ-na twórczość Carla Gustava Junga (1902–1912). – *Nowa Kryt.* 11 (2000) s. 65–76.
- Boski P.:** Co stałe a co zmienne w dorobku nau-kowym Janusza Reykowskiego. – *Stud. Psychol.* 1999 z. 2 s. 11–34. Sum.
- Caban J.:** Biologiczne determinanty zachowań człowieka. – *Zesz. Nauk. WSHE Łódź* 1999 nr 1 s. 15–20.
- Choińska B.:** Rozwój świadomości: Freud i Wil-ber. – *Stup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 115–123.
- Fromm E.:** A letter from Erich Fromm to Jan Strzelecki. – *Dialog. a. Univers.* 2000 nr 5/6 s. 175–176.
- Fromm E.:** Psychoanaliza a religia. Przel. J. Karłowski; słowo wst. M. Chałubiński. Poznań: „Rebis”, 2000 – 155 s.
- Fromm E.:** Zerwać okowy iluzji: moje spotkania z myślą Marksa i Freuda. Przel. J. Karłowski; słowo wst. M. Chałubiński. Poznań: „Rebis”, 2000 – 243 s.
- Hetmański M.:** Umysł a maszyny: krytyka obli-czeniowej teorii umysłu. Lublin: Wydaw. UMCS, 2000 – 223 s.
- Historia** psychologii polskiej w autobiografiach. Red. T. Rzepa. Cz. 4. Szczecin: Uniw. Szczec., 2000 – 193 s. (Historia Nauki Polskiej w Auto-biografiach; t. 6).
- McGraw J. G.:** Samotność: studium psychologicz-ne i filozoficzne. Tł. z jęz. ang. A. Hankała. War-szawa: Pol. Tow. Higieny Psych., 2000 – 134 s.
- Nawrocki A.:** Jaka przyszłość dla psychoanalizy? – *Zesz. Nauk. WSPS Pr. Kated. Nauk Społ.* 3 (2000) s. 38–49.
- Nowak A. J.:** Identyfikacja postaw. Lublin: Red. Wydaw. KUL, 2000 – 249 s.
- Rutkowski M.:** Pragnienia jako motywy. – *Nowa Kryt.* 10 (1999) s. 153–177.
- Strzelecka J.:** Prophecy and psychoanalysis. Tł. z pol. – *Dialog. a. Univers.* 2000 nr 5/6 s. 173–174. [E. Fromm i J. Strzelecki].
- Szalek P.:** Feminizm a psychoanaliza: wybrane zagadnienia psychologii kobiety w koncepcjach Zygmunta Freuda i Melanii Klein. – *Świat Psy-choanal.* 1999 nr 2 s. 116–143.
- Szewczyk W.:** Psychologiczna problematyka przebaczenia. – *Tar. Stud. teol.* 19 (2000) z. 1 s. 85–95. Zsfg.
- Antropologia filozoficzna (Philo-sophical anthropology)
- Drwięga M.:** Charles Taylor w poszukiwaniu źródeł podmiotowości. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 2 s. 147–158.
- Halaczek B.:** Man between biological and the-ological thinking. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 186–192.
- Janczur E.:** Społecznie uznawany ideał człowie-ka wartościowego. – *Paedag. Christ.* 3 (1999) s. 39–46.
- Kowalczyk S.:** Wolność naturą i prawem czło-wieka: indywidualny i społeczny wymiar wolno-ści. Sandomierz: Wydaw. Diecezjalne, 2000 – 214 s.
- Kozłowski R.:** Człowiek jako “egzystencja dra-matyczna”: (z filozofii człowieka ks. Józefa Ti-schnera). – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 3 s. 5–25.

Maryniarczyk A.: Czym jest ludzka wolność? – *Paedag. Christ.* 3 (1999) s. 5–18.

Mejbaum W.: Ludzie i ludzkie światy subiektywne: tło epistemologiczne. Szczecin: Wydaw. Nauk. US, 2000 – 143 s. (Rozprawy i Studia / Uniwersytet Szczeciński; t. 353).

Morciniec P.: Podstawy etycznej refleksji nad tożsamością osobową: perspektywa analitycznej teorii umysłu. – *Rocz. Teol. (Lub.)* 2000 z. 3 s. 139–158. Sum.

Paluchowski W.: Filozofia człowieka u Dantego: próba rekonstrukcji na podstawie pism Konstantego Michalskiego. Kraków: Wydaw. Nauk. PAT, 2000 – 237 s. (Rozprawy habilitacyjne / Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie; nr 18).

Smolka B.: Główne aspekty rozumienia problematyki relacyjności osoby ludzkiej w europejskiej myśli filozoficznej. – *Quaest. Sel.* 10 (2000) s. 45–53. Zsfg.

Sobkowiak J. A.: Koncepcja osoby jako „podmiotu” i „miejsca” moralności wedłu Paula Ricoeura. – *Stud. Theol. Vars.* 2000 nr 1 s. 157–183. Sum.

Stokłosa T.: Człowiek, śmierć, samorealizacja. – *Nowa Kryt.* 11 (2000) s. 137–150.

Tajemnica osoby ludzkiej: antropologia Edyty Stein. Tł. i oprac. J. Machnac. Wrocław: „Tum”, 1999 – 150 s.

Wysocka G. T.: O wolności dającej poczucie bycia człowiekiem [oraz] O wolności dającej poczucie spełnienia swego istnienia. – *Acta UNC Socjol. Wychow.* 14 (2000) s. 95–117.

Aksjologia (Axiology)

Borowski H.: Potrzeby wartości. Lublin: Wydaw. Polit. Lub., 1999 – 163 s.

Gogacz M.: Głosa do tematu cnót. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 139–143.

Jonkisz A.: Formalna teoria wartości. – *Filoz. Nauki* 1998 nr 3/4 s. 121–132. Sum.

Mysiek W.: Wartości chrześcijańskie w kontekście współczesnych problemów społecznych w Polsce. – *Slup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 161–171.

Etyka i teoria postępowania (Ethics)

Andrzejuk A.: Prawda o dobru: problem filozoficznych podstaw etyki tomistycznej. Warszawa: Wydaw. Univ. Kard. S. Wyszyńskiego, 2000 – 367 s.

Berger P. L.: Etyka społeczna w postsocjalistycznym świecie. Tł. z ang. – *Teraż. Człow. Eduk.* 2000 nr 3 s. 7–18.

D’Agostino F.: Sprawiedliwość między indywidualizmem a solidarnością. Tł. – *Communio* 2000 nr 5 s. 78–90.

Dobroczyński B.: Bezdroża wolności. – *Paedag. Christ.* 3 (1999) s. 19–28.

Dralus D.: Krytyka Oświecenia w filozofii moralności Alasdaira MacIntyre’a. – *Nowa Kryt.* 11 (2000) s. 113–135.

Galewicz W.: Arystoteles o nieopanowaniu i nieodporności. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 3 s. 27–38.

Galewicz W.: Sokrates i Kirke: sceny z etyki antycznej. Kraków: Wydaw. Liter., 2000 – 225 s.

Holówka J.: E pluribus unum. – *Prz. Filoz.* 2000 nr 1 s. 149–157. [Teoria sprawiedliwości Klemensa Szaniawskiego].

Konstańczak S.: Ponowoczesne spory wokół kodeksów etycznych. – *Slup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 125–143.

Leibold G.: Johannes Duns Scotus: Praxis und Wille: Gibt es bei Scotus eine philosophische Ethik? – *Stud. Mediev.* 34/35 (1999/2000) s. 163–173.

Mroczkowski I.: Zło w ujęciu Paula Ricoeura. – *Rocz. Teol. (Lub.)* 2000 z. 3 s. 31–45. Sum.

Olech M.: Ija Lazari-Pawlowska jako moralista. – *Stup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 145–159.

Pluta O.: Die Frage nach der "felicitas humana" bei Marsilius von Inghen. – *Stud. Mediew.* 34/35 (1999/2000) s. 175–190.

Sanz J. M. Y.: Moralność cnót czy moralność obowiązków? Tł. – *Communio* 2000 nr 5 s. 3–25.

Schuld, Gewissen, Melancholie: Akten des deutsch–pölnischen Symposiums, Warschau, Oktober 1997. Bearb. P. Dybel. Warszawa: IFiS PAN, 2000 – 284 s.

Szabala H.: Niepokoje egzystencjalne Tadeusza Kielanowskiego. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 3 s. 173–189. [Deontologia lekarska].

Taylor Ch.: Kilka refleksji na temat solidarności. Tł. – *Znak* 2000 nr 8 s. 22–34. [Etyka solidarności w ujęciu J. Tischnera]

Wieland G.: Albertus Magnus und die Frage nach dem menschlichen Glück. – *Stud. Mediew.* 34/35 (1999/2000) s. 117–127.

Estetyka i filozofia sztuki (Aesthetics. Philosophy of art)

Barański J.: Intelektualizm estetyczny jako estetyka rekonstrukcji poznawczych aspiracji dzieł sztuki. – *Nowa Kryt.* 11 (2000) s. 95–112.

Książek A.: Czym jest sztuka?: rozważania na temat definicji sztuki. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 2 s. 87–111.

Loska K.: Wojna i prędkość – w stronę estetyki katastrofy – filozofia Paula Virilio. – *Principia* 26 (2000) s. 195–208.

Man P. de: Hegel o wzniosłości. Tł. z ang. [oraz polem.] **Geussw R.:** W odpowiedzi... [oraz] **Man P. de:** Odpowiedź... – *Szt. i Filoz.* 18 (2000) s. 5–40.

Ostrowicki M.: Idea koncepcyjnej teorii dzieł sztuki. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 2 s. 87–86.

Pacek K.: Teatrologia w świetle filozofii nauki. – *Acta UL Fol. Artium Lit.* 9 (2000) s. 193–212.

Wadowski J.: Piękno jako droga do doświadczenia Boga. – *Quaest. Sel.* 10 (2000) s. 55–70.

Zalewski A.: Wstęp: filozoficzne spotkania z filmem. – *Principia* 26 (2000) s. 7–20.

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych (Social philosophy. Philosophy of politics)

Kastelik D.: „Techniczność” jako forma świadomości społecznej: diagnoza współczesności u Arnolda Gehlena. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 3 s. 79–106.

Koralewski M.: Związki nauk ekonomicznych z epistemologią i filozofią nauki. – *Zesz. Nauk. Uniw. Szcz. Fol. Oecon.* 6 (1999) s. 31–47.

Leśkiewicz I., Leśkiewicz Z.: Racjonalność i cel w otoczeniu metodologicznym nauk empirycznych. – *Zesz. Nauk. Uniw. Szcz. Fol. Oecon.* 6 (1999) s. 9–30. Sum. [Dot. nauk ekonomicznych].

Łojek S.: Gruntujące pytanie polityki w myśli Straussa, Hegla i Nietzschego. – *Kwart. Filoz.* 2000 z. 3 s. 55–78.

Zabieglik S.: Filozofia polityczna i społeczna Adama Smitha. – *Zesz. Nauk. Polit. Gdan. Ekon.* 38 (2000) s. 101–123. Sum.

Filozofia państwa i prawa (Philosophy of law)

Chmielewski A.: Sfery sprawiedliwości. – *Nowa Kryt.* 10 (1999) s. 23–48.

Kleszcz R.: Co to znaczy „sprawiedliwość”? – *Filoz. Nauki* 1999 nr 1/2 s. 31–41. Sum.

Kość A.: Pojęcie „natury rzeczy” we współczesnej filozofii prawa. – *Prawo Adm. Kość.* 2000 nr 2/3 s. 35–42. Zsfğ.

Plużański T.: Prawo i filozofia. – *Zesz. Nauk. WSHP Warsz. Ser. Prawo* 1 (1999) s. 21–29.

Woleński J.: Duch czasów nowożytnych: wiek XVII i XVIII. – *Prawo i Życie* 2000 nr 9 s. 48–50.

Filozofia kultury
(Philosophy of culture)

Chyla W.: Kultura audiowizualna: nowa zdematerializowana odmiana Heideggerowskiego „Ge-Stell”, a także nowa odmiana Nietzscheańskiego „nihilizmu” i „śmierci Boga”. – *Stud. Filozof. 19* (1998) s. 153–163.

Filozofia wychowania
(Philosophy of education)

Andrukowicz W.: Sokrates a edukacja ponowoczesna. – *Zesz. Nauk. Univ. Szcz. Pr. Inst. Pedagog.* 3 (1999) s. 5–11. Zsfg.

Futyma S.: Antropologiczne konteksty edukacji współczesnej czyli w stronę nowego humanizmu. – *Acta UNC Socjol. Wychow.* 14 (2000) s. 119–129.

Nowacka U.: Uwarunkowania filozoficzne współczesnego podejścia do kształcenia. – *Pr. Nauk. WSP Częst. Wychow. Tech.* 3 (1999) s. 241–249. Sum.

Pyrzyk I.: Prawda w rozumieniu fenomenologicznym jako podstawowa wartość procesu edukacji. – *Kult. i Eduk.* 2000 nr 1/2 s. 63–69.

Szyszkó-Bohusz A., Pasterniak W.: Nowa filozofia człowieka i nowa pedagogika. – *Dydak. Lit.* 20 (2000) s. 13–29.

Witkowski L.: Education and the universal challenge of „border”: the lesson of Bakhtin. – *Dialog. a. Univers.* 2000 nr 5/6 s. 147–171.

Filozofia historii
i nauk historycznych
(Philosophy of history)

Grzegorzeczek A.: Moralistyczna wizja dziejów. – *Ethos* 2000 nr 3 s. 102–112.

Sitek R.: Filozofia versus historia. – *Opcje* 2000 nr 5 s. 61–64.

Filozofia przyrody
i nauk przyrodniczych
(Philosophy of nature)

Agazzi E.: Filozofia przyrody: nauka i kosmologia. [Fragm. książki]. Tł. – *Zag. Filoz. Nauce* 26 (2000) s. 21–26.

Dolęga J. M.: Z zagadnień filozofii nauk ekologicznych. – *Stud. Teol.* 18 (2000) s. 295–306.

Heller M.: Nowa filozofia przyrody. – *Zag. Filoz. Nauce* 26 (2000) s. 27–37.

Kłoskowski K.: Dokąd ewolucjo – dokąd kreacja?: [fragm. książki]. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 90–104.

Kuźnicki L.: Wkład ks. prof. dr hab. Kazimierza Kłoskowskiego do poznania struktury współczesnego ewolucjonizmu i hipotez powstania życia. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 439–446.

Łukasik A.: Atom: od greckiej filozofii przyrody do nauki współczesnej. Lublin: Wydaw. UMCS, 2000 – 237 s.

Mączka J.: Pojęcie emergencji a determinizm w biologii: analiza poglądów Joachima Metalmana. – *Zag. Naukozn.* 2000 z. 2/3 s. 185–194. Sum.

Metallmann J.: Determinizm w biologii. Oprac. J. Mączka. – *Zag. Filoz. Nauce* 26 (2000) s. 89–99.

Rensenbrink J.: The meaning of evolution for the human species and for a planetary federation of life. – *Dialog. a. Univers.* 2000 nr 7/8 s. 137–150.

Filozofia matematyki
(Philosophy of mathematics)

Dadaczyński J.: Antynomie teoriomnogościowe a powstanie klasycznych kierunków badania podstaw matematyki. – *Zag. Filoz. Nauce* 26 (2000) s. 38–58.

Dadaczyński J.: Filozofia matematyki Immanuela Kanta jako punkt odniesienia filozofii matematyki stowarzyszonych z klasycznymi kierunkami badań podstaw matematyki. – *Śl. Stud. Hist.-Teol.*

32 (1999) s. 23–36.

Dadaczyński J.: Filozofia matematyki w ujęciu historycznym. Tamów: „Biblos”, 2000 – 378 s.

Lemańska A.: Uwagi o przedmiocie matematyki. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 193–212.

Wójtowicz K.: Kilka uwag na temat zagadnienia „Czas a matematyka”. – *Zag. Filoz. Nauce* 26 (2000) s. 100–110.

Filozofia religii
(Philosophy of religion)

Barbaszyński D.: Doświadczenie religijne – źródła i przejawy fenomenalne. – *Kult. i Eduk.* 2000 nr 1/2 s. 8–18.

Brejdak J.: Philosophia crucis: studia Heideggera nad Apostołem Pawłem. – *Nowa Kryt.* 10 (1999) s. 125–152.

Fota M.: Analiza wątków gnoseologicznych w koncepcji religijnej Johna Henry’ego Newmana. *Cz. 2.* – *Stup. Stud. Filoz.* 2 (1999) s. 173–201.

Kondrat K.: Filozofia analityczna wobec pluralizmu religijnego. Białystok: Wydaw. Uniw. w Białymstoku, 2000 – 228 s.

Prokopski J. A.: Soren Kierkegaard – nadracjonalny paradoks wiary. – *Nowa Kryt.* 11 (2000) s. 183–200.

Ptaszek R. T.: Spór o przedmiot religii w polskiej filozofii współczesnej. – *Stud. Philos. Christ.* 2000 nr 1 s. 173–185.

Tischner J.: Wokół spraw wiary i rozumu. – *Zag. Filoz. Nauce* 26 (2000) s. 6–20.

b) Piśmiennictwo obce
(Foreign publications)

Filozofia w ogóle
(Philosophy in general)

Albert K., Jain E.: Philosophie als Form des Lebens: zur ontologischen Erneuerung der Lebensphilosophie. Freiburg/Br.: Alber, 2000 – 253 s.

DM 68,00.

Greco J.: Putting skeptics in their place: the nature of skeptical arguments and their role in philosophical inquiry. Cambridge Univ. Press, 2000 – 264 s. £ 35,00.

Hymers M.: Philosophy and its epistemic neuroses. Boulder, Col. / Oxford: Westview Press, 2000 – XI, 228 s.

„Sensus communis” in multi- and intercultural perspective: on the possibility of common judgement in arts and politics. Ed. H. Kimmerle, H. Oosterling. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2000 – 185 s. DM 39,80. (Schriften zur Philosophie der Differenz; Bd. 8).

Traduire les philosophes: actes des journées d’étude de 1992. Dir. J. Montaux, O. Bloch. Paris: Publications de la Sorbonne, 2000 – 559 s. (Philosophie; 6). Ff 250,00.

Wheeler S. C. III: Deconstruction as analytic philosophy. Cambridge Univ. Press, 2000 – 294 s. £ 30,00.

Wirklichkeit und Welterzeugung: in memoriam Nelson Goodman. Hrsg. H. R. Fischer, S. J. Schmidt. Heidelberg: Carl-Auer-Systeme Verl., 2000 – 407 s. [Materiały kongresu, Heidelberg 1998].

Die **Zukunft** des Wissens: Vorträge und Kolloquien / XVIII. Deutscher Kongreß für Philosophie, 4.–8. Oktober 1999. Hrsg. J. Mittelstraß. Berlin: Akad. Verl., 2000 – 566 s. DM 198,00.

Teksty źródłowe
i ich przekłady
(Sources and their translations)

Arnaud A.: Antoine Arnaud: textes philosophiques. Éd. D. Moreau. Paris: PUF, 2001 – 344 s. (Epiméthée). Ff 198,00.

Clave E. de: Nouvelle lumière philosophique des vrais principes et éléments de nature, et qualité d’iceux contre l’opinion commune (1641). Paris: Fayard, 2000 – 400 s. (Corpus des oeuvres de philosophie en langue française). Ff 480,00.

Duns Scotus Joannes: *Traité du premier principe = Tractatus de primo principio*. Introd. F.–X. Puttallaz. Dir. R. Imbach. Paris: Vrin, 2001 – 220 s. (Bibliothèque des textes philosophiques). Ff 165,00.

Jörn H.: *Die Metaphysik Theophrasts: Edition, Kommentar, Interpretation*. München: Saur, 2000 – 352 s. (Beiträge zur Altertumskunde; Bd. 139). DM 138,00.

Leibniz G. W.: *Die Grundlagen des logischen Kalküls = Fundamenta calculi logici*: lateinisch-deutsch. Hrsg., übers. und mit einem Komm. versehen von F. Schupp. Hamburg: Meiner, 2000 – LXXXVI, 289 s. (Philosophische Bibliothek; Bd. 525). DM 98,00.

Nicolaus de Cusa: *Gespräch über das Globuspiel = Dialogus de ludo globi*: lateinisch-deutsch. Neu übers. und mit Einf. und Anm. hrsg. von G. von Bredow. Hamburg: Meiner, 2000 – XV, 178 s. (Schriften des Nicolaus de Cusa in deutscher Übersetzung; H. 22) (Philosophische Bibliothek; Bd. 467). DM 36,00.

Historia filozofii (History of philosophy)

Albert K.: *Betrachtungen zur Geschichte der Philosophie*. T. 3: *Descartes und die Philosophie der Moderne*. Dettelbach: Röhl, 2000 – 509 s. DM 78,00.

L'Antiquité grecque au XIXe siècle: un exemplum contesté? Dir. Ch. Avlami. Paris: L'Harmattan, 2000 – 347 s. (La philosophie en commun). Ff 180,00.

Baltussen H.: *Theophrastus against the presocratics and Plato: peripatetic dialectic in the de sensibus*. Leiden: Brill, 2000 – 285 s. (Philosophia antiqua; Vol. 86). Hfl 160,87.

Battistini O.: *Les saisons de la loi. Textes traduits du grec avec la collab. de E. Trikouraki*. Paris: Klincksieck, 2000 – 248 s. Ff 240,00.

The Cambridge companion to German idealism. Ed. K. Ameriks. Cambridge Univ. Press, 2000 – 306 s. £ 37,50.

Foucault M.: *L'herméneutique du sujet: cours au Collège de France, 1981–1982*. Paris: Seuil, 2001 – 560 s. Ff 160,00.

Greisch J.: *Le cogito herméneutique: l'herméneutique philosophique et l'héritage cartésien*. Paris: Vrin, 2000 – 282 s. (Bibliothèque d'histoire de la philosophie). Ff 190,00.

Hasse D. N.: *Avicenna's De anima in the Latin West: the formation of a peripatetic philosophy of the soul 1160–1300*. London: The Warburg Institute, 2000 – X, 350 s.

Jüdische Traditionen in der Philosophie des 20. Jahrhundert. Hrsg. J. Valentin, S. Wendel. Darmstadt: Wiss. Buchges., 2000 – VI, 298 s.

Marquet J.: *Restitutions: études d'histoire de la philosophie allemande*. Paris: Vrin, 2001 – 304 s. (Bibliothèque d'histoire de la philosophie). FF 198,00.

Narbonne J.–M.: *Hénologie, ontologie, Ereignis (Plotin, Proclus, Heidegger)*. Paris: Belles Lettres, 2001 – 350 s. Ff 210,00.

The nature of melancholy: from Aristotle to Kristeva. Ed. J. Radden. Oxford Univ. Press, 2000 – 373 s. £ 23,50.

Quillet J.: *D'une cité l'autre: problèmes de philosophie médiévale*. Paris: H. Champion, 2001 – 452 s. (Études christiniennes; 5). Ff 380,00.

Współczesne kierunki filozoficzne (Contemporary philosophical trends)

Bürger P.: *Ursprung des postmodernen Denkens*. Weilerwist: Velbrück Wiss., 2000 – 190 s. DM 39,00.

Schütz–Buenaventura I.: *Globalismus contra Existentialia*. Wien: Passagen–Verl., 2000 – 355 s. DM 68,00.

Trifonas P. P.: *The ethics of writing: Derrida, deconstruction and pedagogy*. Lanham, Md / Oxford: Rowman & Littlefield, 2000 – IX, 200 s. (Culture and education series).

Monografie o filozofach
i pisarzach filozofujących
(Monographs on philosophers)

The **Cambridge** companion to Hannah Arendt. Ed. D. Villa. Cambridge Univ. Press, 2000 – 304 s. £ 37,50.

Aristotle and contemporary science. Ed. D. Sfendoni-Mentzon. Vol. 1. Bern: Lang, 2000 – XIII, 301. DM 118,00. [Materiały z kongresu w Salonikach, 1997].

Urvoy D. Averroés: les ambitions d'un intellectuel musulman. Paris: Flammarion, 2001 – 256 s. Ff 51,00.

Leifeld B. Das Denkbild bei Walter Benjamin: die unsagbare Moderne als denkbare Bild. Bern: Lang, 2000 – 294 s. DM 84,00.

Tackels B. Petite introduction à Walter Benjamin. Paris: L'Harmattan, 2001 – 142 s. (Esthétiques). Ff 90,00.

Cointet P. de. Maurice Blondel, un réalisme spirituel: introduction à la philosophie de Maurice Blondel. Toulouse: Ed. du Carmel, 2001 – 280 s. Ff 149,00.

Janz N. Globus symbolicus: Ernst Cassirer: une épistémologie de la troisième voie? Paris: Kimé, 2001 – 416 s. Ff 200,00.

Lofts S. G. Ernst Cassirer: a „repetition” of modernity. Albany: State Univ. of New York Press, 2000 – XIV, 262 s. (SUNY series in contemporary continental philosophy).

Malolo Dissaké E. Feyerabend: épistémologie, anarchisme et société libre. Paris: PUF, 2001 – 128 s. Ff 49,00.

Schmidt W. Die Geburt der Philosophie im Garten der Lüste: Michel Foucaults Archäologie des platonischen Eros. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2000 – 223 s. DM 15,00.

Bakan D. Freud et la tradition mystique juive. Paris: Payot, 2001 – 384 s. Ff 72,00.

Hume: general philosophy. Ed. D. W. D. Owen. Aldershot: Ashgate, 2000 – XIX, 516 s. (International library of critical essays in the history of philosophy).

Ameriks K. Kant and the fate of autonomy. Cambridge Univ. Press, 2000 – 351 s. £ 37,50.

Boyer A. Hors du temps: un essai sur Kant. Paris: Vrin, 2001 – 318 s. (Problèmes et controverses). Ff 180,00.

Eidam H. Dasein und Bestimmung: Kants Grund-Problem. Berlin: de Gruyter, 2000 – VIII, 421 s. (Kantstudien: Ergänzungshefte; 138). DM 168,00.

Kant actuel: hommage à Pierre Laberge. Dir. F. Duchesneau, G. Lafrance, C. Piché. Paris: Vrin, 2001 – 303 s. (Analytiques; 12). Ff 168,00.

Malibabo B. Kants Konzept einer kritischen Metaphysik der Sitten. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2000 – 241 s. (Epistemata: Reihe Philosophie; Bd. 266). DM 68,00.

Eriksen N. N. Kierkegaard's category of repetition: a reconstruction. Berlin: de Gruyter, 2000 – VII, 182 s. (Kierkegaard studies: Monograph series; 5).

Sanford S. The metaphysics of love: gender and transcendence in Levinas. New Brunswick, NJ: Athlone Press, 2000 – VII, 179 s.

The **face** of the Other and the trace of God: essays on the philosophy of Emmanuel Levinas. ed. J. Bloechl. New York: Fordham Univ. Press, 2000 – XVI, 315 s. (Perspectives in continental philosophy; no 10).

Gilson B. L'apport de Locke à la philosophie générale et politique. Paris: Vrin, 2000 – 186 s. (Bibliothèque d'histoire de la philosophie). Ff 160,00.

Didier H. Raymond Lulle. Paris: Desclée De Brouwer, 2001 – 180 s. Ff 115,00.

Fritz Th. Eine Philosophie inkarnierter Vernunft: Studie zur Entfaltung von Maurice Merleau-

Pontys Denken. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2000 – 204 s. (Epistemata: Reihe Philosophie; Bd. 268). DM 48,00.

Gély R.: Le genèse du sentir: essai sur Merleau-Ponty. Bruxelles: Ousia, 2000 – 213 s. Ff 116,00.

Müller-Lauter W.: Nietzsche Interpretationen. 3: Heidegger und Nietzsche. Berlin: de Gruyter, 2000 – XVII, 386 s. DM 138,00.

Nietzsche-Handbuch: Leben – Werk – Wirkung. Hrsg. H. Ottmann. Stuttgart: Metzler, 2000 – XIII, 561 s. DM 78,00.

Nietzsche's postmoralism: essays on Nietzsche's prelude to philosophy's future. Ed. R. Schacht. Cambridge Univ. Press, 2000 – 296 s.

Safranski R.: Nietzsche: Biographie seines Denkens. München: Hanser, 2000 – 398 s. DM 49,80.

Weimarer Nietzsche-Bibliographie. Bearb. von S. Jung. Bd. 1: Primärliteratur 1867–1998. Stuttgart: Metzler, 2000 – XVI, 517 s. (Personalbibliographien zur neueren deutschen Literatur; Bd. 4). DM 268,00.

Böhme G.: Platons theoretische Philosophie. Stuttgart: Metzler, 2000 – 391 s. DM 78,00.

Dixsaut M.: Études platoniciennes. 1: Platon et la question de la pensée. Paris: Vrin, 2000 – 330 s. (Bibliothèque d'histoire de la philosophie). Ff 98,00.

Hacohen M. H.: Karl Popper, the formative years, 1902–1945: politics and philosophy in interwar Vienna. Cambridge Univ. Press, 2000 – XIII, 610 s.

Dosse F.: Paul Ricoeur, les sens d'une vie. Paris: La Découverte, 2001 – 792 s. Ff 140,00.

Coorebyter V.: Sartre face à la phénoménologie et de la transcendance de l'égo. Bruxelles: Ousia, 2000 – 696 s. Ff 260,00.

Person und Wert: Schelers "Formalismus" –

Perspektiven und Wirkungen. Hrsg. Ch. Bernes. Freiburg/Br.: Alber, 2000 – 308 s. (Phänomenologie; 2, Kontexte; Bd. 9). DM 74,00.

Georg Simmel in Wien: Texte und Kontexte aus dem Wien der Jahrhundertwende. Hrsg. D. Frisby. Wien: WUV, 2000 – 381 s. DM 41,00.

Saint-Sernin B.: Whitehead, un univers en essai. Paris: Vrin, 2000 – 208 s. (Analyse et philosophie). Ff 140,00.

Lampert Th.: Wittgensteins Physikalismus: die Sinnesdatenanalyse des „Tractatus logico-philosophicus“ in ihrem historischen Kontext. Paderborn: Mentis, 2000 – 348 s. DM 88,00.

Ontologia i metafizyka
(Ontology. Metaphysics)

Conche M.: Présence de la nature. Paris: PUF, 2001 – 264 s. Ff 128,00.

Guz T.: Der Zerfall der Metaphysik: von Hegel zu Adorno. Bern: Lang, 2000 – 297 s. (Moraltheologie – Anthropologie – Ethik; Bd. 4). DM 79,00.

La métaphysique, son histoire, sa critique, ses enjeux: actes du XXVIIe congrès de l'Association de philosophes de langue française (ASPLF), Québec, 18–22 août 1998. Éd. L. Langlois, J.-M. Narbonne. Paris: Vrin, 2000 – X, 1097 s. Ff 350,00.

Moral responsibility and ontology. Ed. A. van den Beld. Dordrecht: Kluwer, 2000 – VI, 226 s. (Library of ethics and applied philosophy; v. 7).

Müller H.-G.: Die philosophische Philosophie: Feng Youlans neue Metaphysik. Wiesbaden: Harrasowitz, 2000 – XV, 310 s. (Opera Sinologica; 6). DM 174,00.

Parsons T.: Indeterminate identity: metaphysics and semantics. Oxford: Clarendon Press, 2000 – 221 s. £ 30,00.

Filozofia języka
(Philosophy of language)

Koch W.: Über Bedingung und Möglichkeit

sprachlicher Bezugnahme auf Empfindungen: eine Kritik von Ludwig Wittgensteins Auffassung über das Verhältnis von Empfindung, Empfindungswort und Empfindungskorrelat. Bern: Lang, 2000 – 154 s. DM 54,00.

Pragmatic meaning and cognition. Ed. S. S. A. Marmaridou. Amsterdam: Benjamins Pub. Co., 2000 – XII, 322 s. (Pragmatics & beyond. New series; 72).

Teoria poznania
(Epistemology)

Chart D. A.: A theory of understanding: philosophical and psychological perspectives. Aldershot: Ashgate, 2000 – 188 s. £ 35,00.

Maasen S., Weingart P.: Metaphors and the dynamics of knowledge. London: Routledge, 2000 – 185 s. (Routledge studies in social and political thought).

Miscevic N.: Rationality and cognition: against relativism – pragmatism. Toronto: Univ. of Toronto Press, 2000 – X, 325 s. (Toronto studies in philosophy)

Nancy J.-L.: La pensée dérobée. Paris: Galilée, 2001 – 189 s. Ff 175,00.

Historia i filozofia nauki
(History and philosophy of science)

Caruana L.: Holism and the understanding of science: integrating the analytical, historical and sociological. Aldershot: Ashgate, 2000 – VIII, 173 s. (Ashgate new critical thinking in philosophy).

Conry Y.: L'évolution créatrice d'Henri Bergson: investigations critiques. Paris: L'Harmattan, 2000 – 328 s. (Epistémologie et philosophie des sciences). Ff 170,00.

Counet J.-M.: Mathématique et dialectique chez Nicolas de Cuse. Paris: Vrin, 2001 – 456 s. (Études de philosophie médiévale). Ff 240,00.

Freeland G., Coronas A.: 1543 and all that: ima-

ge and word, change and continuity in the proto scientific revolution. Dordrecht: Kluwer, 2000 – XV, 404. (Australasian studies in history and philosophy of science; v. 13).

Glazebrook T.: Heidegger's philosophy of science. New York: Fordham Univ. Press, 2000 – XII, 278 s. (Perspectives in continental philosophy; no 12).

Kremer-Marietti A.: La symbolicit  ou Le problème de la symbolisation. Paris: L'Harmattan, 2001 – 232 s. (Epist mologie et philosophie des sciences). Ff 130,00.

Maimonides and the sciences. Eds. R. S. Cohen, H. Levine. Dordrecht: Kluwer, 2000 – XV, 251 s. (Boston studies in the philosophy of science; v. 211).

Martens R.: Kepler's philosophy and the new astronomy. Princeton Univ. Press, 2000 – XII, 201 s.

Midgley M.: Science and poetry. New York: Routledge, 2000 – X, 210 s.

Pearl J.: Causality: models, reasoning and inference. Cambridge Univ. Press, 2000 – XVI, 384 s.

The **philosophy of science:** a collection of essays. Ed. L. Sklar. Vol. 1–4. London: Garland, 2000 – kilka liczbowa . (Readings in philosophy).

Ritchie A. D.: Scientific method: an inquiry into the character and validity of natural laws. London: Harcourt, 2000 – VIII, 204 s. (International library of psychology, philosophy, and scientific method).

Scientific controversies: philosophical and historical perspectives. Eds. P. Machamer, M. Pera, A. Baltas. Oxford Univ Press (USA), 2000 – 278 s. £ 32,50.

Vuillemin J.: Mathématiques pythagoriciennes et platoniciennes. Paris: A. Blanchard, 2001 – VIII, 152 s. (Sciences dans l'histoire). Ff 170,55.

Wissenschaft und Zukunft: Beiträge der Wis-

senschaften zur Bewältigung globaler Krisen. Hrsg. G. Magerl. Wien: Böhlau, 2000 – X, 224 s. (Wissenschaft – Bildung – Politik; Bd. 4). DM 58,00.

Zahar E.: Essai d'épistémologie réaliste. Paris: Vrin, 2000 – 188 s.

Logika i metodologia.

Semiotyka

(Logic. Methodology. Semiotics)

L' argumentation: droit, philosophie et sciences sociales. Dir. P. Livet. Sainte-Foy (Québec, Canada): Presses de l' Université Laval, 2000 – 214 s. Ff 110,00.

Bedeutung?: für eine transdisziplinäre Semiotik. Hrsg. E. Waniek. Wien: Turia u. Kant, 2000 – 283 s. DM 42,00.

Beiträge zum Satz vom Widerspruch und zur aristotelischen Prädikationstheorie. Hrsg. N. Offenberger, M. Skarica. Hildesheim: Olms, 2000 – VII, 377 s. (Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik; Bd. 8). DM 78,00.

Carsetti A.: Functional models of cognition: self-organizing dynamics and semantic structures in cognitive systems. Dordrecht: Kluwer, 2000 – 307 s. (Theory and decision library. Series A; v. 27).

Franzen H., Scheffler U.: Logik: kommentierte Aufgaben und Lösungen. Berlin: Logos-Verl., 2000 – VI, 177 s. (Logische Philosophie; Bd. 6). DM 29,00.

Gillies D.: Philosophical theories of probability. London: Routledge, 2000 – 223. £ 45,00.

Goeres R.: Die Entwicklung der Philosophie Ludwig Wittgensteins: unter besonderer Berücksichtigung seiner Logikkonzeptionen. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2000 – 382 s. (Epistemata: Reihe Philosophie; Bd. 279). DM 86,00.

Kung, Wei-cheng: Logische Notwendigkeit und grammatische Regeln: zur Klärung ihres Verhältnisses ohne Konventionalismus oder linguistische

Theorie der notwendigen Wahrheit. Bern: Lang, 2000 – 242 s. DM 69,00.

New essays on the A priori. Eds. P. Boghossian, Ch. Peacocke. Oxford Univ. Press, 2000 – 478 s. £ 45,00.

Scherb J. L.: Anselms philosophische Theologie: Programm – Durchführung – Grundlagen. Stuttgart: Kohlhammer, 2000 – 315 s. (Münchener philosophische Studien; Bd. 15). DM 68,95.

Topik und Rhetorik: ein interdisziplinäres Symposium. Hrsg. Th. Schirren, G. Veding. Tübingen: Niemeyer, 2000 – XXXI, 766 s. (Rhetorik-Forschungen; Bd. 13). DM 352,00.

Psychologia

(Psychology)

Chart D. A.: A theory of understanding: philosophical and psychological perspectives. Aldershot: Ashgate, 2000 – 188 s. £ 35,00.

Depner M.: Der Kontakt. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2000 – 198 s. DM 48,00.

Gebhard-Jansen K.: Integrative Religiosität: Entwicklung und empirische Überprüfung eines Religionskonstrukts im Hinblick auf ein psychologisches Konzept positiver Utopie. Regensburg: Roderer, 2000 – 360 s. DM 56,00.

Kremer-Marietti A.: La symbolicit  ou Le problème de la symbolisation. Paris: L'Harmattan, 2001 – 232 s. (Epist mologie et philosophie des sciences). Ff 130,00.

Lacan J.: Les séminaires de Jacques Lacan (1953–1963). Comment. M. Safouan. Paris: Fayard, 2001 – 250 s. Ff 80,00.

The nature of melancholy: from Aristotle to Kristeva. Ed. J. Radden. Oxford Univ. Press, 2000 – 373 s. £ 23,50.

Postmodern psychologies, societal practice, and political life. Eds. J. R. Morss, L. Holzman. London: Routledge, 2000 – X, 216 s. [Materia³y konferencij].

Antropologia filozoficzna
(Philosophical anthropology)

Akerma K.: Verebben der Menschheit?: Neganthropie und Anthropozidee. Freiburg/Br.: Alber, 2000 – 392 s. (Alber Reihe praktische Philosophie; Bd. 67). DM 84,00.

Heath G.: The self and communicative theory. Aldershot: Ashgate, 2000 – VI, 184 s. (Avebury series in philosophy).

Hosang M.: Der integrale Mensch = Homo sapiens integralis. Gladenbach (Hessen): Hinder u. Deelmann, 2000 – 224 s. [Rozprawa habil. Univ. Humboldta]. DM 32,00.

Kupczak J.: Destined for liberty: the human person in the philosophy of Karol Wojtyła / John Paul II. Washington, DC: Catholic Univ. of America Press, 2000 – XXIII, 169 s.

Kutschera F. von: Die großen Fragen: philosophisch–theologische Gedanken. Berlin: de Gruyter, 2000 – X, 348 s. DM 39,80.

Loizou A.: Time, embodiment and the self. Aldershot: Ashgate, 2000 – VIII, 113 s. (Ashgate new critical thinking in philosophy).

Mall R. A.: Mensch und Geschichte: wider die Anthropozentrik. Darmstadt: Wiss. Buchges., 2000 – X, 208 s. DM 74,00.

O'Connor T.: Persons and causes: the metaphysics of free will. Oxford Univ. Press (USA), 2000 – 135 s. £ 26,50.

O'Shaughnessy B.: Consciousness and the world. Oxford Univ. Press, 2000 – 714 s. £ 35,00.

Szynka P.: Das Prinzip Kommunikation: eine philosophische Reflexion über das Bleibende im Wandel. Hamburg: Kovač, 2000 – 206 s. (Schriftenreihe Communicatio: Bd. 3). DM 143,20.

Aksjologia
(Axiology)

Carr C. L.: On fairness. Aldershot: Ashgate, 2000 – VII, 132 s. (Ashgate new critical thinking

in philosophy).

Konrad M.: Werte versus Normen als Handlungsgründe. Bern: Lang, 2000 – 270 s. DM 82,00.

Etyka i teoria postępowania
(Ethics)

Analytische Philosophie der Liebe. Hrsg. D. Thoma. Paderborn: Mentis, 2000 – 233 s.

Andersen S.: Einführung in die Ethik. Übers. aus dem Dän. von I. Oberborbeck. Berlin: de Gruyter, 2000 – XII, 333 s. (De–Gruyter Studienbuch). DM 39,00.

Bioethics: ancient themes in contemporary issues. Eds. M. G. Kuczewski, R. M. Polansky. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000 – XIII, 304 s.

Burckhart H.: Erfahrung des Moralischen. Hamburg: Kovač 11, 2000 – 207 s. (Schriftenreihe Boethiana; Bd. 45). DM 143,20.

Canto–Sperber M.: L'inquiétude morale et la vie humaine. Paris: PUF, 2001 – 304 s. Ff 148,00.

Denham A. E.: Metaphor and moral experience. Oxford Univ. Press, 2000 – 376 s. £ 40,00.

Devine Ph. E.: Natural law ethics. London: Greenwood Press, 2000 – XIII, 202 s. (Contributions in philosophy; no 72).

Diamantides M.: The ethics of suffering: modern law, philosophy and medicine. Aldershot: Ashgate, 2000 – XII, 196 s. (Ashgate studies in applied ethics).

Dictionnaire d'éthique et de philosophie morale. Dir. M. Canto–Sperber. Paris: PUF, 2001 – 1744 s. Ff 980,00.

Éthique et transplantation d'organes. Dir. J. F. Collange. Paris: Ellipses–Marketing, 2000 – 193 s. Ff 190,00.

L'éthique environnementale. Dir. P. Acot, A. Fagot–Largeault. Chilly Mazarin (Essonne); Sciences en situation, 2000 – 169 s. Ff 99,00.

Fairfield P.: Moral selfhood in the liberal tradition: the politics of individuality. Toronto: Univ. of Toronto Press, 2000 – VI, 278 s. (Toronto studies in philosophy).

Globales Ethos: Wittgensteins Sprachspiele interkulturellen Moral und Religion. Hrsg. W. Lütterfelds, Th. Mohrs. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2000 – 222 s. DM 48,00.

Grassin M.: Le nouveau-né entre la vie et la mort: éthique et réanimation. Paris: Desclée De Brouwer, 2001 – 220 s. Ff 150,00.

Hallich O.: Richard Hares Moralphilosophie: metaethische Grundlagen und Anwendung. Freiburg/Br.: Alber, 2000 – 196 s. DM 58,00.

Lewis D.: Papers in ethics and social philosophy. Cambridge Univ. Press, 2000 – IX, 255 s. (Cambridge studies in philosophy).

Lockhart T.: Moral uncertainty and its consequences. Oxford Univ. Press (USA), 2000 – 211. £ 33,50.

Moral relativism: a reader. Eds. P. Moser, Th. Carson. Oxford Univ. Press (USA), 2000 – 337 s. £ 37,99.

Moral responsibility and ontology. Ed. A. van den Beld. Dordrecht: Kluwer, 2000 – VI, 226 s. (Library of ethics and applied philosophy; v. 7).

Rhonheimer M.: Natural law and practical reason: a Thomist view of moral autonomy. New York: Fordham Univ. Press, 2000 – XXII, 620 s. (Moral philosophy and moral theology; no 1).

Riel G. van: Pleasure and the good life: Plato, Aristotle, and the Neoplatonists. Leiden: Brill, 2000 – X, 207 s. (Philosophia antiqua; v. 85).

Sein und Sollen, die Ethik des Nikolaus von Kues: Akten des Symposions in Trier vom 15. bis 17. Oktober 1998. Hrsg. K. Kremer, K. Reinhardt. Trier: Paulinus, 2000 – XVIII, 308 s. (Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cusanus-Gesellschaft; 26).

Estetyka i filozofia sztuki
(Aesthetics. Philosophy of art)

Carroll N.: Theories of art today. Madison: Univ. of Wisconsin Press, 2000 – VI, 268 s.

Diaconu M.: Blickumkehr: mit Martin Heidegger zu einer rationalen Ästhetik. Bern: Lang, 2000 – 341 s. (Reihe der Österreichischen Gesellschaft für Phänomenologie; Bd. 4). DM 89,00.

Fricke H.: Gesetz und Freiheit: eine Philosophie der Kunst. München: Beck, 2000 – 274 s. DM 39,80.

Holz H.: Musikphilosophie: Essay: einige Überlegungen zur Wahrheit und Unwahrheit des musikalisch Schönen. Aachen: Shaker, 2000 – 92 s. (Berichte aus der Musikwissenschaft). DM 79,00.

Lorand R.: Aesthetic order: a philosophy of beauty and art. London: Routledge, 2000 – XI, 324 s. (Routledge studies in twentieth century philosophy).

Rancière J.: L'inconscient esthétique. Paris: Galilée, 2001 – 80 s. Ff 92,00.

Reitz Ch.: Art, alienation and the humanities: a critical engagement with Herbert Marcuse. Albany: State Univ. of New York Press, 2000 – XVI, 336 s. (SUNY series in the philosophy of the social sciences).

Scheler C.-A.: Ästhetik der Simulation: Formen des Produktionsdenkens im 19. Jahrhundert. Hamburg: Meiner, 2000 – VIII, 218 s. (Topos poietikos; 1). DM 48,00.

Sonderegger R.: Für eine Ästhetik des Spiels: Hermeneutik, Dekonstruktion und der Eigensinn der Kunst. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2000 – 391 s.

Sprachen der Ironie – Sprachen der Ernste. Hrsg. K. H. Bohrer. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2000 – 427 s. DM 27,80.

Tackels B.: Petite introduction à Walter Benjamin. Paris: L'Harmattan, 2001 – 142 s. (Esthétiques). Ff 90,00.

Filozofia społeczeństw
i nauk społecznych
(Social philosophy. Philosophy of politics)

Dorschel A.: Rethinking prejudice. Aldershot: Ashgate, 2000 – XVI, 158 s. (Ashgate new critical thinking in philosophy series).

Erp H. van: Political reason and interest: a philosophical legitimation of the political order in a pluralistic society. Aldershot: Ashgate, 2000 – 222 s.

Hanssen B.: Critique of violence: between post-structuralism and critical theory. London: Routledge, 2000 – 314 s. (Warwick studies in European philosophy).

The **ideal** of equality. Eds. M. Clayton, A. Williams. New York: Macmillan, 2000 – IX, 230 s.

Martin M.: Verstehen: the use of understanding in social science. New Brunswick, NY / London: Transaction Publishers, 2000 – X, 264 s.

Misak C. J.: Truth, politics, morality: pragmatism and deliberation. London: Routledge, 2000 – X, 182 s.

Roshwald M.: Liberty: its meaning and scope. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2000 – 204 s. (Contributions in philosophy; no 77).

Schmidt Th.: Die Idee des Sozialvertrags: rationale Rechtfertigung in der politischen Philosophie. Paderborn: Mentis, 2000 – 232 s. (Perspektiven der analytischen Philosophie: Neue Folge). DM 78,00.

Thomas G.: An introduction to political philosophy. London: Duckworth, 2000 – XVI, 300 s.

Wintrop N.: Democratic theory as public philosophy: the alternative to ideology and utopia. Aldershot: Ashgate, 2000 – IX, 294 s. (Avebury series in philosophy).

Filozofia państwa i prawa
(Philosophy of law)

L'aveu: histoire, sociologie, philosophie. Dir. R.

Dulong. Paris: PUF, 2001 – 304 s. (Droit et justice). Ff 148,00.

Faith in law: essays in legal theory. Eds. P. Oliver, V. Tadros. Oxford: Hart, 2000 – 153 s.

Maryioli A., Billier J. C.: La philosophie du droit. Paris: Armand Colin, 2001 – 256 s. Ff 135,00.

Melkevik B.: Réflexions sur la philosophie du droit. Sainte-Foy (Québec, Canada): Presse de l'Université Laval, 2000 – 214 s. Ff 110,00.

Philosophie des Rechts und Verfassungstheorie. Geburtstagssymposium für Hasso Hofmann. Hrsg. H. Dreier. Berlin: Duncker u. Humblot, 2000 – 149 s. (Wissenschaftliche Abhandlungen und Reden zur Philosophie, Politik und Geistesgeschichte; Bd. 26). DM 64,00.

Summers R. S.: The jurisprudence of law's form and substance. Aldershot: Ashgate, 2000 – XII, 309 s.

Western creed, Western identity: essays in legal and social philosophy. Ed. J. P. Dougherty. Washington: Catholic Univ. of America Press, 2000 – XIII, 256 s.

Filozofia wychowania
(Philosophy of education)

Reitz Ch.: Art, alienation and the humanities: a critical engagement with Herbert Marcuse. Albany: State Univ. of New York Press, 2000 – XVI, 336 s. (SUNY series in the philosophy of the social sciences).

Sein, Erkennen, Handeln: philosophische Kontexte zur Pädagogik der Gegenwart. Hrsg. M. Aigner, U. Greiner, A. Habichler. Linz: Trauner. 2000 – 142 s. (Schriften der Pädagogischen Akademie des Bundes in Oberösterreich; 8).

Trifonas P. P.: The ethics of writing: Derrida, deconstruction and pedagogy. Lanham, Md / Oxford: Rowman & Littlefield, 2000 – IX, 200 s. (Culture and education series).

Filozofia historii
i nauk historycznych
(Philosophy of history)

Mall R. A.: Mensch und Geschichte: wider die Anthropozentrik. Darmstadt: Wiss. Buchges., 2000 – X, 208 s. DM 74,00.

McCarney J.: Routledge philosophy guidebook to Hegel on history. London: Routledge, 2000 – XII, 234 s.

Rogers G. A. J., Sorell T.: Hobbes and history. London: Routledge, 2000 – XVI, 192 s. (Routledge studies in seventeenth century philosophy).

Filozofia przyrody
i nauk przyrodniczych
(Philosophy of nature)

Descartes' natural philosophy. Eds. J. A. Schuster, S. Gaukroger, J. Sutton. London: Routledge, 2000 – X, 797 s. (Routledge studies in seventeenth century philosophy).

Hoy T.: Toward a naturalistic political theory: Aristotle, Hume, Dewey, evolutionary biology and depp ecology. London: Praeger, 2000 – XV, 148 s.

Newton R. G.: Thinking about physics. Princeton Univ. Press, 2000 – X, 198 s.

Walch J.: Le temps et la durée. Paris: L'Harmattan, 2000 – 270 s. (L'ouverture philosophique). Ff 140,00.

Filozofia religii
(Philosophy of religion)

Barnes M. H.: Stages of thought: the co-evolution of religious thought and science. Oxford Univ. Press (USA), 2000 – 334 s. £ 32,50.

Düffel G.: Die Methode Hegels als Darstellungsform der christlichen Idee Gottes. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2000 – 246 s. (Epistemata: Reihe Philosophie; Bd. 285). DM 68,00.

Globales Ethos: Wittgensteins Sprachspiele interkulturellen Moral und Religion. Hrsg. W. Lüttelfelds, Th. Mohrs. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2000 – 222 s. DM 48,00.

Scherb J. L.: Anselms philosophische Theologie: Programm – Durchführung – Grundlagen. Stuttgart: Kohlhammer, 2000 – 315 s. (Münchener philosophische Studien; Bd. 15). DM 68,95.

Wölflé G. M.: Kult und Opfer in Hegels Religionsphilosophie. Tübingen: Attempto-Verl., 2000 – 77 s. (Phainomena; 9). DM 24,00.

Wiadomości bieżące

WIADOMOŚCI WYDAWNICZE

Publikacje jednostkowe

Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zdzisława Kuksewicza (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000, ss. 204). Tom ten złożyli Profesorowi przyjaciele i koledzy z okazji Jego siedemdziesięciolecia urodzin. Znajdują się w nim prace nie tylko z dziedziny historii filozofii średniowiecznej, lecz również artykuły dotyczące etyki, estetyki i filozofia, prawa. Autorami są: A. Alichniewicz, M. Frankowska-Terlecka, Marek Gensler, A. Godacz, E. Jung-Palczewska, Zenon Kaluza, R. Kępa, K. Krauze-Błachowicz, M. Kwietniewska, J. Piórczyński, R. Podkoński i M. Zirk-Sadowski.

Halina Perkowska: Bóg filozofów XX wieku. Wybrane koncepcje (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, ss. 454). Opracowanie to ma być pomocą dydaktyczną dla studentów i wykładowców filozofii/teistycznej. Podstawą rozważań w kwestii rzeczywistości transcendentnej są dzieła wybranych filozofów współczesnych. Autorka zebrała obszerny materiał do swej refleksji naukowej.

Czesława Piecuch: Człowiek metafizyczny (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, ss. 201). Praca traktuje o wybranych koncepcjach filozoficznych XX wieku reprezentujących poglądy egzystencjalistyczne. W szczególności uwzględnione zostały myśli J.P. Sartre'a, M. Heideggera, A. Camusa, G. Marcela, V. Frankla i K. Jaspersa.

Kazimierz Szewczyk: Dobro, zło i medycyna. Filozoficzne podstawy bioetyki kulturowej (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, ss. 358). Jest to podręcznik akademicki przeznac-

zony głównie dla słuchaczy uczelni medycznych i uniwersyteckich studiów biologicznych. Etyka medyczna pomyślana tu została jako etyka troski o pacjenta. Cechą książki jest jej ujęcie interdyscyplinarne.

Roman Murawski (red.): Współczesna filozofia matematyki. Antologia (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001). Zaprezentowano tu artykuły obrazujące rozwój filozofii matematyki po 1931 r. Wybrane prace rozmieszczono w czterech działach: 1. klasyczne kierunki, 2. kierunki w podstawach matematyki, 3. krytyka koncepcji, 4. analizy praktyki matematycznej. Książka jest zbiorem tekstów źródłowych poprzedzonych komentarzami wyjaśniającymi. Stanowi ona uzupełnienie podręcznika R. Murawskiego *Filozofia matematyki. Zarys dziejów*.

Krystyna Krauze-Błachowicz (red.): Wszystko to ze zdziwienia. Antologia tekstów filozoficznych z XIII wieku (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001). Tom stanowi kontynuację cyklu antologii myśli średniowiecznej, zawiera fragmenty pism dotyczących metafizyki, filozofii przyrody, etyki, teorii poznania i logiki. Wstęp wprowadza w filozofię „złotego wieku scholastyki”. Teksty przekładów poprzedzono informacjami biograficznymi i komentarzami, a zakończono wyborem bibliografii. Dołączono indeksy osób i pojęć.

Abp. Józef Życiński: Bóg postmodernistów. Wielkie pytania filozofii we współczesnej krytyce moderny (Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2001, ss. 191). We „Wstępie” czytamy: „W kolejnych rozdziałach niniejszej pracy omawiam radykalne tezy tej postmodernizmu, której zarzuca się proklamowanie śmierci Boga, podmiotu ludzkiego, metafizyki, sensu i prawdy”.

a dalej: „Starając się rozróżnić między ideologiczną wersją postmodernizmu a jego wariantem uwarunkowanym przez głębokie przemiany kulturowe, jako horyzont wartościowań uwzględniłam w pracy perspektywę poznawczą encykliki *Fides et ratio*” (s.13). A oto tytuły kolejnych rozdziałów: 1. Główne nurty postmodernizmu, 2. Śmierć Boga czy powrót politeizmu? 3. Antropologiczne przesłanki w dionizyjskiej negacji Boga, 4. Filozofować po śmierci podmiotu, 5. Dialog międzysystemowy jako iluzja współczesności? 6. Postmodernistyczna koncepcja prawdy, 7. Spór o dziedzictwo oświecenia: osiągnięcia czy iluzje? 8. Kenoza sensu, 9. Kulturowa kenoza Boga, 10. Zakończenie: Symfonia prawdy.

Stanisław Kiczuk: Przedmiot logiki formalnej oraz jej stosowalność (Redakcja Wydawnictwa KUL, Lublin 2001, ss. 205). Książka składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, streszczenia w języku angielskim, spisu bibliograficznego i indeksu nazwisk. We „Wstępie” autor wyjaśnia, że w rozdziale pierwszym poszukuje odpowiedzi na pytania: Co stwierdzają prawa logiki? Czego teorią jest logika formalna? i bierze pod uwagę głównie klasyczny rachunek zdań oraz logikę tradycyjną. W rozdziale drugim i trzecim podejmuje zagadnienie stosowalności logiki formalnej w filozofii i w naukach przyrodniczych. Próbuje odpowiedzieć na pytanie: Co daje logika formalna i co jest warunkiem stosowalności różnych systemów tej logiki w naukach realnych?

Proceedings of the Twentieth World Congress of Philosophy Vol.1–12 (Philosophy Documentation Center, Bowling Green 1999–2001, ss. 3505, cena kompletu w oprawie USD 432 dla instytucji, USD 288 dla osób prywatnych). Vol. 1. *Ethics* opracował Klaus Brinkmann; vol. 2 *Metaphysics* – Tom Rockmore; vol. 3 *Philosophy of Education* – David Steiner; vol. 4 *Philosophy of Religion, Art, and Creativity* – Kevin Stoehr; vol. 5 *Epistemology* – Richard Cobb-Stevens; vol. 6 *Analytic Philosophy and Logic* – Akiro Kanamori; vol. 7 *Modern Philosophy* – Mark Gedney; vol. 8 *Contemporary Philosophy* – Daniel Dahlstrom; vol. 9 *Philosophy of Mind and Philosophy of Psychology* – Bernard Elevitch; vol. 10 *Philosophy of Science* – Tian You Cao; vol.11 *Social and Political Philosophy* – David Rasmussen; vol. 12 *Intercultural Philosophy* – David Eckel. Całość obejmuje ponad 250 prac spośród zamówionych (*invited papers*) oraz wybór najlepszych prac

przedstawionych na Kongresie. Pojedyncze tomy są również do nabycia.

Lawrence Sklar (ed): The Philosophy of Science. Collected Papers (Garland Publishing, London 2000, ss. 2100, cena GBP 307 w oprawie). Jest to sześciotomowy zbiór prac mających za zadanie umożliwić czytelnikom bliższy wgląd we współczesne tematy metodologiczne filozofii nauki. Całość zawiera wiele najnowszych przyczynków oraz fragmenty książek i artykułów publikowanych w czasopiśmie. Tytuły poszczególnych tomów informują o ich tematyce: 1. Explanation, Law and Cause, 2. The Nature of Scientific Theory, 3. Theory Reduction and Theory Change, 4. Probability and Confirmation, 5. Bayesian and Non-Inductive Methods, 6. The Philosophy of Physics. Lawrence Sklar (University of Michigan) poprzedził ten zbiór wstępem.

Jeanette Kennett: Agency and Responsibility. A Common Sense Moral Psychology (Clarendon Press, Oxford 2001, ss. 200, cena GBP 30 w oprawie). Autorka bada błędy moralne popełniane pod wpływem słabej woli, przymusu, lekomyślności oraz zastanawia się, jak możemy ich uniknąć. Uznaje samokontrolę za metodę doniosłą dla zachowania odpowiedzialności moralnej, wyszczególnia składniki samokontroli i podaje, jak można ją ćwiczyć. Pod koniec rozważa problem ludzi, którzy dokonują bardzo złych czynów i zastanawia się, czy ich postęпки można zaliczyć do tej samej kategorii, co pomniejsze przestępstwa.

Samuel Scheffler: Boundaries and Allegiances. Problems of Justice and Responsibility in Liberal Thought (Oxford Univ. Press, Oxford 2001, ss. 280, cena GBP 19.99 w oprawie). Na tę książkę złożyło się jedenaście esejów autora (profesora Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley), w których rozważa on zagrożenia, jakie stwarzają myśli liberalnej zmieniające się okoliczności współczesnego świata. Chodzi m.in. o konflikt sprzecznych tendencji między dążeniami do globalizacji z jednej strony a podkreśleniem odrębności etnicznej i społecznej z drugiej.

Michael Williams: Problems of Knowledge (Oxford Univ. Press, Oxford 2001, ss. 200, cena GBP 12.99 broszura). Jest to żywo napisany i oryginalny wstęp do teorii poznania, w którym autor (z Northwestern University) objaśnia i krytycznie rozważa tradycyjne teorie filozoficzne

dotyczące natury, ograniczeń, metod i możliwości, a także wartości poznania.

Terence Parsons: Indeterminate Identity. Metaphysics and Semantics (Clarendon Press, Oxford 2000, ss. 210, cena GBP 30 w oprawie). Parsons rozważa problemy filozoficzne związane z pojęciem identyczności, np. czy dana osoba jest identyczna ze swym ciałem? Uważa, iż nie ma dotychczas zadowalających rozwiązań, gdyż identyczność jest w rzeczywistości światu w istotny sposób niezdeterminowana. Nieokreśloność identyczności nie jest językowa, lecz realna, przedmiotowa. Terence Parsons wyklada na Uniwersytecie w Los Angeles.

Nicholas Rescher: Nature and Understanding. The Metaphysics and Methods of Science (Clarendon Press, Oxford 2001, ss. 220, cena GBP 25 w oprawie). Rescher, profesor Uniwersytetu w Pittsburgu, rozważa w tej książce możliwość rozpatrywania z naukowego punktu widzenia takich idei tradycyjnej metafizyki, jak: prostota przyrody, jej zrozumiałość, systematyczność i integralność. Stara się dostępnie opisać sytuację metafizyczną, jaka cechuje proces badawczy w naukach przyrodniczych. Przedstawia rezultaty swych wieloletnich dociekań i ostateczne sformułowania swych głównych koncepcji.

Mark Wrathal, James Faulconer (eds.): Appropriating Heidegger (Cambridge Univ. Press, Cambridge 2000, ss. 247, cena GBP 35 w oprawie). Istnieją rozbieżności pomiędzy współczesnymi filozofami na temat tego, co jest ważne w twórczości Heideggera. Ten tom ma być odpowiedzią na rozmaite pytania związane z poglądami Heideggera z dziedziny ontologii, etyki i teologii oraz jego stosunkiem do nazistowskiego pojęcia rasy. Książka składa się ze wstępu J. Faulconera oraz trzech części: 1. Myślenie o naszym stuleciu, 2. Heidegger w kontekście, 3. Czytając *Byt i czas*.

Malachi Hacoeh: Karl Popper – The Formative Years 1902–1945. Politics and Philosophy in Interwar Vienna (Cambridge Univ. Press, Cambridge 2000, ss. 393, cena GBP 35 w oprawie). Mimo wielkiego uznania, jakim cieszył się Karl Popper (1902–1994), mało znane było jego życie w przedwojennym Wiedniu i na wygnaniu w Nowej Zelandii podczas II Wojny Światowej. Książka ta rzuca światło na ten okres życia postępowego kosmopolity, socjalisty zwalczającego faszyzm, zwolennika otwartego społeczeństwa, myśliciela rewolucjonizującego filozofię

nauki. Wykorzystując archiwalia pozostawione przez Poppera i przez jego kolegów, Malachi Hacoeh (Duke University, North Carolina) maluje w swej książce portret filozofa i umieszcza dzieła Poppera na tle ówczesnej Europy Centralnej. Wskazuje także implikacje działalności i twórczości Poppera dla współczesnej polityki i filozofii.

Noam Chomsky: New Horizons in the Study of Language and Mind (Cambridge Univ. Press, Cambridge 2000, ss. 256, cena GBP 12.95 broszura). Chomsky wprowadza nowe rozwiązania tradycyjnych zagadnień filozoficznych od problematyki stosunku umysł–ciało poczynając, a na kwestii unifikacji nauki skończywszy. Autor broni poglądu, że poznanie języka jest wewnętrznie uzależnione od czynności ludzkiego mózgu (język wrodzony), język jest więc „przedmiotem biologicznym”, który powinien być analizowany przy użyciu metodologii nauk przyrodniczych. Przedmowę do tej książki napisał Neil Smith (University College, London).

Dov M. Gabbay, Philippe Smets (eds.): Handbook of Defeasible Reasoning and Uncertainty Management Systems. Vol. 5: Algorithms for Uncertainty and Defeasible Reasoning (Kluwer Acad. Publishers, Dordrecht 2001, ss. 400, cena GBP 130 w oprawie). W ślad za poprzednimi tomami tego podręcznika (Vol. 1–3 1998, vol. 4 2000) ukazał się tom piąty poświęcony tematyce algorytmizacji. Zebrane w nim prace dotyczą: obliczalności w algebrach waluacyjnych, algorytmicznego wyszukiwania konsekwencji, logik możliwościowych, systemów argumentacji prawdopodobieństwowej, algorytmów nieprecyzyjnych prawdopodobieństw, algorytmów teorii decyzji. Wstęp do tego tomu napisali J. Kahlas, S. Moral.

W. Robert Gray: The Four Faces of Affirmative Action. Fundamental Answers and Actions (Greenwood Press, London 2001, cena GBP 48.95 w oprawie). Działanie afirmujące można ogólnie opisać jako preferencyjne traktowanie mniejszości i kobiet w pracy, stwarzanie możliwości edukacyjnych oraz innych korzyści. Jednakże pochodzenie i znaczenie takich działań pozostaje niejasne. Celem autora jest nadanie jasności tej sprawie i wzmocnienie pozycji afirmujących poczynając. Gray utrzymuje, że podstawy ich obrony tkwią w idei sprawiedliwości społecznej i znaleźć je można w pismach różnych filozo-

fów oraz prawników. Idee te można uporządkować według czterech wskazanych przez autora sposobów.

Werner Stegmaier (Hrsg.): Europa-Philosophie (Walter de Gruyter, Berlin 2000, ss. X+194, cena DM 194 w oprawie). Czym jest Europa, jeśli nie tylko jednostką geograficzną? Europa, która pogrążyła się w wojnach i masowych zbrodniach aż po koniec XX wieku!, a która jednak chce uważać się za wcielającą idee dobra i sprawiedliwości. Ta książka zarysowuje perspektywy rozwoju i przedstawia nową interpretację tekstów szeregu nowożytnych europejskich myślicieli. Werner Stegmaier jest profesorem filozofii w Greifswaldzie.

Giambattista Vico: Die neue Wissenschaft über die gesellschaftliche Natur der Völker (Walter de Gruyter, Berlin 2000, ss. 464, cena DM 68 w oprawie). Jest to przekład Ericha Auerbacha dzieła wydanego w 1744 r. z posłowiem Wilhelma Schmid–Biggemanna. Vico (1668–1744), pracując w Neapolu bez kontaktu z życiem filozoficznym swej epoki, był twórcą idei cyklicznego powstawania, rozwoju i upadku oraz wiecznego powrotu we wszystkich dziedzinach kultury. Odwoływał się do starożytnej mitologii i historii Grecji oraz Rzymu. Jest uważany za twórcę podstaw filozofii historii i za prekursora tradycji, która znalazła wyraz w dziele Oswalda Spenglera *Untergang des Abendlandes*.

Publikacje zbiorowe

Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher: Kritische Gesamtausgabe (Walter de Gruyter, Berlin). W 2000 r. ukazały się w dziale I (Schriften und Entwürfe): **Band 9. Kirchenpolitische Schriften** (ss. XL+450, cena DM 298 w oprawie) tom zawierający krytyczne wydanie dziewięciu publikacji i jedenastu manuskryptów w opracowaniu Güntera Meckenstocka oraz w dziale 5 (Briefwechsel und Biographische Dokumente): **Band 5. Briefwechsel 1801–1802** (ss. XC+522, cena DM 378 w oprawie) tom zawierający ca 240 listów w większości nigdzie dotychczas nie publikowanych, uporządkowanych chronologicznie i zindeksowanych przez A. Armdta i W. Virmonda. Ponadto w 2001 r. ukazał się w dziale I **Band 8. Exegetische Schriften** (ss. XL+320, cena DM 228 w oprawie) tom złożony z trzech egzegetycz-

nych monografií Schleiermachera opracowanych przez H. Patscha i D. Schmida.

Wydawnictwa ciągłe

Biblioteka Klasyków Filozofii, seria Wydawnictwa Naukowego PWN, Warszawa, wzbogaciła się w ciągu 2001 r. o następujące pozycje: **Apuleusz z Madaury: O bogu Sokratesa i inne pisma** – pierwsze polskie wydanie pism filozoficznych Apuleusza, zwanego Platończykiem, w tłumaczeniu z łaciny Kazimierza Pawłowskiego, który swój przekład opatrzył obszernym wstępem. **Gottfried Wilhelm Leibniz: Teodycea: O dobroci Boga, wolności człowieka i pochodzeniu zła** – jest to przekład Małgorzaty Frankiewicz oryginału z 1840 r. stanowiącego przejaw religijnego racjonalizmu i dążenia do uzyskania rzetelnych rozwiązań uzgadniających teologię z filozofią. Książka zawiera wstęp, komentarze i indeksy. **Friedrich Wilhelm Joseph Schelling: Filozofia Objawienia. T. 1** – zbiór wykładów wygłoszonych w Monachium w roku akademickim 1831/1832 nie ogłoszonych drukiem przez autora. Z perspektywy historycznej, pokonując ograniczenia transcendentalizmu, ów klasyk niemieckiej filozofii traktuje tu bogactwa życia religijnego jako składniki kultury. Z oryginału niemieckiego przełożyła Krystyna Krzemieniowa. **Arthur Schopenhauer: Perergera i paralipomena. T. 1** – przekład Jana Garewicza ostatniego dzieła Schopenhauera, zawierającego przyczynki i uzupełnienia do książki *Świat jako wola i przedstawienie*. Tom wyposażony został przez tłumacza we wstęp, komentarze i indeksy.

Biblioteka Współczesnych Filozofów, seria Wydawnictwa Naukowego PWN, Warszawa, zapowiedziała na 2001 r. nowe publikacje: **Jürgen Habermas: Teoria działania komunikacyjnego. T. 2** – to przekład Andrzeja M. Kaniowskiego drugiego tomu dzieła, w którym autor rozwija swą teorię racjonalności, komunikacji społecznej i nowoczesności oraz broni idei wolności, emancypacji i nieprzymuszonej wspólnoty społecznej. **Paul Ricoeur: O sobie samym jako innym** – jest to jedno z najnowszych dzieł tego autora, który analizuje tu trzy wymiary „Ja” i tworzy podstawę do badania człowieka moralnego w perspektywie fenomenologii hermeneutycznej. Przekładu z języka francuskiego dokonał Bogdan Chelstowski. **Alfred Tarski: Pisma logiczno-filozoficzne. Tom 2. Metalogika** – zob. „Ruch

zoficzne. Tom 2. Metalogika – zob. „Ruch Filozoficzny” LVIII/1. Charles Taylor: *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej* – zob. „Ruch Filozoficzny” LVIII/1.

Joanna Odrowąż-Sypniewska: *Zagadnienie nieostrości* (Wydział Filozofii i Socjologii UW, Warszawa 2000). Jest to drugi tom serii „Biblioteka Filozofii Nauki”. Treść: Od autora. Wprowadzenie: Paradoxy związane z nieostrością. Rozdz. 1: Zastosowanie metody nadwartościowania do analizy paradoksów wyrażen nieostrych. Rozdz. 2: Zastosowanie metody podwartościowania do analizy paradoksów wyrażen nieostrych. Rozdz. 3: Epistemologiczna koncepcja nieostrości. Rozdz. 4: Wyrażenia o ekstensjach bez granic. Tom poprzedził wstępem Jacek J. Jadacki.

Peter Anstey: *The Philosophy of Robert Boyle* (Routledge, London 2000, ss. 256, cena GBP 55 w oprawie). Książka wydana w serii „Routledge Studies in Seventeenth Century Philosophy” stanowi pierwsze całościowe ujęcie filozofii Boyle’a, jednego z wybitniejszych filozofów rewolucji naukowej. Bada się tu główne koncepcje tej filozofii włącznie z teorią materii, przyczynowości i praw natury. Autor wykłada na Uniwersytecie w Sydney.

Tom Tomlinson: *Rules, Cases and Judgments. Critical Perspectives on Methods in Bioethics* (Routledge, London 2000, ss. 256, cena GBP 11.99 broszura). Autor dokonuje krytycznego przeglądu metod filozoficznych stosowanych w etyce medycznej. Rozpoczyna od omówienia zasad wybitnych myślicieli z tej dziedziny, ocenia alternatywne argumentacje, teorie spójności, metody feministyczne i formy intuicjonizmu. Książka należy do serii „Reflective Bioethics”.

Barry Dainton: *Stream of Consciousness. Unity and Continuity in Conscious Experience* (Routledge, London 2000, ss. 256, cena GBP 14.99 broszura). Autor, wykładowca Uniwersytetu w Liverpoolu, zajmuje się w tej książce fenomenologią świadomego doświadczenia. Stara się wykazać, że przepływ świadomości nie jest mozaiką osobnych fragmentów tylko powiązaną całością. Analizuje introspekcję, przestrzeń i czas świadomy, uzyskując dość oryginalne ujęcie natury świadomości. Książkę wydano w serii: „International Library of Philosophy”.

Diane Morgan: *Kant Trouble. Obscurities of the Enlightenment* (Routledge, London 2000,

ss. 224, cena GBP 14.99 broszura). Autorka rozważa często spotykane traktowanie Kanta jako eksponenta konkretnej i sztywnej racjonalności. Wywodzi, że struktura jego rozumowania pomija pewne elementy, które ją niszczą. W świetle jej wywodów Kant przedstawia się nie jako racjonalista ceniący konkretność, lecz jako odważny myśliciel nie obawiający się idei, które mogłyby zagrozić jego własnemu systemowi lub humanistycznemu spadkowi Oświecenia. Autorka pracuje w Nene College, Northampton.

Paul Patton: *Deleuze and the Political* (Routledge, London 2000, ss. 184, cena GBP 12.99 broszura). Autor przedstawia swą syntezę dzieł Deleuzego i wskazuje teoretyczną i praktyczną doniosłość tej twórczości dla takich dziedzin, jak filozofia, socjologia, teoria polityki, historia i kulturoznawstwo. Autor wykłada na Uniwersytecie w Sydney, a jego książkę wydano w serii „Thinking the Political”.

John Harris (ed.): Biomedical Ethics (Oxford Univ. Press, Oxford 2001, ss. 450, cena GBP 15.99 broszura). Jest to wybór artykułów napisanych w ciągu ostatnich lat, traktujących o problemach etyki biomedycznej. Zbiór ten – wydany w serii „Oxford Readings in Philosophy” – John Harris (z Uniwersytetu w Manchesterze) poprzedził obszernym wstępem.

Bernard Boxill (ed.): Race and Racism (Oxford Univ. Press, Oxford 2001, ss. 400, cena GBP 14.99 broszura). To również nowa pozycja serii „Oxford Readings in Philosophy”. Boxill (University of North Carolina) zebrał spory zbiór analitycznych pism omawiających istotę kontrowersyjnych idei nazistowskich i poprzedził je wstępem. Znalazła się tam m.in. niepublikowana wcześniej praca o rzekomym rasizmie Immanuela Kanta.

Simon Harvey (ed.): Voltaire: Treatise on Tolerance And Other Writings (Cambridge Univ. Press, Cambridge 2000, ss. 170, cena GBP 12.95 broszura). Prace zebrane w tym tomie – przełożone na nowo na język angielski – należą do najważniejszych tekstów charakteryzujących Oświecenie. Łączą trzy aspekty Voltaire’a: jako pisarza, działacza i filozofa. Ukazują jego talent polemiczny, przedstawiają go jako przeciwnika fanatyzmu, bojownika wolności myśli i przekonania, zwolennika deizmu i humanizmu. Simon Harvey dodał do tych prac swój wstęp i wskazówki bibliograficzne co do dalszych lektur. Pub-

likacja ukazała się w serii „Cambridge Texts in the History of Philosophy”.

Cambridge Philosophical Texts in Context to nowa seria wydawnictwa Cambridge Univ. Press redagowana przez Johna Cottinghama z Uniwersytetu w Readings i Daniela Garbera z Uniwersytetu Chicagowskiego. Książki tej serii mają wskazywać tło historyczne oraz nowe sposoby rozumienia i nauczania klasycznych pozycji historii filozofii. Toteż będą wyposażone w odpowiednie wstępy i komentarze. Ukazały się już następujące tomy tej serii: **Charles J. McCracken, Ian Tipton (eds.): Berkeley's Principles and Dialogues. Background Source Materials** (2000, ss. 400, cena GBP 14.95 broszura); **Roger Ariew, Tom Sorell (eds.): Descartes' Meditations. Background Source Materials** (1998, ss. 288, cena GBP 13.95 broszura).

Mikko Yrjönsuuri (ed.): Medieval Formal Logic. Obligations, Insolubles and Consequences (Kluwer Acad. Publishers, Dordrecht 2001) Książka z serii „The New Synthese Historical Library”. Osiągnięcia logiki średniowiecznej przedstawiono w niej w sposób przystępny. Trzy rodzaj tzw. *logica moderna* ujęte zostały w jednolity sposób. Artykuły o obowiązkach ujawniają rolę niesprzeczności w technice dysput średniowiecznych. Podano ówczesne rozwiązania paradoksu klamcy. Przedstawiono systematycznie, jak autorzy średniowieczni opisywali inferencję i jak według nich można zagwarantować ogólną ważność wynikania.

David Basin, Marcello D'Agostino, Dov M. Gabbay, Seán Matthews, Luca Viganò (eds.): Labelled Deduction (Kluwer Acad. Publishers, Dordrecht 2000, ss. 280, cena GBP 76 w oprawie). Dedukcja „etykietowana” jest ujęciem dostarczającym narzędzia prezentacji i użycia rozmaitych logik w jednolity i naturalny sposób poprzez wzbogacenie języka logiki dodatkowymi informacjami semantycznymi. Systemy tej dedukcji mają często atrakcyjne własności, takie jak modularność, i dają się łatwo zmechanizować, toteż znajdują zastosowanie w rozwiązywaniu problemów komputerologii, sztucznej inteligencji (AI), logiki matematycznej, kognitywistyki i lingwistyki. Książka ta należy do serii „Applied Logic Series”.

Jan Woleński (red.): Kazimierz Opalek. Selected Papers in Legal Philosophy (Kluwer Acad. Publ., Dordrecht 1999, ss. 352, cena GBP

98 w oprawie) Zbiór prac należących do analitycznego kierunku filozofii prawa, ale nie ograniczonych do aspektu językowego. Centralną kategorią jest pojęcie normy jako dyrektywy postępowania. Zbadana jest struktura dyrektyw i ich rola semantyczna oraz pragmatyczna. Analizuje się problem istnienia i ważności norm. Autor odnosi się również do ogólnometodologicznych zagadnień teorii i filozofii prawa.

Ermanno Bencivenga: Exercises in Constructive Imagination (Kluwer Acad. Publ., Dordrecht 2001, ss. 224, cena GBP 56 w oprawie). Filozofia ostatnich lat XX wieku świadomie przedstawiała siebie jako dekonstrukcję lub destrukcję tradycyjnej filozofii bądź nawet wszelkiego teoretyzowania. Powierzchnowa retoryka miała przy tym większe zastosowanie niż rzeczywistość. Ten zbiór esejów, będący trzecią pozycją serii „Topoi Library”, powraca do ducha śmiałego teoretyzowania filozoficznego i zawiera przykłady kreatywnego myślenia w dziedzinie teorii nauki, psychoanalizy, etyki środowiskowej, filozofii języka, filozofii polityki itd. Książka składa się z przedmowy wyjaśniającej pochodzenie prac, wstępu i dwudziestu esejów. Jest bibliografia i indeks.

Anna-Teresa Tymieniecka: Impetus and Equipose in the Life—Strategies of Reason. Logos and Life. 4 (Kluwer Acad. Publ., Dordrecht 2001, ss. 724, cena GBP 47 broszura). To już LXX tom serii „Analecta Husserliana”. Autorka stosuje w nim swoje pojęcie *ontopoiesis* życia i stara się wykryć istotne prawo pierwotnego logosu. Prowadzi interdyscyplinarne badania łączące naukę i sztukę. Streszczona zostaje historia całej zachodniej filozofii i zarysowane kontury jej dalszego rozwoju.

Holk Cruse, Jeffrey Dean, Helge Ritter (eds.): Prerational Intelligence. Vol. 1–2 Adaptive Behavior and Intelligent Systems Without Symbols and Logic. Vol. 3 Interdisciplinary Perspectives on the Behavior of Natural and Artificial Systems (Kluwer Acad. Publ., Dordrecht 2001, ss. 176 cena GBP 370 w oprawie). Centralnym zagadnieniem, gdy chodzi o przedracjonalną inteligencję, jest sposób, w jaki zwierzęta i sztuczne systemy wykorzystują informacje o swoim otoczeniu, aby zachować się inteligentnie. Uważa się, że logika i rozumowanie symboliczne nie są konieczne, ani nawet wystarczające. Autorzy prac zebranych w tym trzatomowym

dziele to specjaliści z dziedziny biologii, psychologii, matematyki, sztucznej inteligencji (AI), komputerologii i filozofii. Wskazują świadectwa tego, że inteligentne zachowania mogą powstać w systemie prostych podmiotów działających zgodnie z prostymi regulami. Istotna jest samoorganizacja i interakcja ze środowiskiem, a szybka aproksymacja może zastąpić logiczną analizę. Przypuszcza się, że badania prowadzone w tym kierunku rzuca nowe światło na to, jak racjonalna inteligencja realizuje się w człowieku. Publikacja ta jest 26 pozycją serii „Studies in Cognitive Systems”.

Hizakazu Inagaki, J. Nelson Jennings: Philosophical Theology and East-West Dialogue (Editions Rodopi, Amsterdam/Atlanta 2000, ss. 157, cena GBP 23 broszura). Japończyk Inagaki badał naukę i filozofię Zachodu, potem porównywał je z myślą japońską. Amerykanin Jennings zaś badał teologię japońską. W tej książce, wydanej w serii „Currents of Encounter” obaj współautorzy przedstawiają wyniki dialogu, jaki przeprowadzili ze sobą. Ich dyskusja stanowiła rezultat impulsów powstałych na Zachodzie, ale nie naśladowała metod zachodnich. Skontrastowane zostały cechy wschodniej, buddyjskiej myśli z myślą zachodnią, grecką.

Ian C. Jarvie: The Republic of Science. The Emergence of Popper's Social View of Science 1935–1945 (Editions Rodopi, Amsterdam/Atlanta 2001, ss. 263, cena EUR 47.50) Książka z serii „The Philosophy of Karl R. Popper and Critical Rationalism” (15). Autor podejmuje nową interpretację Popperowskiego falsyfikacjonizmu, podkreślając aspekty instytucjonalne. Myśl Poppera w jego kolejnych pracach ulegała zmianom. Jarvie wskazuje związki pomiędzy pracami z lat 1935–1945 i odkrywa źródła krytycyzmu społecznych instytucji oraz rządu nauki.

Emmanuel Levinas: Positivité et transcendance (Presses Universitaires de France, Paris 2000, ss. XIII+330, cena FF 149). Wydana w serii „Épiméthée” książka zawiera pięć prac Levinasa dotąd nie publikowanych, a ponadto przyczynki różnych autorów (J.-F. Lavigne, R. Bernet, F. Dastur, B. Casper, J. Greisch, F. Guibal, J. Benoist), dające wgląd w odbiór myśli Levinasa we współczesnej Francji

Dariusz Aleksandrowicz, Hans Günter Russ (Hrsg.): Realismus – Disziplin – Interdisziplinarität (Editions Rodopi, Amsterdam/Atlanta

2001, ss. 354, cena EUR 64). Z punktu widzenia krytycznego racjonalizmu przekraczanie granic poszczególnych dyscyplin nie stanowi zapierającego dech odkrycia. Wyraz „interdyscyplinarność”, chociaż nie jest jednoznaczny, pozwala potraktować interdyscyplinarność jako konsekwencję metafizycznego realizmu. Znajduje to wyraz w pracach części pierwszej tego zbioru. Rozprawy części drugiej dotyczą pytań, które powstają przy krytyczno-racjonalnym zastosowaniu interdyscyplinarności do szczegółowych problemów.

Christian Helmut Wenzel: Das Problem der subjektiven Allgemeingültigkeit des Geschmacksurteils bei Kant (Walter de Gruyter, Berlin 2000, ss. XIII+208, cena DM 148 w oprawie). Autor jest *visiting scholar* na Uniwersytecie Harvardzkim. W tej książce naświetla poglądy Kanta na oceny estetyczne. Sądy takie nie są obiektywne, lecz – zdaniem Kanta – przypisujemy im pewną ogólną ważność. W tym kontekście Wenzel obszernie omawia problematykę sądów spostrzeżeniowych oraz rolę „sensus communis” u Kanta. Książka stanowi 137 tom serii „Kantstudien-Ergänzungshefte”.

Liber de pomo/Buch vom Apfel (Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2001, ss. XII+204, cena DM 38 broszura). Publikacja z serii „Klostermann Texte Philosophie” zawiera tekst łaciński oraz tłumaczenie niemieckie pseudoarystotelesowego pisma *De pomo*. Przedstawiono w nim scenę śmierci Arystotelesa, nawiązującą do Platońskiego *Fedona*. Przekładu dokonała Elisabeth Acampora-Michel, która też opatrzyła książkę wstępem i komentarzami. *De pomo* rozpowszechnione było w średniowieczu i wpłynęło na ówczesny odbiór myśli Arystotelesa.

Peter-Erwin Jansen (Hrsg.): Das Utopische soll Funken schlagen... Zum 100. Geburtstag von Leo Löwenthal (Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2000, ss. 200, cena DM 38 broszura). Leo Löwenthal należał do ścisłego kręgu badaczy skupionych we Frankfurckim Instytucie Badań Społecznych wraz z T. W. Adornem, M. Horkheimerem i H. Marcusem. Z okazji stulecia jego urodzin wydano ten tom serii „Frankfurter Bibliotheksschriften” zawierający m. in. niepublikowane teksty. Wstęp napisał Helmut Dubiel, zaś wydawca, P.-E. Jansen, dołączył komentarze, bibliografię i liczne ilustracje. Książka informuje o stosunku Löwenthala do

masowej kultury, postmodernizmu, filozofii religii, antysemityzmu. Zawiera też listy oraz nie ogłaszane wcześniej drukiem przemówienia z lat 1952, 1985.

Michael Rudołphi: Produktion und Konstruktion. Zur Genese der Naturphilosophie in Schellings Frühwerk (Frommann–Holzboog, Stuttgart 2001, ss. 222, cena DM 72 w oprawie). Filozofia przyrody Schellinga była przez długi czas zapomniana i dopiero niedawno odżyło zainteresowanie nią, zwłaszcza wśród fizyków i biologów. Rudolphi podjął zadanie rekonstrukcji genezy tej filozofii. Wysuwa tezę, że fizyczne spekulacje Schellinga opierały się na primacie praktyki, zaś pierwotne procesy natury były wynikiem konstrukcji produkującego podmiotu. W konfrontacji z aktualną fizyką cząstek elementarnych spekulacje przyrodnicze Schellinga uzyskują krytyczną ocenę. Książka ta stanowi 7. tom serii „Schellingiana”.

Jörg Jantzen (Hrsg.): Das antike Denken in der Philosophie Schellings (Frommann–Holzboog, Stuttgart 2001, ss. 420, cena DM 98 broszura). Tom prezentuje referaty wygłoszone na konferencji zorganizowanej w Mediolanie w 1995 r. przez Międzynarodowe Towarzystwo Schellingowskie. Główne tematy to: Platon w myśleniu Schellinga, filozofia tożsamości w sporze z koncepcjami antycznymi, starożytne elementy w czysto racjonalnej filozofii oraz w filozofii Objawienia.

Iris Harnischmacher: Der metaphysische Gehalt der Hegelschen Logik (Frommann–Holzboog, Stuttgart 2001, ss. 500, cena DM 238 w oprawie). Hegel w swej *Wissenschaft der Logik* przedstawił swą spekulatywną teorię wolności. Autorka podjęła zadanie przeanalizowania tej teorii i stwierdzenia, co się w niej kryje. Logika czy metafizyka? Jak określony w niej jest stosunek wolności do konieczności? Ażeby odpowiedzieć na te i inne pytania, autorka zbadała Heglową dialektykę logiki i metafizyki. Jej książka wydana została w serii „Spekulation und Erfahrung”.

Czasopisma

Kwartalnik Filozoficzny. Tom XXIX zes. 1 (2001) zawiera następujące artykuły: Jacek Wojtyś – Starożytne początki problematyki istnienia; Włodzimierz Galewicz – O dwóch podstawach intelektualizmu Sokratesa; Ireneusz Ziemiński –

„Najlepiej się nie urodzić”... – próba interpretacji; Piotr Cyciura – O intelektualizmie filozofii klasycznej; Kazimierz Pawłowski – Gnozeologia i dialektyka platońska w wersji Albinusa ze Smyrny. Cz. I; Wiesława Sajdek – Czy wszystkie dusze są jedną?; Maciej Manikowski – Grzegorz z Nyssy, filozof, teolog, mistyk. Kłopoty historyka filozofii; Michał Bardel – O wątku platońskim w filozofii miłości Franza Rosenzweiga; Karol Tarnowski – Podmiot wojny, podmiot pokoju (Emmanuel Levinas i Gabriel Marcel). W zeszycie tym zamieszczono też pięć recenzji.

Kwartalnik Filozoficzny. W zes. 2 tomu XXIX (2001) zamieszczono następujące artykuły: Janusz Mączka – Determinizm w fizyce według Joachima Metallmanna; Marek Łagosz – Trudności materializmu; A. Janik – Czy fizycy i filozofowie dochodzą do spójnego obrazu rzeczywistości?; Henryk Szarski – Tłumaczenie faktów przez nauki biologiczne oraz indeterminizm ewolucji; Jacek A. Prokopski – Kierkegaardowska reduplikacja a weryfikacja historyczna; Krzysztof Okopień „Niebo gwiaździste nade mną i świat ciemności we mnie”, czyli nieszczerłość jako fundamentalne pojęcie myślenia kantowskiego; Kazimierz Pawłowski – Gnozeologia i dialektyka platońska w wersji Albinusa ze Smyrny. Cz. II; Ponadto zeszyt publikuje siedem recenzji z książek polskich, angielskich i słowackich.

Filozofia Nauki. Rok VIII, 2000, nr 2 (30): Zeszyt ten obejmuje następujące artykuły: Roman Stanisław Ingarden – Modalna interpretacja mechaniki kwantowej i klasycznych teorii fizycznych; Robert Poczobut – Superweniencja. Zarys problematyki; Krzysztof Wójtowicz – Analiza antyrealizmu modalnego; Mieszko Tałasiewicz – Komprehencyjna koncepcja racjonalności nauki; Adam Drozdek – Sieci neuronowe i metodologia nauki. W dziale „Polemiki” znajdujemy refleksje Adama Nowaczka na temat książki Ryszarda Wójcickiego *Ajdukiewicz, teoria znaczenia* (1999), oraz odpowiedź autora tej książki. Ponadto Zdzisława Piątek nawiązuje do wypowiedzi Tadeusza Skalskiego z poprzedniego numeru „Filozofii Nauki”. W dziale „Archiwum” przedrukowano artykuł Stanisława Leśniewskiego z 1913 r. pt. „Czy prawda jest tylko wieczna, czy też i wieczna, i odwieczna. Szkic popularno-polemiczny z zakresu teorii twórczości”.

Filozofia Nauki. Rok VIII, 2000, nr 3–4 (31–32): Ten podwójny zeszyt otwiera przekład pracy

opublikowanej w „Noûs” w 1999 r. pt. „Nisza” autorstwa Barry Smitha i Achille C. Variego. Dalej znajdują się dwa artykuły: Anna Jedynak – Struktura teorii naukowych i systemów wartości; Bożena Czernecka – Zasada wyłączoności środka a logika intuicyjna. Następnie znalazły się tu teksty referatów wygłoszonych na sesji TNW i PTF (6 XII 1999 r.) poświęconej Stanisławowi Leśniewskiemu: Jan Woleński – Czy Leśniewski był filozofem?; Józef Andrzej Stuchliński – Systemy dedukcyjne Leśniewskiego – podstawy filozofii i matematyki; Mariusz Grygianiec – Leśniewski przeciw powszechnikom. W dziale „Polemiki” zamieszczono: Adam Nowaczyk – Aby tylko uniknąć nieporozumień; Jan Czerniawski – Filozofia analityczna a metoda fenomenologiczna; Józef Dębowski – Pomiędzy epistemiczną impotencją a epistemiczną omnipotencją. Jest tu również esej Jana Štěpána – Trzy uwagi o filozofii postanalizycznej. W dziale „Archiwum” znajdujemy przekład artykułu Heinricha Scholza – Mowa i myślenie. Komunikat o nowych wspólnych celach badań podstawowych prowadzonych w Polsce i Niemczech.

Bulletin of the Section of Logic, kwartalnik wydawany przez Katedrę Logiki i Metodologii Nauk Uniwersytetu Łódzkiego (zob. „Ruch Filozoficzny” t. LVII/2 str. 369) kosztuje w 2001 r. w prenumeracie 23 zł dla odbiorców indywidualnych oraz 35 zł dla instytucji. Zamówienia przyjmuje Katedra Logiki i Metodologii Nauk UL, ul. Kopcińskiego 16/18, 90–232 Łódź. Na zamówieniu należy zaznaczyć: „Jesteśmy płatnikiem podatku VAT i posiadamy numer identyfikacyjny... (podać numer). Upoważniamy naszą instytucję do wystawienia faktury VAT bez naszego podpisu”. Wpłaty należy dokonywać na konto: Uniwersytet Łódzki, Bank Polska Kasa Opieki S.A. II Oddział Łódź, 90–361 Łódź, Nr 10801154–5555–300–80300–111 z dopiskiem: Logika. Redakcja posiada jeszcze numery archiwalne w cenie 4 zł za egzemplarz (10 woluminów 30 zł), Zobacz w Internecie <http://www.filozof.uni.lodz.pl/bulletin>.

Studia Philosophiae Christianae. Numer 1 (2001) tego półrocznika prezentuje trzy rozprawy: M. Bombik – Typy racjonalności (I); M. Brożyna – Pragmatyczne aspekty definicji deiktycznej; J. Buczkowska – Znaczenie a system znaków. Ponadto znalazły tu swe miejsce krótkie prace przeglądowe następujących autorów: P. Borkowski, G. J. Knappik, H. Kohlenberger, N.

Offenberger, E. Nieznański, T. Sośniak, T. Stokłosa, K. Szalata, A. Świeżyński, J. Tomczyk. Jest również polemika, recenzje, sprawozdania z sesji i konferencji filozoficznych.

Dialogue and Universalism. Vol. XI No 4 (2001): Numer rozpoczyna syntetyczna praca Andrzeja Walickiego (University of Notre Dame) o tradycjach polskiego racjonalizmu ujętych w perspektywie porównawczej oraz trzecia część pracy Michała Jagielly *Partnership for the Future* o dialogu ze wschodnimi sąsiadami Polski i mniejszościami narodowymi zamieszkującymi Polskę. Ponadto numer zawiera następujące artykuły: M. K. Byrski – Respect for Other Cultures; K. D. Tripathi – Interfaith Dialogue: The Hindu View; K. Kondrat – The Idea of Global Theology and Dialogue Between World Religions; M. Nowak – Dialogue and Culture.

Dialogue and Universalism. Vol. XI No 5–6 (2001): Tematykę tego numeru charakteryzuje ogólnie podtytuł „Facing national tragedies in the ‘heart of Europe’” dotyczący głównie stosunków polsko-żydowskich i sprawy Jedwabnego. Zamieszczono tu przede wszystkim przekład opublikowanego w „Tygodniku Powszechnym” wywiadu z Prezydentem Aleksandrem Kwaśniewskim (z 15 IV 2001 r.) oraz tekst przemówienia ministra Władysława Bartoszewskiego w Waszyngtońskim Pamiątkowym Muzeum Holokaustu (5 IV 2001 r.). Dalej następuje wywiad z S. Weissem, ambasadorem Izraela w Polsce, a także artykuły kilkunastu autorów, m.in. Janusza Kuczyńskiego, redaktora tego czasopisma, oraz Stanisława Krajewskiego.

Dialogue and Universalism. Vol. XI No 7–8 (2001): Zamieszczono tu pełny program czwartej Światowej Konferencji International Society for Universal Dialogue, która odbyła się w Uniwersytecie Jagiellońskim 12–16 lipca 2001 r. Tematykę tej konferencji wskazywało hasło: „Mythos and Logos. How to regain the ‘Love of Wisdom’”. Artykuły zebrane w tym numerze nawiązują do tej tematyki. Mądrości dotyczą zwłaszcza artykuły profesorów UW: Włodzimierza Lorenca, Andrzeja Misia i Janusza Kuczyńskiego.

Annuaire de l'Université de Sofia „St. Kliment Ohridski”. **Faculté de Theologie**. W 1993 r. minęła 70 rocznica Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Sofijskiego, na którym w tym okresie wykształcono 1489 studentów oraz wydano 59 tomów tego rocznika (w języku bułgarskim)

zawierających ca 500 prac. Rocznicy tej poświęcono szczegółowe omówienie w tomie 3 nowej serii (1999). Są tam artykuły trzech autorów: Iwana Denewa, Mikołaja Sziwarowa i Mikołaja Madzuruwa.

Kierkegaards Studies – Yearbook. Rocznik wydawany przez Soren Kierkegaard Research Center w Kopenhadze od 1996 r., a publikowany przez firmę Walter de Gruyter w Berlinie. W tomie z 2000 r. (ss. XII+447, cena LM 268) zamieszczone zostały artykuły omawiające przemówienia Kierkegaarda z lat 1843–1845. Autorzy analizuje je z perspektywy literackiej, filozoficznej i teologicznej, poruszają również kwestie dotychczasowej recepcji myśli tego filozofa duńskiego.

Teaching Philosophy, kwartalnik wydawany przez Philosophy Documentation Center, Bowling Green, Ohio (USA), redagowany jest przez Michaela Goldmana. Pismo zamieszcza artykuły, dyskusje, sprawozdania, szczegółowe studia i recenzje. Interesuje się zagadnieniami nauczania filozofii, innowacyjnymi metodami nauczania, kursami interdyscyplinarnymi uwzględniającymi treści filozoficzne, oceną metod i wyników, problemami nauczycieli filozofii i ogólnie stosunkiem filozofii do nauczania. W kwartalniku publikuje swe prace wielu wybitnych specjalistów. Roczna prenumerata wynosi USD 73 dla instytucji, zaś dla osób prywatnych USD 31. W 2001 r. wydawany jest tom 24. Adres: Philosophy Documentation Center, Bowling Green State University, Bowling Green, Ohio 43403-0189, USA.

Anuario Filosófico. Vol. XXXIV/1 (2001). Numer poświęcony jest filozofii nauki XX wieku, a przede wszystkim poglądom C. S. Peirce'a oraz K. R. Poppera. Powstał w ramach projektu badawczego na temat logiki i etyki badania naukowego, realizowanego w latach 1998–2000. Numer otwiera przekład artykułu Susan Haack, pierwotnie opublikowanego w „Proceedings of Aristotelian Society”, w którym autorka porównuje stanowisko Peirce'a i Poppera oraz ich falibilizm. Pokrewną tematykę omawiają pozostałe artykuły autorów hiszpańskich oraz Huberta Kiesewettera, ucznia Poppera, i Guy Debrecka z Nijmegen (Holandia). Krótki wstęp do całości napisał Jaime Nubiola z Uniwersytetu Navarry w Pamplonie.

Bibliografie, leksykony, informatory

Leksykon PWN – Filozofia (Wydawnictwo

Naukowe PWN, Warszawa 2000, ss. 267). Leksykon zawiera hasła biograficzne i rzeczowe prezentujące rozmaite kierunki i szkoły filozoficzne oraz informacje o podstawowych problemach dyskutowanych w ciągu wieków istnienia filozofii. Nacisk położono na filozofię współczesną, starając się zachować równowagę pomiędzy głównymi prądami myśli europejskiej. Podano wskazówki bibliograficzne. Leksykon został opracowany pod redakcją Grzegorza Pyszczyka i Włodzimierza Łagodziekiego.

International Directory of Philosophy and Philosophers. 2001–2002. Twelfth Edition (Philosophy Documentation Center, Bowling Green 2001, ss. 660, cena USD 120 w oprawie). Ten ukazujący się co dwa lata informator zawiera wiadomości z około 130 krajów wszystkich kontynentów. Podaje adresy i numery telefonów około 1.300 wydziałów filozoficznych, nazwy ponad 14.000 fakultetów filozoficznych z uwzględnieniem specjalności, szczegółowe informacje dotyczące centrów badawczych, instytutów, towarzystw, czasopism i wydawców. Redaktorami są: Ramona Cormier i Robert L. Thompson.

ORGANIZACJE

Societas Ethica, europejskie towarzystwo naukowe do badań nad etyką, mające swą siedzibę w Bazylei (Szwajcaria), organizuje od 1964 r. coroczne konferencje w różnych krajach Europy. Między innymi w 1980 r. miała miejsce w Warszawie konferencja na temat „Teorie ekonomiczne i ekonomiczne rozstrzygnięcia”, zaś w 1997 r. odbyła się konferencja w Gdańsku–Oliwie na temat „Solidarność i państwo społeczne”. W 2001 r. towarzystwo to wydało materiały z konferencji zorganizowanej 23–27 sierpnia 2000 r. w Askov (Dania) a poświęconej problemowi przebaczenia. Odczyty plenarne wygłosiło wówczas pięciu zaproszonych naukowców z Anglii, Holandii, Izraela i Niemiec, a ponadto kilkunastu innych uczestników przedstawiło swe referaty na posiedzeniach i seminariach sekcyjnych. Tom sprawozdawczy „Jahresbericht/Annual 2000” prezentuje tekst odczytów, a także dane dotyczące działalności towarzystwa oraz pełną listę członków według stanu na 1 stycznia 2001 r. Na liście tej znajdujemy kilkanaście nazwisk członków z Polski.

The Hegel Society of America utworzone zostało w 1968 r. w celu popierania badań nad filozofią Hegla, jej miejscem w historii myśli, jej stosunkiem do prądów politycznych społecznych i kulturowych oraz znaczeniem we współczesnych zagadnieniach poznawczych. Towarzystwo urządza co dwa lata zjazd, na którym omawiane są problemy wchodzące w zakres jego zainteresowań badawczych. Materiały z tych zjazdów wydawane są drukami. Członkowie towarzystwa otrzymują czasopismo „The Owl of Minerva” wychodzące co dwa lata i publikujące prace z różnych dziedzin, ale mające wyraźne związki z myślą Hegla. Składka członkowska wynosi USD 20. Zgłoszenia członkostwa można przysłać pod adresem: Ms. Laura Charland, Philosophy Documentation Center, Bowling Green State University, Bowling Green, OH 43403-0189, USA.

The International Semiotic Institute at Imatra to organizacja współpracująca z Towarzystwem Semiotycznym Finlandii. Urządza konferencje, publikuje serię „Acta Semiotica Fennica”, której redaktorem jest Eero Tarasti, wydaje monografie i antologie odzwierciedlające osiągnięcia w zakresie badań semiotycznych prowadzonych w Finlandii. Planowane są konferencje na temat semiotyki przyrody, semiotyki przekładu, psychosemiotyki. Informacje: Ms. Maija Rossi, Secretary, International Semiotic Institute, Imatra Cultural Centre, Virastokatu 1, SF-55100 Imatra, Finlandia.

ZJAZDY I KONFERENCJE

Konferencja w Krakowie. Katedra Filozofii Akademii Ekonomicznej w Krakowie, kierowana przez prof. Adama Węgrzeckiego, organizuje od kilku lat ogólnopolskie konferencje poświęcone zagadnieniom szeroko rozumianej etyki biznesu. Biorą w nich udział pracownicy naukowcy ze wszystkich większych ośrodków akademickich, jak również krakowscy przedsiębiorcy, którzy wykazują coraz większe zainteresowanie tą problematyką. Pierwsza konferencja odbyła się w 1995 r. i dotyczyła „Etycznego wymiaru przekształceń gospodarczych w Polsce”. Dwa lata później dyskutowano na temat „Etycznych fundamentów gospodarowania”. W 1999 r. uczestnicy spotkania starali się nakreślić „Wizerunek współczesnego człowieka gospodarującego”. 23–24 XI 2001 r. odbędzie się czwarta już konfe-

rencja z tego cyklu, poświęcona „Etycznym aspektom bogacenia się i ubóstwa”. Wygłoszonych zostanie 15 referatów, które – podobnie jak to miało miejsce w latach poprzednich – opublikowane zostaną w formie książkowej. (L. K.)

II Ogólnopolska Konferencja Inter- i Transdyscyplinarna na temat „Człowiek i Człowieczeństwo” odbyła się 22–24 VI 2001 r. w Olsztynie staraniem Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Program konferencji obejmował sesje plenarne oraz sesje tematyczne. Problematyka pierwszego dnia obrad określona była sformulowaniem „W poszukiwaniu prawdy o człowieku”, drugiego dnia – „Trud bycia i stawania się Człowiekiem”, trzeciego dnia – „Strategie stawania się Człowiekiem we współczesnej cywilizacji”. Ogółem odbyło się jedenaście sesji tematycznych, a ponadto w ostatnim dniu zorganizowano półtoragodzinne warsztaty. W Komitecie Naukowym zasiadali: ks. Czesław Bartnik, Mieczysław Gogacz, Kazimierz Imieliński, Leszek Karpowicz, Wanda Malinowska, Krystyna Ostrowska Maria Szyszowska, Zbigniew Zaborowicz, Józef Górniewicz, Zbigniew Hull i Stanisław Kawula. Komitetowi Programowo-Organizacyjnemu przewodniczyła Halina Romanowska-Lakomy.

Kolokwia Platonięskie. Drugie spotkanie poświęcone ma być Parmenidesowi. Odbędzie się w Karpaczu w dniach 11–15 września 2001 r. Termin nadsyłania referatów – kwalifikowanych na podstawie streszczeń – minął 30 IV 2001 r. Oplata konferencyjna wynosiła 200 zł. Informacje: Dr Maciej Manikowski, Instytut Filozofii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul Koszarowa 3, 51-149 Wrocław.

XXIst World Congress of Philosophy, organizowany przez Międzynarodową Federację Towarzystw Filozoficznych, został wyznaczony na 10–17 VIII 2003 r. Obrady toczyć się będą w Istambule. Powołano Turecki Komitet Organizacyjny pod przewodnictwem I. Kuçuradięgo (Ankara). Jako temat wiodący obrano: „Philosophy Facing World Problems”. Wstępny program przewiduje cztery sesje plenarne dla omówienia następujących tematów: 1. Rola filozofii. Oświecenie, myśl postmodernistyczna i inne perspektywy, 2. Nowe wydarzenia w nauce i technologii. Wyzwania etyczne i filozoficzne, 3. Globalizacja i tożsamość kulturowa, 4. Prawa człowieka, państwo i porządek międzynarodowy. Ustalono już

tematykę pięciu sympozjów oraz podział na 49 sekcji. Zgłoszenia referatów (6 stron. 1800 słów, w 3 egzemplarzach) należy przysyłać do 1 czerwca 2002 r. Oplaty rejestracyjne: USD 150 do 1. VI. 2002, USD 175 do 1.2.2003, USD 200 później, dla osoby towarzyszącej USD 75, dla studentów USD 25, Noclegi w cenie od 40 do 250 USD. Adres Sekretariatu Kongresu: XXIst World Congress of Philosophy, Philosophical Society of Turkey, Ahmet Rasim Sok. 8/2, Çankaya, 06550 Ankara, Turcja. E-mail: toc@tfk.org.tr Oplaty kongresowe należy przekazywać na konto: Philosophical Society of Turkey, XXIst World Congress of Philosophy, Koçbank, Ankara, Çankaya Branch 20870558.

Immediacy and Reflection in Kierkegaard's Thought o temat międzynarodowej konferencji, która odbędzie się 10–13 X 2001 r. w Lowanium i Antwerpii. Referaty wygłoszone będą 10, 11 i 13 października w Wyższym Instytucie Filozofii w Lowanium oraz 12 października w Centrum voor Ethiek van de Ufsia w Antwerpii. Obrady toczyć się będą po niemiecku, angielsku i francusku. Informacje: ingrid.lombaerts@hiw.kuleuven.ac.be

Międzynarodowe Kolokwium w Lowanium zorganizowane w związku z przejściem prof. W. Vanhamela na emeryturę odbyło się 12–16 września 2001 r. Tematem obrad było „Between Aquinas and Scotus: Henry of Ghent's Contribution to the Transformation of Scholastic Thought”. Udział zgłosili m. in. A. Van de Putte, C. Steel, J. C. Flores, P. Porro, M. Pickavé, J. Decorte, R. Plevano, G. Pini, J.–L. Solerè, H. Braakhuis, K. Emery, M. Stone, J.–M. Counet, G. Wilson, L. Hödl, B. Price i inni. Informacje: ingrid.lombaerts@hiw.kuleuven.ac.be

51 Międzynarodowy Kongres Fenomenologiczny miał miejsce w Rzymie 27–30 VI 2001 r. Obrady w pięciu sekcjach toczyły się wokół tematu „The controversy about the existence of the world – An interdisciplinary investigation” Organizatorem kongresu był The World Institute for Advanced Phenomenological Research and Learning. Informacje: Prof. Anna–Teresa Tymieniecka, 348 Payson Road, Belmont, MA 02478, USA.

Kongres poświęcony logice Hegla odbył się w Tybindze 14–16 VI 2001 r. w Seminarium Filozoficznym tamtejszego Uniwersytetu. Temat ogólny brzmiał „Der Begriff als die Wahrheit zum Anspruch der Hegelschen Subjektiven Logik”.

Informacje: <http://www.uni-tuebing.de/philosophie/konferenzen/hegel>

Arystoteles w nowym świetle to tytuł sympozjum urządzonego wspólnie przez Wydział Filozoficzny Wolnego Uniwersytetu w Amsterdamie oraz C. J. de Vogel–Stichting. Sympozjum odbyło się 18.V.2001 r. z udziałem następujących filozofów: L. M. de Rijk, A. P. Bos, R. Ferwerda, F. A. J. de Haas, B. Schomakers, J. M. van Ophuysen.

Międzynarodowe spotkanie studyjne o temat „Spór o metodę filozoficzną: Neokantyzm i dziedzictwo niemieckiego idealizmu” miało miejsce 23–25. V. 2001 r. Zorganizowane zostało przez Wydział Filozoficzny Wolnego Uniwersytetu w Amsterdamie i Uniwersytetu w Groningen. Referaty wygłosili: M. Baum, M. Ferrari, W. Flach, M. Heinz, H. Holzhey, A. Jagersma, E. Kreiter, Ch. Krijnen, R. Munk, S. Nachtsheim, E. W. Orth, D. Pätzold, J. Stolzenberg i C. Zijlstra. Informacje: Prof.Dr. D. Pätzold, Faculteit de Wijsbegeerte, RUG, A–weg 30, NL–9718 CW Groningen, Holandia.

XI Międzynarodowy Kongres Filozofii Średniowiecznej organizowany przez Société Internationale pour L'Étude de la Philosophie Médiévale został wyznaczony na 26–31 VIII 2002 r. Miejsce kongresu: Porto (Portugalia). Informacje: <http://www.lettras.up.pt/if/gfm>

Sesja Panelowa Hegłowskiego Towarzystwa Ameryki ma być imprezą towarzyszącą przy zjeździe Wschodniego Oddziału Amerykańskiego Stowarzyszenia Filozoficznego, które ma mieć miejsce w Atlancie (Georgia) 27–30 XII 2001 r. Jako temat obrad sesji wybrano: „Fichtego i Hegla ujęcie prawa i moralności”. Zgłoszenia udziału przyjmowano do 1 V 2001 r. Program miał być ostatecznie ustalony do sierpnia 2001 r. Informacje: Prof. Allen Speight, Department of Philosophy, Boston University, 745 Commonwealth Avenue, Boston, MA 02215, USA.

XVII Zjazd Hegłowskiego Towarzystwa Ameryki został zaplanowany na 25–27 X 2002 r. i ma się odbyć w The Pennsylvania State University, State College, PA. Zgłoszenia referatów przyjmowane będą do 15 I 2002 r. Tematykę obrad sformułowano bardzo ogólnie: „Hegel i język”. Nadsyłane prace nie powinny przekraczać 6000 słów, dołączone ma być streszczenie objętości do 100 słów. Na każdy referat zaakceptowany przez Komitet Programowy przewidziano

40 minut. Sprawozdania z konferencji będą później drukowane. Cztery egzemplarze zgłaszanego tekstu należy przesłać pod adresem: Prof. Jere Surber, Program Chair, Dept. of Philosophy, University of Denver, Denver, Colorado 80208, USA.

34 Mediaevistentagung organizowane przez Thomas-Institut w Köln wyznaczono na 10–13 IX 2002 r. Temat: „Herbst des Mittelalters? Fragen zur Bewertung des 14 und 15 Jahrhunderts”. Informacje: Thomas-Institut Köln, Universität zu Köln, Universitätsstrasse 22, D–50923 Köln.

Mind and Consciousness: Various Approaches to temat konferencji, która ma się odbyć w Kharagpur (Indie) w dniach 9–11 I 2002 r. Informacje: MiCon, Department of Humanities and Social Sciences, Indian Institute of Technology, Kharagpur, West Bengal 721302, India.

16th Euroean Conference on Philosophy of Medicine and Health Care odbędzie się na Malcie w Qawra 21–24 VIII 2002 r. Zgłoszenia referatów wraz ze streszczeniem przyjmowane będą do 1 I 2002 r. pod adresem: Prof. Henk ten Have, Vakgroep Ethiek, Filosofie en Geschiedenis van de Geneeskunde, Faculteit der Geneeskunde, Katholieke Universiteit Nijmegen, Postbus 9101, NL–6500 HB Nijmegen, Holandia.

Miedzynarodowa Konferencja na temat „Wartości i problemy etyczne w teologii, nauce i technologii” organizowana jest w Nijmegen. Ma się odbyć 19–24 III 2002 r. Dokładne informacje udzielane są pod adresem: ECST IC, Katholieke Universiteit Nijmegen, Postbus 9101, NL–6500 Nijmegen, Holandia.

NAUCZANIE

Uniwersytet Łódzki wzbogaca program nauczania filozofii dzięki współpracy z uczelniami zagranicznymi. I tak, w roku akademickim 2000 – 2001, prof. W. Jacobs (Monachium) prowadził wykłady i seminaria dla studentów i doktorantów UŁ poświęcone klasycznej filozofii niemieckiej, zwłaszcza myśli Kanta i Schellinga. W dniach 24–28 III 2001 r. prof. Jussi Kotkavirta (Uniwersytet w Jyväskylä) prowadził seminarium na temat „Questions of Moral Realism”, zaś 23–26. IV. 2001 r. Karsten Weber (Uniwersytet Viadrina we Frankfurcie nad Odra) na temat „Social Impacts of Technology”.

Informacja o Wyższej Szkole Filozoficzno–

Pedagogicznej Ignatianum w Krakowie. Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie posiadał prawa kościelne od 1932 r. Na mocy ustawy Sejmu z dnia 17 V 1989 r. Wydział uzyskał osobowość prawną wraz z odpowiednimi uprawnieniami, m. in. z prawem nadawania stopni naukowych, które są uznawane przez władze państwowe. Dzięki temu mogą na nim studiować i uzyskiwać stopnie także osoby świeckie. Zarządzeniem z dnia 31 I 1996 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej potwierdziło prawo nadawania przez Wydział stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii.

W 1999 r., po 10 latach od otwarcia studiów dla świeckich, nastąpiła formalna zmiana struktury i nazwy Uczelni. Dotychczasowa bowiem jej nazwa nie odpowiadała stanowi faktycznemu, gdyż ponad 90 procent studentek i studentów w minionym dziesięcioleciu studiowało pedagogikę.

Podjęmowane od dłuższego czasu starania o dostosowanie formalnej struktury i nazwy do zmieniającego się profilu Uczelni zostały uwieńczone powodzeniem. Dnia 7 VI 1999 r. działająca przy Stolicy Apostolskiej Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego – *Congregatio de Institutione Catholica* – zatwierdziła jezuicką uczelnię o nazwie *Wyższa Szkoła Filozoficzno–Pedagogiczna „Ignatianum” w Krakowie*. Ta Wyższa Szkoła – jako kontynuacja Wydziału Filozoficznego UJ – została uznana również przez polskie władze państwowe w *Umowie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski z 1 VII 1999 r. W Decyzji z dnia 18 I 2000 r.* Ministerstwo Edukacji Narodowej stwierdziło «spełnienie przez Wyższą Szkołę Filozoficzno–Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie warunków do prowadzenia studiów magisterskich na kierunkach „filozofia” i „pedagogika”». Przysługujące od dawna Wydziałowi Filozoficznemu prawo nadawania stopnia doktora filozofii nadal zachowuje swą moc. Starania o takie samo prawo dla kierunku pedagogiki są w toku.

Dnia 8 XII 2000 r. Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego erygowała w *Ignatianum* Wydział Pedagogiczny oraz zatwierdziła statut całej Uczelni.

Studia na Wydziale Filozoficznym trwają od 4 do 5 lat: 3 pierwsze lata to studia podstawowe, po czym następuje specjalizacja.

W 1990/91 r. na Wydziale Filozoficznym roz-

poczęła działalność *Sekcja Pedagogiki Religijnej*, która w 1999 r. przekształciła się w kierunek: pedagogika. Studia na nim trwają 5 lat: 2 pierwsze lata to studia podstawowe, 3 pozostałe to specjalizacja. Jako specjalność można wybrać: pedagogikę rodziny, pedagogikę społeczno-opiekuńczą, pedagogikę religijną (katechetykę) lub pedagogikę resocjalizacyjną. Od 1996 r. obok studiów stacjonarnych prowadzone są również zaoczne studia pedagogiki, trwające 6 lat.

W r. akademickim 2000/2001 r. stan osobowy Uczelni jest następujący: Liczba samodzielnych pracowników naukowych: 34

Liczba innych pracowników dydaktyczno-naukowych (adiunkci, asystenci, zajęcia zlecone, lektorzy): 86

Razem pracowników dydaktyczno-naukowych: 120, w tym 44 jezuitów.

Liczba studentów na studiach stacjonarnych: 691 w tym na Wydziale Filozoficznym: 108 (w tym klerycy SJ: 38) na Wydziale Pedagogicznym: 583

Liczba studentów na studiach zaocznych (włącznie pedagogika): 1378. Ogólna liczba studentów: 2069, w tym 22 obcokrajowców.

Liczba doktorantów – 40.

Od 30 III 2001 r. urząd rektora pełni prof. zw. dr hab. Władysław Kubik SJ, dziekanem Wydziału Filozoficznego jest prof. zw. dr hab. Roman Darowski SJ, a dziekanem Wydziału Pedagogicznego prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ.

Uniwersytet Fryderyka Schillera w Jenie zorganizował cykl wykładów w semestrze zimowym 2001 r. z okazji dwusetnej rocznicy przybycia Hegla do Jeny. Temat ogólny cyklu brzmiał: „Das Interesse des Denkens – Hegel aus heutigen Sicht”. Jako wykładowców wybrano znanych filozofów: J. McDowell, D. Henrich, R. Rorty, R. Pippin, E. Förster, R. P. Horstmann, L. Siep, Th. Nagel.

WIADOMOŚCI OSOBISTE

Javier Vilanova Arias (Uniw. Complutense, Madryd) przebywał w Łodzi zaproszony przez Katedrę Logiki i Metodologii Nauk UŁ. W dniu 12 lutego 2001 r. wygłosił tam odczyt pt. „Epistemic contexts and criteria for synonyms”.

Jose Luis F a l g u e r a (Santiago de Compostela) w listopadzie 2000 r. był gościem Katedry Logiki i Metodologii Nauk Uniwersytetu Łódzkiego. Podczas tej wizyty wygłosił 2 XI wykład na

temat „Empirical foundation and structuralist metatheory”.

Zbigniew Gierszewski złożył z pozytywnym wynikiem kolokwium habilitacyjne w Instytucie Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 6 XI 2000 r. Podstawą habilitacji była rozprawa pt. „Kultura, moralność, względność. Doktryna relatywizmu kulturowego M. J. Hrskovitsa”. Recenzentami rozprawy byli: profesorowie Jerzy Kmita, Andrzej Miś i Urszula Żegleń.

Ian H a c k i n g (Uniw. Toronto) był gościem Wyższego Instytutu Filozofii w Lowanium, gdzie 12 II 2001 r. wygłosił referat pt. „On Sympathy with Other Loving Creatures” oraz poprowadził dwa seminaria: 1. „Cosmopolitics, Its Scope and Limits. Cyborgs Maybe the Ozon Hole” oraz 2. „Eating Meat and Eating People”.

Jan J. J o e r d e n (Uniw. Viadrina, Frankfurt nad Odrą) wygłosił 26 IV 2001 r. na seminarium Katedry Etyki Uniwersytetu Łódzkiego odczyt na temat „The Planted Transplant – An Ethically Acceptable Case of Human Cloning?”

Janusz J u s i a k został z dniem I VII 2001 r. mianowany na stanowisko profesora nadzwyczajnego Wydziału Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Marek K i l i j a n e k odbył z wynikiem pozytywnym kolokwium habilitacyjne w Instytucie Filozofii UAM 25 IX 2000 r. Rozprawa habilitacyjna pt. „Kant. Samoświadomość i poznanie dyskursywne” oceniona została przez profesorów: Karola Bala, Marka Siemka i Tadeusza Buksińskiego.

Justyna K u r c z a k (Katedra Filozofii UŁ) odbyła z wynikiem pozytywnym kolokwium habilitacyjne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UŁ w dniu 22 III 2001 r. na podstawie swej książki pt. „Historiozofia nadziei. Romantyczne słowianofilstwo polskie” (Wydawnictwo UŁ, 2000).

Elżbieta P a k s z y s odbyła z wynikiem pozytywnym kolokwium habilitacyjne w Instytucie Filozofii UAM w dniu 2 X 2000 r. na podstawie rozprawy pt. „Między naturą a kulturą. Kategoria płci/rodzaju w poznaniu”. Recenzentami byli profesorowie: Barbara Kotowa, Kazimierz Słęczka, Alina Motycka i Jadwiga Mizińska.

Zofia R o s i ń s k a (UW) przebywała w 2001 r. od stycznia do maja włącznie na Uniwersytecie w Pittsburgu. Jako stypendystka Centrum Filozofii

Nauki zajmował się tam problematyką psychoanalizy.

Philippe de Rouilhán (Paris I), jako gość Katedry Logiki i Metodologii Nauk UL w dniu 27 IX 2000 r. na wspólnym posiedzeniu Katedry i Łódzkiego Oddziału PTF przedstawił referat pt. „Russell on the meaning of contradiction”.

Jose Miguel Saguiño (Santiago de Compostela) na zaproszenie Katedry Logiki i Metodologii Nauk UL przebywał w listopadzie 2000 r. w Łodzi. W dniu 2 XI 2000 r. wygłosił tam odczyt pt. „Omega arguments, redundancy and completion”.

Ks. Zbigniew Sareło (UKSW) otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych. Uroczystość nadania tytułu odbyła się w Pałacu Prezydenckim w Warszawie 18 V 2001 r.

Carlos Steel (Wyższy Instytut Filozofii, Lowanium) został zaproszony do Uniwersytetu Harvardzkiego na pierwszy semestr roku akademickiego 2001/2002.

Andrzej Szahaj (UMK) otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych. Uroczystość nadania tytułu odbyła się w Pałacu Prezydenckim w Warszawie 25 V 2001 r.

Bogumila Truchlińska została z dniem 1 VII 2001 r. mianowana na stanowisko profesora nadzwyczajnego Wydziału Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Włodzimierz Tyburski (UMK) otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych. Uroczystość nadania tytułu odbyła się w Pałacu Prezydenckim w Warszawie 18 V 2001 r.

Włodzimierz Wilowski odbył z wynikiem pozytywnym kolokwium habilitacyjne w Instytucie Filozofii UAM 11 XII 2000 r. Rozprawa habilitacyjna pt. „Zagadnienie życia i śmierci w wybranych poglądach filozoficznych i religijnych Zachodu i Wschodu” recenzowana była przez profesorów: Zofię Zdybicką, Andrzeja Szyszko-Bohusza i Mariana Wesolego.

Hub Zwart został z dniem 15. VI. 2000 r. mianowany profesorem filozofii na Wydziale Nauk Przyrodniczych, Matematyki i Informatyki Katolickiego Uniwersytetu w Nijmegen, zaś z dniem 1. X. 2000 r. na Wydziale Filozofii w zakresie filozofii nauk przyrodniczych.

Bogusław Józef Żyłko (UG) otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych. Uroczystość nadania tytułu odbyła się w Pałacu Prezydenckim

w Warszawie dnia 25. V. 2001 r.

KONKURSY I NAGRODY

XIV Olimpiada Filozoficzna. Komitet Główny Olimpiady Filozoficznej rozesłał już zawiadomienia o mającej się odbyć kolejnej Olimpiadzie, którą zaplanowano na marzec i kwiecień 2002 r. Podano dziewięć tematów prac pisemnych etapu szkolnego oraz sugestie bibliograficzne do każdego z tych tematów. Final krajowy zaplanowano na 20.–24 IV 2002 r. Regulamin Olimpiady i adresy komitetów okręgowych zamieszczono w numerze 22 biuletynu „Olimpiada Filozoficzna”.

Prix Cardinal Mercier 2001 przyznana została 15 V 2001 r. M. Bastitowi za dzieło *Les principes des choses en ontologie medievale*.

Nagroda Interantionale School voor Wijsbegeerte te Leusden – przyznawana co dwa lata – została w 2000 r. przydzielona Hansowi Maes z Lowanium za artykuł *Bescheidenheit en asymmetrie*.

NEKROLOGIA

Paweł Bielak (ur. w 1948 r. na ziemi kłodzkiej), adiunkt Instytutu Filozofii, Socjologii i Logiki Uniwersytetu Wrocławskiego, członek Oddziału Wrocławskiego PTF, zmarł nagle 12 III 2000 r. Studiował we Wrocławiu uzyskując trzy dyplomy magisterskie: z elektroniki, matematyki i filozofii. W 1972 r. został asystentem w Zakładzie Logiki, w 1979 r. obronił pracę doktorską o definiowalności spójników i funkcji w logikach wielowartościowych. W październiku 1979 r. został adiunktem. W latach osiemdziesiątych był jednym z wicedyrektorów Instytutu Filozofii, Socjologii i Logiki UW. Opublikował dziesięć prac z zakresu logiki formalnej i zastosowań logiki w etyce.

Helmut Coin (ur. 29 II 1912 r. w Celle), profesor zwyczajny Uniwersytetu we Frankfurcie, zmarł 15 VIII 2000 r. Doktoryzował się w Getyndze w 1935 r. a habilitował we Frankfurcie nad Menem w 1938 r. Zajmował się filozofią prawa, zwłaszcza prawa rzymskiego. Główne dzieła: *Die obersten Grundsätze des Rechts* (1947), *Grundzüge der Rechtsphilosophie* (1950).

Bolesław Hutyra, kapitan żeglugi wielkiej, członek Oddziału Gdańskiego PTF zmarł w wypadku samochodowym 15 IX 2000 r. Był prze-

wodniczącym Stowarzyszenia Pracowników Stoczni Gdańskiej.

Stanisław Mróz (ur. 30 IX 1938 r. we Lwowie), starszy wykładowca Katedry Logiki i Metodologii Nauk Uniwersytetu Wrocławskiego, odznaczył Złotym Krzyżem Zasługi, członek i działacz Oddziału Wrocławskiego PTF, zmarł po długiej chorobie 21 III 1999 r. Był absolwentem UW. Prowadził zajęcia również w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych oraz w wyższych szkołach wojskowych Wrocławia.

Stefan Palczyński, adiunkt w Zakładzie Logiki Instytutu Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Gdańskiego, członek Oddziału Gdańskiego PTF, zmarł po długiej chorobie 15 VII 2000 r. w wieku 46 lat. Ukończył prawo na Uniwersytecie Gdańskim w 1976 r., doktoryzował się w 1982 r. na podstawie rozprawy pt. „Rozumowanie jako tekst. Kształtowanie się pojęcia w pracach J. Łukasiewicza” (promotor: Sławomir Rogowski). Pełnił funkcję skarbnika Oddziału Gdańskiego PTF od 30 I 1980 r. do 26 II 1981 r.. Specjalizował się w zakresie logiki, filozofii prawa i metodologii nauk.

J. Cl. Piguet (ur. 13 VII 1924 r. w Lozannie), em. profesor Uniwersytetu w Lozannie, zmarł 1. VI. 2000 r. Główne dzieła: *De l'esthétique à la métaphysique* (1959), *Découverte de la musique: essai sur la signification de la musique* (1948), *Les fondements de la musique dans la conscience humaine*. Był też wydawcą dzieł Ernesta Ansermeta, a także autorem *La pensée d'Ernest Ansermet* (1983).

M. Raymond Polin (ur. 7 VII 1910 r. w Briançon), profesor na Sorbonie, zmarł 8 II 2001 r. w Paryżu. Odbył studia w École normale supérieure. W latach 1945–1961 był profesorem w Rijssel, w 1962 r. powołany został na stanowisko profesora do Sorbony. Jako gościnnie profesor wykładał też w Harvard i Yale. Początkowo był pod silnym wpływem fenomenologii, potem ogłaszał prace historyczne na temat moralności i polityki. Ważniejsze publikacje: *La création des valeurs* (1945), *Du laid, du mal, du faux* (1948), *Le bonheur considéré comme l'un des beaux art* (1949), *Philosophie morale et politique chez Thomas Hobbes* (1953), *La politique moral de John Locke* (1960), *La politique de la solitude. Essai sur la philosophie de J. J. Rousseau* (1971), *La liberté de notre temps* (1977).

Elisabeth Ströker (ur. w 1928 r. w Dortmundzie), uczennica Teodora Litta, wieloletnia kierowniczka filii Husserl-Archiv w Kolonii, profesor w Braunschweigu, zmarła 6 XII 2000 r.

Opublikowała m.in.: *Edmund Husserl transzendentale Phänomenologie* (1987), *Phänomenologische Studien* (1987), *The Husserlian Foundations of Science* (1997).

Adam Synowiecki (ur. w 1929 r. w Warszawie), profesor Politechniki Gdańskiej, założyciel i długoletni kierownik Katedry Nauk Filozoficznych tej Uczelni, zmarł nagle w Gdańsku 7 I 2000 r. Był absolwentem Uniwersytetu Jagiellońskiego, habilitował się w 1978 r., tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1989 r., a profesora zwyczajnego w 1992 r. Pełnił funkcję przewodniczącego Komitetu Okręgowego Olimpiady Filozoficznej w Gdańsku. Był członkiem Oddziału Gdańskiego PTF (od 18 V 1966 r.), członkiem Zarządu tego Oddziału (od 27 I 1971 r. do 31 I 1977 r.), potem wiceprzewodniczącym tegoż Zarządu (od 31 I 1977 r. do 20 I 1992 r.) oraz członkiem Sądu Koleżeńskiego ZG PTF poprzedniej kadencji. Położył duże zasługi dla środowiska filozoficznego Trójmiasta. Opublikował trzy książki: *Problem mechanicyzmu w naukach przyrodniczych* (1969), *Byt i myślenie* (1980), *Przyrodzoność – dzieło ludzi i częśćka kultury* (1998).

Gustave Thibon (ur. 2 IX 1903 r.) eseista, autor aforystycznych pism, myśliciel reprezentujący katolicki tradycjonalizm francuski, zmarł w Saint-Marcel-d'Ardeche – miejscowości, w której się urodził – 19 I 2001 r. Wszechstronnie wykształcony, ceniony m. in. przez Jacquesa Maritaina, wykładał w Lowanium, Nijmegen, Santander, Montrealu, Quebecu. W 1964 r. Akademia Francuska nada mu Grand Prix w dziedzinie literatury, a w 2000 r. Grand Prix z filozofii. Znaczący wpływ wywarł na twórczość Simone Weil. Spośród wielu dzieł napisanych w ciągu dziewięćdziesięciu siedmiu lat życia, do najbardziej znanych należą: *L'échelle de Jacob* (1942), *Le retour du réel* (1943), *Nietzsche ou le déclin de l'esprit* (1946) *Notre regard qui manque à la lumière* (1955), *Vous serez comme des dieux* (1958), *L'ignorance étoilée* (1974), *Le voile et la masque* (1985). W 1993 r. ukazały się jego wspomnienia *Au soir de ma vie*.

Gerard Verbeke (ur. 15 VII 1910 r. w Waregem), em. profesor antycznej i średniowiecznej filozofii Katolickiego Uniwersytetu w Lowanium, zmarł 27 III 2001 r. W latach 1946–1966 był w tej

Uczelni przewodniczącym Seminarium Leona XIII, a potem od 1968 r. do 1972 r. dziekanem Wydziału Humanistycznego. W latach 1978–1997 był sekretarzem Belgijskiej Królewskiej Akademii Nauk i Sztuk Pięknych oraz przewodniczącym Union Académique Internationale (1971–1974). Międzynarodowe uznanie uzyskał dzięki książce *L'évolution de la doctrine du Pneuma du Stoïcisme à Saint-Augustin* (1945) oraz licznym publikacjom.

Jules Vuillemin (ur. 15 II 1920 r w Pierrefontaines-les-Varans), znany filozof francuski, zmarł 16 I 2001 r. w Les Fourgs. Po studiach w École normale supérieure i pracy nauczycielskiej w Be-

sançon przyjęty został do CNRS a w 1952 r. objął stanowisko profesora na Uniwersytecie w Clermont-Ferrand, zaś w 1962 r. w Collège de France jako następcą po M. Merleau-Pontym. W swych badaniach uwzględniał zwłaszcza poglądy Arystotelesa, Kartezjusza, Kanta, Russella i egzystencjalistów. Główne dzieła: *L'héritage kantien et la révolution copernicienne* (1954) *Le Dieu d'Anselme et les apparences de la raison* (1971), *Nécessité et contingence* (1984), *L'intuitionnisme kantien*. (1994), Wypowiadał się także w kwestiach struktury współczesnych uniwersytetów (*Rebâtir l'Université*, 1968).

WYDAWNICTWO ADAM MARSZAŁEK

prowadzi sprzedaż wysyłkową książek,
a także prenumeratę czasopism:

Athenaeum

Azja-Pacyfik

Cywilizacje w czasie i przestrzeni

Echo Świdwina

Gazeta Łysomicka

Gdańskie Studia Międzynarodowe

Kognitywistyka i Media w Edukacji

Krakowskie Studia Małopolskie

Kultura i Edukacja

Monochord

Partyzant

Polityka Wschodnia

Ruch Filozoficzny

Studia Europejskie

Polish Political Science Yearbook

ISSN 0035-9599

wydawnictwo
adam
marszałek

wydawnictwo
adam marszałek

ul. Przy Kaszowniku 37
87-100 Toruń

e-mail: info@marszalek.com.pl

www.marszalek.com.pl

KBSA O/Toruń 15001751-502823-121750013215